

શ્રીમદ્ વે. વ્યાસ પ્રણીત મહાભારતનું.

સમાર્વ.

એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની મુંબાઈ.

(પાકુપુઠ) કીંમત રૂ. ૨-૦-૦

(કાચુપુઠ) કીંમત રૂ. ૧-૮-૦

ગુજરાત વિદ્યાલય ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૮૮૬૬ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ૨-૧૮૧૫૫

વિષય ૬૪૪:૪

શ્રીમદ્ વેદવ્યાસ પ્રણીત મહાભારતનું

સમાવ.

૨૫૦ રા. રા. મણિશંકર મહાનંદ, એમણે
રા. રા. ભાઈશંકર નાનાભાઈ સોલોસીટરની
આહાવ્યથી પ્રસિદ્ધ કરેલું ભાષાંતર.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્તા

એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની.

સ્થલ: કાલબાદેવીરાડ, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ-મુંબાઈ.

વિ. સં. ૧૯૭૭

ઇ. સ. ૧૯૨૧

આવૃત્તિ ૫ મી.

પ્રત ૧૦૦૦

૪૪૩૬૬૬

ફીમત રૂ. ૨-૦-૦

આ પુસ્તક સંબંધી સર્વ હક પ્રસિદ્ધ કર્તા એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ
કંપનીએ સ્વાધીન રાખ્યા છે.

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ
૮૮૩૬

૧૯૫૬

અમદાવાદ-ગ્રહાપુર વનમાળી વાંકાની પોળમાં પટેલ હરીભાઈ દલપતરામે
પોતાના 'અન્યોદય' ત્રિ. પ્રેસમાં અપ્રિં.

અનુક્રમાંલિકા.

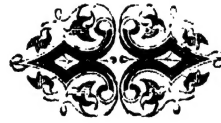

અધ્યાય.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
૧	સભાસ્થાન નિર્માય ...	૧
૨	શ્રીકૃષ્ણનું દ્વારકા ગમન ...	૨
૩	સભા નિર્માણ ...	૩
૪	સભા પ્રવેશ. ...	૫
૫	રાજ સંબંધી નારદ પ્રશ્ન ...	૬
૬	બીજી સભાઓ કેવી છે ? તેની જિજ્ઞાસા. ...	૧૩
૭	ઈન્દ્રની સભાનું વર્ણન. ...	૧૪
૮	યમની સભાનું વર્ણન ...	૧૫
૯	વરુણની સભાનું વર્ણન ...	૧૭
૧૦	કુબેરની સભાનું વર્ણન ...	૧૮
૧૧	બ્રહ્માની સભાનું વર્ણન ...	૧૯
૧૨	રાજસૂય કરવાની ઇચ્છા. ...	૨૧
૧૩	રાજસૂયારંભ પર્વ ...	૨૩
૧૪	જરાસંધ એક કંટક ...	૨૫
૧૫	જરાસંધને જીતવાની જીક્ષિ. ...	૨૮
૧૬	અર્જુને આપેલું હિતેજન ...	૨૯
૧૭	જરાસંધની હિતપતિ ...	૩૧
૧૮	જરાસંધ નામ કેમ પાડ્યું ...	૩૩
૧૯	જરાસંધની પ્રશાસ ...	૩૪
૨૦	મગધ પ્રતિ ગમન ...	૩૫
૨૧	કૃષ્ણ અને જરાસંધનો સંવાદ ...	૩૬
૨૨	જરાસંધ યુદ્ધ કરવા સજ્જ થયો ...	૩૯
૨૩	જરાસંધને ભીમનું મધ યુદ્ધ ...	૪૦
૨૪	જરાસંધનો વધ ...	૪૨
૨૫	દિગ્વિજય પર્વ. ચાર દિશાએ ચાર ભાષ ગયા. ...	૪૪
૨૬	અર્જુને કરેલો વિજય ...	૪૫
૨૭	નાના દેશનો જય ...	૪૬
૨૮	હિતર દિગ્વિજય ...	૪૭

અધ્યાય.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
૨૯	ભીમનો દિગ્વિજય ...	૪૮
૩૦	ભીમે કરેલો પ્રાચીવિજય ...	૪૯
૩૧	સહદેવે કરેલો વિજય ...	૫૦
૩૨	નકુળનો વિજય ...	૫૩
૩૩	રાજસૂય સમારંભ ...	૫૪
૩૪	પરોણાઓનું આગમન ...	૫૬
૩૫	કામની વહેંચણી ...	૫૭
૩૬	શ્રીકૃષ્ણને અર્ધપ્રદાન ...	૫૯
૩૭	શિશુપાળે કાંટેલો ઉભરો. ...	૬૦
૩૮	શિશુપાળ સાંત્વન ...	૬૨
૩૯	શ્રીકૃષ્ણ પૂજનથી રાજાઓ છોડાયા ...	૬૩
૪૦	શિશુપાળ વધ પર્વ-યુધિષ્ઠિરનું સાંત્વન ...	૬૪
૪૧	ભીષ્મને ઉપાલંભ ...	૬૫
૪૨	ભીષ્મને ગુસ્સે થયો ...	૬૭
૪૩	શિશુપાળને કાણ મારશે ! ...	૬૮
૪૪	માસાહસ કહેનારનું ભયંકર સાહસ. ...	૬૯
૪૫	શિશુપાળનો વધ ...	૭૧
૪૬	દૂતપર્વ-મહાયુદ્ધની આગાડી ...	૭૪
૪૭	જળસ્થળ ભ્રમથી દુર્યોધનનું ઉપસ્થાન. ...	૭૫
૪૮	દૂત રમાડવાની પેરવી. ...	૭૭
૪૯	ધૃતરાષ્ટ્રને દુર્યોધનની ચિંતાનું નિવેદન ...	૭૮
૫૦	સભામાં દુર્યોધનને થયેલો ભ્રમ ...	૮૧
૫૧	દુર્યોધનને થયેલો સંતાપ ...	૮૨
૫૨	વિવિધ દેશની ભેટો ...	૮૪
૫૩	ગત વૈભવનું વર્ણન. ...	૮૬

અધ્યાય.	વિષય.	પૃષ્ઠ
૫૪	ધૃતરાષ્ટ્રે કરેલું સાંત્વન ...	૮૭
૫૫	દુર્યોધનની દુષ્ટ વૃત્તિ ...	૮૮
૫૬	શકુનિનો ચઢાવો ...	૮૯
૫૭	વિદુરનું તેડવા જવું ...	૯૧
૫૮	યુધિષ્ઠિરને વિદુર ...	૯૨
૫૯	દૂતની તૈયારી ...	૯૩
૬૦	શકુનિએ કરેલો દૂતારંભ ...	૯૫
૬૧	હારજીત ચાલી. ...	૯૫
૬૨	વિદુરની શિખામણ ...	૯૭
૬૩	વિદુરે દાધેલો ડપકો ...	૯૮
૬૪	દુર્યોધન ને વિદુર ...	૯૯
૬૫	હાર્યો જુગારી બમણું રમે ...	૧૦૧
૬૬	વિદુરે કરેલો ધિક્કાર. ...	૧૦૩
૬૭	દ્રૌપદીને સલામાં ખેંચી આણ્યાં ...	૧૦૪
૬૮	દ્રૌપદી વચ્ચહરણ ...	૧૦૭

અધ્યાય.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
૬૯	દ્રૌપદીએ પૂછેલા પ્રશ્નો ...	૧૧૧
૭૦	લીમનાં વજ્ર વચન ...	૧૧૨
૭૧	ધૃતરાષ્ટ્રે દ્રૌપદીને આપેલાં વરદાન ...	૧૧૩
૭૨	લીમસેનનો કોપ ...	૧૧૬
૭૩	ધૃતરાષ્ટ્રે આપેલી શીખ ...	૧૧૭
૭૪	અનુદૂત પર્વ—યુધિષ્ઠિરને પાછા બોલાવ્યા ...	૧૧૮
૭૫	ગાંધારીનું વારણ ...	૧૧૯
૭૬	યુધિષ્ઠિર ફરીને રમવા બેઠા —	૧૨૦
૭૭	પાંડવોનો વનવાસ —	૧૨૧
૭૮	વનવાસ ગમન —	૧૨૪
૭૯	કુંતાજીએ કરેલો શોક —	૧૨૫
૮૦	જતાં જતાં પાંડવોએ દેખાડેલો ક્રોધ. —	૧૨૭
૮૧	બધાં નાશનાં ચિહ્ન છે —	૧૨૯

શ્રી મ હા ભા ર ત નું સભાપર્વ.

અધ્યાય ૧ લો-સલાસ્થાન નિર્ણય.

વૈશંપાયન ઉવાચ ॥ તતોઽધ્વર્વાન્મયઃ પાર્થ વાસુદેવસ્ય સન્નિધૌ ॥

॥ પ્રાંજલિઃ શ્રુક્ષણયાવાચા પૂજયિત્વા પુનઃપુનઃ ॥ ૧ ॥

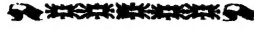
વૈશંપાયન કહે છે કે-પછી શ્રીકૃષ્ણની સાનિધ્ય અર્જુનને હાથ બેડી, રૂડાં વચનોથી તેનો વારંવાર સત્કાર કરીને મયદાનવ કહેવા લાગ્યો કે, હે કુંતીના પુત્ર ! તમે આ ક્રોધ પામેલા શ્રીકૃષ્ણથી તથા ખાંડવ વનને બાળનારા અગ્નિથી મારી રક્ષા કરી, માટે હું તમારું શું પ્રિય કહું, તે કહો ? અર્જુનને કહ્યું કે, હે મયદાનવ ! તેં મારું સર્વ પ્રિય કર્યું, તારું કલ્યાણ થાઓ. હવે તું સુખેથી જા, મારે વિષે નિરંતર પ્રીતિ રાખજે, કારણ હું તારા પર પ્રીતિ રાખું છું. મયદાનવ બોલ્યો કે, હે પુરૂષોમાં શ્રેષ્ઠ ! તમે જે કહો છો તે તમને યોગ્ય છે, પણ હું તમારું કંઈ પણ ઇચ્છિત કરવા ચાહું છું. કારણ કે હે પાંડવ ! દૈત્યોનો હું વિશ્વકર્મા શિષ્ય વિદ્યામાં ધણો ચતુર છું; વાસ્તે તમારું કંઈ પણ પ્રીતિપૂર્વક શુભ કરવા ઇચ્છું છું. પછી અર્જુન બોલ્યા કે, હે શિષ્યવિદ્યામાં ચતુર ! તું મારાથી પોતાની રક્ષા થઈ તેને પ્રતિ-ઉપકાર કરવા માગે છે, પણ હું તેમ કરાવવા ચહાતો નથી, તેમ આ તારા મનની ઇચ્છા પણ મિથ્યા થાય એમ ઇચ્છતો નથી; વાસ્તે શ્રીકૃષ્ણ કહે તેમ કર. એવાં અર્જુનનાં વચન સાંભળી મયદાનવે શ્રીકૃષ્ણને પૂછ્યું કે, હે શ્રીકૃષ્ણ ! હું અર્જુનનું શું પ્રિય કહું ? ત્યારે શ્રી-કૃષ્ણે પોતાના મનમાં થોડીવાર વિચાર કરીને કહ્યું કે, હે શિષ્ય શાસ્ત્રિયોમાં શ્રેષ્ઠ મયદાનવ ! જે તું અર્જુનનું પ્રિય કરવા ઇચ્છતો હોય તો યુધિષ્ઠિર રાજાને યોગ્ય એવી એક સલા કરી આપ. તે એવી કે જેને જોઈને બીજે કોઈ પુરૂષ આ મનુષ્ય લોકમાં તે પ્રમાણે કરી શકે નહીં; અને જેમાં અસુરો તથા મનુષ્યાદિકની દિવ્ય કારીગરી એવી એવી જોવામાં આવે કે, જેથી ચૌદે બ્રહ્માંડમાં રહેલા સર્વ પદાર્થો નજરે જોયા સરખા દેખાય. વૈશંપાયન કહે છે કે-એવાં શ્રીકૃષ્ણનાં વચન સાંભળી તે માન્ય કરી મયદાનવે હર્ષ પામીને “ વિમાનને આકારે સલા કરવી ” એવો નિશ્ચય કર્યો. પછી શ્રીકૃષ્ણ તથા અર્જુનને યુધિષ્ઠિરની પાસે જઈને, આ મયદાનવ આપણને સલા કરી આપશે, એમ કહી તેની ઘણી પ્રશંસા કરી. ત્યારે હે ભારત ! યુધિષ્ઠિરે મયદાનવનો યથાયોગ્ય સત્કાર કર્યો, જેને ગ્રહણ કરી, મયદાનવે તેમની પાસે, વૃષપર્વા દૈત્યે જે બિંદુસરોસર પ્રત્યે યજ્ઞાદિ કર્યા હતા, તે કહ્યું. પછી તેણે કેટલોક કાલ ત્યાં રહી સ્થિર ચિત્ત કરી પોતાના મનમાં વિચારીને, પાંડવોને અર્થે સલા બાંધવાની તૈયારી કરી. શ્રીકૃષ્ણ તથા તેમના અભિપ્રાયથી, સારે દિવસે સ્નાનાદિ મંગળ કરી હજારો બ્રાહ્મણોને દૂધપાકનું ભોજન કરાવી તથા ઘણું દ્રવ્ય આપીને, સર્વ ઋતુના ગુણયુક્ત, શોભા-

યમાન અને મનોરંજક એવી ચોતરફ દશ હજાર હાથની સભા કરવા સાડ જમીન માપી.

સર્વર્તુગુણસંપન્નાં દિવ્યરૂપાં મનોરમાં ॥

દશકિંકુસહસ્તાં તાં માપયમાસ સર્વતઃ ॥

**इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि सभाक्रियापर्वणि सभास्थाननिर्णये
गुर्जरभाषायां प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥**

અધ્યાય ૨ જો-શ્રીકૃષ્ણનું દ્વારકાં ગમન.

वैशंपायन उवाच ॥ उषित्वा खांडवप्रस्थे सुखवासंजनार्दनः ॥

॥ पार्थैः प्रीतिसमायुक्तैः पूजनार्होभिपूजितः ॥

વૈશંપાયન કહે છે કે-હવે પૂજા કરવા યોગ્ય અને પ્રીતિમાન પાંડવોએ પૂજા કરેલા શ્રીકૃષ્ણ ધણા દિવસો સુધી ઇંદ્રપ્રસ્થમાં સુખે કરી રહ્યા હતા તે પોતાના પિતાને મળવાની ઇચ્છાથી દ્વારકાં પ્રત્યે જવા સાડ યુધિષ્ઠિરની રજા લેવા ગયા. પોતાના પિતા વસુદેવનાં બહેન કુંતીની પણ રજા લઇને તેમના પગમાં નમસ્કાર કર્યા. કુંતી તેમના મસ્તકના કેશ સુધી તેમને હૃદયમાં ગ્રહણ કરીને મળ્યાં, પછી મહા યશસ્વી શ્રીકૃષ્ણે, પોતાની બહેન સુભદ્રા પાસે જઇને સ્નેહથી નેત્રમાં અશ્રુ ભરી તેને અર્થવાળાં, સત્ય, હિતરૂપ, યોગ્ય અને જેનો ઉત્તર દેવાય નહીં એવાં થોડાં વચનો કહ્યાં. ત્યારે સુભદ્રા પોતાની માતા ઇત્યાદિને કુશળ સમાચાર કહેવાનું કહી શ્રીકૃષ્ણની પૂજા કરી તેમને પગે લાગ્યાં. પછી જનાર્દન શ્રીકૃષ્ણ મહા ક્રાંતિમાન સુભદ્રાની રજા લઇને, દ્રૌપદી તથા ધૌમ્યાચાર્યની પાસે ગયા, તે ધૌમ્યને પગે લાગી દ્રૌપદીની પણ આશ્વાસના કરી તેની રજા લઇને અર્જુન સહિત પોતાના ભાઇઓરૂપ પાંડવો પાસે ગયા. ત્યારે તેઓથી વીંટાઇને શ્રીકૃષ્ણ, જેમ દેવતાઓએ વીંટા-યલો ઇંદ્ર શોભે તેમ શોભવા લાગ્યા. પછી શ્રીકૃષ્ણે સ્નાન કરી, પવિત્ર યજ્ઞ, અલંકારો પહેરીને, ચંદન, પુષ્પ, જપ તથા નમસ્કારાદિ વિધિથી દેવતાઓ અને બ્રાહ્મણોની પૂજા કરી. નગરના દરવાજાની બહાર નીકળી, દહીં, આંખાનાં પાન, ફળ તથા ચોખ્ખાએ કરીને સ્વસ્તિ વાચન કરવાને યોગ્ય એવા બ્રાહ્મણોને દ્રવ્ય આપી, તેઓની પ્રદક્ષિણા કરી. પછી તેઓ ગદા, ચક્ર, તરવાર, શાર્ફ તથા ધનુષાદિ આયુધોથી શોભાયમાન, જલદીથી ગતિ કરનાર અને ગરૂડના ચિહ્નવાળા ધ્વજ જેના ઉપર ઉડી રહી છે એવા સુવર્ણના રથમાં બેસવા ગયા, અને યુધિષ્ઠિર રાજાએ પ્રેમથી શ્રીકૃષ્ણને રથમાં બેસારા. તેમના શ્રેષ્ઠ સારથિ દારૂકને રથમાંથી નીચે ઉતારી પોતે ત્યાં બેસીને ઘોડાઓની લગામ ગ્રહણ કરી. અર્જુનને પોતાના રથમાંથી ઉતરીને શ્રીકૃષ્ણ ઉપર સુવર્ણની ઢાંડીવાળાં શ્વેત ચામર તથા વ્યંજન કરવા માંડ્યાં, અને નકુળ, સહદેવ, બ્રાહ્મણો તથા ઇંદ્રપ્રસ્થની પ્રજાએ સહિત ભીમસેન શ્રીકૃષ્ણની પાછળ ચાલવા લાગ્યા. તે સમયે તેઓ સહિત શ્રીકૃષ્ણ, જેમ ગુરૂ પોતાના પ્રિય શિષ્યો સહિત શોભે તેમ શોભતા હતા. પછી ઇંદ્રપ્રસ્થથી અર્ધ યોજન દૂર ગયા એટલે શ્રીકૃષ્ણ, પોતાના વિયોગથી પીડાયલા અર્જુનને મળી તેની રજા લઇ, યુધિષ્ઠિર તથા ભીમ-સેનને પગે લાગ્યા, ને નકુલ તથા સહદેવને ભેટ્યા. તે બેઉ ભાઇઓ શ્રીકૃષ્ણને પગે લાગ્યા,

શ્રીકૃષ્ણે યુધિષ્ઠિરને કહ્યું કે, હવે તમે પાછા વળો, હું જામશ. એમ કહી શ્રીકૃષ્ણ તેમના પગમાં પડ્યા. યુધિષ્ઠિરે તેમને ઉઠાડી પ્રેમથી મસ્તકના કેશ સુંઘીને રજા આપી કે બલે જાઓ, ત્યારે શ્રીકૃષ્ણે “ હું પાછો આવીશ ” એમ કહી પાંડવોને પોતાના વિયોગના કષ્ટથી મુક્ત કરી, જેમ ઇંદ્ર સ્વર્ગ પ્રત્યે જાય તેમ દ્વારકાં પ્રત્યે જવા માંડ્યું. પછી પાંડવોએ પોતાની દષ્ટિથી શ્રીકૃષ્ણ દૂર ગયા ત્યારે પ્રથમ મૂર્તિનું ચિંતન કર્યું અને પછી પોતાના મનમાં તેમનું ચિંતન કરવા લાગ્યા, કારણ કે તેઓનાં મન તેમના દર્શનથી તૃપ્ત થયાં ન હતાં. હવે સર્વ મનુષ્યોના નેત્રને પ્રિય જેનું દર્શન છે એવા શ્રીકૃષ્ણ ધણુ દૂર ગયા ત્યારે તેમાંજ ચિત્ત રાખનારા પાંડવો, જાણે સર્વ કામના રહિત હોય તેમ થઈ પાછા વળી પોતાના ઇંદ્રપ્રસ્થમાં આવ્યા. શ્રીકૃષ્ણ પણ પોતાની પાછળ ગતિ કરનાર મહાશ્વરવીર સાત્યકિ યાદવ તથા સારથિ દારક સહિત રથે કરીને ગરૂડ સરખા વેગથી અદ્ય કાળે દ્વારકાં પહોંચ્યા. વૈશંપાયન કહે છે કે—પછી ધર્મરાજ યુધિષ્ઠિર, પોતાના ભાઈઓ તથા સગા સંબંધીઓ સહિત ઇંદ્રપ્રસ્થમાં આવી તેઓને રજા આપીને દ્રૌપદી સહિત હર્ષ પામ્યા. શ્રીકૃષ્ણે પણ હર્ષથી દ્વારકાંપુરીમાં પ્રવેશ કર્યો. અને ઉગ્રસેનાદિ શ્રેષ્ઠ યાદવોથી સન્માન પામેલા શ્રીકૃષ્ણ, પોતાનાં માતા પિતા દેવપ્રી અને વસુદેવને તથા મોટા ભાઈ બલદેવજીને મળ્યા. વળી પ્રદ્યુમ્ન, સાંખ, નિશક, ચાર્દેણુ, ગદ, અનિરૂદ્ધ તથા ભાનુ આદિને મળ્યા. પોતાથી વડીલોની રજા લઈને રૂક્મિણીના ઘર પ્રત્યે ગયા. આણી તરફ મહા ભાગ્યવાન મયદાનવે પણ યુધિષ્ઠિર સાડે સર્વ રત્નોથી શોભાયમાન એવી યથાયોગ્ય સભા આંધવાનો વિચાર કર્યો.

મયોપિ સ મહાભાગઃ સર્વરત્નવિભૂષિતાં ।

વિધિવત્કલ્પયામાસ સભાં ધર્મસુતાય વૈ ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि सभाक्रियापर्वणि भगवद्वाचने गुर्जरभाषायां
द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

અધ્યાય ૩ જે—સભા નિર્માણ.

वैशंपायन उवाच ॥ अथाब्रवीन्मयःपार्थमर्जुनं जयतांवरं ।

॥ आपृच्छेत्त्वां गमिष्यामि पुनरेष्यामि चाप्यहं ॥

વૈશંપાયન કહે છે કે—પછી મયદાનવે શત્રુઓને જીતનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ એવા અર્જુનને કહ્યું કે, હું તમારી પાસેથી હમણાં જવાની રજા લઉં છું પણ પાછો આવીશ. કારણ કે પૂર્વે કૈલાસ પર્વતની ઉત્તરે મૈનાક પર્વત ઉપર દૈત્યોએ યજ્ઞ કર્યા ત્યારે મેં એક વિચિત્ર રંગોનું મણિમય પાત્ર કર્યું હતું, તે ખિંદુસર પ્રત્યે સત્યવાદી વૃષપર્વા દૈત્યની સભામાં રાખેલું છે. તે જો ત્યાં હશે તો હું લઈ આવીશ, ને પછી યુધિષ્ઠિરનો યજ્ઞ વધારનારી, મનને હર્ષ આપનારી, વિચિત્ર અને સર્વ રત્નો જડયાથી શોભાયમાન એવી સભા કરી આપીશ. વળી હે કુરૂનંદન ! તે ખિંદુસર પ્રત્યે એક લયંકર ગદા છે, જે વૃષપર્વા દૈત્યે યુદ્ધમાં શત્રુઓનો નાશ કરીને રાખી છે, તેની હું તલાસ કરીશ. તે ગદા સુવર્ણના ખિંદુઓએ કરી

શાભિતી, દદ, એક લાખ ગદાઓ સરખી વજનદાર તથા શત્રુઓનો નાશ કરનારી છે; અને જેમ તમને ગાંડીવ ધનુષ યોગ્ય છે તેમ તે ભીમસેનને લાયક છે. વરૂણદેવનો સુંદર શબ્દ કરનાર દેવદત્ત નામનો એક શંખ છે, તે પણ લાવીને તમને આપીશ, એમાં કંઈ સંશય નથી. એમ કહીને મયદાનવ, ઈશાન દિશા પ્રત્યે જઈ કૈલાસ પર્વતની ઉત્તરે સુવર્ણના શિખરવાળા, મોટા અને મણિમય મૈનાક પર્વત ઉપર જ્યાં ષિંદુસરોવર છે ત્યાં ગયો. ત્યાં ભગીરથ નામે રાજા ભાગીરથી ગંગાના દર્શન સાડે બહુ કાલ સુધી રહ્યા હતા. ત્યાં સર્વ ભૂત પ્રાણિયોના રાજા મહાત્મા ઇંદ્રે શોભા સાડે ઘણાક મણિયો જડિત યજ્ઞસ્તંભો તથા સુવર્ણના મહેલો નિર્માણ કર્યા હતા અને સો યજ્ઞ કરીને સ્વર્ગના રાજ્યની સિદ્ધિ મેળવી હતી. વળી ત્યાં સર્વ ભૂત પ્રાણીના પતિ, સનાતન, અને તીક્ષ્ણ તેજવાળા મહાદેવજી સર્વ લોકને ઉત્પન્ન કરીને રહ્યા છે, જેની બધા લોકમાં અનેક તરેહથી ઉપાસના થાય છે. ત્યાં નર, નારાયણ, બ્રહ્મા, યમ તથા મહાદેવ હજાર યુગને અંતે યજ્ઞ કરે છે, તથા ભગવાને શ્રેષ્ઠ પુરૂષોને ધર્મમાં પ્રવર્ત કરવા સાડે નિરંતર ઘણાક કાળ સુધી યજ્ઞ કરીને સુવર્ણના હજારો સ્તંભો તથા કાંતિમાન લાખો મહેલો બાંધણોને આપેલા છે. હવે ત્યાં જઈ મયદાનવે ગદા તથા શંખ લઈ, પૂર્વે વૃષપર્વા દૈત્યની સભા કરતાં જે મણિ આદિ દ્રવ્ય આકરી રહ્યું હતું, તે જેની રાક્ષસો રક્ષા કરતા હતા તે લીધું; અને તે પોતાના ચાકરો પાસે ઉપડાવી ઇંદ્રપ્રસ્થ લઈ આવ્યો. પછી તેણે ત્રણ લોકમાં પ્રસિદ્ધ, શોભાયમાન, મણિજડિત, શ્રેષ્ઠ અને જેના સરખી બીજી કોઈ નહીં એવી સભા કરવા માંડી. પોતે જે ગદા લાવ્યો હતો તે ભીમસેનને આપી, તથા સૌથી શ્રેષ્ઠ દેવદત્ત નામનો શંખ અર્જુનને આપ્યો, જેના શબ્દે કરીને સર્વ ભૂત કંપી જતાં હતાં. હે રાજન્ ! તે મહા બુદ્ધિમાન મયદાનવે, સુવર્ણના વૃક્ષોવાળી, દિવ્ય, તેજ કરીને શ્રેષ્ઠ, મનુષ્યના ચિત્તમાં નવ રસોને ઉત્પન્ન કરનારી, આકાશને સ્પર્શ કરે એટલી ઉંચી, દશ હજાર હાથ લાંબી તથા પહોળી, પાપ તથા શ્રમને નાશ કરનારી, શ્રેષ્ઠ મણિ તથા રત્નજડિત ભીંતો અને તોરણોએ યુક્ત, ઘણી તરેહનાં ચિત્રોવાળી, અમૂલ્ય, અને જેની ઘરોઘરી બહિરાંગદિકની તથા અંતરની સભાઓ પણ નહીં કરી શકે એવી સભા બનાવી. તે સભાની રક્ષા કરવા સાડે તથા તેમાંનાં વૃક્ષોની સંભાળ રાખવા સાડે, અંતરીક્ષમાં ગતિ કરનાર, મોટા સ્વરૂપવાળા, બલવાન, લાલ તથા પીળા નેત્રવાળા, છિપ સરખા કાનવાળા અને શત્રુઓને પ્રહાર કરનાર આઠ હજાર રાક્ષસોને ચોકીબાન તરીકે રાખ્યા. વળી તેણે તે સભામાં ઇંદ્રનીલમણિના પત્રોએ કરીને શોભાયમાન, મણિઓની ડાળખીઓ ઉપર સુવર્ણના કમળોવાળી, અનેક તરેહનાં પક્ષિયો, કમળનાં પુષ્પો અને સુવર્ણના કાચના તથા માંછલાઓએ કરીને શાભતી, સ્ફટિક મણિનાં પગથિયાંવાળા તથા નિર્મળ જળથી ભરેલી એક સુંદર વાગિકા બનાવી. જેમાં મંદમંદ વાયુ વાવાથી જળના ષિંદુઓ ડહાંટા, જે કમળનાં પુષ્પો ઉપર પડી મોતી સરખા શોભતા હતા. વળી તે વાપીને કિનારો ચોતરફ નીલમણિયોની મોટી શિલાઓથી આંધી લીધો હતો; જેથી તેનો કિનારો અને જળ એક રંગનાં દેખાતાં હતાં. જે કમળનાં પુષ્પોથી તે ઢંકાઈ રહી હતી, તે પુષ્પો જાણે કાચની ભૂમિ ઉપરજ ચીતર્યા હોય એવું દેખાતું હતું. તેથી તે જળને ઠંકાણે સ્થળ જેવા ભ્રમથી અગણ્યા મનુષ્ય તેમાં પડી નષ્ટ એમ હતું. વળી તે સભાની ચારે તરફ તેણે સુંદર જાયા અને પુષ્પોવાળાં વૃક્ષો તથા હંસ, કારંડવ અને ચક્રવાકાદિ પક્ષિયોએ કરીને

શોભાયમાન એવી વાપીઓ નિર્માણ કરી. જેના કમળનો તથા વૃક્ષોના પુષ્પોનો સુગંધી વાયુ પાડવોને આવતો હતો. હે રાજન્ ! એ પ્રમાણે મયદાનવે ચૌદ માસ અને ફેટલેક દિવસે તે સભા તૈયાર કરી યુધિષ્ઠિર રાજને નિવેદન કરી.

દૃશીં તાં સભાં કૃત્વા માસૈઃ પરિચતુર્દશૈઃ ।

નિષ્ઠિતાં ધર્મરાજાય મયો રાજન્યવેદયત્ ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि सभाक्रियापर्वणि सभानिर्माणे गुर्जरभाषायां
तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

અધ્યાય ૪ થો-સભા પ્રવેશ.

वैशंपायन उवाच ॥ ततः प्रवेशनं तस्यां चक्रे राजा युधिष्ठिरः ।

॥ अयुतं भोजयित्वा तु ब्राह्मणानां नराधिपः ॥ ૧ ॥

વૈશંપાયન કહે છે કે-પછી મનુષ્યોના અધિપતિ યુધિષ્ઠિર રાજ્યે દશ હજાર બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવી તે સભામાં પ્રવેશ કર્યો. બીજા દેશોથી આવેલા બ્રાહ્મણોને વૃત્ત તથા મધ સહિત દૂધપાક, ફળમૂળ, ડુધ્ધર તથા હરિણાદિકનાં માંસ, તિલ સાથે રાંધેલો ભાત મગ ભાત, તથા બીજા ફેટલાક કઠણ, નરમ, ચાટવાના તથા ચુસવાના પદાર્થો ખવરાવી શ્રેષ્ઠ વસ્ત્ર તથા પુષ્પો આપીને તૃપ્ત કર્યા, ને એક એક બ્રાહ્મણને હજારો ગાયો આપી. હે ભરતવંશી રાજન્ ! તે સમયે બ્રાહ્મણોએ મંત્ર બણીને યુધિષ્ઠિર રાજને જે આશીર્વાદ આપ્યો, તેનો આકાશને સ્પર્શ કરે એવડો મોટો શબ્દ થયો. વળી યુધિષ્ઠિર રાજ્યે તે સભાના દ્વારપ્રત્યે દેવતાઓની મૂર્તિઓનું સ્થાપન કરીને તેઓનું ચંદન પુષ્પાદિ પદાર્થોએ કરી પૂજન કર્યું. તે વખતે અનેક તરેહના વાજાંત્રો વાગતાં હતાં. ત્યાં મલ્લો અને નટો લાકડીયોથી યુદ્ધ કરનારા સૂતો તથા ગવૈયા આવીને યુધિષ્ઠિરને રીઝવતા હતા તેથી તેમણે તેઓનો યથા યોગ્ય સત્કાર કર્યો. પછી યુધિષ્ઠિર પોતાના ભાઈઓ સહિત રમણીય સભામાં જેમ ઇંદ્ર સ્વર્ગમાં રમે તેમ રમતા હતા, ને તેમની પાસે તે સભામાં ફેટલાક ઋષિયો, તથા ફેટલાક બીજા દેશોથી આવેલા રાજ્યો રહેતા હતા, તેઓમાં અસિત, દેવલ, સત્ય, સર્પિ-માલી, મહાશિરા, અર્વાવસુ, સુમિત્ર, મૈત્રેય, શુનક, બલિ, બક, દાદ્ય, સ્થૂલશિરા, વ્યાસજી, શુકદેવજી, સુમંતુ જૈમિનિ, પૈલ, હં, તિત્તિર, યાતવદક્ય, પુત્ર સહિત લોમહર્ષજી, અપ્સુ-હોમ્ય, ધૌમ્ય, આણ્વિમાંડ્ય, કૌશિક, દામોણિણ્ય, ત્રૈબલિ, પશ્યંદ, ગટગનુક મૈંગ્ગયન, વાયુભક્ષ, પારાશર્ય, સારિક, બલિવાક, સિનિવાક, સપ્તપાલ, કૃતશ્રમ, ગધૂકર્ણ, શિખાવાન, આલંબ, પરિજાતક, મહાભાગ્યવાન પર્વત, મહામુનિ માર્કંડેય, સાવર્ણ બાલુકિ, ગાલવ, જંઘાખાહુ, રૈબ્ય, કોપવેગ, ભૃગુ, હરિખલ્લુ, કૌદિન્ય, બલ્લુમાલી, કક્ષીવાન, ઔશિજ, નારી-કેત, ગૌતમ, પૈંગ્ય, વરાહ, શ્રુનક, મહાતપસ્વી શાંડિલ્ય, કુકુર, વેણુજંઘ, કાલાપ અને કકાદિ સર્વે ધર્મના જાણનારા, સ્થિર મનવાળા, જીતેન્દ્રિય અને વેદ તથા વેદાંગને પાર પામેલા બ્રાહ્મણો, તે સભામાં યુધિષ્ઠિર રાજની પાસે બેસીને પવિત્ર કથાઓ કરતા હતા. બહુ મોટા મનવાળો તથા મહાત્મા મંજુકેતુ, સંત્રામજીત, દુર્મખ, મહાપરાક્રમી ઉત્તસેન, કક્ષસેન,

ક્ષેમક અપરાજી, કાંબોજ દેશનો રાજા કમકે, મહાબલવાન કંપન, જેણે બળવાન, પરાક્રમી, તથા અસ્ત્રયુક્ત અને મોટા તેજવાળા યવનોને જેમ ધંદ્રે અસુરોને કંપાવ્યા તેમ કંપાવ્યા હતા. મદ્રદેશનો રાજા જટાસુર, કુતિરાજ, કિરાત દેશનો રાજા પુલિંદ, પુંડ્રકસહિત અંગ અને વંગ, અંદ્રક સહિત પાંડ્ય તથા અંડ્ર, સુમિત્ર, શૈબ્ય, મિત્રકર્શન, યવનોનો અધિપતિ, કિરાત દેશનો રાજા સુમના, આયૂર, દેવરાત, લયંકર રથવાળો ભોજ, શરાયુધ, કાલિંગ. જ્યસેન, જરાસંધ, સુકર્મા, ચેકિતતાન, પુરૂ અમિત્રકર્શન, કેતુમાન, વસુદાન, મિથિલ, કૃત-ક્ષણ, સુધર્મા, અનિરૂદ્ધ, અત્રાપુ, અનુપરાજ, દુર્ધર્ષ કમજીત, સુદર્શન, પુત્ર સહિત કદ્મપદેશના અધિપતિ શિશુપાલ, આહુક, વિપ્રયુ, ગદ, સારણ, અદૂર, કૃતવર્મા, શિનિનો પુત્ર સત્યક, બીખક, અકૃતિ દ્યુમત્સેન, યજ્ઞસેન, સૌમિક, કેતુમાન, વસુમાન, મહાબલવાન કૃતાત્મ, તથા બીજા પશુ પ્રસિદ્ધ રાજાઓ તે સભામાં યુધિષ્ઠિરની પાસે બેસતા હતા. કેટલાક મહાબલવાન રાજાઓના છોકરાઓ મૃગયર્મ ધારણ કરી અર્જુનનો આશ્રય કરીને તેની પાસેથી ધનુર્વેદ શિખતા હતા. તેમાં પ્રદ્યુમ્ન, સાંય, સાત્યકિ, સુધર્મા, અનિરૂદ્ધ તથા મનુષ્યોમાં શ્રેષ્ઠ શૈબ્યાદિ યાદવોના કુમારો ધનુર્વેદ શિખ્યા, અર્જુનનો સખા તુંબરૂ ગંધર્વ હમેશ તે સભામાં રહેતો હતો, જેનો આશ્રય કરીને પ્રધાનો સહિત ચિત્રસેન ગંધર્વ, તથા ગાવા બળવવામાં કુશળ, જમણે હાથે તાલ આપવામાં કુશળ, અને હલકો મધ્યમ તથા ઉંચો સ્વર ગાવામાં મહેનત જેણે કરી છે એવા ગંધર્વો તથા અપ્સરાઓ ત્યાં રહેતાં હતાં તેઓ સૌ તે તુંબરૂ ગંધર્વના કહેવાથી મનુષ્યોને સાંભળવા લાયક પદો ગાઇને પાંડવો તથા ઋષિયોને હર્ષ પમાડતાં હતાં. તે સભામાં બેઠેલા સુંદર વ્રતવાળા અને સત્યવાદી પુરૂષો, જેમ સ્વર્ગમાં દેવતાઓ ધ્વજાની ઉપાસના કરે, તેમ યુધિષ્ઠિરની ઉપાસના કરતા હતા.

तस्यां सभायामासीनाः सुव्रताः सत्यसंगराः ॥

दिवीवदेवाब्रह्माणं युधिष्ठिरमुपासते ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि सभाक्रियापर्वणि सभाप्रवेशोनाम गुर्जर-
भाषायां चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

અધ્યાય ૫ મો-રાજ સંબંધી નારદ પ્રશ્ન.

वैशंपायनउवाच ॥ अथतत्रोपविष्टेषु पांडवेषु महात्मषु ॥

॥ महत्सु चोपविष्टेषु गंधर्वेषु च भारत ॥

વૈશંપાયન કહે છે કે,-પછી હે ભારત ! કાંઈ સમયે તે સભામાં મહાત્મા પાંડવો, મહત્પુરૂષો. તથા ગંધર્વો બેઠા હતા, તેટલામાં વેદ, ઉપનિષદ તથા ઇતિહાસ પુરાણને જાણનારા, વિષય, અવિષય, પૂર્વપક્ષ, ઉત્તરપક્ષ અને સંગતિ, એ પાંચ અધિકાર્ણ સહિત ન્યાયમાં કુશલ, મન્વાદિકનાં કહેલાં શાસ્ત્રોનું તત્ત્વ તથા શિક્ષા, કલ્પ, વ્યાકરણ, છંદ નિરૂક્ત અને જ્યોતિષ એ છ વેદનાં અંગોને જાણનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ દેવતાઓના ગણો જેની પૂજા કરે છે એવાં પૃથ્વી, જળ, તેજ, વાયુ અને આકાશ, એ પંચ મહાભૂતો પોતાના સંયોગે કરીને જગતમાં નાના પ્રકારે દેખાય છે અને આખા જગતમાં વ્યાપી રહ્યાં છે એવું જાણનારા

શિષ્યાદિકને પણ એજ પ્રમાણે ઉપદેશ કરનારા, યથાર્થ બોલનારા, બુદ્ધિમાન, બહુલ્લા, શાસ્ત્રો નહીં ભૂલીજનાર, દ્રવ્યાદિ વિભાગનો વ્યવહાર અને ભવિષ્ય જાણનાર, જ્ઞાનકાંડ તથા કર્મકાંડના વિભાગોનો શિષ્યોને યથાર્થ ઉપદેશ કરવો એમ માનનારા, પ્રત્યક્ષ તથા અનુમાન પ્રમાણથી અને વેદોના વાક્યોથી અલ્પસ્વરૂપનો નિશ્ચય કરનારા, પ્રતિજ્ઞા, હેતુ, ઉદાહરણ ઉપનય અને નિગમન, એ તર્ક શાસ્ત્રના પાંચ અવયવોવાળા વાક્યોને ખોટા ખરા જાણનારા, શાસ્ત્રાર્થમાં કુશલ, બૃહસ્પતિની મામે પણ ઉત્તરોત્તર બોલનાર, ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષનો યથાર્થ નિશ્ચય કરનારા, આ પૃથ્વીના તથા તેની ઉપર નીચેના સર્વ પદાર્થોને જ્ઞાન દષ્ટિથી પ્રત્યક્ષ જોનાર, સાંખ્ય તથા યોગશાસ્ત્રના વિભાગોને જાણનારા તથા તેમનો વિચાર કરવાની ઇચ્છાવાળા, દેવતા અને દૈત્યોને સ્નેહ તથા યુદ્ધ કરાવવાના ઉપાયમાં કુશળ, પોતાના અને શત્રુના બલાબલનો વિચાર કરીને શત્રુનું બળ વધારે હોય તો તેના પ્રધાનાદિકને દ્રવ્યથી લોભાવવાનું જાણનારા, શત્રુઓએ પરસ્પર સ્નેહ અને વૈર કરવું, દાન તથા આસનો આપવાં, ભેદ રાખવો તથા આશ્રય કરીને રહેવું, એ છ ગુણોની વિધિવાળા, શાસ્ત્રમાં ચતુર, યુદ્ધ અને ગાયનાદિ સર્વ વિદ્યામાં પ્રીતિમાન, સર્વ કર્મમાં કુશળ અને બીજા પણ અનેક ગુણોથી શોભાયમાન મોટી કાંતિવાળા નારદજી, પોતાના મિત્ર પરિજ્ઞત, પર્વત, તથા સુમુખ સહિત સર્વ લોકમાં ફરતા ફરતા તે સભામાં બેઠેલા પાંડવોને જોવા સાડ ત્યાં આવ્યા, ને તેમણે યુધિષ્ઠિરને “તમારો જય થાઓ” એમ આશીર્વાદ આપ્યો. તેમને જોઈ ધર્મ જાણનારા યુધિષ્ઠિરે, પોતાના ભાઈઓ સહિત ઉભા થઈ તેમને નમ્રતાથી પગે લાગીને યોગ્ય આસનો આપ્યાં, વિધિપૂર્વક મધુપર્ક, પાદ તથા અર્ધ્યથી પૂજા કરી ગાય તથા રત્નાદિ પદાર્થો આપી તેમનો સત્કાર કર્યો. એ પ્રમાણે યથાયોગ્ય પૂજા પામીને વેદને પાર પામેલા મહર્ષિ નારદજી પ્રસન્ન થયા. પછી ધર્મ કામ અને અર્થયુક્ત વાક્યથી તેઓ યુધિષ્ઠિરને પૂછ્યા ત્રાગ્યા કે—હે રાજન્ ! તમારી પાસે યજ્ઞ, દાન તથા કુટુંબનું પોષણ થાય તેટલું પુરતું દ્રવ્ય છે ? તમારું મન ધર્મમાં વર્તે છે ? તેમને સર્વ સુખનો અનુભવ મળે છે ? તમારા મનને ખેદ તો ઉત્પન્ન થતો નથી ? હે રાજન્ ! તમારા કુળમાં પૂર્વે થઈ ગયેલા તમારા પિતામહોની રીતિ પ્રમાણે તમે, બ્રાહ્મણો, પુરોહિત અને પ્રજાને વિષે ધર્મ તથા અર્થયુક્ત શ્રેષ્ઠ વૃત્તિથી વર્તો છો ? વળી જેમ નીચ મનુષ્ય દ્રવ્યનું અને કામી પુરૂષ કામનું સેવન કરતી વખત સુખના લોભથી દ્રવ્ય તથા ધર્મની હાનિ કરે છે, તેમ તો તમે નથી કરતા ? હે શત્રુઓને જીતનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ ! ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણને સેવન કરવાના સમયનો વિભાગ દ્વક્ષપ્રજ્ઞપતિએ એવો કરેલો છે, જે દિવસના પૂર્વાહ્ન કાલમાં ધર્મનું સેવન કરવું, મધ્યાહ્ન કાલથી દ્રવ્ય મેળવવાનો ઉદ્યોગ કરવો, અને સાયંકાલને વિષે કામનું સેવન કરવું, માટે તમે એ પ્રમાણે કરો છો ? બોલવાની ચતુરાઈ, હીંમત, તર્ક કરવામાં કુશલતા, સમર્થશક્તિ વિચારશક્તિ તથા નીતિશાસ્ત્ર, એ છ રાજગુણોએ કરીને તમે સામ, દાન, ભેદ, દંડ, મંત્ર, ઔષધ અને ઇન્દ્રજલ, એ શત્રુને વશ કરવાના સાત ઉપાયોની તપાસ રાખો છો ? વળી પોતાના તેમજ શત્રુઓના બળ તથા અબળતાની, અને દેશ, કિલ્લા, રથ, હરિત, ઘોડા તથા યોદ્ધા એ સર્વના નાયકોની તેમજ અંતઃ પુરમાં થતા ખરચની ગણના રાખો છો ? વળી આયપત તથા ખરચનો હિસાબ લખીને રાખો છો ? દ્રવ્ય પુરતું છે કે નહીં તેનો વિચાર કરો છો ? અને ગુપ્ત શત્રુઓ તથા તેના

કારભારીઓની રૂડી રીતે પરીક્ષા કરે છે ? હે જીતનારા પુરૂષોમાં શ્રેષ્ઠ, પોતાના પ્રબળપણાની પરીક્ષા કરીને રાજ્યનું પાલન કરે છે ? અથવા પોતાથી શત્રુ પ્રબલ હોય તો તેની સાથે સ્નેહ કરીને, ખેડુત તથા વ્યાપારિયોની પોતાના દેશમાં વૃદ્ધિ કરવી, માર્ગો, કિલ્લાઓ તથા સેતુઓની મજબૂતી કરવી, હાથી વગેરે જનવરો, ખાવાનાં પદાર્થોનો સંચય કરવો અને રત્નોની તથા સુવર્ણની ખાણો ખણાવવી, એ આઠ કર્મોનું સેવન કરે છે ? હે ભારતકુળમાં શ્રેષ્ઠ ! તમારા કિલ્લાની રક્ષા કરનાર, ચતુરંગિણી સેનાને ભોજનાદિ પદાર્થો વહેંચી આપનાર, પ્રધાન, સેનાપતિ, પુરોહિત, વૈદ્ય, અને જ્યોતિષી એ સાત દ્રવ્યવાન અને વ્યસન વગરના પ્રધાનો સર્વ પ્રકારે કરીને તમારું હિત કરવામાં પ્રીતિમાન છે ? તમને જેનામાં “ આ દુષ્ટ છે ” એવી શંકા ન હોય એવા ઉપરથી સ્નેહ દેખાડનારા અને અંતઃકરણમાં કપટી દૂતોથી, યા તમારાથી તથા તમારા પ્રધાનથી તમોએ કરેલા મનસુખાની વાત બહાર તો પડતી નથી ? મિત્રો અને જેઓને મિત્ર તથા શત્રુ સરખા છે એવા પુરૂષોની તથા શત્રુઓની ધ્વિષ્ટાને તમે જાણો છો ? પ્રબળ શત્રુઓની સાથે સ્નેહ અને નિર્બળ શત્રુઓની સાથે ક્લેશ, સમય પ્રમાણે કરે છે ? જેઓને તમારી સાથે મિત્રાઈ તથા શત્રુભાવ ન હોય તેમની સાથે તેમના સરખી વૃત્તિથી વર્તવું, એમ તમે વર્તો છો ? હે શ્રવણ ! તમારા પ્રધાન રૂડા અંતઃકરણવાળા, શાસ્ત્રના જ્ઞાને કરીને પરિપૂર્ણ, શ્રેષ્ઠ કુળવાન, સારા આચરણવાળા, વિચાર શક્તિમાં સમર્થ, અને તમારામાં પ્રીતિ રાખનારા છે ? કારણ કે, હે ભારત ! રાજ્યોના જ્યનું કારણ પ્રધાનો છે. હે રાજ્ય ! શાસ્ત્રમાં ચતુર અને મનસુખા કરવા યોગ્ય એવા પ્રધાનોએ કરીને તમારા દેશનું સંરક્ષણ થાય છે ? શત્રુઓથી પરાલભ થતો નથી ? હે અર્થને જાણનાર ! તમે રાત્રિને વિષે અતિ નિંદ્રાને વશ તો થતા નથી ? પાછલી પ્રહર રાત્રિના સમયમાં ઉઠીને આગલે દિવસે પ્રધાનો સાથે જે કાંઈ મનસુખો કર્યો હોય તેનો વિચાર કરે છે ? વળી તમે હરેક કામનો વિચાર એકલા અથવા ધણાઓ સાથે તો કરતા નથી ? તમે નિશ્ચય કરેલા મનસુખાની વાર્તા ગામમાં તો ફેલાતી નથી ? વળી જેમાં મહેનત થોડી અને ફળ ઘણું હોય એવાં કામ તરત કરવાનો ઉદ્યોગ કરે છે ? સારાં કામમાં તમે વિદ્ય તો કરતા નથી ? ખેતી આદિ ઉદ્યોગ કરનાર પુરૂષ તમથી જાણીતા અને તમારે વિશ્વાસ કરવા યોગ્ય છે ? તેઓ વારંવાર પોતાના ઉદ્યોગનો ત્યાગ તો કરતા નથી ? કારણ કે તેમ જો હોય તો તે રાજના સ્નેહની ખામી છે. વળી ધનવાન, લોભ વગરના, અને પરંપરાથી પોતાના કુળનોજ ઉદ્યોગ કરનારા પુરૂષો, તેજ ઉદ્યોગનો આશ્રય કરીને વર્ત્યા કરે છે ? વળી તેઓ તમારા ધારેલા કર્મોને તો જાણતા નથી ? હે શ્રવણ ! ધર્મ અને સર્વ શાસ્ત્રના જાણનારા કૃપાચાર્ય તથા દ્રોણાદિક આચાર્યો તમારા દેશના કુમારોને યુદ્ધનો ઉદ્યોગ શિખવે છે ? હજારો મૂર્ખ પુરૂષોમાંથી તમે એક પણ પંડિતને શોધી કાઢો છો ? કારણ કે પંડિત પુરૂષ હરેક કામના સંકટમાં સારું થાય તેમ કરે છે. હે રાજ્ય ! તમારા સર્વ શહેરોના કિલ્લાઓ, ધન, ધાન્ય, આયુધ, જળ, યંત્રો, કારીગરો, અને યોદ્ધાઓથી ભરેલા છે ? તમારો એક પણ પ્રધાન ભુદ્ધિમાન, શ્રવણ, શુદ્ધ અંતઃકરણવાળો અને વિચિક્ષણુ છે ? કારણ કે એવો પ્રધાન રાજને વા રાજના પુત્રને મોટી સમૃદ્ધિની પ્રાપ્તિ કરાવી આપે છે. વળી મંત્રી, પુરોહિત, યુવરાજ, સેનાપતિ, દારપાલ, અંતઃપુરમાં પ્રવેશ કરનાર, અધીખાનાનો અધિકારી, દ્રવ્ય સાચવનાર, હરેક કામ

વિષે ચાકરોને આજ્ઞા આપનાર, જેને આજ્ઞા આપી હોય તે, શહેરનો અધ્યક્ષ-કામ કરનાર, ધર્મરૂપી કામનો અધ્યક્ષ, સલાસદ, અપરાધીને દંડ આપનાર, કિલ્લાની રક્ષા કરનાર, સહે-રની સંભાળ રાખનાર, તથા રસ્તાઓની ચોકસી રાખનાર, એ અદારની અથવા મંત્રી, પુરોહિત, અને યુવરાજ, એ ત્રણ વગર બાકીના પંદર પવિત્ર પ્રધાનોની આલસ્યલભત, તેમનાથી ગુપ્ત એક એક જણ પાસે ત્રણ ત્રણ ચાકરો રાખીને તમે જાણો છો ? હે શત્રુઓનો નાશ કરનાર ! તમારા શત્રુઓને તમારું સૈન્ય તથા તમારી ઇચ્છા કંઈ જાણવામાં તો નથી આવતાં ? શત્રુઓના ચાકરોથી સાવધાન રહો છો ? અને નિત્ય ઉઘોગી થઈને શત્રુઓની યેજ્ઞા જોયા કરો છો ? તમારો પુરોહિત નમ્રતાવાળો મોટા કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલો, ધણું શાસ્ત્રોને જાણનારો, કોઈના સારા ગુણમાં દોષ નહીં કાઢનાર, શાસ્ત્ર સંબંધી વાતો કરવામાં કુશળ, તમારાથી સત્કાર પામેલો, યજ્ઞ કરાવવા તથા તેની વિધિ જાણવામાં કુશલ, બુદ્ધિમાન, કપટ રહિત, અને સમય પ્રમાણે હોમેલા તથા હોમવાના પદાર્થોને જાણનારો છે ? તમારો જ્યોતિષી અંગ સહિત જ્યોતિષશાસ્ત્ર જાણનારો, અને કંઈ ઉત્પાત થયો હોય તો તેથી થનારા અશુભ ફળોને કહેનારો છે ? ઉત્તમ કામ વાસ્તે ઉત્તમ, મધ્યમ વાસ્તે મધ્ય, અને કનિષ્ઠ વાસ્તે કનિષ્ઠ ચાકરોને તમે રાખેલા છે ? અનેક તરેહના મનસુખા કરવામાં કપટ રહિત પ્રધાનોની યોજના કરો છો ? હે ભરત કુળમાં શ્રેષ્ઠ ! તમારા પ્રધાનો ઉગ્રદંડે કરીને પ્રજાને પીડા તો આપતા નથી ? સારી રીતે તમારા દેશનું પાલન કરો છો ? જેમ ધર્મિષ્ઠ પુરૂષો, પ્રજાને દુઃખ આપીને દ્રવ્ય લેનાર રાજા અથવા નાસ્તિક રાજાનો, તથા ધરની સ્ત્રિયો જાત કર્મ કરનાર પુરૂષોનો તિરસ્કાર કરે, તેમ કોઈ તમારો તિરસ્કાર તો કરતો નથી ? તમારો સેનાપતિ શસ્ત્રવીર, બુદ્ધિમાન, ધૈર્યવાન, પવિત્ર કુળવાળો, તમારામાં પ્રીતિ રાખનાર, સમર્થ, અને દ્રવ્ય તથા માનથી હર્ષયુક્ત છે ? તમારા સૈન્યના નાયકો સર્વ પ્રકારના યુદ્ધમાં કુશળ, બળવાન, (નિષ્કપટી) પરાક્રમી અને તમારાથી સત્કાર પામેલા છે ? તમે સેનાને નિત્ય આપવાના ધાન્યાદિ તથા મહીને મહીને આપવાનું દ્રવ્ય નિયમ પ્રમાણે આપો છો ? તેમાં વિલંબ તો કરતા નથી ? કારણ કે, તેમ કરેથી તેઓ પોતાના સ્વામીના કાર્યમાં સારી રીતે વર્તતા નથી, તેથી તેનું અવળું થાય છે. મોટા કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા તમારા પ્રધાનાદિ સર્વે, તમારી તાબેદારીમાં રહી, તમારામાં પ્રીતિ રાખીને તમારે વાસ્તે યુદ્ધમાં પોતાના પ્રાણનો ત્યાગ કરે એવા છે ? પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તનાર અને તમારી આજ્ઞાને ઉલ્લંઘન કરનાર તમારો કોઈ પણ સેનાપતિ, પોતાની ખુશી પ્રમાણે તમારી ચતુરંગિણી સેનાને અનેક તરેહનાં કાર્યો કરવાની આજ્ઞા તો નથી આપતો ? વળી તમારા કોઈ પુરૂષ પોતાના પરાક્રમથી માન મળે એવાં કામ કરીને તમારાથી માન તથા વધારે પગાર પામે છે ? હે રાજા ! વિદ્યાએ કરીને નમ્રતાયુક્ત અને જ્ઞાનમાં કુશળ એવા પુરૂષોનો તેમને યથાયોગ્ય દાન આપીને તમે સત્કાર કરો છો ? હે ભરત કુળમાં શ્રેષ્ઠ ! તમારે વાસ્તે યુદ્ધમાં મરણ પામેલા પુરૂષોના કુટુંબનું અને ધવાયેલા પુરૂષોનું તથા તેમની સ્ત્રિયોનું તમે પેષણ કરો છો ? હે નરપતિ ! કંઈ બચે લીધે તમારે શરણે આવેલા અથવા ક્ષીણ બળવાળા વા યુદ્ધમાં જીતેલા શત્રુઓની તમે પુત્રની માફક રક્ષા કરો છો ? વળી જેમ મર્વ પ્રજાને પોતાનાં માતૃપિતામાં કંઈ શંકા ન હોય, તેમ તમારામાં તમારી સર્વ પ્રજાને બચાવ શંકા તો નથી ? હે યુધિષ્ઠિર ! પરસ્ત્રી સેવવી, જુગાર રમવો,

મૃગયા કરવી, નાચ જોવા, ગાયન સાંભળવું, વૃથા ફરવું, વાજીત્રો વગાડવાં અથવા સાંભળવાં, કોઈની નિંદા કરવી, અને દિવસે નિદ્રા કરવી, એ દશ વાનાં પુરૂષોને વ્યસન રૂપ છે માટે એ માંહેલા પ્રત્યેક વ્યસનમાં બીજા રાજાને પડેલા સાંભળી, પોતાના પ્રધાન, ભંડાર અને ચાકરો, એ ત્રણનું બળ જાણીને તેમની સામે વેગથી ચઢાઇ કરે છે ? હે શત્રુઓને જીતનાર ! પારકા રાજાના ચાકરોએ અને તે રાજાએ તમારા પરાભવ માટે નિશ્ચય કરેલા ઉદ્યોગને, તથા ખરાબ ઉત્પાતથી થનાર મહામારી વગેરે ઉપદ્રવને જ્યોતિષીથી જાણી તેની શાંતિ કરે છે ? હે મહારાજા, હે પરંતપ ! શત્રુઓના દેશના કારભારીઓ તથા તેમના સૈન્યના નાયકોને છૂપી રીતે પગાર અથવા રત્નો આપો છો ? હે પાર્થ ! જીતેન્દ્રિય એવા તમે પ્રથમ પોતાનું મન જીતીને અજીતેન્દ્રિય અને ગાદી પુરૂષોને જીતો છો ? શત્રુઓ સામે ચઢાઇ કર્યા પહેલાં સામ દાન લેદ અને દંડ એ રાજનીતિના ગુણોમાં કુશળ એવા તમારા પ્રધાનાદિક તેમની પાસે જાય છે ? હે રાજા ! પોતાના સૈન્યને બળવાન કરીને તમે શત્રુઓ સામે યુદ્ધ કરવા સાફ જઇ તેમને જીતવા વાસ્તે પરાક્રમ કરો છો ? અને તેઓને જીતીને તેમની પાછી રક્ષા કરો છો ? શત્રુઓની સામે તમારી સેનાના નાયકોએ પ્રેરણા કરેલી રથ હાથી, ઘોડા, ચોદા, પાયદળ, ચાકરો દ્વિતો અને ભોમીયા, એ આઠ અંગસંહિત તમારી સેના તેમનો નાશ કરે છે ? હે પરંતપ ! યુદ્ધમાં શત્રુના દેશપ્રત્યે કિંચિત્ માત્ર પણ રહેવા નહીં દેખને તેઓનો નાશ કરો છો ? જીતેલા દેશમાં રહેલા તમારા પુરૂષો, સ્વદેશની માફક ત્યાંની પ્રજાને વશ કરી તેઓ પાસેથી કર લઈને, શત્રુઓની સેનાના નાયકો પાછા યુદ્ધ કરવા આવે તેનો પરાભવ કરી, ત્યાંના શહેરો તથા પ્રજાની રક્ષા કરે છે ? ને તે તમારા વિશ્વાસુ પુરૂષો, તમારે વાસ્તે મળેલા ભોજનના પદાર્થો, વસ્ત્રો, ધૂપાદિ અગર તથા કસ્તૂરી આદિ સુગંધી ચીજો સાચવી રાખે છે ! તેઓ પોતે તો ગ્રહણ કરતા નથી ? શ્રેષ્ઠ કર્મો કરનાર તમારા પ્રધાનાદિક પુરૂષો તમારાં દ્રવ્ય તથા ધાન્ય રાખવાના ભંડાર, વાહનો, અને હથિયારોની રક્ષા કરીને તમને વધારે આવક થાય એવાં કાર્યો કરે છે ? હે રાજા ! તમારા રસોડયા તથા સેનાપતિથી તમે તમારી પોતાની રક્ષા કરો છો ! અને તેમનું તમારા પુત્રાદિકના ભયથી તથા તમારા પુત્રાદિકનું તેમના ભયથી રક્ષણ કરો છો ? હે નૃપ ! તમને પૂર્વાન્હ કાળમાં મઘપાન, જીંગાર, રમત અને સ્ત્રિઓના વ્યસનથી થતો ખર્ચ તમારા પુરોહિતાદિક પ્રધાનો તો જાણતા નથી ? તમારી પ્રજાની આયપતમાંથી અર્ધો ભાગ અથવા ચોથો ભાગ, વત્ત ચોથા ભાગનો પણ ત્રીજો ભાગ લેછે તમે પોતાના ભંડારની વૃદ્ધિ કરો છો ? તમારે આશ્રિત ક્ષત્રિયો, થેર, વૃદ્ધ, વૈશ્ય, કારીગરો તથા ગરીબ લોકો ઉપર, તમે તેમને દ્રવ્ય તથા ધાન્ય આપીને વારંવાર કૃપા કરો છો ? હે રાજા ! તમારા આયપત અને ખર્ચનો હિસાબ રાખનારા, રોજમેળ રાખનાર, તથા બીજા નામના વટી પુરૂષો નિત્ય પૂર્વાન્હ કાળમાં તમને સર્વ હિસાબ આપે છે ? હરેક તરેહનાં કામ કરવામાં કુશળ, તમારું હિત ધ્વજનાર, અને તમને પ્રિય એવા પુરૂષોને, તેમનો કંઈ અપરાધ જોયા વગર એકદમ તેમની પદવી ઉપરથી તમે રજા તો આપતા નથી ? હે ભારત ! તમે ઉત્તમ, મધ્યમ અને કનિક પુરૂષોને તેમના અધિકાર પ્રમાણે કામ સેવિા છે ? હે રાજા ! લોભી, ચોરી કરનાર, હરકોઇ ઉપર શત્રુભાવ રાખનાર, અને જેને વ્યવહાર માર્ગની બબ્બર ન હોય એવા પુરૂષો તો તમારા કારભારમાં નથી ? તમારા રાજ્યમાં ચોરો

તથા લોભી પુરૂષોથી, વા તમારા પ્રત્ને અથવા તમારી સ્ત્રિઓના બળથી, અથવા તમારાથી તમારી પ્રજા પીડાતી તો નથી ! તમારા દેશમાં વરસાદ વગર ધાન્યાદિ પદાર્થો ઉત્પન્ન કરવાને જોઈએ એટલા જળે નદીઓ તથા મોટાં તળાવો પૂર્ણ છે ? વર્ષાદે થાય ત્યારેજ ધાન્યાદિ પદાર્થો પાકે તેમ તો નથી ? ખેડુત લોકો અનાજ વગેરે વાવવા માટે ખીજ સાડે ખેદ તો નથી પામતા ? તેમને એક દાણામાંથી સેંકડો દાણાની પેદાશ થવા સાડે, ખીજને વારતે ઉધાર ધાન્ય આપીને તેમના ઉપર તમે કૃપા કરો છો કે નહિ ? તમારો યશ શ્રેષ્ઠ પુરૂષો કબ્જ કરે છે ? તમારા રાજ્યમાં પોતપોતાના વેપારનો આશ્રય કરનાર લોકો સુખથી રહે છે ! હે રાજન ! તમારા દેશમાં ગામે ગામ શસ્ત્રીર અને શુદ્ધિમાન શિક્ષા કરનાર, પ્રજા પાસેથી દ્રવ્ય લેનાર, ન્યાય તપાસનાર, દ્રવ્યનો હિસાબ રાખનાર, અને તે સર્વ સાક્ષીના એવા પાંચ પાંચ પુરૂષો એક મત થઈને પ્રજા સુખી થાય એવાં કામ કરે છે કે નહિ ? તમે શહેરોની રક્ષા કરવા સાડે શસ્ત્રીર પુરૂષોને ગામેમાં રાખી તેમને શહેર સરખાં, અને ગામડાઓને મોટાં ગામ સરખાં કર્યા છે ને ? તેમની પેદાશ ગામડાના કારભારીઓ ગામના કારભારીને તથા તેઓ શહેરના કારભારીને, અને શહેરના કારભારી તેમને આપે છે ? તમારા દેશમાં શહેરોને ચોરો વિતાડે નહિ તે માટે કાટવાળ સેનાખ બળથી તેઓનો નાશ કરે છે ? તમે સ્ત્રિઓની સાંતવના તથા રક્ષા કરો છો ! તેઓમાં વિશ્વાસ રાખો છો ? તેમની પાસે છૂપી વાત કરો છો ? હે રાજન ! તમે પોતાનું અગ્રિય થાય એવું સાંભળી તેના તાત્પર્યનો વિચાર કરી તેનો અનાદર કરીને અંતઃપુરમાં શયન તો કરતા નથી ? હે નૃપતિ ! રાત્રીનો એક પ્રહર જવા પછી બે પ્રહર પર્યંત નિદ્રા કરી પાછલા પ્રહરમાં ઉઠીને, તમે ધર્મ અને અર્થ સંબંધી ચિંતન કરો છો ? હે પાંડવરાજ ! તમે સમયના જાણુ પ્રધાનો સાથે મસક્ત કરી સમય પ્રમાણે તમારા રાજ પુરૂષોને કામ સોંપી છો ? શત્રુઓને જીતનાર, રક્તવસ્ત્ર તથા અલંકારો પહેરેલા પુરૂષો દાયમાં તરવાર લઈ તમારી રક્ષા કરવા સાડે ચાંતરફ હિલા રહે છે ? હે રાજન ! અગ્રિય અને દંડ આપવા યોગ્ય પુરૂષોને યમરાજની માફક, અને પ્રિય તથા પૂજા કરવા યોગ્ય પુરૂષોને નમ્ર થઈ તેમની સાથે પરીક્ષા કરીને વર્તો છો ? હે રાજન ! શરીર સંબંધી દુઃખ, ઔષધ અને પથ્ય ભોજનથી તથા મન સંબંધી દુઃખ વૃદ્ધ પુરૂષોની સેવાથી નિવૃત્ત કરો છો ? રોગીની નાડી, મૂત્ર, મળ, જીહ્વા, નેત્ર, રૂપ, શબ્દ અને સ્પર્શ એ આઠ પ્રકારથી પરીક્ષા કરવામાં કુશળ, તમારા રોગી તમારામાં પ્રીતિ રાખનાર અને તમારા શરીરનું હિત ઇચ્છનાર એવા વૈદ્યો તમારી પાસે છે ? હે શ્રેષ્ઠ ! તમે લોભ, મોહ અને ગર્વથી, માગણ પુરૂષોને તથા પરંપરાની વૃત્તિ જવાથી દુઃખી થયેલા ચિત્તવાળા પુરૂષો તમારી પાસે આવે તેમને દૂર દૃષ્ટિથી તો નથી જોતા ? તેમ તમે લોભ, મોહ, વિશ્વાસ અને નમ્રતાએ તમારા આશ્રિત પુરૂષોની વૃત્તિ તોડતા નથી ! તમારા દેશ તથા શહેરની પ્રજાઓ, તમારા શત્રુઓ સાથે દ્રવ્યના લોભથી મળી જઈને, તમારી સાથે કોઈ દિવસે વિરોધ તો કરતી નથી ? પ્રથમ તમે જેને પીડા આપી હોય, એવો દુર્બલ શત્રુ પાછો વિચાર અને બળે કરી બળવાન તો થતો નથી ? તમારામાં પ્રીતિમાન અને તમે દાન તથા માનથી બોલાવેલા સર્વ સામંતો તમારે અર્થે પ્રાણનો ત્યાગ કરે એવા છે ? આજ્ઞાઓ તથા સાધુ પુરૂષોમાં વિદ્યાના ગુણ હોવાથી તેમની પૂજા કરી તમને સ્વર્ગ તથા મોક્ષ આપનારી દક્ષિણા તમે આપો છો ?

તમારા વંશમાં પરંપરાથી આચરણ કરેલા ધર્મ અર્થ અને કામ, એ ત્રણનું મૂળ જે ધર્મ તેમાં તમે સાવધાન થઇ વર્તો છો ? હે રાજન ! તમારા ગૃહમાં મારા ગુણવાન બ્રાહ્મણો દક્ષિણા સહિત સ્વાદિષ્ટ અને ગુણકારી અન્નનું ભોજન કરે છે ? સ્થિર મનવાળા તમે વાજપેય અને પુંડરીકાદિ યજ્ઞો કરવાનો યત્ન કરો છો ? પોતાના સંબંધીઓ, ગુરુ, વૃદ્ધ, દેવતાઓ, તપસ્વીઓ, શ્રેષ્ઠ વ્રક્ષો તથા બ્રાહ્મણોને તમે નમસ્કાર કરો છો ? હે નિષ્પાપ ! તમને શોક તથા ક્રોધ તો ઉત્પન્ન થતો નથી ? તમારી પાસે સ્વસ્તિ વાચન કરવાનાં સાહિત્ય હાથમાં લઇને પુરોહિતાદિક ઉભા રહે છે ? હે નિષ્પાપ ! હમણું આયુષ્ય તથા યશ વધારનારી અને ધર્મ, તથા કામ અતાવનારી જેવી તમારી બુદ્ધિ તથા વૃત્તિ છે, તેવીજ નિરંતર રહે છે ? કારણ કે એવી બુદ્ધિથી વર્તનર રાજનો દેશ કદી દુઃખી થતો નથી, ને સર્વ પૃથ્વીને જીતીને તે રાજ સુખ પામે છે. ચોરી માટે શિક્ષા ભોગવીને શુદ્ધ થયેલા અંતઃકરણનાળા અને પવિત્ર પુરૂષોને, દ્રવ્યના લોભથી પાંડિત પુરૂષોનો જેમણે સહવાસ કર્યો નથી એવા તમારા પ્રધાનો આધિતા તો નથી ? હે મનુષ્યમાં શ્રેષ્ઠ ! દુષ્ટ કર્મ કરનાર ચોરને ચોરીદારોએ ચોરી કરેલા પદાર્થો સહિત પકડ્યો હોય, તેને તમારા પ્રધાન દ્રવ્યના લોભથી મૂંઝી તો દેતા નાં ? હે ભારત ! દુષ્ટ પુરૂષોએ ત્યાગ કરાવ્યો છે વિવેક જેમનો એવા તમારા પ્રધાનો, ધનવાનો અથવા દરિદ્રના ધાન્યાદિ અર્થોને હરણ કરી લેવા સારૂ ખોટી દૃષ્ટિથી જોતા તો નથી ? હે બુધિશ્રિર ! રાજ્યોમાં નાસ્તિકપણું, ખોટું બોલવું, ક્રોધ રાખવો, ગદ્ગદપણું વિલંબથી કામ કરવું, બુદ્ધિમાન પુરૂષની સામે ન જોવું, આલસ, કર્ણ, ત્વચા, નેત્ર, જીભ તથા નાક, એ પાંચ ઇન્દ્રિયોને શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ, અને ગંધ, એ પાંચ વિષયોમાં લોભુપ રાખવી, દરેક કામ કરવાનો એકલાએ મન સુખો કરવો, મૂર્ખ પુરૂષ સાથે ચિચાર કરવો, જે કામ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હોય તે ન કરવું, જે મંત્ર કર્યો હોય તે ગ્રન્થ ન રાખવો, દેવપૂજાદિ શ્રેષ્ઠ કામો ન કરવાં, સર્વ દિશાઓમાં જ્યાં શત્રુઓનું બળ સંભળાય ત્યાંથી ભાગી જવું, એ ચૈત્ત્ર અવગુણ કહેલ છે તેનો તમે ત્યાગ કરેલો છે ? કારણ કે એ અવગુણોથી જે જે રાજ્યોનાં મૂળ અધાધ ગયાં હોય તેઓ બહુધા નાશ પામે છે. હે રાજન ! તમને વેદ, ધન સ્ત્રિઓ, અને શ્રવણ કરેલાં શાસ્ત્રો સફળ છે ? બુધિશ્રિરે પૂછ્યું કે, એ કેમ સફળ થાય ? નારદે કહ્યું કે, આંખહોત્રે કરીને વેદ, પરોપકાર અને માનપાને ધન, પુત્રની ઉત્પત્તિ અને પ્રીતિ રાખવાથી સ્ત્રી, અને રૂડા શીલ સ્વભાવે શ્રવણ કરેલાં શાસ્ત્રો સફળ થાય છે. વૈશંપાયન કહે છે કે—એમ કહીને મહાતપસ્વી નારદજી ધર્મામા બુધિશ્રિરને પૂછ્યા લાગ્યા કે, હે રાજન ! તમારા દેશમાં દ્રવ્યના લાભ સારૂ દરથી આવેલા વ્યાપારીઓ પાસેથી, તમારા કારભારીઓ ધારા પ્રમાણે જકાત લેછે ? હે રાજન ! તમારા દેશમાં તથા શહેરમાં તમે માન આપેલા વ્યાપારીઓ ભય રહિત થઇને, વેચવાના પદાર્થો ગુપ્ત લાવી તમારા દાણની ચોરી તો કરતા નથી ? તમે ધર્મ અને અર્થના જાણનાર વૃદ્ધ પુરૂષોની ધર્મ તથા અર્થવાળી વાણી સાંભળો છો ? હે રાજન ! તમારી પ્રજાને ખેતીથી ઉત્પન્ન થતું ધાન્ય તથા ગાયોથી ઉત્પન્ન થતું દૂધ અને ઘૂન, જો રે નવીન ઉત્પન્ન થાય ત્યારે બ્રાહ્મણોને અપાય છે ? તમારા કારીગરોને નિયમ પ્રમાણે પગાર તથા ચાર મહીનામાં જોઇતાં ચિત્રાદિક કામનાં સાહિત્યો આપો છો ? તમારૂં શ્રેય કરનાર પુરૂષને તમે જાણો છો ? અને તેની પ્રશંસા કરવા પછી

તમે સત્પુરુષો વચ્ચે તેનો મત્કાર કરો છો ? હે ભરતકુળમાં શ્રેષ્ઠ ! હે સમર્થ ! હસ્તિ, અશ્વ, અને રથોની વિદ્યાના પ્રયોગો સર્વ સૂત્રો યુદ્ધવિદ્યાના આચાર્યો પાસેથી ગ્રહણ કરે છે ? હે શ્રેષ્ઠ રાજન ! ધનુર્વેદની વિદ્યા, તથા અગ્નિના યજ્ઞો એટલે તોપો, અંદુકો છત્યાદિ ખનાવવા તથા વાપરવાની વિદ્યાના પ્રયોગો તમારા દરબારમાં અભ્યાસ થાય છે ? મંત્રે કરીને પ્રેરાય એવાં શસ્ત્રોની તથા અગ્નિચારની વિદ્યા, નેમજ શત્રુઓનો નાશ કરે એવા વિષયોગ, તમારા સૈનિકોની જાણમાં છે ? હે રાજન ! તમે પોતાના દેશની, અગ્નિ, સર્પ, રોગ, તથા રાક્ષસોના ભયથી રક્ષા કરો છો ? હે ધર્મના જાણનાર ! જેમનો કોઈ બાંધવ ન હોય એવાં બાંધવાં, સુગં, લુપ્તાં અને કુપગં તથા જાતિવાળાઓએ ન્યાત બહાર કરેલાઓનું, પિતાની માફક અત્રાદિક આપીને તમે પાત્રન કરો છો ? હે મહારાજ ! નિદ્રા, આત્મસ્ય ભય, ક્રોધ, ખુશામત અને બીજી કોઈ કામ વિજ્ઞાને કરવું, એ છ અનર્થોનો તમે ત્યાગ કર્યો છે ? વૈશંપાયન કહે છે કે એ પ્રમાણે બ્રાહ્મણોમાં શ્રેષ્ઠ નારદજીનાં વચન સાંભળી કુરૂવંશમાં શ્રેષ્ઠ મહાત્મા યુધિષ્ઠિર, પ્રસન્ન થઈને દેવતારૂપ નારદજીને પગે લાગીને કહેવા લાગ્યા કે, જે પ્રમાણે તમે કહ્યું તેમજ હું કહું છું. તમારાં વચન સાંભળીને મારી બુદ્ધિ ત્રિધિ પામી છે. નારદજી કહે છે કે, હે રાજન ! એ પ્રમાણે જે રાજ ચારવણી પ્રજાની રક્ષા કરવામાં સાવધાન રહે છે તે ધણે! સુખી થઈ આલોકમાં વિહાર કરીને ઇંદ્ર લોકને પામે છે.

एवं यो वर्तते राजा चातुर्वर्ण्यस्य रक्षणे ।

सविहृत्ग्रहं सुसुखी शक्रस्यैति सलोकतां ॥

इति श्रीमहा भारते मनुपर्वणि लोकापालसभाख्यानपर्वणि नारदप्रश्न-
मुखेन राजधर्मानुशासनं गुर्जरभाषायां पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

અધ્યાય ૬ દ્વે-બીજી સભાએ કેવી છે ? તેની જિજ્ઞાસા.

વૈશંપાયનઉવાચ સંપૂર્ણગાથામ્બનુજ્ઞાતાં મહર્ષેર્વચનાત્પરં ।

પ્રત્યુવાચામુપૂર્વેણ ધર્મરાજા યુધિષ્ઠિરઃ ॥

વૈશંપાયન કહે છે કે—નારદજી આ પ્રમાણે કહી રહ્યા છે તો તેમનાં વખાણ કરી તેમની આજ્ઞા લઈ ધર્મરાજ યુધિષ્ઠિર બોલ્યા કે, હે સમર્થ ! તમે જેમાં યથાર્થ ધર્મનો નિશ્ચય કરે એવાં ન્યાયનાં વચન કહ્યાં, પણ હું મારી શક્તિ પ્રમાણે એ રીતે વર્તું છું. પૂર્વે રાજાઓએ જે પ્રમાણે ન્યાય યુક્ત અને અથવાળાં કાર્યો કર્યા છે તેમજ સૌએ કરવું જોઈએ પણ હે સમર્થ ! અમે તેમની રીતિ પ્રમાણે ચાલવાની ઇચ્છા કરીએ છીએ, તથાપિ તે સ્થિર મનવાળા પુરુષોની માફક ચાલવાને સમર્થ થતા નથી. વૈશંપાયન કહે છે કે—એમ કહી ધર્માત્મા તથા મહા તેજસ્વી યુધિષ્ઠિરે, સર્વ લોકમાં ફરનાર, તથા અવકાશથી સ્થિર થઈને બેઠેલા મુનિ નારદને રાજાઓથી ભરેલી સભામાં પૂછ્યું કે, મન જેવી ગતિ વાળા તમે, બ્રહ્માએ નિર્માણ કરેલા અનેક તરેહના સર્વ લોકમાં સદૈવ ફરો છો, વાસ્તે હે બ્રહ્મા ! આ મારી સભા જેવી વા એથી કોઈ શ્રેષ્ઠ સભા પૂર્વે તમે જોઈ છે ? એ હું

તમેને પૂછું છું ? વૈશંપાયન કહે છે કે, -ધર્મરાજ યુધિષ્ઠિરનું એવું ભાષણ સાંભળીને, નારદ ખુશીથી મધુર વાણીએ કહેવા લાગ્યા કે, હે ભારત ! જેવી મણિ જડિત તમારી આ સભા છે, તેવી સભા મનુષ્ય લોકમાં મેં દીડી નથી, તેમ સાંભળી પણ નથી. પણ યમ, વરુણ, ઇંદ્ર અને કુબેર, એ ચાર દેવતાઓની સભાઓ સુંદર છે; તથા દિવ્ય અગ્નિથી થતા કલેશ વગરની, શ્રેષ્ઠ ગુણોવાળી, ઇચ્છિત દેખાવોવાળી, અને જેમાં સ્વર્ગમાં ઉત્પન્ન થયેલી રંભાદિ અપ્સરાઓ, સ્થિર મનવાળા તથા યજ્ઞ કરનારા સાધ્ય દેવતાઓ, પિતૃના ગણો, શાંત સ્વભાવવાળા મુનિઓના ગણો, અને વેદ તથા દક્ષિણ સહિત યજ્ઞો રહે છે એવી, અત્તાની પણ એક સભા છે. તે તમને સાંભળવા ઇચ્છા હશે તો હું કહીશ. વૈશંપાયન કહે છે કે- એ પ્રમાણે નારદના કહેવા પછી પોતાના ભાઈઓ તથા બ્રાહ્મણો સહિત મોટા મનવાળા ધર્મરાજ યુધિષ્ઠિરે હાથ જોડીને કહ્યું કે, હે નારદ ! તે સર્વ સભાઓનું વર્ણન અમને કહો, અમે તે સાંભળવા ઇચ્છીએ છીએ. એ સભાઓ કેવા દ્રવ્યથી નિર્માણ કરેલી અને લાંબાઈ પહોળાઈ તથા ઉંચાઈમાં કેવી છે ? વળી તે સભાઓમાં અત્તા દેવતાઓના રાજ ઇંદ્ર, યમ, વરુણ અને કુબેરની કાણ ઉપાસના કરે છે ? હે અત્તા ! એ સર્વ સભાઓનું વર્ણન અમે તમારે મુખે સાંભળવા ઇચ્છીએ છીએ, કારણ કે અમને તે માટે આશ્ચર્ય ઉપજ્યું છે. વૈશંપાયન કહે છે કે-હે રાજન ! એ પ્રમાણે યુધિષ્ઠિરે કહ્યું, ત્યારે નારદે કહ્યું કે, તે દિવ્ય સભાઓ હું કમે કરીને તમને કહું તે સાંભળો.

एवमुक्तः गंडवेन नारदः प्रत्यभाषत ।

क्रमेण राजन् दिव्यास्ता भूयंतामिह न सभाः ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि लोकपालसभाख्यानपर्वणि युधिष्ठिरस-
भाजिज्ञासायां गुर्जरभाषायां षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

અધ્યાય ૬ મો-ઇન્દ્રની સભાનું વર્ણન.

નારદઉવાચ શકસ્ય તુ સભા દિવ્યા ભાસ્વરા કર્મનિર્મિતા ।

સ્વયં શકેજ કૌરવ્ય નિર્જિતાર્કસમ્રમા ॥

નારદ કહે છે કે:-હે કૌરવ ! વિશ્વકર્માએ યત્નથી નિર્માણ કરેલી, સૂર્ય જેવી પ્રકાશમાન, દિવ્ય, અને ઇંદ્રે પોતેજ જીતેલી એવી ઇંદ્રની એક સભા છે. તે દોઢસો યોજન લાંબી, સો યોજન પહોળી અને પાંચ યોજન આકાશમાં ઉંચી હોઇ વૃદ્ધાવસ્થા, શોક, ખેદ, અને ભય વગરની, કલ્યાણરૂપ, શોભાયમાન, મહેલો તથા આસનો વાળી, રમણીય, અને શ્રેષ્ઠ વસ્ત્રોથી શોભાયમાન છે. હે રાજન ! તે સભામાં જેણે મુકુટ પહેરેલો છે, લાલ મણિ-ઓથી જડેલા બાબુનધ બાધિલા જે, નિર્મળ વસ્ત્રો તથા વિચિત્ર પુષ્પોની માળાઓ પહેરેલી છે, અને નહીં કહી શકાય એવું શ્રેષ્ઠ સ્વરૂપ ધારણ કરેલું છે, એવો ઇન્દ્ર લગભગ, યજ્ઞ તથા કાર્તિકવાળો દેવતાઓનો ઇશ્વર લક્ષ્મી જેવી ઇંદ્રાણી-શયિ સહિત રહે છે. તે સો અશ્વમેધ યજ્ઞ કરનાર ઇંદ્રની, પોતપોતાના આકરો સહિત સુવર્ણની માળાઓ પહેરેલા, પ્રહસમાન, શ્રેષ્ઠ સ્વરૂપવાળા ઓગણપચાસ વાયુ, સિદ્ધો, દેવર્ષિઓ, સાધ્યો તથા દેવતાઓના

અણે નિત્ય ઉપાસના કરે છે. હે રાજન ! તેમજ નિષ્પાપ, અગ્નિ જેવા પ્રકાશમાન, તેજસ્વી, શ્રેષ્ઠ યજ્ઞો કરનાર. અને શોક તથા તાપ રહિત પરાશર, પર્વત, માવણી, ગાલવ, શંખ, લિખિત, ગૌરશિરા, દુર્વાસા, શ્યેન, દીર્ઘતમા, યાગવલ્ક્ય, ભાલુકિ, ઉદાલક, શ્વેતકેતુ, તાંડ્ય, ભાંડાયનિ, હવિષ્માન, ગરિષ્ઠ, હરિશ્ચંદ્ર નામે રાજા, તદ્ધ, ઉદરશાંડલ્ય, વ્યાસ, કૃષિબલ, વાતસુંધ, વિશાખ, વિધાતા, કાલ, ત્વષ્ટા, વિશ્વકર્મા, તુંબરૂ, સહદેવ, સુનીથ, મહાનપસ્વી વાહ્મીક, સમીક, સત્યવાદી પ્રત્યેતાઓ, મેધાતિથિ, વામદેવ, પુલસ્ત્ય, પુલહ, કેતુ, મરૂત, મરીચિ, મોદું તપ કરનાર સ્થાણુ, લક્ષ્મીવાન ગૌતમ, તાદ્ય, વૈશ્વાનર, કાલક, વૃક્ષીય, આશ્રાબ્ય, હિરણ્યમય, સંવર્ત, દેવહવ્ય, અને પરાક્રતી વશ્વકસેન, વળી જળ, ઔષધિઓ, શ્રદ્ધા, મેધા, સરસ્વતી, ધર્મ, અર્થ, કામ, વિજળી, જળને વહન કરનારા મેધો, વાયુના અભિમાની દેવતાઓ, પૂર્વ દિશાના યજ્ઞોને વહન કરનાર સત્યાવીસ પાવકો, અગ્નિ, ચંદ્ર, પદ્માગ્નિ, મિત્ર, સૂર્ય, અર્યમા, યગ, વિશ્વેદેવા, બૃહસ્પતિ, શુક, વિશ્વાવસુ, ચિત્રસેન, સુમન, અને તરૂણુ; વળી કેટલાક અયોનિસંભવ અને કેટલાક યોનિથી ઉત્પન્ન થયેલા વાયુનું ભક્ષણ કરનારા, તેમજ હે ભારત ! યજ્ઞો, દક્ષિણાઓ, પ્રકાશમાન ગ્રહો, તથા મંત્રો એ સર્વે ત્યાં ઇંદ્રની ઉપાસના કરે છે. મનને આનંદ આપે એવી અપ્સરાઓ તથા ગંધર્વો, નૃત્ય, વાદિત્ર, ગાયન તથા અનેક તરેહના હાસ્યગ્રી, તથા તેનાં શ્રેષ્ઠ પરાક્રમ અને કર્મનાં વખાણુ કરીને ઇંદ્રને હર્ષ પમાડે છે. વળી તે સભામાં પુષ્પની માળાઓ ધારણુ કરેલા; અન્નકારો પહેરેલા અને અગ્નિ જેવા પ્રકાશવાળા કેટલાક બ્રહ્મઋષિઓ, રાજર્ષિઓ તથા દેવર્ષિઓ અને બીજા પણુ ચંદ્ર સરખું છે ત્રિયદર્શન જેમનું એવા, અને બ્રહ્મા જેવા ભૂયુ તથા સપ્તર્ષિ આદિ ઋષિઓ વિમાનોમાં બેસીને આવે છે અને જાય છે, ને સ્થિર વ્રતવાળા બૃહસ્પતિ તથા શુક લાંબ રહે છે. હે મહાત્માહો ! એ પુષ્કરમાલિની નામની ઇંદ્રની સભા મેં જોઈ છે, હવે યમની સભાનું વર્ણન સાંભળો.

एषा सभा मया राजन् दृष्टा पुष्करमालिनी ॥

शतक्रतोर्महाबाहो याम्यामपि सभां शृणु ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि लोकपालसभाख्यानपर्वणि इंद्रसभावर्जनं नाम गुर्जरभाषायां सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

અધ્યાય ૮ મો-યમની સભાનું વર્ણન.

नारदउवाच कथायिष्ये सभां यावत्तं युधिष्ठिरनिबोधतां ।

वैवस्वतस्थयां पार्थ विश्वकर्मा चकारह ॥

નારદજી કહે છે કે:-હવે વિશ્વકર્માએ સૂર્યના પુત્ર યમની જે સભા નિર્માણુ કરી છે, તેનું વર્ણન સાંભળો. હે રાજન ! તે સુવર્ણની બનાવેલી, અને લંબાઇ પહોળાઇ તથા ઉંચાઇ ઇંદ્રની સભા કરતાં પણુ અધિક છે. તે સૂર્ય સમાન પ્રકાશવાળો, જેમાં જે વસ્તુની ઇચ્છા કરે તે તેજ વખતે મળે એવી, અત્યંત ઠંડી તેમ અત્યંત ગરમી વગરની અર્થાત્ સમશીતોષ્ણ, મનને આનંદ આપનારી, શોક, જરા અવરંધા, ક્રુધા, તૃષ્ણા, અપ્રસન્નતા,

દીનતા, નયળાઈ તથા કંઈ પણ વિપરીત ભાવના વગરની, અને સ્વર્ગ તથા મનુષ્ય લોકના સર્વ સુખોવાળી છે. સ્વાદવાળાં ભક્ષ્ય, ભોજ્ય, લેણ અને ચોખ્ખાં એટલે કંઈ નરમ, ચાટવા લાયક તથા ચૂસવા લાયક, એ ચાર પ્રકારનાં ભોજનના પદાર્થો, પાન કરવાના પદાર્થો, પવિત્ર ચંદનો, પુષ્પોની મળાઓ, દમ્ચિત ફળ આપનારાં વૃક્ષો તથા સ્વાદિષ્ઠ ઠંડાં તથા ગરમ જળ ઇત્યાદિ સર્વેથી ભરપુર છે. તે સભામાં યમ રાજની પવિત્ર રાજ-ર્ષિઓ તથા બ્રહ્મર્ષિઓ હર્ષથી ઉપાસના કરે છે. યયાતિ, નહુષ, પૂર, માનધાતા, સોમક નૃગ, ત્રસદસ્યુ, કૃતવીર્ય; શ્રુતશ્રવા, અરિષ્ટનેમી, સિદ્ધ, કૃતવેગ, કૃતિ નિમી, પ્રતર્દન, શિખી, મત્સ્ય, પૃથુસાક્ષ, જૃહદ્રથ, વાર્તા, વરૂત, કુપક, સાંકાશ્ય, સાંક્રિતિ, દ્રુવ, ચતુરશ્વ, સદસ્ય, ઉર્મિ, કાર્ત્તવીર્ય, ભરત, સુરથ, સુનીથ, નિશક, નળ, દિવોદાસ, અબરીષ, ભગીરથ, વ્યશ્વ, સદશ્વ, અવધ્યશ્વ, પૃથુવેગ, પૃથુશ્રવા, પૃષદશ્વ, વસુમાન, હ્રુપ, રૂપ, વૃષસેન, પુરુકુત્સ, ધ્વજ, રથી, આર્ષિષેણુ, દિલીપ, મહાત્મા ઉશીનર, પુંડરીક, શર્માતિ, પવિત્ર એવો શરભ, અંગ, અરિષ્ટ, વેન, દુધ્યંત, સૃંજય, જય, ભાંગાસુરિ, સુનીથ, નિષધ, બહીનર, કરધમ, આદિહક, સુદ્યુમ્ન, બલરાન એવો મધુ, ઐલ, મહા બલવાન પૃથ્વીના પતિ મરૂત, કપોતગેમા, તૃણુક, સહદેવ, સહસ્રાર્જુન, સાશ્વ, કૃશાશ્વ, શશિર્મિંદુ, દશરથના પુત્ર શ્રીરામ તથા લક્ષ્મણ, પ્રતર્દન, અલર્ક, કક્ષસેન, ગય, ગૌરાશ્વ, જમદગ્નિના પુત્ર પરશુરામ નાભાગ, સગર, ભૂરિદ્યુમ્ન મહાશ્વ, પૃથાશ્વ, જનક, વેનના પુત્ર પૃથુ, વારિસેન, પુરૂષોત્ત જનમેજય, બ્રહ્મદત્ત, ત્રિગર્ત, ઉપરિચર, ઇન્દ્રુમ્ન, ભીમજનું, ગૌરપ્રજ, અનધ, લય, પદ્મ, મુચુકુંદ, ભૂરિદ્યુમ્ન, પ્રસેનજીત, અરિષ્ટનેમિ, સુદ્યુમ્ન, પૃથુસાશ્વ, અષ્ટક, વળી મત્સ્યનીય અને હૃદય વંશના સો સો રાજાઓ, શાંતનુ, તમારા પિતા પાંડુ, ઉશંગવ, શતરથ, દેવરાજ, જયદ્રથ, અને પ્રધાનો સહિત રાજર્ષિ વૃષદર્ભ, વળી શશિર્મિંદુના વંશના હજારો રાજાઓ અને ધણી દક્ષિણાવાળા અશ્વમેધ યજ્ઞો કરી ગયેલા પવિત્ર તથા મોટા યશવાળા બીજા કેટલાક રાજાઓ તે સભામાં યમની ઉપાસના કરે છે. વળી હે રાજન ! દૃતરાષ્ટ્રના સો પુત્રો, જનમેજયના વંશના એંશી, બ્રહ્મદત્ત, વીરિ તથા ધરિના વંશના સો સો, ભીષ્મના વંશના બસો, ભીમ તથા પ્રતિવિધ્યના વંશના સો સો રાજાઓ; તથા સેંકડો હાથીઓ તથા ઘોડાઓ ત્યાં યમની ઉપાસના કરે છે. વળી યજ્ઞમાં ઉપયોગી ખાખરા અને દર્ભાદિક સમિધના અધિષ્ઠાતા દેવતાઓ પણ ત્યાં રહીને યમની ઉપાસના કરે છે. વળી યજ્ઞ કરનાર સિદ્ધ અને અષ્ટાંગ યોગનું સેવન કરનાર અમરત્ય, મતંગ, કાલ, મૃત્યુ, અમિસ્વાત્તા નામે પિતૃઓ તથા અમૃતપાન કરનારા મૂર્તિમાન બર્હિષદો, કાલચક્ર, અમિ, દુષ્ટકર્મ કરનારા અને દક્ષિણાયનમાં મૃત્યુ પામેલા પુરૂષો, તથા બીજા યમના આકરો પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ ધારણ કરીને યમની ઉપાસના કરે છે. હે રાજન ! યમના સભાસદોનાં નામ તથા કર્મોની ગણના કહેતાં પાર આવે એમ નથી. હે પાર્થ ! તે સભા ધણી મોટી, રમણીય અને ત્યાંના લોકોએ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે તેમાં ફરી શકાય એવી છે, જેને ધણા કાળ સુધી તપશ્ચર્યા કરીને ત્રિશ્વકર્મોએ નિર્માણ કરી છે. તે સભામાં મોટા તપવાળા અને સુંદર વ્રતવાળા સત્યવાદી પુરૂષો, સુંદર દેહવાળા, નિર્મળ વસ્ત્રો જેણે પહેર્યાં છે એવા, વિચિત્ર બાબુખંચથી શોભિતા અને પુષ્પની માળાઓ તથા પ્રકાશિત કુંડળો જેણે પહેરેલાં છે એવા શાંત શુદ્ધ પુણ્ય કર્મે કરીને પવિત્ર થયેલા સંન્યાસીઓ, મહાત્મા ગંધર્વો તથા અપ્સરાઓના ગણ રહે છે. વળી તે સભામાં ચોતરફ વાજી, નૃત્ય

અમને આને હાસ્ય હમેશાં થયાં કરે છે. ચંદન તથા પુષ્પવાળી અપ્સરાઓ ને ધર્મિષ્ઠ, શ્રદ્ધાળુ અને સદાચારી પુરુષો પ્રભાતના ઇશ્વર મંથનની તે સભામાં ઉપાસના કરે છે. હે રાજા ! આ પ્રભાતની મહાત્મા પિતૃઓના રાજા યમની સભા છે, હવે વરુણની પુષ્કરમાલિની નામની સભાનું વર્ણન કરીશ.

દૃઢશી સા સભા રાજન્ પિતૃરાજો મહાત્મનઃ ॥
વરુણસ્યાપિ વક્ષ્યામિ સભાં પુષ્કરમાલિની ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि लोकपालसभाख्यानपर्वणि यमसभा-
वर्णनं नाम गुर्जरभाषायामष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

ॐ नमः शिवाय

અધ્યાય ૯ મો-વરુણની સભાનું વર્ણન.

नारदउवाच युधिष्ठिर सभादिव्या वरुणस्यामितप्रभा ।
प्रमाणेन यथायाभ्या श्रेष्ठप्राकारतोरणा ॥

નારદ કહે છે કે—હે યુધિષ્ઠિર ! દિવ્ય, અત્યંત કાંતિવાળી, શ્રેષ્ઠ, કિશ્કા તથા તોરણવાળી અને વિસ્તારમાં યમની સભા જેવી વરુણની સભા છે, જેને વિશ્વકર્માએ જળમાં રહીને નિર્માણ કરી છે, તે સભામાં ગોલાં, પીળાં, સફેદ, શ્યામ તથા લાલ વર્ણનાં પાંદડાં સહિત ચોક્કેર જ્વાળા રહેલી ડાળખીઓવાળા અને ફળ તથા પુષ્પ આપનારાં રત્ન જેવાં વૃક્ષો છે. વિચિત્ર, મધુર સ્વરવાળા અને જેનાં સ્વરૂપ કહી ન શકાય, એવાં હજારો પક્ષિયો ત્યાં ઉડી રહે છે. તે સભા ઠંડી તથા ગરમી વગરની, સુખ આપનારી, સુંદર ધરો તથા આસનોવાળી અને વરુણે પાલન કરેલી ઘોળા રંગની છે. તેમાં દિવ્ય વસ્ત્રો, રત્નો તથા અલંકારો જેણે ધારણ કરેલાં છે એવા વરુણની, તેની વારુણિ નામની સ્ત્રી સહિત, હિતમ સુગંધવાળા પુષ્પની માળા તથા ચંદન જેમણે ધારણ કરેલાં છે એવા અદ્વિતિના પુત્ર દેવાતાઓ ઉપાસના કરે છે. વળી વાસુકિ, તક્ષક, ઐરાવત, કૃષ્ણ, લોહિત, પદ્મ, પરાક્રમી ચિત્ર, કંબળ, અશ્વતર, ધૃતરાષ્ટ્ર, બલાહક, મણિમાન, કુંડધાર, કોર્ટક, ધનંજય, પ્રાણિમાન, પ્રહ્લાદ મૂષિકાદ, અને મોટા દેહ તથા ઘણી ફણોવાળા અને પાપ વગરના જન્મેજન્માદિ સર્પો વરુણની ઉપાસના કરે છે. વળી શ્રેષ્ઠ કુંડળ, પુષ્પની માળા, મુકુટ, વસ્ત્ર, અને અલંકારો જેમણે ધારણ કરેલાં છે એવા, વરદાન પામેલા શરવીર, અને મૃત્યુ વગરના વિરોધવાળા પુત્ર બલિ-રાજા, પૃથ્વીને જીતનાર નરકાસુર, સંહાદ, વિપ્રચિત્તિ, કાલ-ખંજ, મુહુરુ, દુર્મુખ; શંખ, સુમના, સુચિત્તિ, ઘટોદર, મહાપાર્થ, કમ્બન, પિઠર, વિશ્વરૂપ, સ્વરૂપ, વિરૂપ, મહાશિરા, રાવણ વાળી, ટિટ્લિલ, વિટબૂત, સંહાદ અને ઇંદ્રતાપનાદિ દૈત્ય તથા દાનવો વરુણની ઉપાસના કરે છે, વળી આર સસુદ ભાગીરથી, કાલિંદી, વિદિશા, વેણુ, વેગથી વહેનારી નર્મદા, વિપાશા, શતદ્રુ, ચંદ્રભાગા, સરસ્વતી, ધરાવતી, વિતસ્તા, શિંદુ, દેવનદી, ગાદાવરી, કૃષ્ણવેણુ, કાવેરી, કિંપુના, વિશાસ્ત્રા, વૈતરણી, જ્યેષ્ઠિકા, ચર્મ-પ્રવતી, પાણ્ડ્યા, સરયૂ, વસવતી, લાંગલી, કરતોયા, અન્નેયી લંધતી, ચામતી, સંખ્યા અને નિવેશી ઇત્યાદિ જળતમાં પ્રસિદ્ધ તીર્થરૂપ નદીઓ શોણ અને ભૌહિત્યાદિ ત્વેદો, રૂપાઓ,

થોડાં તથા ઘણાં જળવાળાં તળાવો, દિશાઓ, પૃથ્વી, સર્વ પર્વતો તથા જળમાં રહેનારા સર્વ જીવો દેહ ધારણ કરીને મહાત્મા વરૂણની ઉપાસના કરે છે. ગાયન કરવામાં તથા વીણાદિ વાજાંત્રો વગાડવામાં કુશળ ગંધર્વો તથા અપ્સરાઓના ગણો વરૂણની સ્તુતિ કરતાં તે સભામાં રહે છે. રત્નોની ખાણોવાળા મોટા પર્વતો તથા અનેક તરેહના રસો ત્યાં છે. વરૂણનો સુનાભ નામે પ્રધાન પોતાના પુત્ર તથા પૌત્ર અને પુષ્કર નામના મિત્ર સહિત તેની ઉપાસના કરે છે. હે ભરત કુળમાં શ્રેષ્ઠ ! મનને આનંદ આપે એવી વરૂણની સભા મેં હમણાં જ જોઈ છે. હવે કુબેરની સભાનું વર્ણન કહું તે સાંભળો.

एष मया संपतता वारुणी भरतर्षभ ॥

दृष्टपूर्वा सभारम्या कुबेरस्य सभां शृणु ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि लोकपालसभाख्यानपर्वणि वरुणसभा-
वर्णने गुर्जरभाषायां नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

અધ્યાય ૧૦ મો-કુબેરની સભાનું વર્ણન.

નારદુવાચ સભા વૈશ્રવણો રાજન શતયોજનમાયતા ।

વિસ્તિર્ણા સસતિશ્ચૈવ યોજનાનિ સિતપ્રભા ॥

નારદ કહે છે કે-હે રાજન ! સો યોજન લાંબી, સિતેર યોજન પહોળી અને શ્વેત રંગની કુબેરની સભા છે. કુબેરે પોતે તપશ્ચર્યા કરીને તે મેળવી-જીતી છે. તે સભા અંદર કરતાં પણ અધિક શ્વેત, કૈલાસ પર્વતના શિખર જેવી, ગુહ્યકાથી ભરેલી, અને જાણે આકાશને સ્પર્શ કરતી હોય એવી, સુવર્ણની ઉંચી અટારીઓથી શાભતી, અમૂલ્ય રત્નોવાળી, તેમજ વિચિત્ર પ્રકારની ઉત્તમ સુગંધવાળી શ્વેત વાદળાંના શિખર જેવા આકારની ઉછળતી હોય એમ દેખાતી, અને સુવર્ણમય રંગોથી ચિત્રેલી છે. તે સભામાં શ્રેષ્ઠ ધુધરીઓવાળા વસ્ત્રથી ઢાંકેલી ગાદીઓ જેના ઉપર બીજાવેલી છે એવા પ્રકાશમાન આસન ઉપર, હજારો સ્ત્રિઓથી વિંટાયેલા, સુંદર સ્વરૂપવાળા અને પ્રકાશમાન કુંડળાદિ અલંકારો તથા વસ્ત્રો જેણે પહેરેલાં છે એવા કુબેર બેસે છે. તેને મંદ, સુગંધ, શીતળ અને મનને આનંદ આપે એવો વાયુ, નિત્ય મંદાર તથા નંદનાદિ વનોના વૃક્ષો અને હમજોને કંપાવતો ત્યાં આવી સેવે છે. વળી હે મહારાજ ! અપ્સરાઓના ગણોથી વિંટાયેલા ગંધર્વોએ સહિત દેવતાઓ તે સભામાં આવીને સુંદર રાગથી ગાય છે. વળી મિશ્રકેશી, રંભા, સુંદર હાસ્યવાળી ચિત્રસેના, શ્રેષ્ઠ નેત્રવાળી ધૃતાચી, મેનકા, પુંજકસ્થલા વિશ્વાચી, સહજન્યા, પ્રમ્લોચા, ઉર્વશી, ધરા, વર્ગા, સૌરભેષ્ઠ, સમીચી, શુદ્ધશુદ્ધા, લતા અને બીજી નૃત્ય તથા ગાયન કરવામાં કુશળ એવી હજારો અપ્સરાઓ તથા ગંધર્વના ગણો કુબેર સંમુખ બેસીને ગાયન કરે છે. એ પ્રમાણે તે સભા દિવસ રાત્રી ગાયન, નૃત્ય અને વાદ્યનના શબ્દ થઈ રહેવાથી રમણીય દેખાય છે. તેમાં કિતર જાતિના તેમજ મનુષ્ય જાતિના ગંધર્વો તથા અપ્સરાઓ રહે છે. વળી હે રાજન ! મણિભદ્ર, ધનદ, શ્વેતભદ્ર, કશૌરક, ગંડકંઠ, મહા બળવાન પ્રહોત, કુસ્તુભર, પિશાચ, ગજકર્ણ, વિશાલક, વરાહકર્ણ, તામ્રાશ્વ, ફલકક્ષ,

ફલોદક, હંસચુડ, શિખાવર્ત, હેમનેષ્ટ, બિમ્બીષણુ, પુષ્પાનન, પિંગલક, શોણિતોદ, પ્રખાલક, વૃક્ષવાસિ, અનેકેત, ચીરવાસા અને બીજા હજારો યક્ષો, ભગવતી વક્ત્રી, નલકુબેર, હું પોતે, ને મારા જેવા બીજા ધણા પ્રજાપિત્રો, રાક્ષસો, અને મોટા બળવાન ગંધર્વો મહાત્મા લોકપાલ કુબેરની ઉપાસના કરે છે. હે રાજન ! દુઃકા દેહવાળા, ભયંકર સ્વરૂપવાળા કુમ્ભડા, ઉંડી આંખોવાળા, ચરખી અને માંસનું ભક્ષણ કરનાર મહોન્મત, અનેક તરેહના હથિયારોવાળા, અને વાયુ જેવી ગતિ કરનારા હજારો ભૂતાદિકના ગણોથી વિંટાયેલા, મોટા ધનુષ્યવાળા, મહા બળવાન, ત્રિશૂલ ધારણ કરનારા, અને ભગદેવતાનાં નેત્ર જેણે હરણ કર્યાં છે એવા પાર્વતીના પતિ ત્ર્યંબક-મહાદેવજી પાર્વતી સહિત, “ આ કુબેર મારા સખા છે ” એમ માની તે સભામાં આવીને બેસે છે. હે રાજાઓમાં સિંહરૂપ ! ગાયનોનાં સાહિત્યો સહિત વિશ્વાવસુ, હાહા, હુહુ, તુંબરૂ, પર્વત, શૈલપુષ્પ, ચિત્રસેન, અને ચિત્રરથાદિ ગંધર્વોના રાજાઓ પોતાના નાના ભાઈઓ સહિત વિદ્યાધરોનો રાજા ચક્રધર્મા, કિન્નરો, ભગદતાદિ રાજાઓ, કિંપુરુષોનો રાજા દ્રમ, યક્ષ ગંધર્વ અને રાક્ષસો સહિત રાવણ અને ધર્મિષ્ઠ બિમ્બીષણુ કુબેરની ઉપાસના કરે છે. હિમાલય, પારિયાત, વિંધ્ય, કૈલાસ, મંદરાચલ, મલય, દક્ષિણ, મહેન્દ્ર, ગંધમાદન, ઇન્દ્રકીલ અને મુનાભ, ઇત્યાદિ મેરૂ જેમાં મુખ્ય છે એવા પર્વતો ધનપતિ કુબેરની ઉપાસના કરે છે. નંદીશ્વર મહાકાલ, શંકુકર્ણ, કાક, કુડીમુખ, દંતી, વિજય, તપોધિક, શ્વેત, અને મહા બળવાન વૃષભ ઇત્યાદિ મહાદેવજીના પાપદો ત્યાં નિત્ય રહે છે. વળી રાક્ષસો અને પિશાચો પણ કુબેરની ઉપાસના કરે છે. હે રાજન ! દેવતાઓનો રાજા ઇન્દ્ર અને તેના પણ ઇશ્વર ત્રણ લોકના કર્તા મહાદેવજી પાર્વદોથી વિંટાયેને ન્યારે તે સભામાં આવે છે, ત્યારે કુબેર તેમને પ્રણામ કરી તેમની આજ્ઞા લઈ તેમની પાસે બેસે છે. વળી ધનના ભંડારવાળાઓમાં સૌથી મોટો, ધનવાળા શંખ અને પદ્મ, બીજા ધનાઢ્યો સહિત કુબેરની ઉપાસના કરે છે. હે રાજન ! આકાશમાં ઘણી ઉચી ગયેલી અને રમણીય એ સભા મેં જોઈ, હવે પ્રજાની સલાનું વર્ણન કરું તે સાંભળો.

સા સભા તાદૃશી રમ્યા મયા દૃષ્ટાંતરિક્ષગા ॥

પિતામહસમાં રાજન્ કીર્ત્તયિષ્યે નિબોધતાં ॥

इति श्रीमहाभारते समापर्वणि लोकपालमन्त्रायानपर्वणि धनदसभाव-
र्णनं नाम गुर्जरभाषायां दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

અધ્યાય ૧૧ મો-પ્રજાની સભાનું વર્ણન.

नारदउवाच पुरादव युगे राजन् आदित्यो भगवान्निवः ।

आगच्छन्मानुषं लोकं विदृक्षुर्विगतकलमः ॥

નારદ કહે છે કે-હે રાજન ! પૂર્વે સત્યયુગમાં સમર્થ અને પાપ રહિત સૂર્ય, પ્રજાની સભા જોઈ મનુષ્ય લોકને જેવા સારૂ મનુષ્યનું સ્વરૂપ ધારણ કરી આકાશમાંથી પૃથ્વી ઉપર આવીને ફરતા હતા તેટલામાં તેમણે મને જોઈને, જેના વિસ્તારનું પ્રમાણ ન મળ

શકે એવી કિંમ્મ, મનને જોવાની ઇચ્છા થાય તે દેખાડનારી, સર્વ ભૂત-પ્રાણીના મનને આ-
નંદ આપનારી, અને કોઇપણ સભાની ઉપમા આપી શકાય નહિ એવી અહ્યાની સભા છે
એમ કહ્યું. હે પાંડવોમાં શ્રેષ્ઠ ! તેનું વર્ણન સાંભળીને તે જોવાની ઇચ્છાથી મેં સૂર્યને કહ્યું
કે, હે સમર્થ ! પાપ નાશ કરનારો અને ઉત્તમ એવી તે સભા હું જોવા ઇચ્છું છું, માટે
કોઇ તપ, કર્મ, અથવા ઔષધિથી વા ખીજા હરકોઇ ઉપાયથી તે સભા મારા જોવામાં
આવે એવો રસ્તો બતાવો. હે ભરતકુળમાં શ્રેષ્ઠ ! એવાં મારાં વચન સાંભળીને હજારો
કિરણવાળા દિવાકર ભગવાન સૂર્યે મને કહ્યું કે, હે નારદ ! તમે એ સભા જોવા સાડ
સ્થિર ચિત્ત રાખી એક હજાર વર્ષ સુધી અહ્યાની ઉપાસના કરો. હે યુધિષ્ઠિર ! એવું સાં-
ભળી હિમાલય પર્વત ઉપર જઈને મેં તેમના કહેવા પ્રમાણે અહ્યાની ઉપાસના કરી. મહા
પરાક્રમી સૂર્ય પછી મને તે સભામાં લઇ ગયા મેં તે જોઇ. હે નરાધિપ ! તે સભા ક્ષણ
માત્રમાં અનેક રૂપે દેખાય છે, તેથી તેનું ચોક્કસ રૂપ કહી શકાય એમ નથી. હે ભારત !
તેના વિસ્તારનું પ્રમાણ, તેની ચોક્કસ જગ્યાએ સ્થિતિ, તથા તેની આકૃતિ મારા જાણુ-
વામાં તથા દેખવામાં આવી નહીં. તે સભા સદૈવ સુખ આપનારી તથા માદૃક સર ઠંડી
ને ગરમીવાળી છે. તેમાં રહેનારા પુરૂષોને ક્ષુધા, તૃષ્ણા તથા દુઃખ ઉત્પન્ન થતાં નથી.
તે સભા અનેક તરેહના મણિયોથી રચેલી, સ્તંભોના આધાર વગરની, કોઇ કાળે નાશ
નહીં પામનારી અને વિચિત્ર પ્રકારના દેખાવે કરીને ચંદ્ર, સૂર્ય તથા કેતુથી પણ અત્યંત
પ્રકાશવાળી છે. સ્વર્ગમાં રહીને જાણે સૂર્યની કાંતિનો તિરસ્કાર કરતી હોય એમ તે શોભે
છે. નિરંતર સર્વ લોકના પ્રિતામહ અહ્યા પોતાની માયાએ કરી સર્વ લોક ઉત્પન્ન કરી
તેમાં રહે છે. તેમની પાસે દક્ષ, પ્રચેતા, પુલહ, મરીચિ, કસ્યપ, ભૃશે, અત્રિ, વસિષ્ઠ,
ગૌતમ, આંગિરા, પુલસ્ત્ય, ક્રતુ, પ્રહ્લાદ, કર્દમ, અથર્વ, આંગિરસ અને વાલખિલ્યો બેસે
છે. મન, ક્રિશ્નાઓ, વિદ્યા, વાયુ, તેજ, જળ, પૃથ્વી, શબ્દ, સ્પર્શ રૂપ, રસ, ગંધ પ્રકૃતિ
અને વિકારાદિ જગતનાં કારણો સ્વરૂપ ધારણ કરી બેસે છે. વળી મોટા તેજવાળા અ-
ગત્ય, માર્કંડેય, જમદગ્નિ, ભરદ્વાજ, સંવર્ત, વ્યવન, દુર્વાસા, મોટા ભાગ્યવાળા, ઋષ્ય-
શૃંગ, મહા સમર્થ તથા તપસ્વી અષ્ટાંગ યોગના આચાર્ય સનતકુમાર, અસિત, દેવલ જં-
ગીષ્ઠ્ય હર્ષભ મહા પરાક્રમી અજીતશત્રુ અને મણિ, એ સર્વ ઋષિઓ બેસે છે. હે ભા-
રત ! પ્રત્યક્ષ દેહ ધરીને, આઠ પ્રકારની પરીક્ષા સહિત આયુર્વેદ, નક્ષત્રો, સહિત ચંદ્રમા,
સૂર્ય, વાયુ, યજ્ઞો, સંકટપ, પ્રાણ, અર્ધ, ધર્મ કામ, હર્ષ, દ્રેષ, તપ, અને દમ એ સર્વ
ત્યાં બેસે છે. ત્યાં ગંધર્વો તથા અપ્સરાઓના વીસ ગણ સહિત હંસ, હાહા, હુહુ, વિ-
શ્વાવસુ, વરરૂચિ, વૃષણ, અને તુંબકે, એ સાત મુખ્ય ગંધર્વો આવે છે. શુક્ર, વૃહસ્પતિ,
બુધ, મંગળ, શનિશ્વર, તથા રાહુ એ સર્વ ગ્રહો, મંત્ર હરિમાન, વસુમાન, ઇંદ્રે સહિત
દેવતાઓ, ઓગણપચાસ વાયુના ગણ, વિશ્વકર્મો, આઠ વસુ, પિતૃઓના ગણ, યજ્ઞમાં હો-
મવાના સર્વ પદાર્થો, ઋગ્વેદ, સામવેદ, યજુર્વેદ, અથર્વવેદ, સર્વ શાસ્ત્રો, ઇતિહાસો,
ઉપવેદ, વેદોનાં સર્વ અંગો, ગાયત્રિ, ઓંકાર, સાત પ્રકારની ભાષાઓ, મેધા, ધૃતિ, શ્રુતિ,
પ્રજ્ઞા, બુદ્ધિ, યજ્ઞ, ક્ષમા, દેવતાઓની સ્તુતિ કરવાનાં સ્તોત્રો, અનેક પ્રકારની ગાથાઓ,
તર્કવાળાં ભાષ્ય, અને અનેક તરેહનાં નાટકો, તથા અનેક તરેહની આખ્યાયિકાઓ
કાવ્યના અંગો સ્વરૂપ ધારણ કરીને ત્યાં રહે છે. હે યુધિષ્ઠિર ! ક્ષણ, અંશ, મુહૂર્ત, દિવસ,

રાત્રિ, પક્ષ, માસ, છ ઋતુ, પ્રલયાદિ આઠ સંવત્સરો, ચાર યુગ અને અવિનાશી કાળપચ્ચ તથા ધર્મચક્ર ત્યાં નિરંતર રહે છે. અદિતિ, દિતિ, દતુ, સુરસા, પિંગતા, ઇશ, મધિમ, સુરભી, સરમા, ગોતમી, પ્રભા અને કદુ એ દેવતાઓની માતાઓ, રૂદ્રાણી, શ્રી, લક્ષ્મી, ભદ્રા, પુષ્ટિ, અપરા, પૃથ્વી, હી, સ્વાહા, કીર્તિ, સુરા, શયી, પુષ્ટિ, અરૂંધતી, સંવૃતિ, આશા, નિયતિ, સૃષ્ટિ, અને રતિ, ઇત્યાદિ દેવીઓ બ્રહ્માની પાસે બેસે છે. ચાર સૂર્ય, આઠ વસુ, અગિયાર રૂદ્ર ઓગણીપચાસ વાયુ અને અશ્વિનીકુમાર, વિશ્વેદેવા, સાધ્યના ગણ, તથા મોટા ભાગ્યવાળા અને ચારે વર્ણની પ્રજા જેનું પૂજન કરે છે એવા વૈરાજ, અગ્નિજ્વાતા ગાર્હપત્ય, સોમપા, એકશૃંગા, ચતુર્વેદા, અને કલા, એ સાત મૂર્તિમાન પિતૃઓના ગણ, હર્ષ યુક્ત થઈ બ્રહ્માની પાસે બેસીને તેમની ઉપાસના કરે છે. વળી રાક્ષસો, પિશાચો, દાનવો, ગુણ્ડકા, નાગો, ગરૂડો, જનવરો, સ્થાવર, જંગમ, મહાભૂતો, ઇંદ્ર, વરૂણ, કુબેર, યમ અને બ્રહ્મવિદ્યા સહિત મહાદેવ તે સભામાં સદૈવ આવે છે. હે રાજેન્દ્ર ! ત્યાં મહાસેન નિરંતર બ્રહ્માની ઉપાસના કરે છે. વળી ભગવાન નારાયણ, સર્વ દેવઋષિઓ યોગિ સંભવ તથા અયોગિ સંભવ વાલ્મીલ્ય ઋષિઓ, તથા ત્રણ લોકમાં જે સ્થાવર જંગમ પદાર્થો દેખાય છે તે સૌ મેં તે સભામાં જોયાં. અધિકારી એવા ઊર્ધ્વરેતા અઠ્યાશી હજાર ઋષિઓ તથા પ્રજાવાળા પચાસ હજાર ઋષિઓ રહે છે, સર્વ દેવતાઓ તે સભામાં આવી ઇચ્છા પ્રમાણે તેને જોઈ મસ્તકે કરી બ્રહ્માને પ્રણામ કરીને પાછા જાય છે. તે પરાણા દાખલ આવેલા મોટા ભાગ્યવાળા દેવતાઓ, દૈત્યો, નાગો, બ્રાહ્મણો, યક્ષો, ગરૂડો, ગંધર્વો અને અપ્સરાઓનો સર્વ ભૂતપ્રાણી ઉપર દયા રાખનારા બ્રહ્મા, યથાયોગ્ય મેળાપ લઈ તેમને સાંત્વનાના વાક્ય કહી, માન, દ્રવ્ય તથા ખાનપાનનાં પદાર્થો આપીને જવાની રજા આપે છે. હે ભારત ! એ પ્રમાણે તે સૌ આવે છે ને જાય છે, તેથી તે સુખ આપનારી સભામાં મોટા ભેલાવડો થાય છે. હે રાજાઓમાં સિંહરૂપ ! જેમ મનુષ્યોમાં તમારી સભા શ્રેષ્ઠ છે, તેમ સર્વ લોકમાં શ્રેષ્ઠ છે, તેમ સર્વ લોકમાં શ્રેષ્ઠ એવી તે બ્રહ્માની સભા મેં જોઈ છે. હે ભારત ! એ પ્રમાણે મેં દેવતાઓની સર્વ સભાઓ જોઈ છે, ને આ તમારી સભા મનુષ્ય લોકમાં સૌથી ઉત્તમ છે તે પણ આજ જોઈ.

एता मया दृष्टपूर्वाः सभा देवेषु भारत ।

समेयं मानुषेलोके सर्वश्रेष्ठतमा मता ।

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि लोकपालसभाख्यानपर्वणि ब्रह्मसभा-
वर्णनं नाम गुर्जरभाषायामेकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

અધ્યાય ૧૨ મો. રાજસૂય કરવાની ઇચ્છા.

યુધિષ્ઠિર ઉવાચ । પ્રાયશો રાજલોકસ્તે કથિતો વદતાંવર ।

। વૈવસ્વતસભાયાં તું યથાવદસિ મે પ્રમો ।

યુધિષ્ઠિર કહે છે કે—હે બોલનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ ! હે સમર્થ નારદ ! તમેએ મને યમની સભામાં રાજાઓનો સમુદાય રહે છે એમ કહ્યું; વળી વરૂણની સભામાં નાગો, દૈત્યો,

નદીઓ તથા સમુદ્રો, અને કુબેરની સભામાં યક્ષો, ગુહકા, રાક્ષસો, ગંધર્વો, અપ્સરાઓ તથા સાધ્યાદેવો રહે છે, તેમજ બ્રહ્માની સભામાં ઋષિઓ તથા પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપ ધારી સર્વ શાસ્ત્રો, અને ઇંદ્રની સભામાં દેવતાઓ, ગંધર્વો તથા ઋષિઓ રહે છે. પણ હે ઋષિ ! તમે ઇંદ્રની સભામાં હરિશ્ચંદ્ર નામે એકજ રાજા કહ્યો, માટે તેણે એવું શું કર્મ કર્યું હતું કે, જેથી ઇંદ્ર સહિત તે સુખ પામે છે ? હે નારદ ! તમે જ્યારે પિતૃલોકમાં ગયા ત્યારે ત્યાં મહા ભાગ્યવાન મારા પિતા પાંડુને જોયા, કે તમને તેમનો સમાગમ થયો ? તેમણે તમને કંઈ કહ્યું ? હે સુંદર વ્રતવાળા ! એ મને ધણું આશ્ચર્ય લાગે છે, માટે તમારા મુખથી હું તે સાંભળવા ઇચ્છું છું. નારદે કહ્યું કે, હે રાજેંદ્ર ! જે બુદ્ધિમાન હરિશ્ચંદ્ર રાજાનું માહાત્મ્ય તમે મને પૂછો છો તે હું કહું છું, સાંભળો. હે રાજન ! હરિશ્ચંદ્ર સર્વ રાજાઓમાં ચક્રવર્તિ અને મહા બળવાન રાજા હતા. સર્વ રાજાઓ તેમને તાબે થઈને રહેતા હતા. હરિશ્ચંદ્રે સુવર્ણના રથમાં એસીને પોતાના શસ્ત્રોના પ્રતાપથી સાત દ્વીપવાળી પૃથ્વીને જીતી રાજસૂય નામનો યજ્ઞ કર્યો હતો. તેમની આજ્ઞાથી સર્વ રાજાઓ ધન લઈ આવ્યા હતા, તે યજ્ઞમાં આવેલા બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવવા સાડ પોતે પીરસનારા થયા હતા. તે વખતે હરિશ્ચંદ્ર રાજા માગણ પુરૂષોને તેઓ માગે તેનાથી પાંચગણું આપતો હતો, યજ્ઞનો અગ્નિ વિસર્જન કરતી વખતે તેમણે સર્વ દિશાઓમાંથી આવેલા બ્રાહ્મણોને અનેક તરેહનાં દ્રવ્ય, ભોજનના પદાર્થો તથા રત્નાદિકા આપ્યાં હતાં. સૌ બ્રાહ્મણો તેમનાથી સંતોષ પામ્યા હતા, હરિશ્ચંદ્ર રાજા સર્વ રાજાઓ કરતાં તેજે તથા યશ કરીને અધિક થયા હતા. હરિશ્ચંદ્ર યજ્ઞની સમાપ્તિ તથા અવબ્રથ સ્નાન કરીને રાજ્યલક્ષ્મીથી અત્યંત શોભતા હતા. હે યુધિષ્ઠિર ! એ પ્રમાણે સર્વ રાજાઓમાં એકજ હરિશ્ચંદ્રે રાજસૂય યજ્ઞ કર્યો હતો, જેથી તે સ્વર્ગમાં રહીને શોભે છે. જે રાજસૂય યજ્ઞ કરે, તેઓ ઇંદ્રસહિત સ્વર્ગમાં રહીને હર્ષ પામે છે. જેઓ યુદ્ધમાં શત્રુઓ સામે ઉભા રહીને નાશ પામે, વા ઉચ્ચ તપશ્ચર્યા કરીને દેહનો ત્યાગ કરે તેમને સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે, ને તેઓ સમૃદ્ધિવાન થઈ નિલ્લ શોભે છે. હે કુંતીના પુત્ર ! હરિશ્ચંદ્ર રાજાની એવી સમૃદ્ધિ જોઈને વિસ્મય પામેલા તમારા પિતા પાંડુએ, મને મનુષ્ય લોકમાં જવા તૈયાર થયેલો જાણી નમ્રતાથી કહ્યું કે, “ હે નારદ ! તમારે યુધિષ્ઠિરને કહેવું કે, તારા સર્વ ભાઈઓ તને વશ છે તેથી સર્વ પૃથ્વી જીતવાને તું સમર્થ છે. તું સર્વ યક્ષોમાં શ્રેષ્ઠ રાજસૂય નામનો યજ્ઞ કર, કારણ કે તે યજ્ઞના ફળથી હું હરિશ્ચંદ્ર રાજાની પેઠે ઇંદ્રના ભુવનમાં ઘણો કાળ સુધી રહીને હર્ષ પામીશ. ” હે રાજન ! એ પ્રમાણે મને તમારા પિતા પાંડુએ કહ્યું ત્યારે મેં કહ્યું કે, જ્યારે હું પૃથ્વી ઉપર જન્મ્ય, ત્યારે તમારા પુત્ર યુધિષ્ઠિરને તમારા કહેવા પ્રમાણે કહીશ હે યુધિષ્ઠિર ! તમારા પિતા પાંડુ રાજાની ઇચ્છા પ્રમાણે કરીને તમે તમારા પૂર્વજો સહિત ઇંદ્રસરખા લોકને પામે. હે રાજન ! રાજસૂય યજ્ઞ ઘણા વિપ્રવાળો કહ્યો છે, કારણ કે યજ્ઞનો નાશ કરનારા બ્રહ્મારાક્ષસો તેમાં વિધ્ન કરવા હમેશ યત્ન કરે છે. વળી યજ્ઞ નિર્મત્ત પૃથ્વી ઉપરના ક્ષત્રિયોનો નાશ થાય એવું યુદ્ધ થાય છે, અથવા બીજું પણ કંઈ નાશ થવાનું કારણ ઉત્પન્ન થાય છે, માટે હે રાજન ! ચાર વર્ષની પ્રજાની રક્ષા કરવામાં સાવધાન એવા તમે, એ સર્વ વિચાર કરીને જેમ કલ્યાણ થાય તેમ કરો. તમે મને જે પૂછ્યું તે બધું મેં વિસ્તારથી કહી સંભળાવ્યું. હવે તમે વૃદ્ધિ પામે, હૃષ્ટક્રાંત થાઓ, ને દ્રવ્યે દરીને બ્રાહ્મ-

હોને વ્રત કરો. હું શ્રીકૃષ્ણની દ્વારકાપુરી પ્રત્યે જઈશ, તમારી રાજ લઉં છું. વૈશંપાયન કહે છે કે, હે જનમેજય ! એ પ્રમાણે પાંડવોને કહીને નારદ, જે ઋષિઓ સાથે આવ્યા હતા, તેઓ સહિત લાંથી પાછા ગયા ને કુરૂ વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા રાજા યુધિષ્ઠિર, પોતાના ભાઈઓ સાથે યજ્ઞોમાં શ્રેષ્ઠ એવો રાજસૂય યજ્ઞ કરવાનો વિચાર કરવા લાગ્યા.

ગતે તુ નારદે પાર્થો મ્નાતૃભિઃ સહકૌરવઃ ॥

રાજસૂયં ક્રતુશ્રેષ્ઠં ચિંતયામાસ પાર્થિવઃ ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि लोकपालसभाख्यानपर्वणि पांडुसदंश्च-
कथने गुर्जरभाषायां द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

અધ્યાય ૧૩ મો-રાજસૂયારંભ પર્વ.

वैशंपायन उवाच ऋषेस्तद्वचनं श्रुत्वा निशब्दास युधिष्ठिरः ।

ચિંતયન્ રાજસૂયેષ્ટિં નભમે શર્મે ભારત ॥

વૈશંપાયન કહે છે કે—હે ભારત ! એ પ્રમાણે નારદનાં વચન સાંભળ્યા પછી નિશ્વાસ મુકીને યુધિષ્ઠિર રાજા, રાજસૂય યજ્ઞ કરવાના વિચારમાં પડ્યા વળી નારદથી મહાત્મા પુરૂષોત્તમ મહિમા સાંભળી, તથા યજ્ઞ કરનારા પુરૂષોને યજ્ઞ કર્મના પુણ્યે કરીને સ્વર્ગાદિક લોકની પ્રાપ્તિ થાય છે અને રાજસૂય યજ્ઞ કરવાથી હરિશ્ચંદ્ર રાજા સ્વર્ગમાં રહીને શોભે છે, એમ જાણીને તેમને તે યજ્ઞ કરવાની ઇચ્છા થઈ. પોતાના સભાસદોનો સત્કાર કરી તેમણે રાજસૂય યજ્ઞ કરવા વાસ્તે ધણીવાર વિચાર કરી પોતાનું મન સ્થિર કરી તત્સંબંધી ચિંતા કરવા માંડી. અદ્ભુત પરાક્રમી તથા મહા બળવાન યુધિષ્ઠિર, સર્વ ગરીબ લોકનું હિત વિચારી તેમની ઉપર કૃપા કરીને પોતાના પ્રધાનોને કહેવા લાગ્યા કે—કૌંધ અને ગર્વનો ત્યાગ કરીને ભિક્ષુકોને જે દેવા યોગ્ય પદાર્થો હોય તે આપતા જાઓ. રાજ્યમાં સૌથી શ્રેષ્ઠ ધર્મ છે, એવા શબ્દો સિવાય લોકમાં બીજું કંઈ ભાષણ સંભળાતું નહીં. વળી સર્વ પ્રજા દુઃખ રહિત થઈને યુધિષ્ઠિરને પિતારૂપ માનતી હતી, ને કોઈ પણ તેમના પ્રતિ શત્રુભાવ રાખતું ન હતું, સૌ શત્રુતા રહિત થયા હતા. યુધિષ્ઠિર સર્વ પ્રજાનો સત્કાર કરતા, બીમ-સેન સર્વનું પાલન કરતા તથા અર્જુન શત્રુઓનો નાશ કરતા હતા. અને સહદેવ સર્વને ધર્મનો ઉપદેશ કરતા તથા નકુલ સર્વને નમ્રતા અને સારો સ્વભાવ રાખવાનું કહેતા હતા. કલેશ તથા ભય વગરની સર્વ પ્રજાને પોતપોતાની ઇચ્છિત કામના પ્રાપ્ત થતી હતી. હે જનમેજય ! એવું સુખી અને સમૃદ્ધિવાળું યુધિષ્ઠિરનું રાજ્ય હતું. યુધિષ્ઠિરના સારા આચરણથી બ્યાજવટાનો ધંધો, યજ્ઞ કરવાનું સામર્થ્ય, ગાયોની રક્ષા, ખેતી, અને વ્યાપાર એ સર્વે ધણી વૃદ્ધિ પામેલાં હતાં. તેમના રાજ્યમાં પ્રજાને ગરીબાઈથી રાજદ્રવ્ય લેવાની અગત્ય, ખેતી કરવા વાસ્તે બીજી કંઈ પીડા, કે પ્રજાના મનમાં ખોટો રાજ ભય, એ ત્રણે નહતાં. વળી ચોરો તથા છલ કરનારા પુરૂષોમાં તેમજ રાજા તથા પ્રધાનોથી અમુક કામ ખોટું થયું, એમ તેમના રાજ્યમાં સંભળાતું નહીં. તેમની પાસે રાજ્યમાંના જુદા જુદા વર્ણના વ્યાપારીઓ તથા ધણીક રાજાઓ આવી ખેસતા અને કર આપતા હતા; તેથી દેશ

બુદ્ધિ પ્રાપ્તો હતો. વળી તેમના દેશમાં જેમની ઇચ્છિત કામના પૂર્ણ થઇ હતી એવા અને રંગે ચુલુચી હિત્યન્ન થતા લોકોને વશ થયેલા મનુષ્યો ધણા વસતા હતા, તેથી સ-મૃદ્ધિનો વધારો થતો હતો. યુધિષ્ઠિર ઉપર તેમની દશે દિશાની સર્વ પ્રજા તેમને પિતાદેવ માની પ્રીતિ રાખતી હતી. રાજ્યમાં સર્વ બ્રાહ્મણોનું પાલન થતું હતું. વૈશંપાયન કહે છે કે-હવે બોલનાર પુરૂષોમાં શ્રેષ્ઠ યુધિષ્ઠિરે, પોતાના મંત્રિઓ તથા ભાઈઓને બોલાવીને રાજસૂય યજ્ઞ કરવા સંબંધી વાત પૂછી. તેઓ બોલ્યા કે, તમને રાજ્યાભિષેક થવાથી રાજ્ય મળ્યું ને હવે તમે રાજસૂય કરીને ચક્રવર્તી થવાની મરજી કરો છો, તે ઠીક છે, કારણ કે તેવા ગુણોએ કરી તમે યુક્ત છો. યજ્ઞ કરવાનો હાલ સમય છે, એમ અને માનીએ છીએ, કેમકે જેમાં સામવેદના મંત્રે કરીને અગ્નિ વાસ્તે છ કુંડ કરવામાં આવે છે, એવા રાજસૂય યજ્ઞમાં ક્ષત્રિયોને જળરૂપી સમૃદ્ધિ મેળવે, જે હાલ તમને સ્વાધીન છે. સર્વ અગ્નિહોત્ર તથા સોમાદિક યજ્ઞોથી શ્રેષ્ઠ અરે જેની અંતે અભિષેક થયેથી સર્વજીવપણું પ્રાપ્ત થાય છે એવો રાજસૂય યજ્ઞ કરવાને તમે સમર્થ છો. અમે સૌ તમારે સ્વાધીન છીએ. હાલ થોડા કાળમાં તમે યજ્ઞ કરી શકશો, માટે તેનો કંઈ વિચાર કરો માં, ને સત્વર તૈયારી કરો. વૈશંપાયન કહે છે કે-એ પ્રમાણે સર્વ રનેહી જનોનાં શૌર્ય તથા ધર્મયુક્ત પોતાને ગમતાં વચનો સાંભળીને યુધિષ્ઠિરે ચક્રવર્તી થવાની ઇચ્છાથી પોતાના મનમાં લક્ષ્મણ પામી યજ્ઞ કરવાની ઇચ્છા કરી. યજ્ઞ કરવામાં પોતાનું સામર્થ્ય જાણી મનમાં ઉદ્ધાસ રાખી તેમણે પોતાના ભાઈઓ, મહાત્મા ધૌમ્યાચાર્ય, તથા વ્યાસ આદિ બ્રાહ્મણો અને મંત્રિઓ સાથે વિચાર કરતાં પૂછ્યું કે, ચક્રવર્તીપણું જેથી પમાય એવો, અને રૂડા કર્મોવાળો રાજસૂય યજ્ઞ કરવાની મને ઇચ્છા થઇ છે, પણ તે સફળ કેમ થાય તે કહો ? વૈશંપાયન કહે છે કે-હે કમળ સરખાં નેત્રવાળા ! એ પ્રમાણે યુધિષ્ઠિરે પૂછ્યું ત્યારે ધૌમ્યાચાર્ય તથા વ્યાસ આદિ બ્રાહ્મણોએ કહ્યું કે, હે ધર્મના જાણનાર યુધિષ્ઠિર ! તમે રાજસૂય યજ્ઞ કરવાને યોગ્ય છો. બ્રાહ્મણો તથા ઋષિઓનાં એવાં વચન સાંભળી, યુધિષ્ઠિરના ભાઈઓ તથા પ્રધાનોએ તેમનાં વખાણ કર્યાં. પછી ધણા શુદ્ધિમાન અને સ્થિર ચિત્તવાળા યુધિષ્ઠિર પોતાનું સામર્થ્ય, દ્રવ્યની સંપત્તિ, અને આવક તથા ખર્ચનો વિચાર કરી તથા દેશકાળ જાણી, જગતના કલ્યાણ માટે પોતાના મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યા કે, શુદ્ધિમાન પુરૂષ કાષ્ઠપણુ કામ વિચાર કરીને કરે તો તેને તે કામમાં ખેદ થતો નથી. માટે મારે કેવળ પોતાનાજ વિચારે કરીને યજ્ઞ કરવાનો પ્રારંભ કરવો એ યોગ્ય નથી. યજ્ઞ કરવાનો ઉદ્દેશ સફળ થવા માટે સર્વ મનુષ્યોથી શ્રેષ્ઠ, જેના સ્વરૂપનું પ્રમાણુ વાણી તથા મનથી પણ થઇ શકતું નથી એવા, મહાબાહુ, અને પોતાની ઇચ્છાથી મનુષ્ય લોકમાં હિત્યન્ન થયેલા શ્રીકૃષ્ણનું સ્મરણ કરી નિશ્ચય કર્યો કે, બાલકપણામાં પૂતન્નદિકો નાશ કરીને દેવતાઓ જેવાં પરાક્રમ કર્યાં છે, માટે તેમનાથી કંઈ અજાણ્યું નહીં હોય. વળી તેઓ પાપ તથા ઇર્ષ્યા વગરના છે, વાસ્તે તેમને બોલાવું. એમ વિચારી યુધિષ્ઠિરે, જેમ વડીલ પુરૂષો આશીર્વાદનો સદેશો કહેવરાવે તેમ કહેરાવીને, સર્વ જગતના ગુરૂ શ્રીકૃષ્ણને બોલાવવા દારકાં તરફ દૂત મોકલ્યો. તેણે જલદી વેગવાળા રથે દારકાં જઈ યાદ્યોને મળી શ્રીકૃષ્ણ પાસે જઈને, યુધિષ્ઠિરે કહેલો સંદેશો કહી સંભળાવ્યો. પોતાને મળવાની ઇચ્છા રાખનારા યુધિષ્ઠિરને મળવા શ્રીકૃષ્ણ, તેજ વખતે ઇંદ્રસેન નામના દૂત સાથે ઇંદ્રસ્થ

જ્યાં સારૂ દારૂકાથી નિકળ્યા. રસ્તામાં ધણાક દેશોનું ઉદ્ધાન કરી ઇંદ્રપ્રસ્થ આપ્યા. જેમ પિતા પોતાના પુત્રનો સત્કાર કરે, તેમ યુધિષ્ઠિરે તથા ભીમસેને શ્રીકૃષ્ણનો સત્કાર કર્યો. પછી શ્રીકૃષ્ણ પોતાના પિતા વસુદેવનાં બહેન કુંતીને મળ્યા, અને અર્જુન, નકુળ તથા સહદેવે પોતાના વડીલ પ્રમાણે તેમનો સત્કાર કર્યો. થોડા દિવસ શ્રીકૃષ્ણ ત્યાં રહ્યા પછી શ્રેષ્ઠ આસન ઉપર વિરામ પામીને અવકાશથી બેઠેલા મહા સમર્થ શ્રીકૃષ્ણ પાસે જઈ યુધિષ્ઠિરે તેમનો અભિપ્રાય જણાવવા કહ્યું કે, હે શ્રીકૃષ્ણ ! હું રાજસ્ય યજ્ઞ કરવા ધારૂં છું, પણ તે યજ્ઞ કેવળ પોતાની ઇચ્છાથી થતો નથી, કારણ કે તે યજ્ઞ જે હેતુથી થાય છે તે તમે જાણો છો. જેમાં સર્વ ગુણ હોય, જેનો સર્વત્ર સત્કાર થતો હોય અને જે સર્વનો રાજા હોય, તેજ એ યજ્ઞ કરી શકે. મારા સ્નેહીજનોએ મારી પાસે આવીને તે યજ્ઞ કરવાનું મને કહ્યું ત્યારે મેં નિશ્ચય કર્યો કે, જેમ શ્રીકૃષ્ણ કહેશે તેમ કરીશું, કેટલાક સ્નેહીઓ દોષનો વિચાર કર્યા વગર કેવળ સ્નેહથી, કેટલાક પોતાના સ્વાર્થથી અને કેટલાક પોતાનો સ્નેહ દેખાડવા સારૂ કહે છે. કેટલાક પોતાના અંતઃકરણમાં જે સારૂ લાગે તેનીજ ઇચ્છા કરે છે, માટે હે શ્રીકૃષ્ણ ! દરેક કામમાં મનુષ્યોનું અનેક તરેહનું બોલવું હોય છે, વાસ્તે કામ અને ક્રોધનો ત્યાગ કરી તમે મને જે યોગ્ય હોય તે કહો ?

ત્વં તુ હેતૂનતીત્યૈતાન્ કામક્રોધૌ વ્યુદસ્ય ચ ।

પરમં યત્કમં લોકે યથાવદ્ધકુમર્હસિ ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि राजसूयारंभपर्वणि वासुदेवागमने गुर्जर-
भाषायां त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

અધ્યાય ૧૪ મો-જરાસંધ એક કંટક.

કુળ્ળવવાચ સર્વેર્ગુર્જૈર્મહારાજ રાજસૂયં ત્વમર્હસિ ॥

જાનતસ્ત્વેવતે સર્વે કિંચિદ્વક્ષામિ મારત્ન ॥

શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે-હે મહારાજ ! સર્વ ગુણે કરીને તમે રાજસ્ય યજ્ઞ કરવાને યોગ્ય છો, તેમ છતાં સર્વ બાળતમાં કુશળ એવા તમોને હું કંઈ કહું તે સાંભળો. પૂર્વે જન્મદગ્નિના પુત્ર પરશુરામે જ્યારે ક્ષત્રિયોનો નાશ કર્યો ત્યારે જે શેષ ક્ષત્રિયો રહ્યા હતા તેઓએ મળીને નિશ્ચય કરેલો છે કે, જે રાજા સર્વ ક્ષત્રિયોને જીતશે તે આપણુ સૌ રાજાઓનો રાજા થશે. આ વાત પૃથ્વીમાં પરંપરાથી સંભળાય છે. હે ભરતકુલમાં શ્રેષ્ઠ ! તમને જાણવામાં છે તથાપિ હું તમને કહું છું કે, પ્રથમ શ્રાદ્ધદેવ મનુનાં ઇલા અને ઇક્ષ્વાકુ આદિ સંતાનો થયાં, તેમાં ઇલાના પુત્ર પુરુરવાદિક અને ઇક્ષ્વાકુના પુત્ર નાભાગાદિક સામ્રાજ્ય પદ્ધતિને પામ્યા હતા. જેઓને પ્રજાની માફક સર્વ ક્ષત્રિયો કર આપતા, એટલુંજ નહિ પણ તેઓની આજ્ઞામાં રહેતા હતા. એ બે વંશના રાજાઓની સૌ પેઢી સુધી સામ્રાજ્યપણું રહ્યું હતું. તે પછી યથાતિના વંશના રાજાઓ ભોળાદિકનું પરંપરાથી ચક્રવર્તીપણું આજ દિન સુધી ચાલ્યું આવતું હતું, તે ચારે દિશાઓમાં સંભળાય છે. જેઓના ચક્રવર્તીપણાની સમૃદ્ધિની સર્વ ક્ષત્રિયો ઉપાસના કરતા હતા. હે રાજન ! હમણું પૃથ્વીનો પતિ જરાસંધ,

તે રાજાઓના સામ્રાજ્ય એટલે ચક્રવર્તીપણાનો પરાભવ કરી સર્વ રાજાઓને જીતી, તેઓની પદવીને પામી સર્વની ઉપર રહેલો છે ને તે મથુરાદિશ્ચની પૃથ્વીને ભોગવતા સર્વ રાજાઓને પરસ્પર ભેદ પામેલા જોવા ઇચ્છે છે. હે રાજા ! હાલ તે પદવીને પામેલા જ-રાસંધનો આશ્રય કરીને મહા પ્રતાપી કુંડ, કપટથી યુદ્ધ કરનાર અને મહા બળવાન એવો શિશુપાળ તેનો સેનાપતિ થઇને તેની પાસે શિષ્યની પેઠે રહેલો છે. મહા પરાક્રમી અને મહાત્મા હંસ તથા ડિંભક પણ જરાસંધનો આશ્રય કરીને રહેલા છે. ભયંકર દાંતવાળો મેઘ જેવા વર્ણવાળો વાહનોવાળો, અને હાથી સરખો કરૂંપ, તે જરાસંધના આશ્રયથી મસ્તક ઉપર એક અદ્ભુત મણિ ધારણ કરે છે ! વળી અત્યંત બળવાન અને યવનોનો અધિપતિ જે આથમણી દિશામાં રહે છે, ને જે ગુરૂ તથા નરકાસુરને શિક્ષા કરે છે, તે પણ જરાસંધનો આશ્રિત છે. હે મહારાજ ! અવસ્થાએ કરી વૃદ્ધ એવો તમારા પિતાનો સખા ભગદત્ત નામનો રાજા, જરાસંધના પરાક્રમ અને વાણીએ કરી નરમ થઇ તેની સાથે સંપર્માં રહ્યો છે, તે પોતાના મને કરી તમને પોતાના સખા પાંડુના પુત્રો માનીને તમારામાં સ્નેહથી પ્રીતિ રાખે છે. હે રાજા ! જે પશ્ચિમ દિશાને આરંભીને દક્ષિણ દિશા પર્યંત રાજ્ય કરે છે, ને જેણે મહા શૂરવીર શત્રુઓનો નાશ કર્યો છે, તે એકજ તમારો મામે કુંતીભોજ સ્નેહથી તમારો પક્ષ કરનાર છે. વળી પૂર્વે જરાસંધના પક્ષમાં અમારી સાથે યુદ્ધ કરવા આવેલો જેને અમે નાશ કર્યો નહીં એવો પુરૂષોત્તમરૂપે પ્રસિદ્ધ, પોતાના સ્વરૂપને પુરૂષોત્તમરૂપ માનનાર, અજ્ઞાનથી નિરંતર મારા સ્વરૂપના ચિન્હ ધારણ કરનાર, ક્ષત્રિય વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલો દુષ્ટ મતિવાળો, અને બળવાન એવો પૌંડ્રક, જે આ લોકમાં વાસુદેવ નામે પ્રસિદ્ધ છે, તે પણ જરાસંધનો આશ્રિત છે. વળી હે રાજા ! આ સર્વ પૃથ્વીના ચોથા ભાગનું રાજ્ય કરનાર, ભોજ અને ઇંદ્રનો સખા, મહા બળવાન અને જેણે વિદ્યારૂપી બળે કરીને પાંડવ, કથ અને કૌશિકાદિકને જીત્યા છે, અને જેનો ભાઇ કૃતિ પરશુરામ જેવો મહા શૂરવીર છે, એવો મારો શ્વશુર ભીષ્મક રાજા પણ જરાસંધનો પક્ષ કરનાર છે. ભીષ્મકના અમે સંબંધીઓ હોવાથી તેનું પ્રિય ઇચ્છીએ છીએ, તથાપિ તે અમારૂં પ્રિય ઇચ્છતા નથી. તે પોતાના કુળ તથા બળ તરફ નજર કર્યા વગર જરાસંધનો યશ જોઇ તેનો પક્ષ કરીને રહ્યો છે. હે સમર્થ રાજા ! ઉત્તર દિશામાં રાજ્ય કરનારા ભોજના વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા રાજાઓનાં અઢાર કુળ, પોતાના ભાઇઓ તથા સેવકો સહિત શાલ્વાયન વંશના રાજાઓ અને શૂરસેન, ભદ્રકાર, જોધ, શાલ્વ, પટચ્ચર, સુસ્થળ, સુકુટ, કુંતી અને કુલિંદ, વગેરે રાજાઓના વંશના રાજાઓ જરાસંધના ભયથી ઉત્તર દિશાનો ત્યાગ કરી પશ્ચિમ દિશામાં જઇ રહ્યા છે. દક્ષિણ દિશામાં આવેલા પાંચાલ દેશના તથા પૂર્વ દિશામાં આવેલા કુંતી દેશમાં કોશલ દેશનું પાલન કરનારા રાજાઓ પણ તેના ભયથી આથમણી દિશામાં જઇ રહ્યા છે. મત્સ્ય દેશના રાજાઓ પણ જરાસંધના ભયથી પીડા પામી પોતાના દેશનો ત્યાગ કરી દક્ષિણ દિશામાં જઇ રહ્યા છે. તેમજ પાંચાલ દેશના રાજાઓ પણ તેનાજ ભયથી પોતાનાં રાજ્ય મૂકી દઇ જુદી જુદી દિશાઓમાં નાસી ગયા છે. પૂર્વે અવળી મતિવાળો કંસ કોઇ કાળમાં યાદવોનો અનાદર કરીને, સહદેવની નાની બહેન અને જરાસંધની પુત્રીઓ અસ્તિ અને પ્રાપ્તિ નામે બે સ્ત્રીઓ પામ્યો. પછી જરાસંધના પક્ષના બળે કરીને કંસે પોતાની જ્ઞાતિને દુઃખ આપી દેવલાક મોટા અન્યાય કરતા માંડ્યા. પોતાની જ્ઞાતિની રક્ષા થવાને ઇચ્છતા એવા ભોજ-

કુળના શ્રેષ્ઠ વૃદ્ધ પુરૂષોએ, આહુકની સુતનુ નામની કન્યા અદૂરને આપી, ને અમને કંસને મારવાનું કહ્યું. મેં તથા બળદેવે મળી કંસ અને સુતામાનો નાશ કરીને અમારી જ્ઞાતિનું પ્રિય કર્યું. એ પ્રમાણે કંસનો ભય નિવૃત્ત થયો એટલામાં વળી જરાસંધે યુદ્ધનો ઉઘોગ કર્યો. અમેએ મુખ્ય પ્રધાન તથા પુરોહિતાદિક અદાર પ્રધાનો સાથે એવો મંત્ર કર્યો કે, આપણે જરાસંધનો ત્રણ વર્ષ સુધી નાશ કરવો નહીં; જો કે તે ત્રણ વર્ષમાં એ સો વર્ષ જેટલું દુઃખ દેશે, કારણ કે, તેના બળવાન પુરૂષોમાં શ્રેષ્ઠ, દેવતા જેવા અને શસ્ત્રકરી નાશ પામે નહિ એવા હંસ તથા ડિંભક નામે બે મિત્રો હતા. જેઓ બેને તથા જરાસંધને સર્વ પૃથ્વીના રાજા તથા અમે ત્રણ લોકમાં સૌથી મોટા પરાક્રમી માનતા હતા. પછી જ્યારે સત્તરમી વખત અમારી સાથે તે યુદ્ધ કરવા આવ્યો, ત્યારે હે ભારત ! હંસ નામનો રાજા બલદેવ સાથે યુદ્ધ કરતો હતો તેવામાં કાષ્ઠ પુરૂષે ડિંભકની પાસે જઈ કહ્યું કે, હંસ મૃત્યુ પામ્યો. ડિંભકે તે સાંભળી યમુના નદીના જળમાં પ્રવેશ કરી આત્મઘાત કર્યો. ડિંભકનું મૃત્યુ સાંભળી, ‘હું ડિંભક વગર જીવવા ઇચ્છતો નથી,’ એવો નિશ્ચય કરી હંસે તેની પેઠે યમુનામાં પડી આત્મઘાત કર્યો, એ પ્રમાણે તે બેઉ નાશ પામ્યા તે સાંભળી દુઃખી થઈ જરાસંધ પોતાના પુર તરફ પાછો ગયો. હે શત્રુઓનો નાશ કરનાર ! અમે સૌ હર્ષ પામી મથુરા ગયા. પછી પતિના નાશથી દુઃખી થયેલી કંસની અસ્તિ નામની સ્ત્રી, પોતાના પિતા જરાસંધની પાસે જઈ વારંવાર કહેતી કે, મારા પતિનો નાશ કરનારને તમે મારો. હે રાજા ! તેની અમને બગર પડવાથી અમે નિશ્ચય કર્યો કે, આપણે આ મોટી સમૃદ્ધિનો ત્યાગ કરીને, પશ્ચિમ દિશામાં રેવતક પર્વત અને શાભાયમાન અને જેને કરતો કિલ્લો હોવાથી જેમાં દેવતાઓ પણ દુઃખે કરીને પ્રવેશ કરે, એવી દારિકાપુરીમાં પુત્રો, જ્ઞાતિ અને સંબંધીઓ સહિત જઈ રહીએ, એમ વિચારી અમે ત્યાં જઈ નિર્ભય થઈને રહ્યા. દારિકાપુરીમાં રહીને સ્ત્રીઓ પણ યુદ્ધ કરે, ત્યારે મહારથિ યાદવો યુદ્ધ કરે, એમાં શું આશ્ચર્ય ? પછી સર્વ યાદવો રેવતક પર્વતને જોઈ આપણે જરાસંધના ભયથી છુટયા એમ માનીને હર્ષ પામ્યા. એ પ્રમાણે જરાસંધના અપરાધી અને ધણા સંબંધીઓએ કરી બળવાન અમેએ રેવતક પર્વતનો આશ્રય લીધો છે. એ પર્વત ત્રણ યોજન લાંબો છે, અને એનાં એક એક યોજન જેટલાં ઉંચાં ત્રણ શિખરો છે. તે પર્વત એક યોજન છેટે સો દારવાણું અને યુદ્ધમાં મહોન્મત દેવતાઓ જેવા અદાર યાદવોએ રક્ષા કરેલું યાદવોના શરવીર પુરૂષોને પરાક્રમ કરવાનું એક સ્થાન છે. અમારા કુળમાં અદાર હજાર લાખો છે, ને એક આહુકના સો પુત્રો છે, જેઓ દરેકને તેર તેર પુત્રો છે. લાખો સહિત ચાક્રદેવ, ચક્રદેવ, સાત્યકિ, હું, બળદેવ, સાંભ, પ્રહુન્ન, કૃતવર્મા, અનાધૃષ્ટિ, સમીક, સમિતિંજય, કંક, શંકુ, કુતિ, અંધક, ભોજના બે પુત્રો, વજ્ર જેવા દૃઢ અંગવાળા, શરવીર અને પરાક્રમી છીએ. તે છતાં જરાસંધના ભયથી અમારા મથુરાં દેશને મૂકીને યાદવો સહિત દારિકાપુરીમાં જઈ રહ્યા છીએ, માટે હે ભારત કુળમાં શ્રેષ્ઠ ! સદૈવ સામ્રાજ્ય પદવીને લાયક એવા તમે સર્વ ક્ષત્રિયોમાં પોતાના દેહને સામ્રાજ્યપદવી મળવા વારસે ઉઘોગ કરવા યોગ્ય છો, પણ હે રાજા ! મહા બળવાન જરાસંધ રાજા જીવતાં તમે રાજસૂય યજ્ઞ કરવા પામેો એમ નથી, કારણ કે, તેણે ધણા રાજાઓને જીતી સિંહ જેમ ધણા હાથીઓ પકડી કાષ્ઠ ગુફામાં પૂરે, તેમ પોતાની પુરી ગિરિવંશમાં પૂર્યા છે.

વળી પૃથ્વીના રાજ્યો રૂપ બલિએ કરી યજ્ઞ કરવાની ઇચ્છાવાળા જરાસંધે, ઉમાર્પિત મહાત્મા મહાદેવનું તપથી આરાધન કરીને સર્વ રાજ્યોને જીત્યા, ને પોતાની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરવા સારૂ જે રાજ્યો પ્રથમ તેના ભયથી પોતાના દેશનો ત્યાગ કરીને નાસી ગયા હતા, તેઓ જેમ જેમ પોતાના દેશો પ્રત્યે આવતા ગયા, તેમ તેમ તેઓને જીતી પકડી અને બાંધીને પોતાના પુર પ્રત્યે લાવી એક ' પુરૂષ વ્રજ ' નામના કેદખાનામાં નાંખ્યા છે, હે રાજન ! અમે પણ જરાસંધના ભયથી મથુરાપુરીનો ત્યાગ કરી દ્વારકાપુરીમાં જઈ રહ્યા છીએ, માટે જો તમે રાજસૂય યજ્ઞ કરવા ઇચ્છતા હો તો, તેણે બાંધીખાને નાખેલા રાજ્યોને છોડાવવાનો તથા જરાસંધનો નાશ કરવાનો યત્ન કરો, એ વિના યજ્ઞ કરવાનો ખીજો કંઈ ઉપાય નથી. હે નિષ્પાપ ! આ પ્રમાણે મારો અભિપ્રાય છે, હવે તમે જે માનતા હો તે હેતુ સહિત વિચાર કરી મને કહો.

इत्येषा मे मती राजन् यथा वा मन्यसेनघ ।

एवं गतेममाचक्ष्व स्वयं निश्चित्य हेतुभिः ॥

इति श्रीमहाभारते सभाषર્વणि राजसूयारंभર્વणि कृष्णवाक्ये गुर्जर-
भाषायां चतुर्दशोऽध्यायः ॥ ૧૪ ॥

અધ્યાય ૧૫ મો. જરાસંધને જીતવાની જીક્ષિ.

युधिष्ठिर उवाच उक्तं त्वया बुद्धिमता यन्नान्योवक्तुमर्हति ।

संशयानां हि निर्मोक्ता त्वन्नान्यो विद्यते भुवि ॥

યુધિષ્ઠિર કહે છે કે—હે શ્રીકૃષ્ણ ! બુદ્ધિમાન એવા તમોએ જે કહ્યું તે પ્રમાણે કહેનારો અને સંશય નિવર્ત કરનારો તમારા વિના પૃથ્વીમાં બીજો કોઈ નથી. હે શ્રીકૃષ્ણ ! ઘેર ઘેર જે રાજ્યો છે તે પોતાનુંજ પ્રિય કરનાર છે, તેઓ કંઈ સામ્રાજ્ય પદવીને પામ્યા નથી, કારણ કે તે પદવી ઘણી મહેનતથી મળે છે. જે શત્રુઓનો મહિમા જાણતો હોય તે પોતાનું વખાણ કરવાને કેમ યોગ્ય થાય ? જોણે શત્રુઓ સાથે યુદ્ધ કર્યો હોય તેજ વખાણવા લાયક થઈ જગતમાં વખણાય છે. હે વૃષ્ણિકુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા શ્રીકૃષ્ણ ! ઘણાં રતોથી ભરેલી અને ઘણા વિસ્તારવાળી આ પૃથ્વી છે, જે ઘણે દૂર સુધી જીતેથી પોતાની શ્રેષ્ઠતા જાણવામાં આવે છે અને જો આમ હોય તો તો સ્વસ્થ થઈ બેસી રહેવું એજ સાચું છે, ને તેથીજ મારું કલ્યાણ થશે; કેમકે સામ્રાજ્ય પદવી મેળવવાનો આરંભ કર્યાથી તે મળશે નહીં, એમ મને લાગે છે. હે જનાર્દન ! આ મોટા કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા મારા બુદ્ધિમાન સ-ભામહો તથા ભીમસેનાદિ ભાઈઓ એમ માને છે કે આપણામાંથી કોઈ પણ સર્વને જીતનારો નિકળી આવશે પણ હે ભાગ્યવાન, હે નિષ્પાપ ! હું દુષ્ટાત્મા જરાસંધથી થંકા પામું છું, કારણ કે, તમે ત્યારે તેનાથી ભય પામે છો, ત્યારે હું તો કેવળ તમારી ઉગ્ર ભુખના પરાક્રમનો આશ્રય કરનારજ છું. હું મારા આત્માને બળવાન માનતો નથી. હે મહાબાહો ! માધવ ! તમથી, બળદેવથી, વા ભીમસેનથી અથવા અર્જુનથી જરાસંધ નાશ પામે કે નહીં, તેનો હું વારંવાર વિચાર કરું છું; પણ હે કેશવ ! સર્વ કાર્યમાં તમે મને

પ્રમાણરૂપ છે. વૈશંપાયન કહે છે કે યુધિષ્ઠિરનાં એવા વચન સાંભળીને બોલવામાં ચતુર એવા બીમસેન બોલ્યા કે, દુર્બળ અને આળસુ રાજા જે ઉદ્યોગ વગરનો થઈ બળવાન શત્રુની પાસે જઈ ઉભો રહે તો દુઃખ પામે પરંતુ પોતે દુર્બળ હોય તેમ છતાં પણ જે આળસ તજી સારી રીતે ઉપાય કરે તો બળવાન શત્રુને જીતી ઇચ્છિત અર્થને પામે છે. આ તો શ્રીકૃષ્ણમાં નમ્રતા, મારામાં બળ અને અર્જુનમાં જય રહ્યો છે, તેથી જેમ દક્ષિણામિ, ગાર્હપત્ય અને આહ્વનીય, એ ત્રણ અગ્નિને કરી યજ્ઞ થાય છે, તેમ અમે એ ત્રણ સાધનોએ કરી જરાસંધને જીતીશું. બીમસેનનાં વચન સાંભળી શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે, જે પુરૂષ અજ્ઞાની હોય તે પોતાની મતલબ સધાવાનો વિચાર કરે, પણ તેના પરિણામનો તથા સામે શત્રુ પણ અજ્ઞાની અને મતલબી હોય તેનો વિચાર કરે નહીં. હે યુધિષ્ઠિર! જીતવા યોગ્ય શત્રુઓને જીતવાથી માંધાતા, શરણે આવેલાનું પાલન કરવાથી ભગીરથ, તપના બળે કરી સહસ્રાર્જુન, પોતાના બળથી ભરત, અને સમૃદ્ધિએ કરીને મરૂત રાજા, એ પાંચ જણાઓ, ઉપર કહ્યા પ્રમાણે એક એક ગુણે કરીને સામ્રાજ્ય પદવીને પામ્યા હતા, એમ મેં સાંભળ્યું છે. પણ તમે તો એ પાંચે ગુણોએ કરી સામ્રાજ્ય પદવી મેળવવાની ઇચ્છા રાખો છો, ત્યારે કેવળ જરાસંધજ તમારી સામે થાય એમ છે. જરાસંધને એકસો કુળના રાજાઓ પણ જીતી શક્યા નહીં તેથી તે પોતાના બળેકરી સામ્રાજ્યપાત્રું ભોગવે છે. તેને કેટલાક રાજાઓ રત્નો આપીને ઉપાસના કરે છે, તોપણ તે બાળપણથી અન્યાયથી વર્તનારો હોઈ સંતોષ પામતો નથી. નાના રાજાઓમાંથી કેટલાક તેને વશ નહીં થયેલો જેવામાં આવતો નથી. એ પ્રમાણે એક સો રાજાઓ વગર બાકીના સર્વ દુર્બળ રાજાઓને તેણે વશ કર્યા છે. કારણ કે, તેની સાથે તેઓ યુદ્ધ કેમ કરી શકે ? હે ભરતકુળમાં શ્રેષ્ઠ ! રૂદ્રના યજ્ઞમાં રાજાઓ રૂપ બલિ આપવા વાસ્તે બંધીખાનામાં રાખી મૂકેલા રાજાઓને હાલ જીવવાની આશા શું હશે ? ક્ષત્રિયોને તો એવા બંધન કરતાં શત્રુ સાથે વઢી મરવું એ શ્રેષ્ઠ છે. જરાસંધની સાથે અમે જે યુદ્ધ કરીએ, તો તેઓના હાલ બચાવ થાય, વળી પેલો એકસો રાજાઓમાંથી છયાશી રાજાઓને તો તેણે ધણું કરી પોતાને વશ કર્યા છે, ને બાકી ચઉદ રાજાઓ રહ્યા તે જ્યારે તેને વશ થશે ત્યારે તે રૂદ્રયજ્ઞ કરશે. જરાસંધને જીતી જે પુરૂષ તેને રૂદ્ર યજ્ઞ કરવામાં વિદ્ય કરશે, તેને યજ્ઞ તથા સામ્રાજ્ય પદવી પ્રાપ્ત થશે.

પ્રાપ્તુયાત્સ વશોક્ષીતં તત્રયોવિગ્નમાચરેત્ ।

જયેચ્ચ જરાસંધં સ સમ્રાણિનયતો ભવેત્ ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि राजसूयारंभपर्वणि कृष्णवाक्ये गुर्जर-
भाषायां पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

અધ્યાય ૧૬ મો-અર્જુને આપેલું ઉત્તેજન.

યુધિષ્ઠિર ઉવાચ સમ્રાટ્કુળમભીક્ષન્વૈ યુષ્માન્સ્વાર્થપરાયણઃ ।

કથં પ્રહિણુયાં કૃષ્ણ સોઠં કેવલ સાહસાત્ ॥

યુધિષ્ઠિર કહે છે કે-હે શ્રીકૃષ્ણ ! મારા સ્વાર્થમાં તત્પર એવો હું, સમ્રાજ્ય પદવીની

ધમ્મ રાખીને તમોને જરાસંધ પાસે સાહસથી કેમ મોકલું ? કેમકે ભીમસેન તથા અર્જુન મારા નેત્ર છે ને તમે માં મન છો, ત્યારે નેત્ર અને મન વગરનું જીવવું કેવું હોય ? જે કે જરાસંધના બળ કરતાં ભીમસેનનું પરાક્રમ ધણું વધે એમ છે, પરંતુ યુદ્ધમાં જેને યમ પણ જીતી શકે નહીં તેની પાસે એનું પરાક્રમ તે શું ? જે કાર્યનું પરિણામ ઉલટું લાગે, તેનો ઉદ્યોગ કરવામાં જે પુરૂષ મન કરે છે તેને અનર્થ પ્રાપ્ત થાય છે માટે તે કરવાનો ઉદ્યોગ કરવો નહીં. મારે રાજસૂય યજ્ઞ કરવાની ધમ્મ રાખવી યોગ્ય નથી. હે જનાર્દન ! હું જે વિચાર કરું છું તે સાંભળો-રાજસૂય યજ્ઞ કરવાના ઉદ્યોગનો ત્યાગ કરવો મને ઠીક લાગે છે, કારણ કે, એ યજ્ઞ બહુ કષ્ટથી થાય એવો છે. માં મન એ નહિ કરવા તરફ જાય છે. વૈશંપાયન કહે છે કે, -પછી એક ધનુષ્ય ધરનારો, અક્ષય બાણોના ભાથાવાળો, સુંદર ધ્વજ વાળો રથ જેણે મેળવ્યો છે અને જેણે સભા રચાવી છે એવો અર્જુન બોલ્યો કે, હે રાજન્ ! મારી પાસે પોતાને ઇચ્છિત અને દુઃખે કરીને પણ ન મળે એવાં ધનુષ, શસ્ત્ર, બાણો, યશ, ઉત્સાહ, શ્રીકૃષ્ણનો પક્ષ, કામ કરવાનો નિશ્ચય, અને શરીરનું તથા સેનાનું બળ છે, અને ન્યારે એક વિદ્વાન્ પુરૂષો સારા કુળમાં જન્મ થયો તથા દરેક કામ કરવામાં ઉત્સાહ રાખવો, તે વખાણું છે, ત્યારે પરાક્રમ કરવું એજ મને સાં લાગે છે. જે કોઈ પરાક્રમવાળા કુળમાં ઉત્પન્ન થયો હોય, પણ પોતે પરાક્રમ વગરનો હોય તો તે શું કરે ? જે પરાક્રમ વગરના કુળમાં ઉત્પન્ન થયો હોય, પણ પોતે પરાક્રમી હોય તો તે સૌથી એક ગણાય છે. કોઈ બળવાન ક્ષત્રિયો કોઈ દુર્બળની વૃત્તિનો લોપ કરે, તો તે પુરૂષ જોકે બીજા સર્વ ગુણોથી રહિત હોય તોપણ પરાક્રમ કરવામાં ઉત્સાહવાન હોવાથી બળવાન ક્ષત્રિયોને જીતે છે. જે પુરૂષ બીજા સર્વ ગુણે યુક્ત હોય, પણ પરાક્રમ કરવામાં ઉત્સાહ વગરનો હોય તે કશું કરી શકતો નથી; કારણ કે, સર્વ એક ગુણે પરાક્રમમાંજ રહેલા છે. શત્રુઓને જીતવાની સિદ્ધિ ઉદ્યોગ અને દૈવને આધીન છે, માટે ઉત્સાહી પુરૂષ ઉદ્યોગ કરવામાં મંદ રહેવું નહીં, કેમકે, તેમ કરવાથી શત્રુઓને હાથે નાશ પમાય છે. બળવાન પુરૂષમાં દીન થવાના તથા મોહ પામવાના અવગુણો હોય તો તેનો પણ શત્રુઓથી નાશ થાય છે; પોતાનો જય થાય એવી ધમ્મ રાખનારા રાજાએ આ બેઉનો ત્યાગ કરવો. હે રાજન્ ! આપણે યજ્ઞ કરવા સાં જરાસંધને જીતીએ અને તેણે બંધીખાનામાં નાખેલા રાજાઓને છોડાવીએ, તો એ ઉપરાંત બીજું એક શું છે ? તેનો ઉદ્યોગ ન કરીએ તો ધારેલા કામમાં કંઈ ફાયદો થાય નહીં. વળી આપણી પાસે મેં પ્રથમ કહેલાં સર્વ ધનુષાદિ સાહિત્યો છે, ત્યારે તમે યજ્ઞ ન કરવો, એમ કેમ માનો છો. ન્યારે હઘોગ કરવામાં આપણે શક્તિમાન નથી એવો નિશ્ચય થાય, ત્યારેજ તમારે સમતાને ઇચ્છતા એવા મુનિયોની પેઠે, ગેરૂથી રંગેલાં ભગવાં વસ્ત્ર પહેરવાં, હાલ નહી, માટે અમે શત્રુઓ સાથે યુદ્ધ કરશું, ને તમને સામ્રાજ્યપાત્ર પ્રાપ્ત કરી આપીશું.

કાષાયં સુલભં પશ્ચાત્ મુનીનાં શમમિચ્છતાં ।

સામ્રાજ્યં તુ ભવેચ્છક્યં વયં યોત્સ્યામહે પરાન્ ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि राजसूयारंभपर्वणि जरासंधवधमंत्रणे

गुर्जरभाषायां श्लोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

અધ્યાય ૧૭ મો-જરાસંધની ઉત્પત્તિ.

વાસુદેવ ઉવાચ જાતસ્ય ભારતે વંશે તથા કુત્યાઃસુતસ્ય ચ ।

યાયૈયુક્તામતિઃસમ્યગર્જુનેન પ્રદર્શિતા ॥

શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે--હે ભરતકુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા કુંતીના પુત્ર યુધિષ્ઠિર ! તમેને અર્જુને જે વિચાર કહ્યો તેજ યોગ્ય છે, કેમકે મનુષ્યને રાત્રિએ અથવા દિવસે મૃત્યુ થાય, એવો કંઈ ચોક્કસ નિયમ આપણે જાણતા નથી. જે યુદ્ધ ન કરે તે અમર રહે, એવું પણ સાંભળ્યું નથી, માટે રાજાઓએ જેમ પોતાના મનને સંતોષ થાય તેમ શાસ્ત્રમાં કહેલી નીતિથી મંત્ર કરી શત્રુઓને જીતવા; કારણ કે, કોઈપણ પુરૂષ જે સારી રીતે મસલત કરીને કામ કરે, તે દૈવ વિપરીત ન હોય તો તે કામ અવશ્ય સિદ્ધજ થાય છે. બે શત્રુઓ યુદ્ધ કરતા હોય તેમાં એકનો જય અને બીજાનો પરાજય થાય એ સ્વાભાવિક છે, કંઈ બેઉનો જય થતો નથી. તેમજ દૈવ જેનો વિપરીત હોય, તે મસલત પણ જેણે સારી રીતે કરી ન હોય, તેનો યુદ્ધમાં નાશ થાય છે. કદી બેઉ શત્રુઓનો ઉદ્યોગ સરખો હોય તો તે બેમાંથી કેનો જય અને કેનો પરાજય થશે, તેનો નિશ્ચય કરવામાં સંશય રહે છે, પણ અંતે એકનો જય અને એકનો પરાજય તો થાય છેજ; માટે આપણે સારો વિચાર કરી શત્રુનાં છિદ્ર ઉઘાડાં પાડવામાં, અને પોતાનાં છિદ્ર ઢાંકવામાં સાવધાન થઈ શત્રુની પાસે જઈશું તો, જેમ વૃક્ષ પાસે આવેલું જળનું પૂર તેને નાશ પમાડે છે, તેમ તેને નાશ પમાડીશું. અજવાન શત્રુ હોય તેની સામે સેના લઈ જઈને યુદ્ધ કરવું નહીં, એવી જે શુદ્ધિમાન પુરૂષોની નીતિ છે તે મને ધણી સારી લાગે છે, માટે જગતમાં અપયશ વગરના અને આજ દિવસ સુધી કોઈપણ પણ નહીં જીતાયેલા અમે ત્રણે જણ તેની પાસે જઈશું, તો તેનો નાશ કરીને ઇચ્છિત કામનાને પામીશું; કારણ કે, ધણા રાજાઓનું સાઈ કરનાર શ્રેષ્ઠ રાજા, સર્ગમાં રહીને એક વ્યાપક આત્માની માફક સર્વ સમૃદ્ધિ ભોગવે છે, તેમ અકર્તૃપણાની સમૃદ્ધિને ભોગવે છે. પણ કદી તે બંધિખાનામાં પડેલા રાજાઓની રક્ષા કરવામાં તત્પર એવા અમે જરાસંધની પાસે જઈશું, ને તે અમારો નાશ કરશે તો અમને સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ થશે. યુધિષ્ઠિરે કહ્યું કે, હે શ્રીકૃષ્ણ ! જરાસંધ કાણ છે, ને તેનામાં વીર્ય અને પરાક્રમ કેવાં છે તે મને કહો ? તેની સાથે તમે યુદ્ધ કર્યું, પણ જેમ અગ્નિનો સ્પર્શ કરીને પતંગ નાશ પામે, તેમ નાશ પામ્યા નહીં. શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે--હે રાજન ! જરાસંધમાં જે વીર્ય અને પરાક્રમ છે તે, તથા તેણે અમારો અપરાધ કર્યા છતાં પણ અમે તેનો નાશ ન કર્યો તેનું કારણ કહું તે સાંભળો. હે ભારત ! મગધ દેશનો ત્રણ અક્ષૌહિણી સેનાવાળો, યુદ્ધમાં ગર્વિષ્ઠ, રૂપવાન, વીર્યવાન ધણી સમૃદ્ધિ અને પરાક્રમવાળો, નિત્ય યજ્ઞ કરનાર, જાણે બીજો ઇંદ્રજ હોય એવો, સૂર્ય જેવો તેજસ્વી, પૃથ્વી જેવો ક્ષમાવાન, યમ તથા કાળ સરખો ક્રોધી અને કુબેર જેવો અહરથ નામે એક રાજા હતો. જેના સારા ગુણે કરીને સર્વ પૃથ્વી સૂર્યના કિરણોએ કરી વ્યાપ્ત છે તેમ વ્યાપ્ત હતી. અહરથ રાજા કાશી રાજાની સાથે ઉત્પન્ન થ. એલી સ્વરૂપવાળી બે કન્યાઓને પરણ્યો. તેણે પોતાની સ્ત્રીઓ પાસે નિશ્ચય કર્યો કે, હું તમારી સાથે વિપરીતપણાને બદલે સમપણાથી વર્તીશ. પછી તે સ્ત્રીઓ સહિત અહરથ રાજા, જેમ બે હાથણીઓ વચ્ચે હાથી તથા ગંગા અને યમુનાની સાથે મૂર્તિમાન સમુદ્ર

શોભે તેમ શોભતો હતો. વિષય ભોગવતાં ષહદ્રથ રાજની યુવા અવસ્થા નિવૃત્ત થઇ, ને તેણે પોતાના વંશના વિસ્તાર માટે પુત્ર ઉત્પન્ન થવા સારૂ પુત્રકામેષ્ટ્યાદિ ધણા મરો કર્યા. તોપણ પુત્રની પ્રાપ્તિ થઈ નહીં. તેણે સાંભળ્યું કે, કક્ષીવાનના વંશમાં ઉત્પન્ન થએલા મહાત્મા ગૌતમના પુત્ર ઉદાર મનવાળા ચંડકૌશિક ઋષિ તપશ્ચર્યાથી ઘાટી ગયા છે, પોતાની બે સ્ત્રિઓને લઇ તે ઋષિ પાસે ગયો. ત્યાં એક વૃક્ષ નીચે ઋષિને બેઠેલા જોઇ તેણે તેમની પાસે જઇ ધણી રત્નો આપી સંતોષ્યા. સત્યવાદી ચંડકૌશિક ઋષિએ તેને કહ્યું કે, હે રાજેન્દ્ર ! હું તારા ઉપર પ્રસન્ન થયો છું માટે તને ગમતું વરદાન માગ. એવું સાંભળી, પોતાને પુત્ર ઉત્પન્ન થાય, તે નજરે જોવાની આશા પણ જેને ટળી ગઇ હતી એવો ષહદ્રથ રાજ, પોતાની બે સ્ત્રિઓ સહિત નેત્રમાંથી અશ્રુ પાડી ગદ્ગદ વાણીએ કહેવા લાગ્યો કે, હે સમર્થ ઋષિ ! હું રાજ્યનો ત્યાગ કરી તપોવનમાં આવ્યો છું, કારણ કે પુત્ર વગરનો અહપ ભાગ્યવાળો છું. હવે મને રાજ્ય તથા વરદાને કરીને શું મળવાનું છે ? શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે—એ પ્રમાણે રાજનાં વચન સાંભળી ઇન્દ્રિયો જેની સંતાપ પામેલી હતી એવા ચંડકૌશિક ઋષિએ, મનમાં રાજને પુત્રની પ્રાપ્તિ થવાનો વિચાર કરવા માંડ્યો. તેવામાં આંખાના વૃક્ષ ઉપરથી વાયુના ઝપાટા વગર, પક્ષીઓએ નહીં ખાધેલું એવું એક ફળ તેમના ખોળામાં આવી પડ્યું. તેને હાથમાં લઇ ઋષિએ મંત્રીને, રાજને આપતાં કહ્યું કે, હે રાજન ! તું કૃતાર્થ થયો, તને પુત્ર થશે, હવે તું વનમાંથી નિવૃત્ત થા. શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે, ઋષિનાં એવાં વચન સાંભળી ષહદ્રથ રાજ, તેમના પગમાં મસ્તક નમાવી પોતાને ઘેર ગયો ને તે ફળ બે સ્ત્રિઓને વહેંચી આપ્યું. તેમણે તેના બે ભાગ કરી એક એક ભાગ ખાધો. તેમને ગર્ભ રહ્યા જેથી ષહદ્રથ રાજ હર્ષ પામ્યો. પછી જ્યારે તે સ્ત્રિઓને પ્રસવ સમય થયો ત્યારે એક એકને, એક આંખ, એક હાથ, એક પગ તથા અર્ધા પેટવાળું અને નીચેના ગણ અર્ધા ભાગવાળું મનુષ્ય શરીરનું એક એક ફાડિયું ઉત્પન્ન થયું. તે જોઈ ષહદ્રથ રાજની બે સ્ત્રિઓને ધણો ખેદ થયો. પછી વિચાર કરી તે અર્ધા અર્ધા ખાળ શરીરનો તેમણે ત્યાગ કર્યો. દાસીઓએ તે બે ફાડિયાંને કપડામાં વીંટી બહાર રસ્તામાં નાખી દીધાં. તેવામાં માંસ અને રૂધિરનું ભોજન કરનારી જરા નામની એક રાક્ષસી ત્યાંથી જતી હતી તેણે તે મનુષ્ય શરીરનાં બે ફાડિયાં ઉપાડી લીધાં, તેણે વિચાર્યું કે એ બેઉને ભેગાં કરીશ તો સુખેથી લઇ જવાશે. એમ વિચારી તેણે તે બે ફાડિયાં જોવાં ભેગાં કર્યાં કે તેજ વખતે દૈવ ઇચ્છાથી તે બે સંધાઇ જઇને એક મહા શરવીર બાલક થઇ રહ્યો. તે જોઇ જરા રાક્ષસી વિસ્મય પામી, વળ જોવાં દૃઢ અંગવાળા તે બાલકને ઉપાડી લઈ જવાને પણ સમર્થ થઇ નહી. તે બાલકે ત્રાંખા જેવી લાલ હાથેળીવાળા પોતાના બે હાથની મુઠીવાળી મોઢામાં ઘાલી મેઘ જેવો શબ્દ કર્યો એ શબ્દ સાંભળી ઉદ્દેગ પામી અંતઃપુરનાં મનુષ્યો ષહદ્રથ રાજ સહિત બહાર નિકળી આવ્યાં, જેમને ફરી પુત્ર પ્રાપ્ત થવાની આશા ન હતી અને દુઃખ કરીને જેમનાં રત્નો ભરાઇ ગયાં હતાં, એવી ષહદ્રથ રાજની બે સ્ત્રિઓ ત્યાં આવી. જરા રાક્ષસી, તે બે સ્ત્રિઓ અને ષહદ્રથ રાજ બાલકને જોઇને, પોતાના મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યાં કે, આ શું ? જરા મનમાં બોલી કે હું આ દેશમાં રહેનારી છું, માટે મારે પુત્રની ઇચ્છાવાળા ધર્મિષ્ઠ અને મહાત્મા આ રાજના બાલકને મારવો યોગ્ય નથી, તેણે પોતાનું મનુષ્યની સ્ત્રી જેવું સ્વરૂપ કરી વિનંતી

સરખા પ્રકાશમાન બાળકને બહુદ્રથને આપતાં કહ્યું કે, હે રાજન ! બાહ્યના વરદાનથી તમારી આ બે સ્ત્રિઓને વિષે ઉત્પન્ન થયેલો, દાસીઓએ રસ્તામાં નાંખી દીધેલો અને મારાથી સંધાયેલો આ બાળક હું તમને આપું છે, તે લ્યો. શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે—હે ભર-તકુળમાં શ્રેષ્ઠ ! પછી રાજાએ પોતાના બાળકને લઈ રાણીઓને સોંપ્યો, ત્યારે તેમણે સ્તવના દ્વંધથી તેને અભિષેક કર્યો. પછી હર્ષ પામેલા બહુદ્રથ રાજાએ જરા રાક્ષસીને પૂછ્યું કે, હે કમળના ગર્ભ જેવી કાંતિવાળી ! મને પુત્ર આપનારી, હે પોતાની જ ઇચ્છા પ્રમાણે ગતિ કરનારી ! હે કલ્યાણી ! મને તું દેવતા જેવી જણાય છે, માટે તું કોણ છે તે કહે ?

કા ત્વં કમલગર્ભામે મમ પુત્રપ્રદાયિની ॥

કામયા જ્ઞાહિ કલ્પણિ દેવતા પ્રતિમાસિ મે ॥

इति श्रीमहाभारते सभाषर्वाणि राजमूयारंभपर्वणि जरासंधोत्पत्तौ
गुर्जरभाषायां सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

અધ્યાય ૧૮ મો-જરાસંધ નામ કેમ પડ્યું.

राक्षस्युवाच जरा नामास्मि भद्रं ते राक्षसी कामरूपिणी ।

तव केशमनि राजेंद्र पूजितान्यवसं सुखम् ॥

રાક્ષસી કહે છે કે—હે રાજન ! તમારું કલ્યાણ થાઓ, હું ઇચ્છિત સ્વરૂપ ધારણ કરનારી જરા નામે રાક્ષસી છું, ને તમારા ઘરમાં પૂજા પામીને સુખે કરી રહું છું. મનુષ્યોના ધરોમાં પણ રહું છું, કારણ કે, પૂર્વે બ્રહ્માએ મને ગૃહદેવી નામે ઉત્પન્ન કરીને દાનવોનો નાશ કરવા સાડે માડે સર્વત્ર સ્થાપન કરેલું છે, જે પુરૂષ ભક્તિથી પોતાના ઘરની ભીંત ઉપર પુત્ર સહિત માડે ચિત્ર કાઢશે તેના ઘરમાં સમૃદ્ધિનો વધારો થશે, ને જે તેમ નહીં કરે, તેનો વિનાશ થશે, હે સમર્થ રાજન ! તમારા ઘરની ભીંત ઉપર તો હું પુત્ર સહિત ચિત્ર રૂપે રહેલી છું, અને તમારાથી ચંદન, પુષ્પ, ધુપ, દાપ, અને ખાનપાનના પદાર્થોએ કરી નિત્ય પૂજા છું, તેથી તમારો પ્રતિ ઉપકાર કરવા સાડે નિરંતર વિચાર કરતી હતી, તેટલામાં હે ધર્મિષ્ઠરાજ ! તમારા પુત્રના શરીરનાં આ બે કાડિયાં લઈ મેં બેગાં કર્યાં, ને દૈવઇચ્છાથી તમારા સુભાગ્યથી સંધાઈ જઈ આ બાલક રૂપ ઉત્પન્ન થયું; પણ તેનું નિમિત્ત કારણ હું છું. હે રાજન ! મેં પર્વતને ખાઈ જવામાં સમર્થ એવી હું આ તમારા બાલકને ભક્ષ્ય કરી જાઉં, એમાં શું આશ્ચર્ય ? પણ તમારા ઘરમાં નિત્ય માડે પૂજન થાય છે. તેથી પ્રસન્ન થઈને મેં આ બાલક તમને પાછો આપ્યો છે. શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે—એ પ્રમાણે કહીને જરા રાક્ષસી અંતર્ધાન થઈ. બહુદ્રથ રાજાએ પુત્રને લઈને ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો, ને બાલકને જન્માદિ સંસ્કાર કરાવી, મગધદેશમાં જરા રાક્ષસીનો મોટો હિત્સવ કરાવ્યો. બાલકના પિતા બ્રહ્મા જેવા બહુદ્રથ રાજાએ, જરા રાક્ષસીએ સાંધ્યો તેથી તેનું નામ 'જરાસંધ' પાડ્યું. પછી તે બાળક જેમ શુક્લપક્ષમાં ચંદ્ર સર્વ પ્રજાને આનંદ આપે, તેમ પોતાનાં માતાપિતાને આનંદ આપતો હતો. જેમ આહુતિ હોમવાથી અગ્નિ વૃદ્ધિ પામે તેમ તે તેજસ્વી તથા બળવાન બાળક નિત્ય વૃદ્ધિ પામતો હતો.

સો વર્ધત મહાતેજા માગધાધિપતેઃ સુતઃ ।

પ્રમાણબલસંપન્નો હુતાહુતિરિવાનલઃ ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि राजसूयारंभपर्वणि जरासंधोत्पत्तौ
गुर्जरभाषायामष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

અધ્યાય ૧૮ મો-જરાસંધની પ્રશંસા.

કૃષ્ણઉવાચ કસ્ય ચિત્ત્વથ કાલસ્ય પુનરેવ મહાતપાઃ ।

મગધેષુપચક્રામ મગધાંશ્ચંદ્રકૌશિકઃ ॥

શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે—હવે કોઇ એક દિવસે મહા તપસ્વી અને સમર્થ એવા ચંડકૌશિક ઋષિ ફરતા ફરતા મગધ દેશમાં આવ્યા. તેમને નજીક આવેલા સાંભળી હર્ષ પામી બ્રહ્મથ રાજાએ, પોતાના પ્રધાન, સ્ત્રિયો અને પુત્રને લઇ શહેરમાંથી બહાર નિકળી તેમની પાસે જઇ પાદ, અર્ધ્ય અને આચમને કરી વિધિપૂર્વક પૂજા કરી, અને કહ્યું કે, તમારી કૃપાએ કરીને આ રાજ્ય તથા પુત્ર કુશલ છે. રાજાની પૂજાથી હર્ષ પામેલા ચંડકૌશિક ઋષિ બોલ્યા કે, હે બ્રહ્મથ ! મેં એ સર્વે દિવ્ય દષ્ટિથી જાણ્યું છે, ને હવે આ તમારા પુત્રમાં કેવા ગુણો થશે તે હું કહું તે પણ સાંભળો—નિરંતર જેની કાંતિ વૃદ્ધિ પામે છે એવા આ તમારા પુત્રમાં રૂપ, પરાક્રમ, અને બળ ઘણું વધશે. તે પોતાના પરાક્રમે કરીને સર્વ પદાર્થો મેળવશે. આ મહા પરાક્રમી તમારા બાળકના પરાક્રમને બીજા રાજાઓ, જેમ ગરુડની ગતિને બીજા પક્ષીઓ પામતા નથી તેમ પામશે નહીં. જે કોઇ એની સાથે વૈર કરશે તે વિનાશને પામશે. હે પૃથ્વીના પતિ ! આ તમારા પુત્ર ઉપર જે દેવતાઓ શસ્ત્ર મૂકશે, તેા જેમ નદીની લહેરો પર્વતને વ્યથા કરતી નથી તેમ તે એને વ્યથા કરશે નહીં. વળી એ રાજ્યાભિષેક થયેલા સર્વ રાજાઓના ઉપરી થઇ શોભશે, ને જેમ સૂર્યની કાંતિને હરે છે તેમ એ સૌની કાંતિ હરણુ કરશે. વળી જે કોઇ સેના સહિત એની સાથે યુદ્ધ કરશે, તે જેમ અગ્નિએ કરી પતંગિયાં નાશ પામે, તેમ નાશ પામશે. વળી આ તમારો બળવાન પુત્ર સર્વ રાજાઓની સમૃદ્ધિને જેમ વર્ષાદના દિવસોમાં નદીઓના પ્રવાહને સમુદ્ર ગ્રહણુ કરે તેમ ગ્રહણુ કરશે, અને ચારે વર્ણુની પ્રજાનું, જેમ સર્વ ધાન્યાદિક પદાર્થોથી ભરેલી આ શ્રેષ્ઠ પૃથ્વી સારા નરસા સર્વ પ્રાણીઓનું પાલન કરે છે. તેમ પાલન કરશે, સર્વ રાજાઓ એની આજ્ઞામાં રહેશે. ત્રિપુરાસુરને નાશ કરનાર મહાદેવને સાક્ષાત્ રૂપે જોશે. શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે—હે યુધિષ્ઠિર ! એ પ્રમાણે કહીને ચંડકૌશિક ઋષિએ બ્રહ્મથ રાજાને તેને ઘેર જવાની રજા આપી. જ્ઞાની તથા સંબંધીઓથી વિંટાયેલો તે પોતાની પુરીમાં આવ્યો. તેણે પોતાના પુત્ર જરાસંધને પછી રાજ્યાભિષેક કર્યો. બ્રહ્મથ પોતે સંસારથી વૈરાગ્ય પામી બે સ્ત્રિઓ સહિત વન તરફ ચાલી નીકળ્યો ને ત્યાં તપ કરી ઘણેક કાળે સ્વર્ગ પામ્યો. હે રાજા ! જરાસંધ પોતાના પરાક્રમે કરીને સર્વ રાજાઓને વશ કરી પૃથ્વીનું પાલન કરવા લાગ્યો. ન્યારથી મેં કંસને માર્યો ત્યારથી તેને મારી સાથે વૈર બંધાયું છે. જરાસંધ એવો બળવાન છે કે, તેણે પોતાની પુરી ગિરિવનમાંથી એક સાંજ નાખી તે

નવાણું ચોજન છેટે જ્યાં હું રહેતો હતો ત્યાં મથુરાંપુરીની નજીક આવીને પડી ! તે સાંગ મથુરાંપુરીની પ્રજાએ મને દેખાડી, માટે હે મહારાજ ! બળવાન સાથે બાકરી ન બાંધવી; એવી રાજનીતિ છે. બળવાન કુકુર, અધક અને વૃષ્ણકુળના યાદવોએ જરાસંધની આને લીધે ઉપેક્ષા કરી છે.

પદમેષતદાવીર બલિભિઃ કુકુરાંધકૈઃ

વૃષ્ણિમિશ્ર મહારાજ નીતિહેતોરુપેક્ષિતઃ ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि राजसूयारंभपर्वणि जरासंधप्रसंसायां
गुर्जरभाषायामेकोनविंशतितमोऽध्यायः ॥ १९ ॥

અધ્યાય ૨૦ મો-મગધ પ્રતિ ગમન.

वासुदेव उवाच पतितो हंसिडिभकौ कंसश्च सगणोहतः ।

.जरासंधस्य निधने कालोयं समुपागतः ॥

શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે—હે રાજન ! હંસ, ડિંલક, અને ચાકરો સહિત કંસ, એ ત્રણે નાશ પામ્યા અને હવે જરાસંધના મૃત્યુનો સમય પણ નજીક આવ્યો છે, જો કે, તે યુદ્ધમાં દેવતા તથા દૈત્યોથી પણ જીતાય એવો નથી. તેને આપણે દ્વંદ્વ એટલે બે જણાએજ સામ-સામે લડવું એવા યુધ્ધે કરીને જીતવો, એમ હું ધાર છું; કારણ કે મારામાં નીતિ, ભીમસેનમાં બળ અને અમોએ રક્ષા કરેલા અર્જુનમાં જય રહ્યો છે. જેમ ત્રણ અગ્નિએ કરી યજ્ઞ થાય છે, તેમ અમે ત્રણ સાધનોએ કરી જરાસંધને જીતીયું. તે એવી રીતે કે, જ્યારે તે એકાંતમાં બેઠો હશે ત્યારે અમે તેની પાસે જઈશું, અમારામાંથી એકની સાથે તે યુદ્ધ કરશે એમાં મને સંદેહ નથી. તેમાં પણ તે પોતાની ભુજના બળે કરીને ગર્વિષ્ટ હોવાથી ભીમસેન સાથે તો અવશ્ય યુદ્ધ કરશે. તે મોટી ભુજવાળો અને મહા બળવાન ભીમસેન, જેમ કાળ સર્વ લોકનો નાશ કરવા સમર્થ છે; તેમ તેનો નાશ કરવા સમર્થ છે. હે રાજન ! જો તમે મારા અંતઃકરણનો અભિપ્રાય જાણતા હો ને તમને મારામાં વિશ્વાસ હોય તો જલદીથી ભીમસેન તથા અર્જુન મને ઉધાર દાખલ આપો. વૈશંપાયન કહે છે કે—શ્રીકૃષ્ણનાં આવાં વચન સાંભળી હર્ષયુક્ત થઈ, પાસે બેઠેલા ભીમસેન તથા અર્જુન સામે જોઈને યુધિષ્ઠિરે કહ્યું કે, હે શત્રુઓને નાશ કરનાર અચ્યુત ! તમે એમ ના બોલો, કારણ કે, અમારા નાથ તમેજ છો. અમોએ તમારોજ આશ્રય કર્યો છે. હે ગોવિંદ ! તમે જેમ વારંવાર કહો છો તેમજ અમારું કામ થાય છે, જેમને તમારો આશ્રય નથી તેમની સામે લક્ષ્મી જોતી નથી, માટે હે શ્રીકૃષ્ણ ! તમારી આજ્ઞામાં વર્તનારો હું, “ જરાસંધ નાશ પામ્યો, સર્વ રાજાઓ બંધીખાનામાંથી છૂટ્યા, અને રાજસૂય યજ્ઞ પણ થયો ” એમ માનું છું, માટે તમે જેમ કહો છો તેમ જલદીથી કરો. હે જગત્પતિ ! ભીમસેન, અર્જુન અને તમારા વિના, જેમ ધર્મ, કામ તથા દ્રવ્ય વગરનો અને રોગે કરીને પીડાયેલો દુઃખી મનુષ્ય જીવવાનો ઉત્સાહ રાખે નહીં તેમ હું ઉત્સાહ રાખતો નથી. તેમજ તમારા વગર અર્જુન અને અર્જુન વગર તમે પણ જીવવાનો ઉત્સાહ રાખો તેમ નથી. તમ બેઉ જણાથી ત્રણે લોકમાં

ઘાઈ ન છતાય એમ હું માનતો નથી. બળવાન પુરૂષોમાં શ્રેષ્ઠ, શૂરવીર, અને તમારી બેઉની સહાયતાવાળો ભીમસેન શું નહીં કરે ? કારણ કે, પોતાનું બળ સારી રીતે વાપરવાથી હમેશ ઉત્તમ કાર્ય થાય છે, માટે ચતુર પુરૂષોએ પોતાનું બળ વાપરવું જોઈએ. તેઓ ન વાપરે તો અધિના અને મૂર્ખ પુરૂષની પેઠે કાંઈ કાર્ય કરી શકેજ નહીં. જેમ બેકુત લોકો મોટી અથવા નાની નદીના જળને ક્યારા બાંધીને પોતાની વાડીમાં લઈ જઈ ઇચ્છિત પદાર્થો ઉત્પન્ન કરે છે, તેમજ ઉત્તમ પુરૂષોએ પણ નીતિથી પોતાનું બળ વાપરી ઉત્તમ કાર્ય કરવાં. હે શ્રીકૃષ્ણ ! નીતિમાર્ગ જાણનાર અને જગતમાં પ્રસિદ્ધ એવા તમારો આશ્રય કરીને અમે રાજસૂય યજ કરવાનો યત્ન કરશું. હે ભીમસેન ! તમે કાર્યની સિદ્ધિ માટે બુદ્ધિ, નીતિ અને બળે કરી યુક્ત તથા દરેક કામ કરવાના ઉપાયને જાણનારા શ્રીકૃષ્ણ જે કાંઈ કાર્ય હોય તે સિદ્ધ કરવા સારૂ અર્જુને તમારી સાથે રહેવું, અને ભીમસેને અર્જુનની સાથે રહેવું; કારણ કે, તમે ત્રણેમાં નીતિ, બળ અને જ્ય રહેલાં છે. તમારાથી કાર્યની જરૂર-સિદ્ધિ થશે. વૈશંપાયન કહે છે કે—એ પ્રમાણે યુધિષ્ઠિરના કહેવાથી ભાઈઓ જેવા, મહા તેજસ્વી શ્રીકૃષ્ણ, ભીમસેન અને અર્જુન મગધદેશ તરફ જવાને તૈયાર થયા. પોતાના સ્નેહીઓનાં વચન સાંભળી હર્ષયુક્ત થઈ તેમણે, મોટા તેજવાળા અને ધ્વજાયર્ષ વ્રત ધારણ કરનારા સંન્યાસીઓની પેઠે, મૃગયર્મ, દંડ, કમંડલુ, અને ગેરૂથી રંગેલાં વસ્ત્રાદિક ધારણ કરીને પોતાનાં સ્વરૂપ છુપાવ્યાં. તે સમયે તેમનાં શરીર સૂર્ય, ચંદ્ર તથા અગ્નિ જેવાં અત્યંત પ્રકાશમાન લાગવા માંડ્યાં. ત્યાં બેઠેલા સભાસદોએ માન્યું કે, હવે જરાસંધ નાશ પામશે. પછી ભીમસેન જેમાં મુખ્ય છે એવા, દરેક કામ કરવામાં એક વિચારવાળા, યુદ્ધમાં પ્રવૃત્તિ કરનાર, અને દર્બનાં વસ્ત્રે કરી ઢાંકેલા શરીરવાળા શ્રીકૃષ્ણ તથા અર્જુન કુરૂ દેશથી રવાના થયા. તે કુરૂ અને જંગલ દેશના મધ્ય રસ્તાએ પ્રથમ પદસર ગયા. ત્યાંથી કાશ્ઠકૂટ પર્વતનું ઉલ્લંઘન કરી ગંડકા અને શાણાદિ નદને ઉતર્યા, પછી સરયૂ નામની નદીને જોઈ, પૂર્વ દિશામાં પ્રાશલ દેશનું ઉલ્લંઘન કર્યું, અને મિથિલા, માયા, ચર્મણવતી તથા ગંગાજીને પાછળ મૂકી મગધદેશ પ્રત્યે જઈ પહોંચ્યા. ત્યાં તેમણે ગોરથ નામના પર્વત ઉપર ઉભા રહીને, ગાયોનાં ટોળાંએ કરીને સંકીર્ણ થણાં જળનાં સ્થાનકો અને શ્રેષ્ઠ વૃક્ષોવાળું જરાસંધનું નગર જોયું.

તેજશ્વદ્રોઘનાકીર્ણમંબુમંતં શુભદ્રુમં ।

ગોરથં ગિરિમાંસાઘ દદશુર્મોગધં પુરમ્ ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि जरासंधवधपर्वणि कृष्णपांडवमागध-
यात्रायां गुर्जरभाषायां त्रिंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

અધ્યાય ૨૧ મો-કૃષ્ણ અને જરાસંધનો સંવાદ.

वासुदेव उवाच एषपार्थमहान् भाति पशुमान्नित्यमंबुमान् ।

निरामयः सुबेहमादयो निवेशो मागधः शुभः ॥

શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે—હે અર્જુન ! આ ઘણાં પશુઓ તથા જળનાં સ્થાનકોવાળું રાજ-

વગરનું અને સુંદર ગૃહોથી શોભામય જરાસંઘનું નગર છે. એની આસપાસ શીતળ હવા-
વાળા એક બીજને વળગેલા, સુગંધી પુષ્પોથી શોભતા, મનને આનંદ આપનારા અને
વિષયી પુરૂષોને પ્રિય એવાં લોધાદિ વૃક્ષોનાં વનોથી વિંટાયેલા વૈહાર, વરાહ, વૃષભ, હર્ષિ-
ગિરિ, અને ચૈત્યક નામે પાંચ પર્વતો છે. કિલ્લારૂપે તે નગરની રક્ષા કરે છે. જ્યાં શ્રેષ્ઠ
વ્રતવાળા મહાત્મા ગૌતમ ઋષિએ ઔશીનરી નામના શરીરને વિષે કાક્ષીવાનાદિ પુત્રો
ઉત્પન્ન કર્યા હતા. જેમના વંશે ગૌતમની સમૃદ્ધ નાશ થવાથી ત્યાંજ રહીને મગધવંશી
રાજાઓનો આશ્રય કર્યો હતો. તેઓ રાજાઓ ઉપર ધણો રોહ રાખે છે. હે અર્જુન ! પૂર્વે
મહા બલ્લવાન અંગ અને અંગાદિ રાજાઓ નિરંતર ગૌતમના આશ્રમમાં આવીને અનેક
તરેહની રમતો કરતા હતા. તેની આસપાસ પિંપલ તથા લોધનાં વૃક્ષોની શ્રેષ્ઠ પકિતઓ છે.
તે ત્યાં શત્રુઓને તાપ પમાડનારા અર્જુન તથા ચક્રવાપી નામના નાગો નિરંતર આવી રહે
છે અને સ્વસ્તિક તથા મણિનાગ નામના બે નાગોને રહેવાનાં સ્થાનકો પણ ત્યાં છે. વળી
મનુષ્યે મગધ દેશના શહેરોમાં કાઠ કાલે કુખાલ ન પડે તેમ કર્યું છે. તે શહેરોનું કૌશિક
ઋષિ તથા મણિમાન પણ સાડ કરવા પ્રયત્ન કરે છે. હવે આ ચારે બાજુથી જેને શત્રુઓ છતી
ન શકે એવા શહેરને પામીને જરાસંઘ પોતાને ધૃષ્ટિત પ્રાપ્ત થયેલું માને છે, તેની પાસે
જઈને આપણે આજે તેનો ગર્વ ઉતારીશું. વૈશંપાયન કહે છે કે—એ પ્રમાણે વાતો કરતા
મહા પરાક્રમી શ્રીકૃષ્ણ, ભીમસેન અને અર્જુન જરાસંઘની પુરી ગિરિવજ તરફ ચાલ્યા,
જેમાં શરીરે પુષ્ટ એવી ચારે વર્ણની પ્રજા હર્ષથી રહેતી હતી. પછી જ્યારે તે નગર પાસે
આવ્યા ત્યારે તે ઠેકાણે તેના દરવાજે નહીં હોવાથી તેમણે, જરાસંઘના ચાકરો તથા શ-
હેરની પ્રજાએ માન્ય કરેલો, મગધવંશી રાજાઓને ધણો પ્રિય અને ‘અહીં શહેર છે’ એમ
પોતાના ચિન્હથી જણાવી આપનાર કિલ્લારૂપી ચૈત્યક પર્વત જોયો. તેની ઉપર ચઢીને તેને
તેમણે ભાગવા માંડ્યો. જેની ઉપર જરાસંઘે, માંસ ભોજન કરનાર બળદ જેવા શરીરવાળા
હૃષભ નામના દૈત્યનો નાશ કરી, તેના ચર્મના ત્રણ ઢાલ કરાવી રાખ્યા હતા. એનો અ-
વાજ એક મહાના સુધી સંભળાતો હતો. ચૈત્યક કિલ્લાના શિખર અને તેની પાસેની ભિંતો
તોડી તેમાં દરવાજો પાડીને, અનેક તરેહનાં આયુધો ધારણ કરનાર શ્રીકૃષ્ણ ભીમસેન અને
અર્જુન શહેરમાં દાખલ થયા. તે સમયે ધણા અપશકુન થવા લાગ્યા, હાથી ઉપર બેઠેલા
જરાસંઘને તેના પુરોહિતે તે બતાવ્યા. વિદ્ય શાંતિ કરવા સાડ જરાસંઘ, હવન, નિયમ અને
ઉપવાસ કરવાને તત્પર થયો. હવે અહીં સન્યાસીઓ જેવા વ્રતવાળા પોતાની ભુજાઓપ
શસ્ત્રોવાળા, હથિયાર વગરના અને જરાસંઘ સાથે યુદ્ધ કરવાની ઇચ્છાવાળા શ્રીકૃષ્ણ, ભીમ-
સેન અને અર્જુન, શહેરની ગલીઓમાં તરેહવાર અનાજ તથા પુષ્પની દુકાનોની સમૃદ્ધિ
જોતા જોતા રાજમાર્ગમાં ચાલ્યા, જ્યાં તેમણે માળીઓ પાસેથી બળાત્કાર કરી પુષ્પની
માળાઓ લઈને ધારણ કરી. ભગવાં વસ્ત્રો, પ્રાંપની માળાઓ તથા કુંડળો જેમણે પહેરેલાં
હતાં એવા તેઓ, જેમ સિંહો ગાયોને રહેવાના ઠેકાણાને બોળતા બન્યા, તેમ શુદ્ધિમાન
જરાસંઘના મહેલને શોધતા શોધતા ગયા. તેમની સાલ વૃક્ષ જેવા અને ચંદને ચોપડેલી
ભુજાઓ અત્યંત શોભતી હતી. તેમને મોટી ભુજા અને પહોળી છતીવાળા બેઠને મગધ-
દેશની સર્વ પ્રજા અત્યંત વિસ્મય પામી. જ્યાં ધણાં મનુષ્યો ચોકી કરતા હતા એવા ત્રણ
દરવાજાને મૂકી નિર્ભય અને ગર્વિષ્ટ એવા તેઓ જરાસંઘ પાસે જઈ ઉભા. તેમને પૂજ

કરવા યોગ્ય જાણીને તે ઉભો થયો, ને સત્કારપૂર્વક બોલ્યો કે તમે બલે આવ્યા. તે સમયે ભીમસેન તથા અર્જુન તો કંઈ બોલી શક્યા નહીં, પરંતુ મહાબુદ્ધિમાન શ્રીકૃષ્ણ બોલ્યા કે, હે રાજન ! આ બેઉ જણાનો નિયમ છે, માટે અર્ધ રાત્રી જશે ત્યાર પછી તમારી સાથે ભાષણ કરશે. શ્રીકૃષ્ણે આમ કહ્યું ત્યારે જરાસંધે તેમને પોતાના યજ્ઞ કરવાના ધરમાં રાખીને અંતઃપુરમાં પ્રવેશ કર્યો. હવે જરાસંધનો “ સન્યાસીઓ અથવા બ્રાહ્મણો અર્ધ રાત્રિએ આવે તોપણ તેમની પાસે જવું, ” એવો જગતમાં પ્રસિદ્ધ નિયમ હતો તેથી તે અર્ધરાત્રિ થઈ ત્યારે તેમની પાસે ગયો; અને તેમને પ્રથમ પ્રમાણે જ બેઠા વિસ્મય પામી તેમની પાસે બેઠો. હે ભરતકુળમાં શ્રેષ્ઠ ! મનુષ્યોમાં સિંહ જેવા તેઓએ જરાસંધને બેઠાને કહ્યું કે, હે રાજન ! તમે કુશળ છો ? તમારું કલ્યાણ થાયો. એમ કહી તેની પાસે ઉભા રહી તેઓ તેની સામે વારંવાર જેવા લાગ્યા. જરાસંધ તેમને બેસવાનું કહ્યું એટલે તેઓ બેઠા. પછી હે કૌરવ્ય ! સત્યવાદી જરાસંધ તેમની નિંદા કરતાં કહેવા લાગ્યો કે, સંન્યાસીઓનાં વ્રત ધારણ કરેલાં છે એવા તમે બ્રાહ્મણો નથી, કેમ કે, બહાર દેખાડવા સારું ચંદન અને પુષ્પની માળા ધારણ કરનારા કપડી હો એમ મને લાગે છે, કારણ કે, ધનુષોની પ્રત્યંચા ખેંચવાથી પડેલાં ચિહ્નવાળી તમારી ભુજાઓથી તમે ક્ષત્રિયોનું બળ ધારણ કરનાર લાગો છો, માટે કાણુ છો તે કહો ? રાજાઓ પાસે સત્ય બોલવું ઘટે છે. તમે ચૈત્યક પર્વતના શિખરને બેઠી મારો અપરાધ કરી ભય પામ્યા વગર, દરવાજા વિનાના સ્થાનકેથી અહીં આવ્યા છો, તે બ્રાહ્મણોથી બને નહીં, કારણ કે, તેમનામાં માત્ર બોલવાનું પરાક્રમ હોય છે. આ તમારો વેપ જૂદી તરેહનો છે, ચેષ્ટા પણ જૂદી રીતની છે, એવું મારા જેવામાં આવે છે. હું તમારી પૂજા કરવા લાગ્યો, તે તમે ગ્રહણ કરી નહીં, માટે તમોને મારી પાસે આવવાનું શું પ્રયોજન છે તે કહો ? વૈશંપાયન કહે છે કે--એ પ્રમાણે જગસંધે કહ્યું ત્યારે બોલવામાં ચતુર અને ઉદાર મનવાળા શ્રીકૃષ્ણ ગંભીર વાણીથી બોલ્યા કે, હે નરાધિપ ! અમે સન્યાસીરૂપ બ્રાહ્મણો છીએ એમ તમે જાણો, કારણ કે, સંન્યાસીઓમાં બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્યો પણ હોય છે. તેમાં કેટલાક ઘણા અને કેટલાક થોડા નિયમ પાળનારા હોય છે. તેમાં બે ક્ષત્રિયો ઘણા નિયમ પાળે તો તે ઘણી સમૃદ્ધિને પામે, અને જે પુષ્પ ધારણ કરે તેની પાસે તો લક્ષ્મી સ્થિર થઈને રહે છે માટે અમે પુષ્પો ધારણ કર્યા છે. વળી ક્ષત્રિયોમાં જેવું ભુજનું બળ હોય તેવું વાણીનું બળ હોતું નથી, માટે હે બ્રહ્મદ્રથના પુત્ર જરાસંધ ! અમેએ તમને ક્ષત્રિયો જેવાં વચન કહ્યાં. વિધાતાએ પોતાનું બળ ક્ષત્રિયોની ભુજામાં મૂક્યું છે, તે જેવાની ઇચ્છા હશે તો વંત્ર શકાશે. દુનિયામાં એવી રીત છે કે, ધીર પ્રજ્ઞોએ શત્રુના ધરમાં દરવાજા વિના બીજે રસ્તેથી ને રનેહીના ધરમાં દરવાજેથી પ્રવેશ કરવો. તેજ પ્રમાણે અમે કાર્ય વાસ્તે શત્રુના ધર પ્રત્યે જઈને, તેની પૂજા ગ્રહણ કરતા નથી, કારણ કે, એવું અમારું હમેશનું વ્રત છે, એમ તમે જાણો.

कार्यवन्तो गृहानेत्य शत्रुतो नार्हणां वयं ।

प्रतिगृह्णीमतद्विद्धि एतन्नः शाश्वतं व्रतम् ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि जरासंधवधपर्वणि कृष्णजरासंधसंवादे
गुर्जरभाषायामेकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥

અધ્યાય ૨૨ મો-જરાસંધ યુદ્ધ કરવા સજ્જ થયો.

જરાસંધ ઉવાચ નસ્મરામિ કદાવૈરં કૃતયુષ્માભિરચ્યુત ।

ચિંતયંશ્ચ ન પશ્યામિ ભવતાં પ્રતિવૈકૃતમ્ ॥

જરાસંધ કહે છે કે-મેં તમારી સાથે વૈર ક્યારે કર્યું છે, તે મને સાંભરતું નથી, ને કદાચ તમારૂં મેં અપ્રિય કર્યું હશે, પણ તેનો વિચાર કરતાં મને કંઈ યાદ આવતું નથી, માટે મેં કંઈ તમારૂં અપ્રિય ન કર્યું હોય તો તમે મને શત્રુ કેમ કહો છો ? સત્પુરૂષોએ સાચું બોલવું એવી મર્યાદા છે અને તે તોડનાર ખેદને પામે છે. જો કોઈ ધર્મને જાણનારો મહારથિ ક્ષત્રિય, કોઈ નિરપરાધીને અપરાધી ઠરાવી, તેની સાથે વૈર રાખીને વર્તે તો તે ખરાબ હાલતને પામે છે, તેના શરીરનો પણ વિનાશ થાય છે. ધર્મને જાણનાર પુરૂષો સર્વ ધર્મોથી ક્ષત્રિયોનો ધર્મ શ્રેષ્ઠ માનીને, બીજા કોઈ ધર્મને વખાણતા નથી, માત્ર એજ ધર્મને વખાણે છે, માટે હું એવા ક્ષત્રિયના ધર્મમાં સ્થિર ચિત્તથી વર્તનારો અને કોઈનો પણ અપરાધ નહીં કરનારો છું, જેની પાસે આવીને તમે કેમ ખેડું બોલો છો ? શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે-હે મોટી ભુળવાળા જરાસંધ ! કોઈ એક પોતાના કુળને ઋદ્ધિ પમાડનારો પુરૂષ છે, જે કોઈથી ન થયેલું કાર્ય કરવા ઇચ્છે છે, તેની આજ્ઞાથી અમે અહીં આવીને તમારી સાથે યુદ્ધ કરવા તૈયાર થયા છીએ. હે રાજન ! તમે સર્વ પૃથ્વીમાં રહેનારા રાજાઓને અંધીખાનામાં નાંખીને અપરાધ નથી કર્યો ? હે રાજાઓમાં શ્રેષ્ઠ ! કોઈ પણ બળવાન રાજા, નિરપરાધી રાજાઓને મારતો નથી, ને તમે તો દુર્બળ રાજાઓને અંધીખાનામાં નાંખીને રૂઢ યજ્ઞ કરવાની ઇચ્છા રાખો છો, એજ તમે અમારો અપરાધ કર્યો છે. અમે ધર્મમાં વર્તનારા પુરૂષોની રક્ષા કરવાને સમર્થ છીએ અમે કોઈ દિવસ યજ્ઞમાં મનુષ્યો હોમાયાં દાંડાં નથી, તમે તો મનુષ્યોરૂપ બલિએ મહાદેવનો યજ્ઞ કરવાની ઇચ્છા રાખો છો. હે રાજન ! યજ્ઞમાં પશુઓનો વધ થાય છે, તેમાં કોઈ પણ મનુષ્ય તમારી પેઠે માણસોનો વધ કરી બલિ આપવાની અવળી મતિ રાખતો નથી, કારણ કે જે મનુષ્ય જેવી હાલતમાં રહીને જેવું કર્મ કરે છે, તેને તેવા ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે. દુઃખી મનુષ્યોની રક્ષા કરનાર અમે, ક્ષત્રિયોને બચાવવા અને તેમને હોમવાની ઇચ્છા રાખનાર, તેનો નાશ કરવા માટે અહીં આવ્યા છીએ. તું આ જગતમાં “ક્ષત્રિયોમાં મારા જેવો કોઈ નથી” એમ જે માને છે, તે તારી બુદ્ધિ નાશ પામેલી છે. હે રાજન ! જો કોઈ બળવાન ક્ષત્રિય, પોતાની જાતિની રક્ષા કરવા સાથે તેના શત્રુ સાથે યુદ્ધ કરી મૃત્યુ પામે તો, તે સ્વર્ગમાં રહીને સર્વ લોકને પામે છે. જેમ વેદ ભણવાથી, યજ્ઞ સંપાદન કરવાથી અને તપ કરવાથી સ્વર્ગ મળે છે, તેમ ક્ષત્રિયોને પણ યુદ્ધમાં મૃત્યુ થાય તો ઘણું સુખવાળા સ્વર્ગ લોકની પ્રાપ્તિ થાય છે. સ્વર્ગમાં રહીને ઇંદ્ર સર્વ દૈત્યોને જીતી જગતનું પાલન કરે છે. હે રાજન ! મગધદેશની મોટી સેના તથા પોતાની ભુળના અગેકરી ગર્વિષ્ટ એવા તેને સ્વર્ગ પ્રત્યે જવા માટેજ અમારી સાથે જેવું વૈર થયું છે, તેવું બીજા કોઈ સાથે થાય નહીં. જગતમાં સર્વ મનુષ્યોમાં સરખું બળ હોતું નથી, તેથી કોઈ મનુષ્ય તારા જેવો અથવા તારાથી વિશેષ બળવાન પણ હોય. અમે તારા શત્રુઓ છીએ, તારે એમ ન માનવું કે, એ મને શું કરશે ? કારણ કે, જ્યાં સુધી તેં અમારૂં બળ જોયું નથી, ત્યાં સુધી તું એમ માનીશ, પણ જ્યારે

અમારી સાથે યુદ્ધ કરીશ, ત્યારે તને ખપ્પર પડશે. અમારૂં બળ તારાથી સહન થાય એમ નથી, ને તારૂં બળ અમે સહન કરી શકીશું. હે નૃપ ! હું તને કહું છું કે, અમે બળે કરીને તારી બરોબરીઆ વા અધિક છીએ વાસ્તે તું તારા ગર્વનો ત્યાગ કર. જેમ પૂર્વે પોતાનું કલ્યાણ નહીં વિચારનારા દંભોદ્ભવ, સહસ્ત્રાણ્વિન, ઉત્તર, અને પ્રહરથ રાજા સેનાઓ સહિત નાશ પામ્યા છે, તેમ તું પુત્ર, પ્રધાન, અને સેના સહિત નાશ પામીને યમલોક પામીશ, કારણ, તને મારવાની ઇચ્છાવાળા અને કપટથી વેષ ધારણ કરેલા અમે પ્રાહ્લણો નથી. હું આમના મામા વસુદેવનો પુત્ર અને તારો શત્રુ કૃષ્ણ છું, ને આ મનુષ્યમાં મહા શસ્ત્રવીર પાંડુ રાજાના પુત્ર પાંડવો છે. હે જરાસંધ ! અમે તને યુદ્ધ કરવા આમંત્રીએ છીએ, માટે તું સ્થિર થઈને અમારી સાથે યુદ્ધ કર, ને મૃત્યુ પામી યમ લોકમાં જ, એટલે તે બંધી-ખાનામાં નાખેલા રાજાઓને અમે છોડી દઈએ. જરાસંધે કહ્યું કે, હું કોઈ ક્ષત્રિયોને જીત્યા વગર રહ્યો નથી, ત્યારે પૃથ્વીમાં મારાથી જીતાયા વગરનો કોણ છે ? કદી કોઈ હશે તો તે મારો શત્રુ છે. હે કૃષ્ણ ! ક્ષત્રિયોની એવી પણ રીત છે કે, પોતાના બળથી શત્રુઓને જીતી વશ કરી પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે કરવું. રૂદ્ર યજ્ઞ વાસ્તે મેં ક્ષત્રિયોને જીત્યા છે, તેમને હું નહિ મૂકી દેઉં ? તમે જો તમારી સેના સહિત યુદ્ધ કરવા ઇચ્છતા હો તો તેમ, અથવા કહો તો હું એકલો તમારામાંથી એક સાથે વા બેઉ સાથે, અથવા ત્રણે સાથે યુદ્ધ કરું ? તમે જેમ કહેશો તેમ હું યુદ્ધ કરવાને તૈયાર છું. વૈશંપાયન કહે છે કે—હે જનમેજય ! એમ કહીને અત્યંત ભયંકર પરાક્રમથી યુદ્ધ કરવાની ઇચ્છાવાળા જરાસંધે પોતાના પુત્ર સહદેવને રાજ્યગાદી ઉપર અભિષેક કરવાની પ્રધાનોને આજ્ઞા આપી. પછી બળવાન પુરૂષોમાં શ્રેષ્ઠ, સિંહ સરખો પરાક્રમી, યુદ્ધમાં યાદવોથી નહીં નાશ પામેલો, અને જ્ઞાની આજ્ઞાથી જેને શ્રીકૃષ્ણે નાશ પમાડ્યો ન હતો, એવો જરાસંધ યુદ્ધ કરવાને તૈયાર થયો. પોતાના સેનાપતિને અને કૌશિક તથા ચિત્રસેનને તેણે યાદ કર્યા. જેમને મનુષ્ય લોકમાં શ્રેષ્ઠ પુરૂષો, હંસ અને ડિંભક નામથી ઓળખતા હતા, ને જેને માટે મેં તને પૂર્વે કહેલું છે.

वयो स्तेनामनी राजन् हंसेतिर्दिभकेति च ।

पूर्वसं कथितं पुंभि नृलोके लोकसंकृते ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि जरासंधवधपर्वणि जरासंधयुद्धोद्योगे
गुर्जरभाषायां द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥

અધ્યાય ૨૩ મો-જરાસંધને ભીમનું મહાયુદ્ધ.

वैशंपायन उवाच ततस्तं निश्चितात्मनं युद्धाय यदुनंदनः ।

उवाच बाग्मीराजानं जरासंधमधोक्षजः ॥ १ ॥

વૈશંપાયન કહે છે કે—પછી યદુનંદન શ્રીકૃષ્ણે યુદ્ધ કરવાને તત્પર થયેલા સ્થિર મનવાળા જરાસંધને કહ્યું કે, હે રાજા ! અમે ત્રણ જણામાંથી તારે કોની સાથે યુદ્ધ કરવાની મરજી છે તે કહે ? શ્રીકૃષ્ણે આમ કહ્યું ત્યારે મહા ક્રાંતિમાન જરાસંધ બોલ્યો કે, હું ભીમસેન સાથે યુદ્ધ કરીશ. વૈશંપાયન કહે છે કે—જરાસંધનું બોલવું સાંભળી તેનો પુરોહિત તેજ વખતે એક સુંદર પુષ્પની માળા અને બીજા પણ મંગળ પદાર્થો, તથા

યુદ્ધમાં થતાં દુઃખ અને મૂર્છાને ટાળનારી ઔષધિઓ લઇ આવી તેની પાસે ઉભો. પછી તેણે જરાસંધને સ્વસ્તિવાચન કર્યું, એટલે મહા બુદ્ધિમાન અને ભયંકર પરાક્રમવાળો જરાસંધ, પોતાના ક્ષત્રિય ધર્મનું રક્ષણ કરી, કવચ પહેરી પોતાનો મુકુટ ઉતારી મસ્તકના કેશ બાંધીને, જેમ સમુદ્ર ક્ષોભ પામી લહેરોએ ચઢે તેમ ઉડ્યાં, બીમસેન પ્રત્યે તે બોલ્યો કે, હે બીમસેન ! હું તારી સાથે યુદ્ધ કરીશ. એ પ્રમાણે બીમસેનને કહીને, મહા તેજસ્વી જરાસંધ તેની સાથે યુદ્ધ કરવા સારૂ, જેમ બલિરાજ ઇંદ્ર સાથે યુદ્ધ કરવા તૈયાર થયો. મહા બળવાન બીમસેન પણ સ્વસ્તિવાચન કરાવી શ્રીકૃષ્ણ સાથે મંત્ર કરી, તેની સાથે યુદ્ધ કરવા તૈયાર થયો. પછી મનુષ્યોમાં સિંહ સરખા બુદ્ધિઓરૂપ શત્રુવાળા, મહા શૂરવીર, અને પરસ્પર એક બીજાને જીતવાની ઇચ્છાવાળા બીમસેન તથા જરાસંધ મોટા હર્ષથી સામસામે ઉભા. તેમણે પ્રથમ એક બીજાના હાથ ઝાલી ખુબ હલાવી નમસ્કાર કરી, પોતાના ખભાઓ ઠોક્યા. હે સમર્થ રાજન ! તેઓ પરસ્પર એક બીજાની કાંધમાં બુદ્ધિઓ નાંખી બંધાવ્યથ આવી વારંવાર અનેક રીતે હાથ પગના પ્રહારો કરવા લાગ્યા. તેઓ બગલોમાં હાથની આંટીઓ નાખી હાથો બાંધી લેતા, ને કપાળો પછાડતા, તેથી જેમ બે પથ્થરો સામસામે પછાડાય ને મોટા અવાજ થાય, તેવા અવાજ થતા હતા. પરસ્પર પગની હાતો વાગવાથી શિથિળ થઇ ગઇ હતી નાડીઓ જેમની, એવા તે બીમસેન અને જરાસંધ, એક બીજાની છાતીમાં મુઠિઓ મારતા ને પરસ્પર મસ્તકાના કેશ પકડી યુદ્ધ કરતા હતા. તે સમયે તેઓ મોટા હાથીઓ જેવા શબ્દ કરતા, ને મેધ જેવી ગર્જના કરતા હતા. તેઓ એક બીજાની સામે જોઇ પરસ્પરને ખેંચી યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. હાથની બાંધોથી એક બીજાને પીડા પમાડી, પેટ, કેડ, અથવા પડખાઓમાંથી પકડીને છેટે ફેંકી દેતા, અને બે પગ વચ્ચેથી પકડી ગળા સુધી ઉંચે ઉપાડી જમીન ઉપર પછાડતા હતા. કમ્ભરમાંથી પકડીને જમીન ઉપર દાખતા હતા. વારંવાર બુદ્ધિઓના પ્રહાર કરતા તેથી તેમને મૂર્છા પણ આવી જતી હતી. પાછા ઉઠીને વળી પરસ્પર મસ્તકો પછાડતા. એ પ્રમાણે ભયંકર યુદ્ધ થતું હતું તે જેવા સારૂ ગિરિવ્રજના બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શૂદ્ર અને સ્ત્રિઓ સર્વે ત્યાં આવી ઉભાં અને તેમનાથી રણભૂમિ ભરાઇ ગઇ, હવે તે બેઉ જણ એક બીજાની કાંધમાં હાથ નાંખી પોતપોતાની તરફ ખેંચતા, પગ ઝાલી છેટે નાંખી દેતા ને હાથના ધણા પ્રહાર કરતા, જેના મોટા વજ્ર જેવા શબ્દ થતા હતા. તે સમયે પરસ્પર જીતવાની ઇચ્છાવાળા તે બેઉ જણ એક બીજાને મારવાનો લાગ જોયા કરતા હતા તેવામાં યુદ્ધ જેવા વાસ્તે આવેલાં મનુષ્યોથી યુદ્ધભૂમિ સંક્રાંત ગયેલી જોઇને, બીમસેને જરાસંધના હાથમાંથી પોતાના હાથ છોડવી હર્ષ મનુષ્યોને દૂર કર્યા, ને પાછું યુદ્ધ કરવા માંડ્યું. તે સમયનું તેમનું યુદ્ધ, ઇંદ્ર અને વત્રાસુરના યુદ્ધ જેવું થયું. તેમાં એક બીજાને તેઓ છેટે ફેંકી દેતા, પોતાની તરફ ખેંચી લેતા, અને જમીન ઉપર પછાડી નાખતા. તેઓ એક બીજાને મોટા શબ્દ કરી તિરસ્કારનાં વચ્ચો કહી, પથ્થર તથા ગદા જેવી બુદ્ધિઓથી પ્રહાર કરતા, ને બાથમાં બાથ ભરી પરસ્પર પીડા કરતા હતા. હે રાજન ! એ પ્રમાણે તેમણે બાધાપીધા વગર કાર્તિક શુકલ પ્રતિપદા એટલે એકમથી તે ત્રયોદશી પર્યંત, દિવસ રાત્રિ કંઇ પણ વિશ્રામ લીધા વગર યુદ્ધ કર્યું, આખરે જ્યારે ચતુર્દશીની રાત્રિ થઇ ત્યારે જરાસંધ થાકી ગયો. તે જોઇને શ્રીકૃષ્ણે નીતિનાં વાક્યે જરાસંધને મારવાનો સમય બતાવવા બીમસેનને કહ્યું કે,

હે કુંતીના પુત્ર ભીમસેન ! યુદ્ધમાં થાકી ગયેલા શત્રુને પીડા આપવી યોગ્ય નથી, ઝરણ કે તેમ કરેથી તે મૃત્યુ પામે છે માટે તમારે જરાસંધને પીડા કરવી નહીં, એની સાથે સારી રીતે ભુજાએ કરીને યુદ્ધ કરવું. વૈશંપાયન કહે છે કે—શ્રીકૃષ્ણનાં વચન સાંભળી થાકી ગયેલા જરાસંધને જોઈને, શત્રુઓના બળનો નાશ કરનાર ભીમસેને તેને મારવાની મરજી કરી. પછી કુરૂવંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા અને બળવાનોમાં શ્રેષ્ઠ, એવા વૃકોદર ભીમસેને કોઈથી ન જીતાય એવા જરાસંધને જીતવા સારૂ ઉતાવળ કરી.

તતસ્તમજિતં જેતું જરાસંધં વૃકોદરઃ ।

સંરંભં બલિનાં શ્રેષ્ઠો જગ્રાહ કુરુનંદનઃ ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि जरासंधवधपर्वणि जरासंधकृतौ गुर्जर-
भाषायां त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

અધ્યાય ૨૪ મો—જરાસંધનો વધ.

वैशंपायन उवाच भीमसेनस्ततः कृष्णमुवाच यदुनंदन ।

बुद्धिमास्थाय विपुलं जरासंधवधेऽसया ॥

વૈશંપાયન કહે છે કે—પછી ભીમસેને જરાસંધને મારવાનો વિચાર કરી યદુનંદન શ્રીકૃષ્ણને કહ્યું કે, હે યાદવોમાં સિંહરૂપ ! હું આ પાપરૂપ જરાસંધને મારા બળે કરીને મારવા સમર્થ નથી. જરાસંધને મારવાની ઉતાવળથી શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે, હે ભીમસેન ! તમારો અવતાર વાયુના અંશથી છે તેથી તમારામાં તેનું બળ રહ્યું છે. તે બળ તમે જરાસંધને આજે જલદીથી દેખાડો ને તેમાં વિલંબ કરો માં. શ્રીકૃષ્ણનાં વચન સાંભળી શત્રુઓને જીતનાર ભીમસેને, જરાસંધને ઉપાડી સો વાર ફેરવીને પૃથ્વી ઉપર નાખ્યો, ને તેની કમરમાં પોતાના ધુંટણ ભરાવી તેને ખૂબ દાખીને મોટો શબ્દ કર્યો. જરાસંધે પણ પ્રહારની વેદનાથી મોટી ચીસ પાડી. એ બેઉના શબ્દો ધણા ભયંકર થયા, જે સાંભળીને મગધદેશની પ્રજા ત્રાસ પામી, ગર્જવંતી સ્ત્રિઓના ગર્ભો સ્ત્રવી ગયા, ને સર્વ પ્રજાએ ધાર્યું કે, શું આ ભીમસેનના શબ્દે કરી હિમાચલ પર્વત અથવા પૃથ્વી ભેદ પામશે ? પછી જરાસંધને, ભીમસેને તેનો એક પગ પોતાના હાથેથી ખેંચીને ચીરી નાખ્યો અને તેનાં બે ફાડિયાં મેળવી જાણે તે સુતોજ હોય તેમ કરીને, તેને રાજદ્વાર પ્રત્યે નાખી દીધો. પછી ત્યાંથી તેઓએ રાત્રીમાંજ જવાનો વિચાર કર્યો. શ્રીકૃષ્ણે, જરાસંધનો જે શ્રેષ્ઠ પ્વજ પતાકાવાળો રથ હતો તે જોડી તેમાં ભીમસેન તથા અર્જુનને બેસાડ્યા, અને પોતે તે રથ હાંકવા બેઠા. બંધીખાનામાં પડેલા રાજાઓ પાસે જઈને બ્યારે તેમને બંધનમાંથી છોડ્યા, ત્યારે તેમણે શ્રીકૃષ્ણને ધણાં રત્નો આપ્યાં. શ્રીકૃષ્ણ તેજ રથમાં બેસીને રાજાઓ સહિત ગિરિવજમાંથી બહાર નીકળવા લાગ્યા. તે સમયે શ્રીકૃષ્ણરૂપ સારથિવાળા, શત્રુઓને નાશ કરનારા, દર્શન કરવા યોગ્ય, અને કોઈ રાજાઓથી ન જીતાય એવા ભીમસેન સાથે અર્જુન શોભતા હતા. તેઓ સહિત શ્રીકૃષ્ણ જેમાં બેઠા હતા એવો તે દૃઢ રથ ધણો શોભતો હતો. જેમ પૂર્વે ધૃતરપતિની સ્ત્રી તારાને ચંદ્રે હરણ કરી હતી, તે નિમિત્તે દેવતાઓ તથા દૈત્યોનું યુદ્ધ થયું

હતું, ત્યારે ઇંદ્ર અને વિષ્ણુ રથમાં બેસીને ફરતા હતા તેમ, શ્રીકૃષ્ણ તે સમયે રથમાં બેસીને નગર બહાર જવા લાગ્યા ત્યારે તેઓ, તપાવેલા સુવર્ણ જેવી કાંતિવાળા, ચોતરફ ધુધરીઓથી શોભાયમાન, મેઘ જેવી ગર્જનાવાળા શત્રુઓને લય ઉત્પન્ન કરનાર અને જેમાં બેસીને ઇંદ્રે નવાણું દૈત્યોનો નાશ કર્યો હતો એવા તે રથને પામીને બહુ હર્ષ પામતા હતા. તેમને જોઈને મગધદેશની પ્રજા બહુ વિસ્મય પામી. શ્રીકૃષ્ણે, રથને સ્પર્શ ન કરે એટલી ઉંચી, ઇંદ્રના વજ્ર જેવી પ્રકાશમાન, અને એક યોજન છેટેથી દેખાય એવી ધ્વજને જોઈને સર્પોને ભક્ષણ કરનાર ગરૂડને યાદ કર્યો. તેજ વખતે તે તેમની પાસે આવી ઉભો રહ્યો. પછી તે ધ્વજમાં રહેલા ઉઘાડેલા મોઢાવાળા અને મોટા શબ્દ કરનાર સર્વ પ્રાણીઓ સાથે ગરૂડ ધ્વજમાં બેઠા, ને જેમ મધ્યાહ્નકાળમાં સૂર્ય કિરણોએ ફરી શોભે, તેમ તે શોભવા લાગ્યો. વૃક્ષોમાં ન અટકે તથા શસ્ત્રોથી પણ નાશ ન પામે એવી ધ્વજ મનુષ્યોને ધણી સુંદર દેખાવા લાગી. હવે તે રથ ઇંદ્ર પાસેથી વસુ રાજાને મળ્યો હતો, ને તેની પાસેથી બૃહદ્રથ રાજાને પ્રાપ્ત થયો, અને તેણે જરાસંધને આપ્યો હતો. તે રથમાં બેઠેલા બીમસેન તથા અર્જુન સહિત શ્રીકૃષ્ણ, ગિરિવજ્રમાંથી બહાર આવીને એક મોટું મેદાન હતું ત્યાં ઉભા. નગરના બ્રાહ્મણાદિ શ્રીકૃષ્ણનો વિધિયુક્ત સત્કાર કરવા સાથે ત્યાં આવ્યા, બંધી-ખાનામાંથી છુટેલા રાજાઓ શ્રીકૃષ્ણની પૂજા કરીને કહેવા લાગ્યા કે, હે મોટી ભુગવાળા શ્રીકૃષ્ણ ! જરાસંધરૂપી લયંકર તળાવમાં અને તેણે આપેલા દુઃખરૂપી કાદવમાં પડેલા અમોને તમે બહાર કાઢી, દુઃખી પુરોહિતા દુઃખને ટાળવાનું કામ કર્યું. બીમસેન તથા અર્જુનના બળે ફરી યુક્ત દેવકીના પુત્ર તમેજ આ કામ કરી શકો, માટે હે શ્રીકૃષ્ણ ! તમે ગિરિવજ્ર નામના કિલ્લારૂપી બંધીખાનામાંથી અમોને છોડાવ્યા, તે અમારા ભાગ્યનો ઉદય થયો એમ અમે માનીએ છીએ. હે યાદવોને આનંદ આપનાર ! તમને પણ યશ મળ્યો એ ધણું સાચું થયું. હવે અમે નમ્રતાવાન થઈ તમારી પાસે ઉભા છીએ, તમે અમોને કોઈ કામ કરવાની આજ્ઞા આપો. જે કામ કદાચ દુઃખે કરીને પણ નહીં થાય એવું હશે, તોપણ અમે સર્વ રાજાઓએ મળી તે કર્યુંજ છે એમ તમે જાણજો. શ્રીકૃષ્ણ બોલ્યા કે, હમણાં યુધિષ્ઠિર રાજા રાજસૂય યજ્ઞ કરી ચક્રવર્તી થવાની ઇચ્છા રાખે છે, માટે તમે સૌ તેમની સહાતામાં રહો. વૈશંપાયન કહે છે કે—શ્રીકૃષ્ણનાં વચન સાંભળીને સર્વ રાજાઓએ કહ્યું કે, ધણું સાચું. પછી તેમણે શ્રીકૃષ્ણને ધણાંક રત્નો આપ્યાં, જે શ્રીકૃષ્ણે ધણી ખેંચથી તેમના ઉપર કૃપા કરીને ગ્રહણ કર્યાં. તેટલામાં જરાસંધનો પુત્ર ઉદાર મન-વાળો સહદેવ લય પામી પોતાના સેવકો, પ્રધાનો તથા પુરોહિત સહિત શ્રીકૃષ્ણ પાસે આવ્યો. નમ્રતાવાન થઈ તેણે તેમને ધણાંક અમૂલ્ય રત્નો આપ્યાં. શ્રીકૃષ્ણે તેને અભય આપીને ગ્રહણ કર્યાં, ને તેજ વખતે તેને ખુશીથી રાજ્યાભિષેક કર્યો. સહદેવે, શ્રીકૃષ્ણ. બીમસેન તથા અર્જુન સાથે ઐક્ય એટલે દૃઢ સંપ કરી તેમનાથી સત્કાર પામી, પોતાના નગર ગિરિવજ્રમાં પ્રવેશ કર્યો. બીમસેન તથા અર્જુન સહિત શ્રીકૃષ્ણ ધણાં રત્નો લઈ મોટી શોભા પામી ત્યાંથી ચાલ્યા. ઇંદ્રપ્રસ્થમાં આવી યુધિષ્ઠિરને મળ્યા, તેમને પ્રસન્ન કરી તે બોલ્યા કે, હે રાજાઓમાં શ્રેષ્ઠ ! આ બીમસેને મહા બળવાન જરાસંધ રાજાનો નાશ કરી સર્વ રાજાઓને બંધીખાનામાંથી છોડાવ્યા છે અને હે ભારત ! આ તમારા ભાઈઓ બીમસેન તથા અર્જુન કંઈ પણ શસ્ત્રાદિ લાગ્યા વગર કુશળતાથી પાછા અત્રે આવ્યા છે !

વૈશંપાયન કહે છે કે એવું સાંભળી હર્ષ પામીને યુધિષ્ઠિરે શ્રીકૃષ્ણની યથાયોગ્ય પૂજા કરી, ને ભીમસેન તથા અર્જુનને પોતાના હૃદયે ભીડ્યા. યુધિષ્ઠિર રાગ, જરાસંધ નાશ પામ્યો, ને ભીમસેન તથા અર્જુનને જ્ય મેળવ્યો તે વિસ્તારથી જાણીને, પોતાના ભાઇઓ સહિત ઘણો હર્ષ પામ્યા. યધીખાનામાંથી છૂટેલા રાગઓ જે શ્રીકૃષ્ણ સાથે આવ્યા હતા, તેમને મળ્યા, ને તેમનો સત્કાર કરી તેઓ સર્વને જવાની રજા આપી. હર્ષ પામી અનેક તરેહનાં વાહનોમાં બેસીને રાગઓ પોતપોતાના દેશ તરફ ગયા. હે જનમેજય ! એ પ્રમાણે પુરૂષોમાં સિંહરૂપ અને મહા બુદ્ધિમાન શ્રીકૃષ્ણે પાંડવોથી પોતાના શત્રુ જરાસંધનો નાશ કરાવી, દ્વારકાં જવા માટે યુધિષ્ઠિર, ભીમસેન, અર્જુન, નકુળ, સહદેવ, ધૌમ્યાચાર્ય, કુંતી, દ્રૌપદી અને સુભદ્રાની રજા લીધી. પછી યુધિષ્ઠિરાદિ પાંડવોથી સન્માન પામી તેમણે આપેલા રથમાં બેસીને તેઓ દ્વારકાં ગયા. હવે હે ભારત ! પાંડવો જ્ય પામી રાગઓને અભય આપી તથા જરાસંધને મારવાથી મોટો યશ મેળવી, દ્રૌપદીને અત્યંત ખુશી કરતા હતા. યુધિષ્ઠિર રાગ તે સમયે ધર્મ, અર્થ, અને કામ જેમાં રહેલાં છે એવી રીતે પ્રગનું પાલન કરવા યોગ્ય વાતો કરતા હતા.

तस्मिन्काले तु यदुक्तं धर्मकामार्थसंहितं ।

तद्राजाधर्मतश्ચક्रे प्रजापालनकीर्त्तनम् ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि जरासंधवधपर्वणि जरासंधवधे गुर्जर-
भाषायां चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ ૨૪ ॥

અધ્યાય ૨૫ મો-દિગ્વિજય પર્વ. ચાર દિશાએ ચાર ભાઈ ગયા.

વૈશંપાયન ઉવાચ પાર્થપ્રાપ્તધનુઃ શ્રેષ્ઠમક્ષૈય્યા ચ મહેષુધી ।

રથં ધ્વજં સમાંચૈવ યુધિષ્ઠિરમભાષત ॥

વૈશંપાયન કહે છે—પછી જેણે મયદાનવ પાસેથી શ્રેષ્ઠ ધનુષ, અક્ષય ખાણોના એ ભાથા, ધ્વજો સહિત રથ અને સભા મેળવી હતી એવા અર્જુનને યુધિષ્ઠિર રાગને કહ્યું કે, હે રાજન ! મને મારી દરજ્જા પ્રમાણે, ખીજ કાઢને દુઃખે કરી પણ ન મળે એવાં ધનુષ, શસ્ત્રો, ખાણો, વીર્ય, શ્રીકૃષ્ણનો પક્ષ અને યશ મળ્યાં છે, માટે હું આપણા ભંડારોમાં દ્રવ્ય વધારવા ઇચ્છું છું. હે રાગઓમાં શ્રેષ્ઠ ! હું જ્ય મેળવવા જે દિવસે સાંઝે મહર્ત્ત અને નક્ષત્ર હશે તે દિવસે ઉત્તર દિશા પ્રત્યે જમશ. ત્યાંના સર્વ રાગઓને જીતી તેમની પાસેથી કર લાઇ આવીશ. અર્જુનનાં વચન સાંભળી ધર્મરાજ યુધિષ્ઠિરે સ્નેહયુક્ત ગંભીર વાણીએ કહ્યું કે, હે ભરત કુળમાં શ્રેષ્ઠ ! તમે પાછાજો પાસે સ્વસ્તિવાચન કરાવી, શત્રુઓને ખેદ ઉત્પન્ન કરવા તથા આપણા સ્નેહીઓને આનંદ પમાડવા વાસ્તે જ્યાં જશો ત્યાં તમોને જ્ય અને ઇચ્છિત કામના પ્રાપ્ત થશે. વૈશંપાયન કહે છે કે, એમ યુધિષ્ઠિરે આજ્ઞા આપ્યા પછી અર્જુન, પોતાની સાથે મોટું સૈન્ય લઈ અગ્નિએ આપેલા રથમાં બેસી દિગ્વિજય કરવા સાંઝે ઉત્તર દિશા તરફ ગયા. હે રાજન ! ભીમસેન પણ સેનાસહિત પૂર્વદિશા તરફ અભિવિદ્યા જાણનારા નકુલ પશ્ચિમદિશા તરફ, તથા સહદેવ દક્ષિણદિશા તરફ દિગ્વિજય

વાસ્તે ગયા અને સ્નેહિઓના સમુદાયથી વિંટાયેલા સમર્થ એવા ધર્મરાજ યુધિષ્ઠિર વૈભવ ભોગવતા ઇંદ્રપ્રસ્થમાં રહ્યા.

સાંઘવપ્રસ્થમધ્યસ્થો ધર્મરાજો યુધિષ્ઠિરઃ ।

આસીત્પરમયા લક્ષ્મ્યા સુદૃઢજનવૃત્તપ્રભુઃ ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि दिग्विजयपर्वणि दिग्विजयसंक्षेपकथने
गुर्जरभाषायां पंचविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥

અધ્યાય ૨૬ મો-અર્જુને કરેલો વિજય.

जनमेजय उवाच दिशामभिजयं ब्रह्मन् विस्तरेणानुकीर्त्तय ।

नहि तृप्यामि पूर्वेषां शृण्वानश्चरितं महत् ॥

જનમેજય કહે છે કે—હે બ્રહ્મન્ ! પાંડવોનો દિગ્વિજય મને વિસ્તારથી કહો કારણ કે, હું તે મારા વૃદ્ધ પ્રપિતામહોનાં શ્રેષ્ઠ ચરિત સાંભળતાં તૃપ્ત થતો નથી. વૈશંપાયન કહે છે કે—હે રાજન ! જેણે એકદમ પૃથ્વીના ઘણાક રાજ્યોને જીત્યા હતા એવા અર્જુનનો દિગ્વિજય પહેલાં કહું તે સાંભળો. પ્રથમ મહાબાહુ અર્જુને થોડા પરાક્રમે કરી કુંભિંદ્ર દેશના સર્વ રાજ્યોને વશ કર્યા. પછી આનર્ત તથા કાલક્રૂટ દેશના રાજ્યોને જીતી પોતાની સેનાનું બળ દાઢીથી ન જીતાય એવું કર્યું. પછી તે સેના સહિત અર્જુન શાકલદ્વીપ તથા પ્રતિવિંધ્ય દેશના રાજ્યને જીત્યો. તે શાકલદ્વીપના બીજા રાજ્યો તથા સાત દ્વીપોમાં રહેનારા રાજ્યોની સેનાઓ સાથે અર્જુનને મોટું યુદ્ધ થયું. તેમાં હે ભરતકુળમાં શ્રેષ્ઠ જનમેજય ! મોટા બાણોવાળા સર્વ રાજ્યોને જીતી અર્જુન તેમને પોતાની સાથે લઈ, જેમાં પહાડી લોકો, સ્ત્રીઓ અને સમુદ્રને કિનારે રહેનારા મોટા યોદ્ધાઓ રહેતા હતા એવા પ્રાગ્જ્યોતિષપુર વિષે ગયાઃ જ્યાં ભગદત્ત નામનો મોટો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેની સાથે મહાત્મા અર્જુનને આઠ દિવસ સુધી તુમુલ્લ યુદ્ધ થયું. તેણે હસીને અર્જુનને કહ્યું કે, હે કુરૂવંશને આનંદ આપનાર ! હે મહાબાહુ અર્જુન ! ઇંદ્રના અંશથી ઉત્પન્ન થયેલો અને યુદ્ધમાં પોતાના પરાક્રમે કરી શાભાયમાન એવો તું યુદ્ધમાં ઘણું પરાક્રમ કરે, એ તને યોગ્ય છે. હે અર્જુન ! હું ઇંદ્રનો સખા છું, ને યુદ્ધમાં બળે કરીને ઇંદ્રથી ઓછો ઉતરે એવો નથી તોપણ આ યુદ્ધમાં તારી સામે ઉભા રહેવાને હું સમર્થ થતો નથી. હે પાંડુ રાજના પુત્ર ! હું તારું શું પ્રિય કરે તે કહે ? અર્જુને કહ્યું કે, હે રાજન ! હું સર્વ ધર્મ જાણનાર સત્ય વચન બોલનાર, ઘણી દક્ષિણાવાળા યજ્ઞ કરનાર અને કુરૂવંશમાં શ્રેષ્ઠ એવા ધર્મપુત્ર યુધિષ્ઠિર રાજ્યને ચક્રવર્તી કરવાની ઇચ્છા રાખું છું, માટે તમે મને કર આપો. તમે મારા પિતાના સખા છો, તેથી મારે તમોને પ્રસન્ન કરવા જોઈએ. અમુક કર આપો એમ હું તમોને કહેતો નથી, પણ તમારી ઇચ્છા પ્રમાણે આપવાનું કહું છું. ભગદત્તે કહ્યું કે, હે કુંતીના પુત્ર અર્જુન ! મને જેમ તું છે તેમ યુધિષ્ઠિર રાજા પણ છે, માટે હું તારા કલા પ્રમાણે કરીશ, પણ એ ઉપરાંત બીજું તારું શું પ્રિય કરે તે કહે ?

કુંતીમાતર્યંથા મે ત્વં તથા રાજા યુધિષ્ઠિરઃ ।
સર્વમેતત્કરિષ્યામિ કિંચાન્યત્કરવાણિં તે ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि दिग्विजयपर्वणि अर्जुनदिग्विजयेभगद-
त्तजये गुर्जरभाषायां षड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥

અધ્યાય ૨૭ મો-નાના દેશનો જય.

वैशंपायन उवाच एवमुक्तः प्रत्युवाच भगदत्तं धनंजयः ।
अनेनैव कृतं सर्वं भविष्यत्यनुजानता ॥

વૈશંપાયન કહે છે કે-એવું સાંભળી અર્જુને ભગદત્તને કહ્યું કે, તમે કર આપશે. એટલે અમારું સર્વ પ્રિય કર્યું એમ અમે સમજશું. એમ કહી મહાપ્રાહુ કુંતીનો પુત્ર અર્જુન ભગદત્તની પાસેથી કર લઈ ત્યાંથી આગળ ઉત્તર દિશામાં ગયો. ત્યાં અંતગિરિ, બહિર્ગિરિ અને ઉપગિરિ નામે પર્વતોના સર્વ રાજાઓને જીતી તેઓ પાસેથી કર લઈ, તેમને ખુશી કરી પોતાની સાથે લઈ લીધા. ત્યાંથી વાજત્રના શબ્દે કરી રથોની ગર્જનાથી તથા હાથીના શબ્દે કરી પૃથ્વીને કંપાવતો કંપાવતો અર્જુન, ઉલૂક નામના પહાડી દેશમાં બૃહત્ રાજા સામે ચઢી ગયો. પોતાની ચતુરંગિણી સેના સહિત પુરમાંથી બહાર નીકળી તે અર્જુન સાથે યુદ્ધ કરવા લાગ્યો. તે ખેડેનું ઘણું ભયંકર યુદ્ધ થયું. બૃહત્ રાજાએ પોતાથી અર્જુનનું પરાક્રમ સહન નહીં થવાથી વિચાર્યું કે, અર્જુન જીતાય તેવો નથી. પછી તેણે અર્જુનને ઘણાંક રત્નો આપી યુદ્ધ કરવું બંધ કર્યું, ને પોતાના રાજ્યની વ્યવસ્થા કરી ઉલૂક નામના મિત્ર સહિત અર્જુનની સાથે ગયો. ચતુરંગિણી સેના સહિત મહા બળવાન અર્જુને ત્યાંથી શેનાખિંદુ નામના રાજાના દેશ તરફ જઈ ત્યાં નિવાસ કરી રાજાને પદબ્રષ્ટ કર્યો, ને ઉલૂક પર્વતની ઉત્તરે આવેલા મોદાપુર, વામદેવ, સુદામા અને સુસંકુલના રાજાઓને ભોલાવી મંગાવ્યા. પછી હે કુશવંશમાં શ્રેષ્ઠ ! તે રાજાઓને સાથે લઈ મોટા તેજવાળો અર્જુન, રસ્તામાં વિષ્વગન્ધ નામના રાજાને જીતીને પૌરવ રાજાના દેશ પ્રત્યે ગયો. તે રાજાના શહેરની રક્ષા કરનાર પહાડી લોકોને જીતી કર લીધા વળી તેણે તે દેશના પર્વતોમાં રહેનારા અને પરસ્પર સંપથી વર્તનાસ ચોરોના સાત ગણોને પણ વશ કર્યા. કાશ્મીર દેશના ક્ષત્રિયોને જીતીને બીજા નાના દશ રાજાઓ સહિત લોકિત નામના રાજાને જીત્યો. સ્થિગર્ત દાર્વ અને કોકનદ દેશના સર્વ ક્ષત્રિયો પોતાની મેળેજ અર્જુનને નમી પડ્યા. પછી મોટી કાંતિવાળા ઉરગાવાસ નામના રાજાને જીતીને તેની શ્રેષ્ઠ અભિસારી નામે પ્રરી લીધી. ત્યાંથી ચિત્રયુદ્ધ રાજાએ રક્ષા કરેલા સુંદર સિંહપુર પ્રત્યે જઈ યુદ્ધ કરી તે પુરનો નાશ કર્યો. પછી પોતાની સેના સહિત પાંડવોમાં શ્રેષ્ઠ અર્જુને કેટલાક સુદ્ધ અને ચોર લોકોનો નાશ કર્યો, અને દુઃખે કરીને પણ જેમની સામે ઉભા રહેવાય નહીં એવા આલ્કીકાને ઘણા પ્રહારોએ કરી પોતાને વશ કર્યા. ત્યાંથી પોતાની શ્રેષ્ઠ સેના સહિત કાંબોજ દેશના લોક તથા દરદ નામે જંગલીઓને જીત્યા. ત્યાંથી ધશાન દિશામાં જઈ અર્જુને, ત્યાંના વનમાં

રહેનાર સર્વ ચોરાને જીતી, ઉત્કૃષ્ટ એવા કાંબોજ, લોહ તથા ઋષિક દેશોને કમથી જીત્યા. તેમાં ઋષિક દેશમાં તો અર્જુન અને તે દેશના યોદ્ધાઓ સાથે, દેવતા અને દૈત્યોના જેવું અત્યંત ભયંકર યુદ્ધ થયું. અર્જુને તેમને જીતીને તેઓ પાસેથી કરને પેટ પોપટના પેટ જેવા વર્ણવાળા આઠ અશ્વો તથા બીજા પશુ મારના વર્ણુ જેવા અને ઘણા વેગવાળા અશ્વો લીધા. પુરૂષોમાં શ્રેષ્ઠ અર્જુને યુદ્ધમાં ઘણી ઠંડીવાળા નિષ્કુટ નામે પર્વતી દેશોને જીતી શ્વેત પર્વત પ્રત્યે જઈ ત્યાં વિશ્રામ કર્યો.

સ વિનિર્જિત્ય સંગ્રામે હિમવંતં સનિષ્કુટં ।

શ્વેતપર્વતમાસાદ્ય ન્યવિશત્પુરુષર્ષભઃ ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि दिग्विजयपर्वणि फाल्गुनदिग्विजये
नानादेशजये गुर्जरभाषायां सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥

અધ્યાય ૨૮ મો-ઉત્તર દિગ્વિજય.

वैशंपायनउवाच स श्वेतपर्वतं वीरः समतिक्रम्य वीर्यवान् ।

देशं किंपुरुषावासं द्रुमपुत्रेण रक्षितम् ॥

વૈશંપાયન કહે છે કે-પછી મહા પરાક્રમી અને શ્રવીર અર્જુને શ્વેતપર્વતને મૂકી કિન્નર લોકો જેમાં રહેતા હતા અને દ્રુમપુત્ર જેની રક્ષા કરતો હતો એવા દેશ પ્રત્યે જઈ ક્ષત્રિયોને નાશ કરનાર શસ્ત્રે કરી દ્રુમપુત્રને જીતી તેની પાસેથી કર લઇને, તે પ્રમાણે દર વર્ષે તે લેવાનો ઠરાવ કર્યો. સેના સહિત અર્જુને ગુલકોએ રક્ષા કરેલા હાટક દેશ પ્રત્યે જઈ, વચને કરી ગુલકોને જીત્યા, ને આગળ ઉત્તમ એવા માન સરોવર તથા ઋષિકુલ્યા નામની નદી તરફ સ્વારી ફેરી. ત્યાં ગંધર્વોએ રક્ષા કરેલા દેશને જીતી તેઓ પાસેથી તેતર-પક્ષી તથા દેડકા જેવા વર્ણવાળા ઉત્તમ ઘોડા કરમાં લીધા. ત્યાંથી આગળ ઉત્તર દિશામાં અર્જુન હરિવર્ષ તરફ ગયો. એ દેશની રક્ષા મોટા શરીરવાળા અને મહા બળવાન પુરૂષો કરતા હતા. તેમણે અર્જુનને જોઈ હર્ષ પામીને કહ્યું કે, હે કલ્યાણરૂપ અર્જુન ! આ પુર તમારાથી કદી જીતાશે નહીં, માટે તમે જીતવાનો આગ્રહ છોડી દો. તમે અહીં સુધી આવ્યા એટલે આ પુર જીત્યું એમ માની લ્યો, કારણ કે જે કોઈ પુરૂષ આ પુરમાં પ્રવેશ કરે, તે પાછો જીવતો જતો નથી. હે અર્જુન ! અમે તમને જોઈ ઘણા ખુશી થઈ તમારા હિતવાસ્તે કહીએ છીએ કે, અહીં કંઈ જીતવાનું નથી, કેમકે, પૃથ્વીનો આ ઉત્તર કુરૂખંડ છે, જેમાં કદી યુદ્ધ થતું નથી. અમારાં વચન નહીં માનતાં કદી તમે પુરમાં પ્રવેશ કરશો, તો પણ કોઈને દેખશો નહીં; કેમકે મનુષ્ય દેહે કરીને અહીં કંઈ જોવામાં આવતું નથી. હે પુરૂષોમાં સિંહરૂપ ! તમને બીજી કંઈ ઇચ્છા હોય તો કહો, અમે તમારા કહેવા પ્રમાણે કરશું. વૈશંપાયન કહે છે કે-હે રાજન ! એવું સાંભળી અર્જુને હસીને તેમને કહ્યું કે, મહા બુદ્ધિમાન યુધિષ્ઠિર રાજાને ચક્રવર્તી કરવાની ઇચ્છા રાખનારો હું, મનુષ્યો જેમાં પ્રવેશ કરી શક્તા નથી એવા આ તમારા દેશમાં પ્રવેશ નહીં કરે, પણ તમે યુધિષ્ઠિર રાજા વાસ્તે કંઈ કર આપો. તેમણે રેશમી તથા મૃગચર્મનાં બનાવેલાં સુંદર વસ્ત્રો અને અલ-

કારો કરને પેટે આપ્યા. હે રાજન ! એ પ્રમાણે પુરૂષોમાં સિંહરૂપ અર્જુને ઉત્તર દિશામાં ક્ષત્રિયો તથા ચોરો સાથે ધણીક યુદ્ધો કરી, સર્વ રાજાઓને જીતી તેમની પાસેથી દર વર્ષે કર લેવાનો બંદોબસ્ત કરી, તેઓ પાસેથી દ્રવ્ય, અનેક તરેહનાં રત્નો, તથા તેતર, પોપટ અને મોર પક્ષીના શરીર જેવા વર્ણુવાળા અને વાયુ જેવા વેગવાળા અશ્વો લીધા. પછી હે રાજન ! પોતાની ચતુરંગિણી સેના સાથે શરવીર અર્જુન ઉત્તર દિશા જીતીને પાછો ધંદ્રપ્રસ્થ આવ્યો, વાહનો સહિત સર્વ દ્રવ્ય યુધિષ્ઠિરને નિવેદન કરીને, તેમની આજ્ઞા લઇ તે પોતાના ભવનમાં ગયો.

ધર્મરાજાય તત્પાર્થો ધનં સર્વં સવાહનં ।

ન્યવેદયદનુક્ષાત સ્તેનરાક્ષાગૃહાન્ યયૌ ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि दिग्विजयपर्वणि अर्जुनोत्तरादिग्विजये
गुर्जरभाषायामष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥

અધ્યાય ૨૮ મો-ભીમનો દિગ્વિજય.

वैशंपायन उवाच एतस्मिन्नेव कालेन भीमसेनोपि वीर्यवान् ।

धर्मराजमनुक्ताप्य ययौ प्राचीं दिशं प्रति ॥

વૈશંપાયન કહે છે કે—હવે પરાક્રમી ભીમસેન યુધિષ્ઠિરની રાજ લઇને પૂર્વદિશા તરફ ગયા. તે પોતાની સાથે શત્રુના દેશને પીડા પમાડનાર યોદ્ધાઓ તથા હસ્તિ, અશ્વ અને રથો જેમાં છે એવી ચતુરંગિણી સેના લઇને ગયા હતા. ભરતકુળમાં સિંહરૂપ અને શત્રુઓને પીડા પમાડનાર શરવીર ભીમસેને પ્રથમ પંચાલ દેશના રાજાઓ સામે જઈ તેમને અનેક તરેહના ઉપાયથી વશ કર્યા. પછી થોડા દિવસોમાં ગંડક અને વિદેહ દેશોને જીતી દશાર્ણ્ય દેશ પ્રત્યે ગયા. તે દેશના સુધર્મા નામના રાજાએ ભીમસેન સાથે બાહુયુદ્ધ કર્યું, જેમાં ભીમસેને તેને જીતીને તેનું પરાક્રમ જાણી તેને પોતાના સેનાપતિઓમાં મુખ્ય બનાવ્યો. પછી ત્યાંથી ભયંકર પરાક્રમવાળો ભીમસેન, પોતાની સેના સહિત પૃથ્વીને કંપાવતો કંપાવતો પૂર્વ દિશા તરફ ગયો. અશ્વમેધ દેશના રાજા રોચમાનને તેની સેના સતિત પોતાના બળે કરી જત્યો. હે રાજન ! એ પ્રમાણે શરવીર ભીમસેને થોડા પરાક્રમે કરીને પૂર્વ દિશાના દેશો જીતી લીધા. પછી દક્ષિણ દિશામાં પુલિંદ નામે શહેર પ્રત્યે આવી સુકુમાર અને સુમિત્ર નામના રાજાઓને જીત્યા. પછી હે જનમેજય ! યુધિષ્ઠિરની આજ્ઞાથી શ્રેષ્ઠ ભીમસેન મહા શરવીર શિશુપાળ રાજના એદિ દેશમાં ગયો. શિશુપાળે ભીમસેનને આવેલો સાંભળી પોતાના શહેરમાંથી બહાર નીકળી ઘણો સત્કાર કર્યો, તે બેઉએ પરસ્પર મળી કુશળ સમાચાર પૂછ્યા. પછી હસીને શિશુપાળે ભીમસેનને કહ્યું કે, આ દેશ તમારોજ છે, માટે તમારી ઇચ્છામાં આવે ત્યાં સુધી અહીં નિવાસ કરો, પણ સેના સહિત તમે અહીં આવ્યા છો માટે પૂછું છું કે તમારી શું કરવાની ઇચ્છા છે ? તે સાંભળી ભીમસેને યુધિષ્ઠિરને ચક્રવર્તી થવાની ઇચ્છા જણાવી. શિશુપાળ રાજાએ ભીમસેનને યુધિષ્ઠિર વાસ્તે કેટલાક પદાર્થો કર પેટે ભેટ આપ્યા. પછી હે રાજન ! શિશુપાળથી સત્કાર પામેલો ભીમસેન પોતાની સેના

સહિત તેર દિવસ ત્યાં રહી પાછો રવાના થયો.

તતો भीमस्तत्र राजन् उषित्वा त्रिदशाः क्षपाः ।

સત્કૃતઃ શિશુપાલેન યયૌ સબલવાહનઃ ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि दिग्विजयपर्वणि भीमदिग्विजये गुर्जर-
भाषायामेकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥

અધ્યાય ૩૦ મો-ભીમે કરેલો પ્રાચીવિજય.

वैशंपायन उवाच ततः कुमारविषये श्रेणिमंतमथाजयत् ।

कोसलाधिपतिं चैव बृहद्वलमरिंदमः ॥

વૈશંપાયન કહે છે કે-પછી શત્રુઓને જીતનારો ભીમસેન, કુમાર દેશના શ્રેણિમંત નામના રાજા તથા કોશલ દેશના બૃહદ્વજ રાજાને જીત્યો. પછી થોડા પરાક્રમથી અયોધ્યાના ધર્મિષ્ઠ અને મહા બળવાન દીર્ઘયજ્ઞ રાજાને જીતી સમર્થ એવો ભીમસેન, ગોપાલ-કલ્પ નામના રાજા તથા મલ્લોના અધિપતિને જીતવા ગયો. ત્યાંથી હિમાદ્રિ પર્વત પાર જઈ તેણે ઉત્તર કોશલ દેશના ધણુક રાજાઓને તથા જલોદ્ભવ નામના દેશને જીતી પોતાને તાબે કર્યો. એ પ્રમાણે ધણુક દેશો જીત્યા પછી ભરતકુળમાં શ્રેષ્ઠ મહા બળવાન ભીમસેન ભક્ષાટ તથા શુક્રિમંત નામે પહાડી દેશો પણ જીત્યા. વળી તેણે યુદ્ધમાં કાશીરાજા સહિત સુખ્યાહુ રાજાને જીતી પોતાને વશ કર્યો. સુપાર્શ્વ રાજાને જીત્યા પછી પોતાની સામે યુદ્ધ કરવા આવેલા કથ નામના રાજાને જીત્યો. મત્સ્ય દેશના રાજાઓને જીતી કેટલાક અપરાધી અને કેટલાક નિરપરાધી રાજાઓને વશ કર્યા. પછી ભીમસેન, મદધાર નામના પર્વતને મૂકી સોમ-ધેય નામે રાજાઓના દેશ તરફ ગયો, ને તે રાજાઓને જીતી ત્યાંથી ઉત્તર તરફ જઈ ધણુા બળે કરી વત્સભૂમિના રાજાને જીત્યો. ભર્ગો તથા નિષાદોના અધિપતિઓને જીતી મણિમાનાદિ ધણુા રાજાઓનો પરાભવ કર્યો. પછી પુરૂષોમાં સિંહ જેવા ભીમસેને દક્ષિણ દિશાના મલ્લોને તથા ભોગવાન નામે રાજાને અદ્ય પરાક્રમથી વશ કર્યો. શર્મકે તથા વર્મકેને સાંત્વના પૂર્વક વશ કરી વિદેહ દેશના અધિપતિ જનક રાજાને જીત્યા. શક તથા બર્બર લોકોને કપટથી જીતી કુંતીનો પુત્ર ભીમસેન, જનક રાજાના દેશમાં રહી ઈંદ્ર નામે પર્વતમાં રહેનારા કિરાતોના સાત રાજાઓને જીત્યો. પછી યુદ્ધમાં સુહ્ય અને પ્રસુહ્ય લોકોને જીતીને માગધવંશી રાજાઓ પાસે જઈ તેમની પાસેથી કર લીધો. દંડ અને દંડધાર નામના બે રાજાઓને જીતી તેમને પોતાની સાથે લઈ ગિરિવ્રજ ગયો, ને ત્યાંના રાજા જરાસંધના પુત્ર સહદેવનું અનેક રીતે આશ્વાસન કરી તેની પાસેથી દર વર્ષે કર લેવાનો નિયમ બાંધી, તેને પણ પોતાની સાથે લઈ ચતુરંગિણી સેના સહિત પૃથ્વી કંપાવતો કંપાવતો શત્રુઓને જીતનારો તે કર્ણ સામે ગયો. તેની સાથે યુદ્ધ કરી તેને જીતી પોતાને વશ કર્યો. વળી તેણે પર્વતોમાં રહેનારા રાજાઓને પણ જીત્યા, જેમાં મોદાગિરી નામના પર્વતનો રાજા ધણુા બળવાન હતો, તેને યુદ્ધમાં પોતાની ભુજના બળથી પરાજિત કર્યો. પછી હે જનમેજય ! ભીમસેન, પુંડ્રક દેશના રાજા પૌંડ્રક અને કુશિકના વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા કૌશિકી રાજાને

સમુદ્રસેન તથા ચંદ્રસેન અને કર્વટ દેશના રાજા તાત્રલિપ્તને જીત્યા. એ પ્રમાણે ઘણા દેશો જીતીને લૌહિત્ય દેશમાં ગયો, અને ત્યાં તેણે સમુદ્રની પાસે રહેનારા મ્હેન્દ્ર રાજાઓને જીતી તેમની પાસેથી કર લીધો. તેમણે તેને અનેક તરેહનાં રત્નો, અગર ચંદન, વસ્ત્રો, વિદુમાદિ મણિયો, મોતી, સુવર્ણ, રૂપુ અને અસંખ્યાત દ્રવ્ય આપ્યું. પછી યુદ્ધમાં ભયંકર એવા ભીમસેને ઈંદ્રપ્રસ્થ આવી તે સર્વ દ્રવ્ય યુધિષ્ઠિરને અર્પણ કર્યું.

इन्द्रप्रस्थमुपागम्य भीमो भीमपराक्रमः ।

निवेदयामास तदा धर्मराजाय तद्वनम् ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि दिग्विजयपर्वणि भीमप्राचीदिग्विजये
गुर्जरभाषायां त्रिंशोऽध्यायः ॥ ૩૦ ॥

અધ્યાય ૩૧ મો-સહદેવે કરેલો વિજય.

वैशंपायनउवाच तथैव सहदेवोपि धर्मराजेन पूजितः ।

महत्यासेनया राजन् प्रययौ दक्षिणं दिशम् ॥

વૈશંપાયન કહે છે કે:-હવે એજ પ્રમાણે સહદેવ પણ યુધિષ્ઠિર રાજાથી સત્કાર પામી મોટી સેના લઈ દક્ષિણ દિશા પ્રત્યે ગયો. પ્રથમ તેણે શરસેન દેશના રાજાઓને જીત્યા. પછી પોતાના બળથી મત્સ્યરાજાને વશ કરી અધિરાજાધિપ નામના રાજાને નમાવ્યો. મહા બળવાન દંડવકત્રને જીતી તેની પાસેથી દર વર્ષે અમુક કર લેવાનો બંધોબસ્ત કરી તેને રાજગાદી ઉપર બેસાડી પછી સુકુમાર અને સુમિત્ર નામના રાજાઓને જીતી, ચાર જગ્યાં રહેતા હતા એવા જંગલી દેશના અધિપતિઓને અને મત્સ્ય દેશના બીજા રાજાઓને તાબે કર્યા. પછી ન્યાં ભિલ્લ લોકો રહેતા હતા એવી પૃથ્વીને, તથા સુંદર ગોઝુંગ નામના પર્વતને જીતી શ્રેણિમાન રાજાને હરાવ્યો. તે પછી સહદેવે નરરાષ્ટ્ર રાજાને જીતી કુર્તિભોજ રાજાને પીડા પમાડી. તરત તેણે આજ્ઞા માથે ચઢાવી કર આપ્યો. પછી તેણે ધર્મણ્યવતી નદીને કિનારે, પૂર્વે વિષ્ણુએ જોતો નાશ કર્યો નહતો, એવા જંગલક દૈત્યના પુત્રને બોધ, તેની સાથે યુદ્ધ કર્યું. તેમાં મહા બળવાન સહદેવ તેને જીતીને આગળ દક્ષિણ દિશા તરફ ચાલ્યો, અને સેક તથા અપરસેક નામના લોકોને જીતી, તેઓ પાસેથી કર તથા અનેક તરેહનાં રત્નો લઈ, નર્મદા તરફ ઉતર્યો. ત્યાં અશ્વિનીકુમારના અંશથી ઉત્પન્ન થયેલા મહા પ્રતાપી, સહદેવે, યુદ્ધમાં મોટી સેનાથી વિંટાયેલા વિંદ અને અનુવિંદને જીતી તેઓ પાસેથી ઘણાં રત્નો લીધાં. ત્યાંથી બોજકટપુરી જઈ એ દિવસ લગી યુદ્ધ કરી ન જતાય એવા બીજમક રાજાને જીત્યો. તે પછી કાસલ-દેશના રાજાને જીતી તેણે વેણા નદીના કિનારા આગળના દેશના રાજાને વશ કર્યો. યુદ્ધ કરીને કાંતારક, પ્રાકોટક, નાટક્ય અને હેરંબક નામના લોકોને જીત્યા. વળી માઝૂ અને રમ્યગ્રામ નામના રાજાઓને જીતી રસ્તામાં નાચીન અને અર્જુન લોકને હણ્યા. પછી વાતાધિપ રાજાને વશ કરી તથા પુલિંદોને જીતી મહા બળવાન સહદેવ ત્યાંથી દક્ષિણ દિશા તરફ આગળ-વધ્યો. પાંડવ રાજા સાથે એક દિવસ યુદ્ધ કરી તેને જીતીને કિષ્કિંધા ગયો. ત્યાં તેણે મૈંદ અને દિવિદ નામના બે વાનરો સાથે

સાત દિવસ સુધી યુદ્ધ કર્યું. પણ તે વાનરોને કંઈ પણ અથા થઈ નહીં. યુદ્ધથી સંતોષ પામી તે મહાત્મા વાનરોએ હર્ષથી સહદેવને કહ્યું કે, હે પાંડવોમાં સિંહરૂપ સહદેવ ! તમે બુદ્ધિમાન યુધિષ્ઠિર રાજના ગજસૂય યજ્ઞ માટે સર્વ રાજાઓ તથા અમારી પાસેથી રત્નો લઈને જાઓ, ને તેમાં તમને કંઈ વિઘ્ન થાઓ નહિ. સહદેવે તેઓ પાસેથી રત્નો લઈ ત્યાંથી મહિષ્મતીપુરી તરફ જઈ નીલ રાજ સાથે યુદ્ધ કર્યું. તે યુદ્ધ બીજા પુરૂષોને બધા ઉત્પન્ન કરે એવું, સેનાને નાશ કરનાર અને પ્રાણ રહે વા ન રહે એવી શંકા ઉત્પન્ન કરનાર થયું. નીલ રાજને અગ્નિએ સહાયતા કરી તેથી સહદેવની સેનામાં રથ, ઘોડા, હસ્તિ આદિ અને કવચાદિકા બળવા લાગ્યાં. હે જનમેજય ! તે વખતે સહદેવનું મન બ્રાંત થઈ ગયું, તેથી તેને કાંઈ પૂછે તો તેને ઉત્તર દેવાને પણ તે સમર્થ થયો નહીં. જનમેજય પૂછે છે કે—હે વૈશંપાયન ! મહા સમર્થ અગ્નિ, રાજસૂય યજ્ઞ કરવા માટે યુદ્ધ કરનાર સહદેવનો, યુદ્ધને સમયે શત્રુ કેમ થયો તે કહો વૈશંપાયન કહે છે કે—હે રાજન ! માહિષ્મતીપુરીમાં રહેનારો સમર્થ અગ્નિ પરંત્રિયોમાં આસક્ત હોવાથી પોતાને વશ નહોતો, એમ મેં સાંભળ્યું છે તે તમે પણ સાંભળો. નીલ રાજની એક અત્યંત સ્વરૂપવાળી કન્યા હતી. જેણે પોતાના પિતાને અગ્નિહોત્ર લેવાનો ઐશ કરવા વાસ્તે અગ્નિહોત્ર કરીને અગ્નિની ઉપાસના કરવા માંડી. તેમાં પ્રથમ તે કન્યાએ અગ્નિને પોતાના ઓડથી કુંકો નહીં, ને પંખાથી ધમવા માંડ્યો પણ તે પ્રત્યક્ષિત થયો નહીં. ઉલટું બ્રાહ્મણનું સ્વરૂપ લઈ તેણે તે સુંદર સ્વરૂપવાળી કન્યાની ઇચ્છા કરીને તેણે અગ્નિને ગ્રહણ કર્યો, તેની નીલ રાજને ખબર ન પડી. પછી એજ પ્રમાણે બ્રાહ્મણના સ્વરૂપે કરી અગ્નિએ ત્યાં સર્વ લોકોના ઘરની સ્ત્રિયો સાથે વર્તાવા માંડ્યું. પછી તે પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે રમણ કરનાર અગ્નિ સુંદર કેશવાળા અને કમળ સરખાં નેત્રવાળા તે કન્યાને મોહ પમાડતો હતો. ધર્મિષ્ઠ નીલ રાજને તેની ખબર પડતાં તેણે તેને શાસ્ત્ર પ્રમાણે શિક્ષા કરી ત્યારે તેજ વખતે ક્રોધ પામીને અગ્નિ મહા પ્રકાશ રૂપ થયો, તેને જાંઘ વિરમય પામી નીલ રાજ પૃથ્વી ઉપર લાંબો થઈ તેને પગે લાગ્યો. અગ્નિ શાંત થયો. પછી ઘોડા દિવસે નીલ રાજએ બ્રાહ્મણરૂપ અગ્નિને પોતાની કન્યા પરણાવી, તેથી પ્રસન્ન થઈ અગ્નિએ તે રાજને વરદાન માગવાનું કહ્યું. ત્યારે તેણે અગ્નિ પાસેથી પોતાની સેના કામથી હારે નહિ એવું વરદાન માગ્યું અને અગ્નિએ તે આપ્યું. તે દિવસથી જે કાંઈ રાજ અગ્નિથી તે પુરીને જીતવાને આવતા તેમને અગ્નિ બાળતો હતો. વળી તે દિવસથી તે માહિષ્મતી પુરીમાં કાંઈ પુરૂષને પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે કાંઈ સ્ત્રી સુખથી મળતી ન હતી, કેમકે અગ્નિએ સર્વ સ્ત્રિઓને વરદાન આપ્યું હતું કે તમોને કાંઈ પણ પુરૂષ કંઈ કહી શકશે નહિ. હે રાજન ! માહિષ્મતી પુરીમાં સર્વ સ્ત્રિયો વેશ્યા સમાન થઈ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે ફરતી હતી તે દિવસથી કાંઈ પણ રાજ અગ્નિના બળને લીધે તે પુરીને જીતવા માટે આવતો ન હતો. હવે ધર્માત્મા સહદેવ, ત્યારે તરફથી અગ્નિ બાળતો હતો તેથી પોતાની સેનાને બધા પામેલી જોઈ, પર્વતની પેઠે લગાર પણ કંપાયમાન થયો નહીં. પણ આચમન કરી નેત્રને પાણી લગાડી પવિત્ર થઈને અગ્નિને કહેવા લાગ્યો કે, હે ધૂમાડરૂપી માર્ગવાળા અગ્નિ ! હું તને નમસ્કાર કરું છું, ને આ યુદ્ધનો ઉદ્ધોગ મેં તારે વાસ્તે આદર્યો છે. હે પાવક ! તું દેવતાઓનું મુખ અને યજ્ઞ છે, ને સર્વને પવિત્ર કરે છે, માટે તારું નામ પાવક પડ્યું છે તું હૃતપ્રગ્નને વહન કરે છે તેથી હવ્યવાહન કહેવાય છે, ને સર્વે વેદો તારે

વાસ્તે ઉત્પન્ન થયેલા છે, માટે તારૂં જાતવેદા એવું નામ છે. હે વિભાવસુ સુરેશ અનલ સ્વર્ગદ્વારસ્મૃશ હુતાશન જ્વલન શિખી વૈશ્વાનર, પિંગેશ, પ્લવંચ, ભૂરિતેજસ, કુમારસઃ, ભાસવાન, રૂદ્રગર્ભ અને હિરણ્યકૃત આ સર્વ તારા નામ છે. તું મને તેજ આપ, વાયુ પ્રાણ આપે, પૃથ્વી બળ આપે, અને જળ દેવતા મારૂં કલ્યાણ કરે. હે જળને ઉત્પન્ન કરનારા મહા પરાક્રમી અગ્નિ ! તું સર્વ દેવતાઓનું મુખ છે, વાસ્તે સત્યતાએ કરી મને પવિત્ર કર. નિત્ય યજ્ઞમાં ઋષિઓ બ્રાહ્મણો, દેવતાઓ, અને અસુરો તને આહુતિઓ આપે છે. વળી તું ધૂમાડાંથી ધ્વજવાળો, મોટી શિખાવાળો પાપ નિવૃત્ત કરનાર, વાયુથી ઉત્પન્ન થનારો, અને નિત્ય સર્વ પ્રાણીઓમાં રહેનારો છે. હે સમર્થ અગ્નિ ! મેં પ્રીતિએ કરી આ તારી સ્તુતિ કરી, વાસ્તે તું મને સંતોષ, બળ શાસ્ત્રનું શ્રવણ અને સર્વત્ર પ્રીતિ રહે તેમ કર.

વૈશંપાયન કહે છે કે-હે જનમેજય ! જે પુરૂષ એ પ્રમાણે અગ્નિના મંત્ર બણી અગ્નિમાં આહુતિઓ આપીને તેનું આરાધન કરશે, તે પુરૂષ મોટી સમૃદ્ધિવાળો થશે, ને સર્વ પાપથી મુક્ત થશે. પછી સહદેવ, “હે અગ્નિ ! તું અમારા યજ્ઞમાં વિદ્યં કરવા યોગ્ય નથી. ” એમ કહીને પોતાની સેનાની આગળ પૃથ્વી ઉપર દર્ભ પથારી બેઠો, ત્યારે સમુદ્ર જેમ પોતાની લહેરોથી કિનારાને ઉલ્લંઘી આગળ ચાલતો નથી, તેમ અગ્નિ સહદેવનું ઉલ્લંઘન કરી તેની સેના પ્રત્યે ગયો નહીં; સામું સહદેવ પાસે આવી તેણે કહ્યું કે, હે સહદેવ ! તું ઉઠ, આ મેં તારો ભાવ જાણવા સાડાં કર્યું હતું. તારો તથા યુધિષ્ઠિર રાજનો અભિપ્રાય મને જાણ્યો. હે ભરકુળમાં શ્રેષ્ઠ ! મારે આ નીલ રાજના વંશના રાજાઓ જ્યાં સુધી હોય ત્યાં સુધી આ પુરીની રક્ષા કરવી જોઈએ, પણ જેમ તારૂં મન પ્રસન્ન થશે તેમ હું કરીશ. એવું સાંભળી હર્ષ પામીને સહદેવે ઉભા થઈ હાથ જોડી નમસ્કાર કરી અગ્નિની પૂજા કરી. અગ્નિએ સહદેવની સેનાને બાળવી અંધ કરી તે જોઈને નીલ રાજ ત્યાં આવ્યો. અગ્નિએ તેને સહદેવની પૂજા કરવા કહ્યું. તેણે સત્કાર પૂર્વક સહદેવની પૂજા કરી. પૂજા બ્રહ્મણ કરી સહદેવે હંમેશા કર આપવાનું કહ્યું. પછી સહદેવ દક્ષિણ દિશા તરફ આગળ વધ્યો. રસ્તામાં અત્યંત પરાક્રમી ત્રૈપુર નામના રાજાને વશ કરી તે મહાબાહુ સહદેવે કૌશિકમાં શ્રેષ્ઠ પૌરવના રાજા આકૃતિને બળાત્કારથી ઘણા યત્ને કરી પકડ્યો, ને સુરાષ્ટ્ર દેશના રાજાને વશ કર્યો. સુરાષ્ટ્ર દેશમાં રહી સહદેવે ભોજકટપુરમાં રહેલા બીષ્મક રાજાને તેમની પાસે પોતાના દૂત મોકલીને કર આપવાનું કહેવરાવ્યું. પુત્રસહિત બીષ્મકે, પાંડવોનો પક્ષ કરનાર શ્રીકૃષ્ણ છે એમ જાણી પ્રીતિથી સહદેવની આજ્ઞા માન્ય રાખીને દૂતોને કરને પેટે અનેક તરેહનાં રત્નો આપ્યાં. જે લઈને સર્વ દૂતો સહદેવ પાસે આવ્યા. સહદેવ ત્યાંથી આગળ ચાલ્યો. રસ્તામાં તેણે શૌરિક, તાલકટ તથા દંડક નામના લોકોને અને સમુદ્રના કિનારા પાસેના બ્લેઝ રાજાઓને જીતી વશ કર્યા. વળી નિષાદ લોકોને, કાનરૂપી જેને શરીરને ઢાકવાનાં વસ્ત્રો છે એવા જંગલી મનુષ્યોને, મનુષ્યોનું લક્ષણ કરનારા અને કાળ જેવા મોઢાવાળા રાક્ષસોને, તથા કોર્કગિરિ પર્વત, સુરભિપટ્ટન, તામ્રાન્હ નામના દ્વીપ અને રામક નામના પર્વતને પણ જીત્યો. પછી મહા બુદ્ધિમાન સહદેવે તિમિંગિલ નામના રાજાને તથા કેરલ દેશના વનમાં રહેનારા એક પગવાળા પુરૂષોને જીતી વશ કર્યા. તેણે સંજયંતી નામની નગરી, પાખંડી કરલાટક તથા શ્રોર, કેરલ લોકો સહિત પાંડવો તથા દ્રવિડો, આંધ્રો, કલિંગો અનુષ્ટકર્ણિકો, આટરી નામની શ્રેષ્ઠ પુરી તથા યવનોનાં પુર, એ સર્વની ઉપર પોતાના દૂતો

મોકલી તેમને વશ કરી તેઓ પાસેથી કર લીધો. ત્યાંથી વિભીષણ પાસે દૂતો મોકલ્યા. તેણે સમય વિચારી સહદેવની આજ્ઞા પ્રીતિપૂર્વક માન્ય કરીને, અનેક તરેહનાં રત્નો, અગુરુ ચંદન, સુંદર અલંકારો, ઊંચાં વસ્ત્રો, અને અમૂલ્ય મણિઓ વગેરે ભેટ મોકલી. એ પ્રમાણે સર્વ રાજ્યોને સાંત્વના તથા પરાક્રમથી જીતી દર વર્ષે યુધિષ્ઠિરને કર આપનારા કરીને, સહદેવ પાછો ફરી ઇંદ્રપ્રસ્થ આવ્યો. હે જનમેજય ! ભરતકુળમાં એક અને જેણે વિજય-રૂપી કર્મ કર્યું હતું એવા મહાત્મણવાન સહદેવે તે સર્વ દ્રવ્ય યુધિષ્ઠિર રાજ્યને નિવેદન કર્યું, ને પોતે ત્યાં સુખે કરીને રહ્યો.

ધર્મરાજાય તત્સર્વં નિવેદ્ય ભરતર્ષભઃ ।

કૃતકર્મ સુખં રાજન્નુવાસ જનમેજય ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि दिग्विजयपर्वणि सहदेवदिग्विजये
गुर्जरभाषायामेकार्षिणोऽध्यायः ॥ ૩૧ ॥

અધ્યાય ૩૨ મો-નકુળનો વિજય.

वैशंपायनउवाच नकुलस्य तु वक्ष्यामि कर्माणिविजयं तथा ।

वासुदेवजितामाशां यथासावजयत्प्रभुः ॥

વૈશંપાયન કહે છે કે-હવે મહા સમર્થ નકુળે શ્રીકૃષ્ણે જીતેલી પશ્ચિમ દિશાને જીતી તે અને તેનાં પરાક્રમનો વિજય કહું તે સાંભળો. મહા બુદ્ધિવાન નકુળ ભય રહિત થઈ પોતાની સેનામાંના વીર પુરૂષોની ગર્જનાએ કરી અને રથચક્રોના અવાજોએ કરી પૃથ્વીને કંપાવતો કંપાવતો મોટી સેનાસહિત ઇંદ્રપ્રસ્થથી પશ્ચિમ દિશા તરફ ચાલ્યો. પ્રથમ ધણું ધન ધાન્યવાળા, ધણી ગાયેવાળા, સુંદર, અને કાર્તિક સ્વામીને પ્રિય એવા રોહિત પર્વતમાં જઈ તેણે ધણો ઉપદ્રવ કરવા માંડ્યો. તે પર્વતમાં રહેનારા મત્તમયૂર નામના ક્ષત્રિયોએ તેની સાથે મોટું યુદ્ધ કર્યું. તેઓને જીતી નકુળે જેમાં ઘણું ધાન્ય નિપજતું હતું એવા શૈરિષિક તથા મરૂ અને મહેત્ય નામના દેશો જીત્યા, ત્યાંથી આક્રોશ રાજના દેશ પ્રત્યે ગયો. જ્યાં મોટું યુદ્ધ થયું તેમાં નકુળે તે રાજ્યને જીતી લીધો ત્યાંથી દશાર્ણ દેશના લોકોને જીતીને તે આગળ ચાલ્યો. રસ્તામાં સ્ત્રીગર્ત, અંબષ્ટ, માલવ, પંચકર્પટ, શિખીરાજ્યનો દેશ અને ખીજા કેટલાક મધ્યમ દેશો તથા વાટધાનો નામે બ્રાહ્મણોને જીત્યા. ત્યાંથી પાછા વળી પુષ્કરજીના વનમાં રહેનારા એકસંપી લોકોને જીત્યા. ત્યાંથી પુરૂષોમાં એક નકુળે સમુદ્રને કિનારે રહેનારા મહા બળવાન આમ્ય લોક, શદ્દ ઝાતિમાં ગવલી લોક, સરસ્વતી નદીને કિનારે રહેનારા મત્સ્યજીવી પુરૂષો અને પર્વતમાં રહેનારા પહાડી લોકોને જીત્યા. વળી તેણે પંચનદ તથા અમર નામના પર્વતોને જીતી, ઉત્તર જ્યોતિષ અને દિવ્યકટ નામના શહેરોને જીત્યાં. રામઠ, હારહૂણ તથા પશ્ચિમ દિશા તરફના રાજ્યોને પોતાના બળથી જીતીને વશ કર્યાં. ત્યાંથી દારકાં પ્રત્યે શ્રીકૃષ્ણ પાસે દૂતો મોકલ્યા. હે રાજન ! ભય વગરના શ્રીકૃષ્ણે નકુળની આજ્ઞા માન્ય કરી. પછી નકુળે મદ્ર દેશમાં પુટભેદન શહેર પ્રત્યે જઈ પોતાના મામા શલ્ય રાજ્યને પ્રીતિથી વશ કર્યો. હે જનમેજય ! તેણે નકુળનો ધણો સત્કાર કર્યો ને તેને

ધણાં રત્નો આપ્યાં. તે લઇને નકુળ ત્યાંથી આગળ ચાલ્યો, તે સમુદ્રની આસપાસ રહેનારા મ્હેન્દ્રો, પલ્હવો, બર્મરા, કિરાનો, યવનો અને શકાના રાજાઓને જીતી તેમને વશ કરી, તેઓ પાસેથી અનેક તરેહનાં રત્નો લીધાં, હે રાજન ! નકુળે એ રીતે સર્વ રાજાઓને જીતી તેઓ પાસેથી જે દ્રવ્ય હતું તે જીતી લીધું. તેને એક હગ્ગર હાથીઓ ભારે કષ્ટથી ઉપાડી શકતા હતા. હે ભરતકુળમાં શ્રેષ્ઠ જનમેજય ! એ પ્રમાણે વરૂણ દેવતાએ પાલન કરેલી અને શ્રીકૃષ્ણે જીતેલી પશ્ચિમ દિશાને જીતી માદ્રિનો પુત્ર સુંદર સ્વરૂપવાળો નકુળ ઇંદ્રપ્રસ્થમાં રહેલા ધર્મરાજ શ્રીમાન યુધિષ્ઠિર રાજ પાસે આવી, તેમને સર્વ અર્પણ કરીને બેઠો.

इन्द्रप्रस्थगतं वीर मभ्येत्य स युधिष्ठिरं ।

ततो माद्रीसूतः श्रीमान् धनं तस्मै न्यवेदयत् ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि दिग्विजयपर्वणि नकुलप्रतीचीविजये
गुर्जरभाषायां द्वार्विशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥

અધ્યાય ૩૩ મો-રાજસૂય સમારંભ.

वैशंपायनं उवाच रक्षणाधर्मराजस्य सत्यस्य परिपालनात् ।

शत्रूणां क्षपणाच्चैव स्वकर्मनिरताः प्रजाः ॥

વૈશંપાયન કહે છે કે-ધર્મરાજ યુધિષ્ઠિર ધર્મની રક્ષા કરતા, સત્યનું પાલન કરતા, અને ચોરોનો નાશ કરતા તેથી સર્વે પ્રજા પોતપોતાના કર્મમાં કુશળ રહેતી હતી. યુધિષ્ઠિર રાજ સર્વ પ્રજા પાસેથી તેમને દુઃખ આપ્યા વગર કર લેતા, ને તેઓને શિક્ષા પણ ન્યાય પ્રમાણે કરતા હતા. તેમના રાજ્યમાં વરસાદ પણ પ્રજાની ઇચ્છા પ્રમાણે વરસતો, તેથી તેમનો સર્વ દેશ સમૃદ્ધિવાળો હતો. તેમના પુણ્યથી ગાયોની રક્ષા તથા ખેતી અને વ્યાપારદિક ઉદ્યોગ પણ સારી રીતે ચાલતા. કોઈ દિવસ ચોર તથા કપટીઓની ફરીયાદ થતી નહીં, રાજ તથા પ્રધાનાદિકાની ગેરવર્તણૂક સંભળાતી ન હતી. ધર્મરૂપ યુધિષ્ઠિરના રાજ્યમાં દુષ્કાળ પડવાનો, ધણો વર્ષાદ થવાનો, રોગ ચાલવાનો અને અગ્નિ લાગવાનો ભય ન હતો. તેમની પાસે બીજા દેશના રાજાઓ તેમને ખુશી કરવા, આશ્રય લેવા, તથા કર આપવા માટે આવતા હતા, પણ કોઈ જીતવાની ઇચ્છાથી આવતા નહિ. તેમના ભંડારોમાં દ્રવ્યની વૃદ્ધિ થતી હતી, તે સૈકડો વર્ષે પણ ખૂટી જાય એમ ન હતું. હવે પૃથ્વીના પતિ યુધિષ્ઠિર રાજાએ પોતાનાં વસ્ત્રો, ધાન્ય અને દ્રવ્યનો હિસાબ બેઠ રાજસૂય યજ્ઞ કરવાનું મન કર્યું, ત્યારે તેના સર્વ સ્નેહીઓએ મળી તથા એકએકે યુધિષ્ઠિરને કહ્યું કે, હે સમર્થ ! હવે તમારે નિરંતર યજ્ઞ કરવાનો વખત છે, મારે તે સુખેથી કરો. એમ સૌ વારંવાર કહેતા હતા. પછી કોઈ દિવસે નારાયણરૂપ, આઘ, વેદમય, પંડિતોને પણ અદૃશ્ય, સ્થાવર તથા જંગમરૂપ, જગતમાં શ્રેષ્ઠ, જગતને ઉત્પન્ન કરનાર, ભૂત, લવિષ્ય અને વર્તમાન કાળને જાણનાર, સર્વ ઇંદ્રિયોના અધિષ્ઠાતા. કૃશી નામના દૈત્યનો નાશ કરનાર સર્વ યાદવોને આપત્તિ કાળમાં રક્ષા કરીને અભય આપનાર અને શત્રુઓનો નાશ કરનાર શ્રીકૃષ્ણ, વસુદેવને સેનાધિપતિનો અધિકાર સોંપી, યુધિષ્ઠિર રાજ વાસ્તે અનેક તરેહનું ધણુંક દ્રવ્ય લઈ મોટી

સેનાથી વીંટાઇને, પોતાના રથના અવાજથી ઇંદ્રપ્રસ્થને ગગનવતા ગગનવતા પુરમાં આવ્યા. તે વખતે ઇંદ્રપ્રસ્થની સર્વ પ્રજાને જેમ સૂર્યનો ઉદય થયો હોય તેથી એકાએક હર્ષ થાય તેવો હર્ષ થયો. પછી શ્રીકૃષ્ણે યુધિષ્ઠિર રાજા પાસે આવી સર્વ દ્રવ્ય પરિપૂર્ણ કર્યું, યુધિષ્ઠિર રાજાએ પણ શ્રીકૃષ્ણનો ધણો સત્કાર કરીને તેમને કુશળ સમાચાર પૂછ્યા. ધૌમ્યાચાર્ય અને વેદવ્યાસાદિક ઋષિઓ તથા ભીમસેન અને અર્જુનાદિ પોતાના ભાઇઓ સહિત પુરૂષોમાં એક યુધિષ્ઠિર રાજાએ શ્રીકૃષ્ણને કહ્યું કે, હે શ્રીકૃષ્ણ ! તમારી કૃપાથી આ સર્વ પૃથ્વી મને પ્રાપ્ત થઇ છે, ને મેં દ્રવ્ય પણ ઘણું મેળવ્યું છે, માટે હે દેવકીના પુત્ર ! તે દ્રવ્ય વિધિથી બ્રાહ્મણોને આપવાની તથા યજ્ઞમાં ખર્ચવાની મને ઇચ્છા છે. હે મહાબાહો ! તમે તથા આ મારા નાના ભાઇઓ સહિત હું યજ્ઞ કરવાની ઇચ્છા રાખું છું; તેથી તમે મને યજ્ઞ કરવાની આજ્ઞા આપો. હે ગોવિંદ ! તમે પોતે યજ્ઞ કરવાની દીક્ષા લો, કેમકે તમે યજ્ઞ કરશો તો હું પાપરહિત થઇશ અથવા આ મારા નાના ભાઇઓ સહિત મને દીક્ષા લેવાની આજ્ઞા આપો, કારણ કે, તમારી આજ્ઞાથી જો હું યજ્ઞ કરીશ તો ઉત્તમ યજ્ઞની સમાપ્તિને પામીશ. વૈશંપાયન કહે છે કે, પછી શ્રીકૃષ્ણે સુંદર વાણીએ યુધિષ્ઠિરને કહ્યું કે, હે રાજન ! ચક્રવર્તી થવા યોગ્ય તમે રાજસૂય યજ્ઞ કરશો તો અમે કૃતાર્થ થઇશું. હું તો તમારું શ્રેય કરનાર છું, માટે તમે યજ્ઞ કરો ને તેમાં કામ કરવાની આજ્ઞા મને આપો, હું તમારા કલ્યા પ્રમાણે કરીશ. યુધિષ્ઠિર બોલ્યા કે, હે શ્રીકૃષ્ણ ! તમે મારી ઇચ્છા પ્રમાણે કરનાર છો, તેથી મારો મનોરથ પૂર્ણ થશે, ને આ કાર્યની પણ સિદ્ધિ થશે. વૈશંપાયન કહે છે કે, પછી શ્રીકૃષ્ણની રજા લઇને યુધિષ્ઠિર રાજાએ પોતાના ભાઇઓ સહિત રાજસૂય યજ્ઞ કરવાની સર્વ સામગ્રી તૈયાર કરવા માટે સહદેવને તથા બીજા મંત્રિઓને આજ્ઞા આપી. બ્રાહ્મણોએ આ રાજસૂય યજ્ઞના અંગમાં જે કંઈ મંગળ પદાર્થો તથા સાહિત્યો કલ્યાં હોય, તે સર્વે તમે ધૌમ્યાચાર્યને પુછીને તેઓ જેમ કહે તે પ્રમાણે તૈયાર કરી લાવો. ઇંદ્રસેન, વિશાક તથા અર્જુનનો સારથી મારું ઇચ્છિત કરવા સાડ અનાદિક પદાર્થો લાવવામાં સાવધ રહેશે. હે કુરુકુળમાં એક સદેવ ! બ્રાહ્મણોને પ્રિય એવા રસ તથા સુગંધવાળાં મિષ્ટાન્ન તૈયાર કરાવો. તે સાંભળી યુદ્ધ કરનારાઓમાં એક સહદેવે સર્વ સામગ્રી તૈયાર કરાવી યુધિષ્ઠિર રાજાને કહ્યું કે, તમારા કલ્યા પ્રમાણે સર્વ પદાર્થો તૈયાર કરાવ્યા છે. પછી હે જનમેજય ! વેદવ્યાસજીએ, મહાભાગ્યવાન અને સાક્ષાત્ વેદોજ્જાણે ભૂતિમાન હોય એવા બ્રાહ્મણોને બોલાવ્યા. પછી યજ્ઞમાં વેદવ્યાસ પોતે, બ્રહ્મા, આંગિરસ ઋષિ સામગ, મહા બ્રહ્મનિષ્ઠ ઋષિ યાગવલ્કય અપ્સર્યુ, તથા ધૌમ્યાચાર્ય સહિત વસુના પૌત્ર પૈલ મુનિ હોતા થયા અને ઋષિઓના પુત્રો તથા શિષ્યો હોમ કરનારા થયા. પછી તે ઋષિઓએ પ્રથમ પ્રણ્યાહવાચન કરી તથા “ યુધિષ્ઠિર રાજા રાજસૂય યજ્ઞ કરીને ચક્રવર્તી થાઓ ” એવો સંકલ્પ કરીને શાસ્ત્રવિધિથી યજ્ઞભૂમિની પૂજા કરી. ત્યાં યુધિષ્ઠિરની આજ્ઞાથી શિષ્ય પુરૂષોએ સ્ત્રિઓને બેસવા માટે દેવતાઓની શાળાઓ સરખી સુગંધવાળી સુંદર વિશાળ શાળાઓ તૈયાર કરી. પછી સર્વ રાજાઓમાં તથા પુરૂષોમાં એક યુધિષ્ઠિર રાજાએ મંત્રિરૂપ સહદેવને આજ્ઞા આપી કે, સર્વ રાજાઓને બોલાવવા સાડ જલદીથી ચાલનારા દૂતોને તરત મોકલો. તે સાંભળી સહદેવે દૂતોને કહ્યું કે, હે દૂતો ! સર્વ દેશોમાં જઈ બ્રાહ્મણો રાજાઓ, ક્ષત્રિયો, વૈશ્યો અને પ્રખ્યાત થયેલા શૂદ્રોને આમંત્રણ કરીને બોલાવી લાવો.

વૈશંપાયન કહે છે કે-હે રાજન ! પછી તે સર્વ દૂતો સહદેવની આજ્ઞા પ્રમાણે ઇંદ્રપ્રસ્થની સર્વ પ્રજાને આમંત્રણ કરી જલદીથી બીજા સર્વ દેશો પ્રત્યે ગયા, ને સર્વને આમંત્રણ કરી ઇંદ્રપ્રસ્થમાં બોલાવી લાવ્યા. હે ભારત ! બ્રાહ્મણોએ યુધિષ્ઠિર રાજાને યજ્ઞ કરવાની દીક્ષા આપી, જે ગ્રહણ કરીને તેઓ બ્રાહ્મણો, પોતાના ભાઈઓ, સંબંધિયો, પ્રધાનો અને અનેક દેશોથી આવેલા ક્ષત્રિયો સહિત યજ્ઞસ્થાન પ્રત્યે ગયા. તે સમયે તેઓ સ્વરૂપધારી સાક્ષાત્ ધર્મ સમાન શોભતા હતા. વળી ત્યાં સર્વ વિદ્યામાં કુશળ અને વેદ તથા વેદાંગને પાર પામેલા બીજા કેટલાક બ્રાહ્મણો દેશોદેશથી આવ્યા. તેઓને કુટુંબો સહિત રહેવા માટે યુધિષ્ઠિરની આજ્ઞાથી ઘણાં અન્ન તથા વસ્ત્રોથી ભરેલાં ઘરો તૈયાર કરી આપવામાં આવ્યાં. યુધિષ્ઠિરે સત્કાર કરેલા બ્રાહ્મણો પોતપોતાના કુટુંબો સહિત તેમાં રહ્યા. પછી ખાનપાન કરી તેઓ નિરંતર અનેક તરેહની વાતો કરતા તથા ત્યાં જે નટો અને નર્તકાદિક લોકો આવતા તેમને જોતા હતા. હે રાજન ! ત્યાં બ્રાહ્મણોનું ભોજન થતું, તથા હર્ષ પામેલા મહાત્મા પુરૂષો તેમને અનેક તરેહનાં દાનાદિક આપતા હતા. “ હે બ્રાહ્મણો ! તમે ભોજન કરો ” એવા ત્યાં નિરંતર શબ્દ સંભળાતા હતા. હે ભારત ! યુધિષ્ઠિર રાજાએ બ્રાહ્મણોને અસંખ્ય ગાયો, શય્યાઓ, સુવર્ણ અને દાસિયો આપી. પછી પુરૂષોમાં શ્રેષ્ઠ યુધિષ્ઠિર રાજાએ ભીષ્મ, દ્રોણાચાર્ય, ધૃતરાષ્ટ્ર, વિદુરજી, દુર્યોધનાદિ ભાઈઓ અને જે યુધિષ્ઠિરમાં પ્રીતિ રાખનારા હતા, તે સર્વને બોલાવી લાવવા નકુળને હસ્તિનાપુર પ્રત્યે મોકલ્યો. તે સમયે પૃથ્વીને વિષે મહા શૂરવીર અને મહાત્મા એકલા યુધિષ્ઠિરનોજ તે યજ્ઞ, જેમ સ્વર્ગમાં ઇંદ્રનો યજ્ઞ થયો હતો તેમ થવા લાગ્યો.

પ્રાવર્ત્તતૈવંયજ્ઞઃ સ પાંડવસ્ય મહાત્મનઃ ।

પૃથિવ્યામેકવીરસ્ય શક્રસ્યેવત્રિવિષ્ટપે ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि राजसूयपर्वणि राजसूयदीक्षायां
गुर्जरभाषायां त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ૩૩ ॥

અધ્યાય ૩૪ મો-પરોણાઓનું આગમન.

વૈશંપાયન ઉવાચ સ ગત્વા હાસ્તિનાપુરં નકુલઃ સમિતિંજયઃ ।

ભીષ્મમામંત્રયાંચક્રે ધૃતરાષ્ટ્રં ચ પાંડવઃ ॥

વૈશંપાયન કહે છે કે-હવે સભાને જીતે એવા નકુળે હસ્તિનાપુર જઈ ભીષ્મ અને ધૃતરાષ્ટ્રને યજ્ઞમાં આવવાનું આમંત્રણ કર્યું, દ્રોણાચાર્યાદિકને પણ ત્યાં પધારવાનું કર્યું. પ્રસન્ન થઈ તેઓ બ્રાહ્મણોને આગળ કરી ઇંદ્રપ્રસ્થ ગયા. એ પ્રમાણે યુધિષ્ઠિર રાજાનો રાજસૂય યજ્ઞ સાંભળી સર્વ દિશાઓમાંથી સૈકડો રાજાઓ પ્રસન્ન થઈને, યુધિષ્ઠિરને આપવા વાસ્તે અનેક તરેહનાં રત્નો લઈ, યજ્ઞનો સમારંભ જોવા તથા યુધિષ્ઠિર રાજાને મળવા ઇંદ્રપ્રસ્થ આવ્યા. ધૃતરાષ્ટ્ર, ભીષ્મપિતામહ, મહા બુદ્ધિમાન વિદુરજી, દુર્યોધનાદિ સર્વ ભાઈઓ, ગાંધાર દેશનો રાજા, મહા બળવાન શકુનિ, અચળ, વૃષક, રથિ, પુરૂષોમાં શ્રેષ્ઠ કર્ણ, મહા બળવાન શલ્ય, મહા પરાક્રમી આર્જુન, સોમદત્ત, ભૂરિશ્રવા, શલ્ય, અશ્વત્થામા, કૃપાચાર્ય,

દ્રોણાચાર્ય, જયદ્રથ, પુત્રસાહિત યજ્ઞસેન, પૃથ્વીપતિ શાલ્ય, સમુદ્રની નજીક રહેનારા સર્વ મ્લેચ્છો સહિત પ્રાગજ્યોતિષનો રાજા, મહારથ ભગદત્ત, પર્વતોમાં રહેનારા રાજાઓ, બૃહ-
દ્વ્યજ, પૌંડ્રક, તથા વંગ, કલિંગ, આકર્ષ, કુંતલ, ગાલવ, અંગ્રક, દ્રવિડ, સિંહલ અને
કાશ્મીર દેશના રાજાઓ, મહા તેજસ્વી કુંતીભોજ, ગૌરવાહન, મહા શૂરવીર બલ્લિકા,
પોતાના બે પુત્રો સહિત વિરાટ, મહા બળવાન માંવેલ, પોતાના પુત્રસહિત યુદ્ધમાં દુર્મદ
એવો શિશુપાળ, બળદેવજી, અનિરુદ્ધ, કંક, સારથુ, ગદ, પ્રદ્યુમ્ન, સાંપ, પરાક્રમી ચાર્દેજી,
ઉદ્ધમુક, નિશક, વીર અને ગાવહાદિ મહારથ યાદવો, મધ્ય દેશના કેટલાક રાજાઓ તથા
બીજા પશુ અનેક દેશોના રાજાઓ અને રાજપુત્રો હસ્તિનાપુર આવ્યા. તે સર્વનો યુધિ-
ષ્ઠિર રાજાએ સત્કાર કર્યો ને તેમની આગ્રાથી સેવકોએ તેમને ઉતારા વાસ્તે અનેક તરે-
હના ભોજનના પદાર્થોથી ભરેલાં, નિર્મળ અને મધુર જળથી ભરેલી વાવોવાળાં, ચોતરફ
વૃક્ષોથી શોભાયમાન, કૈલાસ પર્વતના શિખર જેટલાં ઉંચાં, મનને આનંદ આપનારાં,
અનેક તરેહનાં રત્ને કરીને શોભાયમાન, ચારે બાજુએ શ્વેત કિલ્લાઓથી શોભતાં, સુવર્ણથી
રચેલાં, મણિઓથી જેની જમાન જડી લીધેલી હતી એવાં. સુખે કરીને ચઢી શકાય એવા
દાદરવાળાં સુંદર આસનાદિ સાહિલોવાળાં, પુષ્પનાં તોરણો જેમાં લટકી રહ્યાં હતાં એવાં
અને અગુર્યંદનના ધૂપની સુગંધ જેમાં ખરેખરી રહી હતી એવાં, હંસ અને ચંદ્ર સરખાં શ્વેત,
મનુષ્યોએ જાવા લાયક, ચોતરફથી ખુલ્લી હવા આવે એવાં એક સરખા દારવાળાં, અનેક
તરેહના ગુણોએ કરી યુક્ત અને સુવર્ણાદિ વિચિત્ર ધાતુથી જડેલાં ઘરો આખ્યાં અને
તેમાં તે સર્વ રાજાઓ સત્કાર પામીને રહ્યા. પછી તેઓ ઘણી દક્ષિણા આપનારા તથા
ઘણા સભાસદોથી વિંટાયલા ધર્મરાજ યુધિષ્ઠિરને જોઈ ખુશી થયા. હે રાજન ! તે સભા
પશુ રાજાઓ તથા મહર્ષિ બ્રાહ્મણોએ કરીને ભરેલી હતી તેથી જેમ દેવતાઓથી ભરેલું
સ્વર્ગ શોભે તેમ શોભતી હતી.

તત્સદ્ પાર્થિવૈઃ કીર્ણં બ્રાહ્મણૈશ્ચ મહર્ષિભિઃ ।

સ્રાજતેસ્મ તદા રાજન્નાકપૃષ્ઠં યથામરૈઃ ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि राजसूयपर्वणि निमंत्रितराजागमने गुर्ज .

रभाषायां चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ૩૪ ॥

અધ્યાય ૩૫ મો-કામની વહેંચણુ.

वैशंपायन उवाच पितामहं गुरुंचैव प्रत्युद्गम्य युधिष्ठिरः ॥

અભિવાદ્ય તતો રાજન્નિદં ઘચનમબ્રવીત્ ॥

વૈશંપાયન કહે છે કે:-હે જનમેજય ! પછી યુધિષ્ઠિર રાજા, બીષ્મપિતા અને ગુરૂ
દ્રોણાચાર્યોદિ પાસે આવી તેમને પગે લાગી આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા. હે પિતામહ ! હે
દ્રોણાચાર્ય ! હે કૃપાચાર્ય ! હે અશ્વત્થામા ! હે દુર્યોધન ! હે વિવિંશતી ! આ યજ્ઞમાં
તમે સૌ ભારી ઉપર અનુગ્રહ કરો, ને જે માંડે ધન છે તે સર્વ તમારુંજ છે એમ જણાવો.
હું તમારી, પ્રાર્થના કરું છું કે, જેમ માંડે શ્રેય થાય તેમ કરો. આમ કહીને યુધિષ્ઠિર રાજાએ

તેઓને યથાયોગ્ય કામ સોંપ્યાં. તેમાં ભક્ષ્ય ભોજ્યાદિ જમવાના પદાર્થો તૈયાર કરાવવાનું કામ દુઃશાસનને, પ્રાહ્લણોનો સત્કાર કરવાનું અશ્વત્થામાને, રાજાઓની તજવીજ રાખવાનું સંજયને, અને સુવર્ણ, રત્નો તથા અનેક રંગનાં તરેહવાર વસ્ત્રોની સંભાળ રાખવાનું તથા દાનો આપવાનું કામ કૃપાચાર્યને સોંપ્યું, તેમ બીજાઓને પણ જેને જેવું યોગ્ય હોય તેને તેવું કામ સોંપ્યું. સર્વ કાર્યની તપાસ રાખવાનું કામ બીજમ અને દ્રોણાચાર્યે લીધું. વળી બાહ્લિક, ધૃતરાષ્ટ્ર, સોમદત્ત અને જ્યદ્રથ તો તે યજ્ઞમાં મુખ્ય થઈને હર્ષથી વ્યવસ્થા કરવા લાગ્યા. યજ્ઞમાં સર્વ ધર્મના જાણનાર વિદ્વરજ દ્રવ્ય વાપરનારા પુરૂષોથી વિંટાયલા શ્રીકૃષ્ણે, પ્રાહ્લણોને પ્રસન્ન કરવા વાસ્તે તેમના પગ ધોવાનું કામ લીધું હતું. હે રાજન ! યુધિષ્ઠિર રાજાને તથા તેમની સભાને જોવાની ઇચ્છાથી આવેલા રાજાઓમાંથી કાંઈ પણ રાજા, યુધિષ્ઠિરને આપવા વાસ્તે દ્રવ્યના એક હજાર સિક્કાથી ઓછું લાગ્યો હતો. તેઓ સર્વે યુધિષ્ઠિર રાજાને અનેક તરેહનાં રત્નો આપતા, પણ પોતાના મનમાં માનતા કે, આ “ હું રત્નો આપીશ તેણે કરીને રાજા કેમ સંતોષ પામશે. ” કેમકે એ યજ્ઞ કરે છે, એમ માની તેઓ માંહોમાંહે સરસાસરસી કરીને યુધિષ્ઠિરને વિશેષ દ્રવ્ય આપતા હતા. હે રાજન ! મહાત્મા યુધિષ્ઠિર રાજાનો યજ્ઞ જોવા સાડે ઇંદ્રાદિ લોકપાત્રદેવતાઓ વિમાને ચઢી ભાંગી આવેલા આકાશમાં ઉભા હતા. તેમના વિમાનને જેનાં શિખરોએ સ્પર્શ કર્યો હતો એવાં, દિવ્ય, વિમાનો આકારે આંધેલા, અનેક તરેહનાં રત્નોથી જડેલાં ઉત્કૃષ્ટ સમૃદ્ધિવાળાં અને રાજાઓ તથા પ્રાહ્લણો જેમાં રહેલા હતા એવાં ઘરોએ કરીને યજ્ઞસભા શોભતી હતી. સમૃદ્ધિએ કરીને વરૂણ દેવતાની સ્પર્ધા કરનાર યુધિષ્ઠિર રાજાએ, છ અગ્નિએ કરીને મોટી દક્ષિણાવાળો રાજસૂય યજ્ઞ કર્યો, ને સર્વ મનુષ્યોને ઇચ્છિત પદાર્થો આપી તૃપ્ત કર્યાં અને જેમાં ઘણું વપરાતું હતું, ભોજનના પદાર્થો તથા ભોજન કરનારાં મનુષ્યો જેમાં ઘણાં હતાં, અને રાજાઓ જેમાં રત્નોનાં નજરાણાં આપતા હતા એવોયજ્ઞનો સમારંભ થયો. પછી મંત્ર જાણવામાં તથા હસ્તક્રિયામાં કુશળ એવા પ્રાહ્લણોએ અગ્નિમાં હોમ કરતાં બાકી જે શેષ હુતદ્રવ્ય રહ્યું હતું, તેની સ્વિષ્ટકૃત આહુતી આપી, તેથી સર્વ દેવતાઓ તૃપ્ત થયા. એ પ્રમાણે તે યજ્ઞમાં જેમ દેવતાઓ તૃપ્ત થયા, તેમ દક્ષિણા, અન્ન અને ઘણા દ્રવ્યો કરીને પ્રાહ્લણો આનંદ પામ્યા અને સેવકા તથા ઇતર વર્ણો પણ સંતોષ પામી.

યથા દેવાસ્તથા વિપ્રા દક્ષિણાન્નમહાધનૈઃ ।

તત્પુષુઃ સર્વવર્ણાશ્ચ તસ્મિન્યજ્ઞે મુદાન્વિતાઃ ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि राजसूयपर्वणि यज्ञकरणे गुर्जरभाषायां
पंचत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥

અધ્યાય ૩૬ મો-શ્રીકૃષ્ણને અર્ધપ્રદાન.

વૈશંપાયન ઉવાચ તતો મિવેચનિયેન્દ્રિ વ્રાહ્મણા રાજમિઃ સહ ।

અંતર્વેદીં પ્રથિવિશુઃ સત્કારાર્હામહર્ષયઃ ॥

વૈશંપાયન કહે છે કે:-પછી રાજસૂય યજ્ઞના અંગમાં થતા સોમયાગને દિવસે સત્કાર પામવા લાયક મહર્ષિ આત્મણોએ, રાજ્ઞઓ સહિત વજ્ર મંડપમાં પ્રવેશ કર્યો, તે સમય તેઓ બહુ શોભતા હતા. હે રાજ્ઞ ! બ્રહ્મભક્ષામાં મળેલા દેવતાઓ તથા દેવઋષિઓ યજ્ઞના કામથી ત્યારે નિવૃત્તિ પામતા, ત્યારે અનેક તરેહની મન ગમતી વાર્તાઓ તથા શાસ્ત્રાર્થ કરતા હતા. કેટલાક પૂર્વ પક્ષી થઈને પોતાનો મત સ્થાપન કરતા, તેનું કેટલાક ઉત્તર પક્ષી થઈને ખંડન કરતા હતા. એમ વારંવાર એક બીજાનો મત પરસ્પરે ખંડન મંડન કરીને તેઓ વિનોદ કરતા હતા. તેમાં કેટલાક ઋષિઓ શબ્દોના અર્થ તાણી તોડીને કરતા, અને કેટલાક યથાર્થ કરતા હતા. વળી કેટલાક ઋષિઓ અનેક તરેહના તર્કથી તથા શાસ્ત્રનાં ઉદાહરણોથી શબ્દોના ખરા અર્થને ઉઘાટાવી નાંખતા, ને બીજાઓએ કરેલા અર્થનો, જેમ રથેન પક્ષિઓ આકાશમાં માંસનો ત્યાગ કરે, તેમ ત્યાગ કરતા હતા. કેટલાક સર્વ ભાષ્ય જાણનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ કેટલાંક ધર્મ અર્થને જાણવામાં કુશળ, તથા કેટલાક મોટા વ્રતવાળા ઋષિઓ અનેક તરેહની વાતો કરી હર્ષ પામતા હતા. મોટા વિસ્તારવાળો યજ્ઞ મંડપ, વેદમાં કુશળ એવા દેવતા, આત્મણો અને ઋષિઓથી ભરેલો હતો, તેથી જેમ નક્ષત્રોએ કરીને આકાશ શોભે તેમ શોભતો હતો. તેની અંદર કોઈ શૂદ્ર અથવા જનોઈ વગરના માણસ ન હતા નહીં. હવે તે યુદ્ધિમાન અને મોટી શોભાવાળા ધર્મરાજ યુધિષ્ઠિરની યજ્ઞ વિધિમાં ધણી સમૃદ્ધિ જોઈને, ઋષિ નારદ સંતોષ પામ્યા. તેમને એક મોટો વિચાર એ થયો કે, મંડપમાં સર્વ ક્ષત્રિયોનો સમાગમ થયેલો હતો તેને તેમણે મેં જે અંશાવતરણ પ્રકરણમાં તમને પૂર્વે બ્રહ્મલોકમાં થએલું વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યું હતું તે યાદ કરી દેવતાઓના સમાગમ જેવો જાણ્યો. કમળ જેવાં સુંદર નેત્રવાળા હરિ ભગવાનનું સ્મરણ કરીને પોતાના મનમાં વિચારવા લાગ્યા કે, દેવતાઓના શત્રુઓને નાશ કરનાર, સમર્થ અને શત્રુના પુરને જીતનાર સાક્ષાત્ નારાયણ, પોતાની પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરીને ક્ષત્રિય જાતિમાં ઉત્પન્ન થયા છે. પૂર્વે પોતે સર્વ દેવતાઓને આજ્ઞા આપી હતી કે, તમે પૃથ્વી ઉપર ગવતરો. એ પ્રમાણે દેવતાઓને આજ્ઞા આપીને મહા સમર્થ સર્વ જીત પ્રાણીને ઉત્પન્ન કરનાર અને પોતાના વંશનું ભરણપોષણ કરનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ નારાયણ, પૃથ્વીમાં યદુ વંશને વિષે વસુદેવને ઘેર ઉત્પન્ન થઈને યાદવોમાં પોતાની શોભાએ કરી, જેમ નક્ષત્રોમાં ચંદ્ર શોભે તેમ શોભે છે. જેની જીભાઓના બળની ધંદ્ર સહિત સર્વ દેવતાઓ ઉપાસના કરે છે, તે આ ભગવાન આજ્ઞ મનુષ્ય સ્વરૂપ ધારણ કરીને વિરાજે છે, બળે કરીને યુક્ત આ સર્વ ક્ષત્રિયોનો નાશ કરવા ઇચ્છે છે. એ પ્રમાણે સર્વજ્ઞ, ધર્મ જાણનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ અને મહા યુદ્ધિમાન નારદ વિચાર કરવા લાગ્યા. યજ્ઞે કરી આરાધન કરવા યોગ્ય, સર્વમાં વ્યાપક અને સર્વના ઇશ્વર હરિ ભગવાનનું ધ્યાન કરીને યુધિષ્ઠિરના યજ્ઞમાં ધણા માનથી તે ખેડા હતા. પછી બીજામિતાએ ધર્મરાજ યુધિષ્ઠિરને કહ્યું કે, હે ભારત ! હવે રાજાઓનું યથાયોગ્ય પૂજન કરો; તેમાં આચાર્ય, બ્રાહ્મણ, સંઘી સંન્યાસી મિત્ર અને રાજા, એ છ જણા અર્ધ પામવા લાયક

કહેલા છે. એ સર્વે આપણે ત્યાં ધણેક કાળે આવેલા છે, માટે હે રાજન ! તેઓ પ્રત્યેકને માટે અર્ધ લાવો; તેમાં પણ જે સમર્થ અને શ્રેષ્ઠ હોય તેને સારૂ પ્રથમ લાવો. યુધિષ્ઠિરે પૂછ્યું કે, હે પિતામહ ! તમે પ્રથમ કોને અર્ધ આપવા ધારો છો ? જે યોગ્ય હોય તે કહો. વૈશંપાયન કહે છે કે મહા પરાક્રમી શંતનુના પુત્ર બીષ્મ પોતાની બુદ્ધિથી નિશ્ચય કરીને કહ્યું કે, હે રાજન ! હું પૃથ્વીમાં પૂજા કરવા યોગ્ય શ્રીકૃષ્ણને માનું છું. કારણ કે તેઓ સર્વની વચમાં તેજ, બળ અને પરાક્રમે કરીને જેમ સર્વ તેજસ્વી પદાર્થોમાં સૂર્ય પ્રકાશમાન થઇને શોભે તેમ શોભે છે. વળી જેમ સૂર્યે કરી અંધકાર ટળી જઇને પ્રકાશ થાય અને વાયુએ કરી વાયુ વિનાના પુરૂષને હર્ષ થાય તેમ શ્રીકૃષ્ણભગવાને કરીને આપણી સભાને પ્રકાશ અને હર્ષ થાય છે, માટે પ્રથમ શ્રીકૃષ્ણની અર્ધ આપીને પૂજા કરો. પિતામહની આજ્ઞા સાંભળી મહાપ્રતાપી સહદેવ શ્રીકૃષ્ણ વાસ્તે વિધિયુક્ત ઉત્તમ અર્ધ લઇ આવ્યા, જે શ્રીકૃષ્ણે શાસ્ત્રમાં કહેલી પૂજાની વિધિએ ગૃહણ કર્યો. હે જનમેજય ! એ પ્રમાણે શ્રી કૃષ્ણની પૂજા થઈ, તે મહા બળવાન ચેદિરાજ શિશુપાળથી સહન થયું નહીં; તે બીષ્મ અને યુધિષ્ઠિર પાસે આવી સભામાંજ શ્રીકૃષ્ણને દૂધણુ આપતાં આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો.

સ ઉપાલભ્ય મીષ્મં ચ ધર્મરાજં ચ સંસદિ ।

અપાક્ષિપદ્માસુદેવં ચેદિરાજો મહાબલઃ ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि अर्धाभिहरणपर्वणि कृष्णार्घदाने
गुर्जरभाषायां षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ૬૬ ॥

અધ્યાય ૩૭ મો-શિશુપાળે કાઢેલો ઉભરો.

શિશુપાલ ઉત્ત્રાચ નાયમર્હતિ વાર્ણેય સ્તિષ્ઠત્સ્વહ મહાત્મસુ ।

મહીપતિષુ કૌરવ્ય રાજવત્પાર્થિવાર્હણમ્ ॥

શિશુપાળ કહે છે કે:-હે કુરૂવંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા યુધિષ્ઠિર ! અહિંયાં પૃથ્વીના પતિ મહાત્મા સર્વ રાજાઓ ખેડા છતાં આ કૃષ્ણ રાજાની પેઠે પૂજા પામવા યોગ્ય નથી. તમોએ સ્નેહથી પૂજા કરી, એ તમારા જેવા મહાત્માને યોગ્ય નથી. હે પાંડવો ! તમે અજ્ઞાની હોવાથી સૂક્ષ્મ ધર્મને જાણતા નથી. તેમ સ્મૃતિઓનાં વાક્યોનો ત્યાગ કરનાર ગંગાનો પુત્ર બીષ્મ પણ થોડી બુદ્ધિવાળો છે. હે રાજન ! તમે ધર્મિષ્ઠ થઇને કૃષ્ણની પ્રીતિથી પૂજા કરો છો તેથી જગતમાં અપમાન પામશો, ને બીષ્મનું તો તમારાથી પણ અધિક અપમાન થશે આ રાજ્ય વગરનો કૃષ્ણ, અહીંની પેઠે બીજે ઠેકાણે રાજાઓની સમક્ષ પૂજા પામવાને કેમ યોગ્ય ગણાશે ? હે કુરૂવંશમાં શ્રેષ્ઠ ! કદી તમે કૃષ્ણને વૃદ્ધ માની એની પૂજા કરતા હો, તો વસુદેવ ખેડા છતાં તેનો પુત્ર પૂજા પામવા યોગ્ય કેમ ગણાય ? અથવા કૃષ્ણને તમે તમારું પ્રિય કરનાર તથા તમારામાં સ્નેહ રાખનાર માનીને પૂજ્યા હોય તો દુપદ રાજા છતાં એ પૂજવા યોગ્ય કેમ કહેવાય ? વળી હે યુધિષ્ઠિર ! કદાપિ આ કૃષ્ણને તમે આચાર્યરૂપ માનીને પૂજ્યા હોય તો દ્રોણાચાર્ય છતાં એ પૂજા પામવા યોગ્ય નથી. અથવા તમે એને બ્રાહ્મણરૂપ માનતા હો, તો અવસ્થાએ કરી વૃદ્ધ વેદ વ્યાસ અહીં

એકા છતાં તમે એની પૂજા કેમ કરી ? વળી પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે જેને મૃત્યુ છે એવા શંતનુના પુત્ર સર્વ પુરૂષોમાં શ્રેષ્ઠ ભીષ્મ છતાં આ કૃષ્ણની પૂજા તમે કેમ કરી ? હે કુરુ-વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા રાજન ! તમોએ સર્વ શાસ્ત્ર જાણનારા અશ્વત્થામા, સર્વ રાજાઓમાં શ્રેષ્ઠ દુર્યોધન, તથા ભરત વંશના આચાર્ય કૃપાચાર્ય છતાં કૃષ્ણને કેમ પૂજ્યા ! વળી કિન્નરોના અધિપતિ દ્રુમને મૂકી તથા પાંડુરાજ સરખા શ્રેષ્ઠ લક્ષણોવાળા અને દુઃખે કરીને પણ ન જીતાય એવા ભીષ્મક, રૂકિમન, એકલવ્ય અને મદ્રદેશનો રાજા શલ્ય છતાં આ કૃષ્ણની તમે પૂજા કેમ કરી ? હે ભરતવંશી યુધિષ્ઠિર ! પરશુરામનો પ્રિય શિષ્ય, જેણે યુદ્ધમાં પોતાના બળે કરીને સર્વ રાજાઓને જીત્યા છે, એવા મહા બળવાન કર્ણનો ત્યાગ કરી તમે કૃષ્ણને કેમ પૂજ્યા ? હે કુરુકુળમાં શ્રેષ્ઠ ! આ કૃષ્ણ બ્રાહ્મણ નથી, તેમ આચાર્ય અથવા રાજા પણ નથી, ત્યારે તમે એને ખુશી કરવા સાર એની પૂજા કરી છે; પણ હે ભારત ! તમારે જ્યારે કૃષ્ણનીજ પૂજા કરવી હતી ત્યારે આ સર્વ રાજાઓને અપમાન લગાડવા માટે અહીં શું કામ બોલાવ્યા ? હે કુતીના પુત્ર ! મહાત્મા એવા તમોને આ અમે સર્વ રાજાઓ જે કર આપીએ છીએ તે ભયથી યા લોભથી અથવા સમજાવ્યાથી આપતા નથી, પણ માત્ર ધર્મમાં તત્પર એવા તમોને ચક્રવર્તી થવાની ઇચ્છા છે તેથી આપીએ છીએ. તમોએ તો અમને ગણકાર્યા વગર આ રાજાઓની સલામાં જેનામાં પૂજા પામવાનાં કંઈ લક્ષણ નથી એવા કૃષ્ણની પૂજા કરી, એ ઉપરાંત રાજાઓનું બીજું શું અપમાન કહેવાય ? એટલું કહી શિશુપાળ સલામાં મોટેથી કહેવા લાગ્યો કે, આ ધર્મપુત્ર યુધિષ્ઠિરનો જગતમાં ધર્માત્માપણાનો જે યશ હતો, તે આજે એકાએક નાશ પામ્યો છે, કારણ કે, એના વિના બીજો કોણ આ ધર્મબ્રષ્ટ કૃષ્ણની પૂજા કરે ? વૃષ્ણિકુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા દુષ્ટ કૃષ્ણે પૂર્વે કંસનો નાશ કર્યો છે, અને મહાત્મા જરાસંધને પણ કપટથી મરાવ્યો છે. હવે યુધિષ્ઠિરમાં જે ધર્માત્માપણું હતું તે નાશ પામ્યું, કેમકે એમણે કૃષ્ણની પૂજા કરીને પોતાની નિર્બળતા જણાવી છે. આમ કહી વળી તે શ્રીકૃષ્ણને કહેવા લાગ્યો કે, હે માધવ ! કુતીના પુત્ર આ પાંડવો જે ભય પામ્યા અથવા દીન થયા વા તપસ્વી પુરૂષો જેવા થયા હોય, તો તમારે તેમને તમોને યોગ્ય જે પૂજા હતી તે કહેવું હતું, પણ જ્યારે તેમણે તમારી રાજાની પેઢે પૂજા કરવા માંડી ત્યારે પૂજા પામવા લાયક નહીં એવા તમે તેઓને પૂજા કરવા દેવી ન હતી. આ તો જેમ હુતદ્રવ્યનો શેષભાગ મનુષ્ય વગરના સ્થળમાંથી કૂતરો લઇ જાય, તેમ તમને નહીં મળવા યોગ્ય પૂજા તમે ગ્રહણ કરીને ગર્વ ધરો છો. હે વાસુદેવ ! તમારી પૂજા કરી પાંડવો તમારા આશ્રયની આશા રાખે છે, તે તમને પૂજે તેમાં આશ્ચર્ય નથી. હે કૃષ્ણ ! જેમ નપુંસક પુરૂષ આગળ ઝિયોતી એટલા તથા આંધળા પુરૂષ આગળ સ્વરૂપ-માન પદાર્થ વૃથા છે, તેમ રાજા વિનાના પુરૂષની રાજાની પેઢે પૂજા કરવી વૃથા છે. પછી તેણે સર્વ સલાને કહ્યું કે, આજે આપણે યુધિષ્ઠિર, ભીષ્મ અને કૃષ્ણને જેઈ લીધા. અહીં સૌ સરખા છે. એ પ્રમાણે કહી આસન ઉપરથી ઉભો થઇ શિશુપાળ ત્યાંથી કેટલાક રાજાઓ મહિત બહાર જવા લાગ્યો.

इत्युक्त शिशुपालस्तानुत्थाय परमासनात् ।

निर्ययौ सदसस्तस्मात् सदिते राजभिस्तदा ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि अर्घ्याभिहरणपर्वणि शिशुपालक्रोधे
गुर्जरभाषायां सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥

અધ્યાય ૩૮ મો. શિશુપાળ સાંત્વન.

वैशंपायनउवाच ततो युधिष्ठिरो राजा शिशुपालमुपाद्रवत् ।

उवाच चैनं मधुरं सांत्वपूर्वमिदं वचः ॥

વૈશંપાયન કહે છે કે:-યુધિષ્ઠિર રાજા શિશુપાળ પ્રત્યે સાંત્વનાપૂર્વક મીઠી વાણીથી પછી આ પમાણે કહેવા લાગ્યા કે, હે પૃથ્વીપતિ શિશુપાળ ! તમે જે બોલો છો તે યોગ્ય નથી, કેમકે વૃથા દુષ્ટ વચનો બોલવા એ મોટો અધર્મ છે. આ શાંતનુના પુત્ર બીષ્મ, જે પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ ધર્મ જાણે છે, તે પ્રમાણે બીજો કાંઈ રાજા જાણતો નથી, માટે તમે એ-ઓનું વૃથા અપમાન કરો મા. અહીં તમારાથી વૃદ્ધ ધણા ગળાઓ છે તેમની તરફ જોઈને, તે સૌ જેમ શ્રીકૃષ્ણની પૂજાને સહન કરે છે, તેમ તમે પણ સહન કરો. હે શિશુપાળ ! જેમ આ બીષ્મ શ્રીકૃષ્ણને તત્વથી જાણે છે, તેમ તમે જાણતા નથી. બીષ્મ બોલ્યા કે, શિશુપાળને સમજાવીને પ્રસન્ન કરવો નહીં, કેમકે, એ સમજાવવા યોગ્ય નથી. જગતમાં વૃદ્ધ પુરૂષોમાં શ્રેષ્ઠ શ્રીકૃષ્ણની પૂજાનું એ અપમાન કરે છે પણ યુદ્ધ કરનાર પુરૂષોમાં શ્રેષ્ઠ એવો ક્ષત્રિય, યુદ્ધમાં બીજા ક્ષત્રિયોને જીતી તેમને વશ કરે, તે તેમનો ગુરૂ કહેવાય છે. તે પ્રમાણે આ સર્વ રાજાઓમાંથી, યુદ્ધને વિષે શ્રીકૃષ્ણના તેજ કરીને નહીં જીતાયેલો એવો એક પણ રાજા હું દેખતો નથી. શ્રીકૃષ્ણ અમારે એકતેજ પૂજવા યોગ્ય નથી, પણ ત્રણે લોકમાં સર્વને પૂજા કરવા યોગ્ય છે. એમણે ક્ષત્રિયોમાં શ્રેષ્ઠ એવા ધણા ક્ષત્રિયોને જીત્યા છે, ને એમનામાં સર્વ જગત લય થાય છે તેથી અહીં મોટા વૃદ્ધ પુરૂષો બેઠેલા છે, તોપણ અમે શ્રીકૃષ્ણનું જ પૂજન કરીએ છીએ હે શિશુપાળ ! તું આ પ્રમાણે બોલવા યોગ્ય નથી ને તને શ્રીકૃષ્ણમાં એવી બુદ્ધિ પણ મા થાઓ. હે રાજન ! મેં ધણા જ્ઞાની પુરૂષોની સેવા કરી છે, ને તેમનાથી શ્રીકૃષ્ણના ગુણ સાંજાળ્યા છે. મારી પાસે આવેલા પુરૂષોથી પણ આ વિશેષ બુદ્ધિમાન શ્રીકૃષ્ણના જન્મથી પૂતનાવધાદિ કર્મો ધણા સાંભળ્યાં છે, માટે હે શિશુપાળ ! પૃથ્વીમાં સર્વને સુખ આપનાર અને સત્પુરૂષોથી પૂજા પામેલા શ્રીકૃષ્ણની પૂજા અમે કેવળ મતલબથી અથવા સંઘર્ષને લીધે કરી નથી. વળી અહીં આવેલાઓમાં બાળક હશે તેની પણ અમે પરીક્ષા નથી કરી, એમ તું જાણીશ નહિં સર્વની પરીક્ષા કરી જોઈ છે. અમે ગુણે કરીને જે વૃદ્ધ પુરૂષો છે, તેમને પણ મૂકીને શ્રીકૃષ્ણને પૂજા કરવા યોગ્ય માન્યા, તે તેમનાં યશ શૌર્ય અને વિજય જાણીને, તેમની પૂજા કરી છે. વળી હે શિશુપાળ ! બ્રાહ્મણોમાં જ્ઞાની, ક્ષત્રિયોમાં બળવાન, વૈશ્યમાં ધન ધાન્યવાળો અને શૂદ્રમાં સારા કુળમાં જન્મ લેનાર વૃદ્ધ કહેવાય છે, માટે અમે શ્રીકૃષ્ણની પૂજા બે કારણથી કરી છે, તે એ કે, એક તો શ્રીકૃષ્ણ વેદ અને વેદોના અંગોને જાણે છે, બીજું એમનામાં સર્વ કરતાં અધિક બળ છે. મનુષ્યમાં શ્રીકૃષ્ણ વિના બીજો કાણ શ્રેષ્ઠ નથી. એમનામાં ઉદારતા, મહત્તા, શાસ્ત્ર, શ્રવણ, શૌર્ય, લજ્જા, યશ, ઉત્તમ બુદ્ધિ, પ્રજ્ઞ, સમૃદ્ધિ, ધૈર્ય સંતોષ અને બળ,

એ સર્વ ગુણો રહેલા છે. વળી એ સર્વમાં જ્ઞાનવાન, આચાર્ય, પિતા અને ગુરૂ રૂપ છે, માટે અમે એમની પૂજા કરી છે. હે રાજાઓ ! તમે સર્વે ક્ષમા કરવા યોગ્ય છો. શ્રીકૃષ્ણ બ્રહ્મણ, ગુરૂ, બ્રહ્મચારી, સંન્યાસી તથા રાજારૂપ છે. સર્વ જગતની ઉત્પત્તિ અને લય પણ આ અવિનાશી એવા શ્રીકૃષ્ણથીજ થાય છે, કેમકે, એ સર્વ જગતના કર્તા રૂપ જેનું દેખવામાં આવતું નથી એવા આદિકરણ, અવિનાશી અને સર્વ ભૂત પ્રાણી માત્રથી જુદા છે. વળી પાંચ કર્મેન્દ્રિયો પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો, અને પાંચ પ્રાણ, મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, અહંકાર, પૃથ્વી, જળ, તેજ, વાયુ, આકાશ, જરાયુગ્મદિ ચાર પ્રકારના પ્રાણીઓ, સૂર્ય ચંદ્ર, નક્ષત્રો, ગ્રહો, દિશાઓ, અને અગ્નિહોત્ર જેમાં મુખ્ય છે એવા સર્વ વેદો પણ શ્રીકૃષ્ણમાંજ રહેલા છે. જેમ સર્વ વેદોમાં ગાયત્રિ, મનુષ્યોમાં રાજા, નદીઓમાં સમુદ્ર, નક્ષત્રોમાં ચંદ્ર, તેજસ્વીઓમાં સૂર્ય, પર્વતોમાં મેરૂ અને સર્વ પક્ષિઓમાં ગરૂડ મુખ્ય છે, તેમ દેવતાઓ સહિત આ બ્રહ્માંડમાં શ્રીકૃષ્ણ મુખ્ય છે. તેમને અજ્ઞાની તેવો શિશુપાળ ઓળખતો નથી, તેથી બધે ઠેકાણે આ પ્રમાણે બોલે છે: કારણ કે, જેમ બુદ્ધિમાન પુરૂષ શેષ કરેથી ઉત્કૃષ્ટ ધર્મને જાણે છે, તેમ એ જાણતો નથી. બાળક અને વૃદ્ધો સહિત મહાત્મા રાજાઓમાંથી એવો કોણ છે કે જે શ્રીકૃષ્ણને પૂજવા અયોગ્ય માનીને તેમની પૂજા ન કરે ? હવે આ શિશુપાલ, બધી મહેનતથી થયેલી પૂજાને જાણીને એ વિષે જેમ એને કરવું યોગ્ય હોય તેમ બલે કરે.

अथैव दुष्कृतां पूजां शिशुपालो व्यवस्यति ।

दुष्कृताशां यथान्यायं तथाऽयं कर्तुमर्हति ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि अर्घ्याभिहरणपर्वणि भीष्मवाक्ये गुर्जरभाषायामष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥ ૩૮ ॥

અધ્યાય ૩૮ મો-શ્રીકૃષ્ણ પૂજનથી રાજાઓ છેડાયા.

वैशंपायनउवाच एवमुक्त्वा ततो भीष्मो विररागमहाबलः ।

व्याजहारोत्तरं तत्र सहदेवोर्थवद्वचः ॥

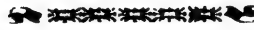
વૈશંપાયન કહે છે કે,-એ પ્રમાણે કહીને મહા બળવાન બીષ્મ નિવૃત્તિ પામ્યા ત્યારે સહદેવે હેતુ સહિત બોલવા માંડ્યું કે, હે રાજાઓ ! મેં કેશી દૈત્યનો નાશ કરનાર તથા અગણિત પરાક્રમવાળા શ્રીકૃષ્ણની પૂજા કરીને, સર્વ બળવાન પુરૂષોની સમક્ષ, પૂજાને સહન કરતો નથી તેના મસ્તક ઉપર પગ મૂક્યા સરખું કર્યું છે, એમ હું કહું છું, તેનો મને તે જો સામે થઇને ઉત્તર આપશે તો હું તેનો નાશ કરીશ, ને અર્ધે કરીને પૂજા કરવા યોગ્ય જે બુદ્ધિમાન આચાર્ય, અને વડીલ પુરૂષો હશે, તેમની પૂજા કરીશ એમ તમે જાણો. વૈશંપાયન કહે છે કે,-હે રાજા ! એ પ્રમાણે સહદેવ ગર્વિષ્ટ અને બળવાન રાજાઓની વચમાં બોલ્યો, તોપણ બુદ્ધિમાન રાજાઓમાંથી કોઇ કશું બોલ્યો નહીં. તે સમયે સહદેવના મસ્તક ઉપર પુષ્પની વૃષ્ટિ થઇ ને કાઢને જાણુવામાં ન આવે એમ અંતરિક્ષમાં સાધુ સાધુ બોલાવા માંડ્યું. સર્વ સંશય ટાળનારા અને સર્વ લોકને જાણનારા નારદ સર્વ મનુષ્યોની વચમાં ખુલી રીતે બોલ્યા કે, કમળ પત્ર સરખાં નેત્રવાળા શ્રીકૃષ્ણની જે કાઢ

પૂજા નથી કરતો, તે જીવતાં પણ મુવા સરખો છે, તેની સાથે કોઈ દિવસે બાપણ કરવું પણ યોગ્ય નથી. વૈશંપાયન કહે છે કે, -પછી આ પ્રાત્નણુ. ક્ષત્રિય, અને આ વૈશ્ય છે, એમ જાણનારા સહદેવે, જેઓ પૂજા કરવા યોગ્ય હતા તેમની પૂજા કરીને વિધિ કર્મ સમાપ્ત કર્યું. બ્યારે શ્રીકૃષ્ણની પૂજા થઈ ત્યારે ક્રોધે કરીને તાંબા જેવાં લાલ નેત્રવાળો શત્રુઓને પીડા પમાડનાર સુનીથ નામે રાજા સર્વ રાજાઓને કહેવા લાગ્યો કે, હું, સેનાપતિ થઈને ઉભો છું એમ તમે માનો, ને આવો આપણે સર્વ મળીને યાદવો તથા પાંડવો સાથે યુદ્ધ કરીએ. એ પ્રમાણે સર્વ રાજાઓને ઉશ્કેરીને તેમના સહિત તેણે યુધિષ્ઠિરના યજ્ઞમાં વિદ્ય કરવાનો વિચાર કર્યો. તે સમયે શિશુપાલ જેમાં મુખ્ય છે એવા સર્વ રાજાઓ ક્રોધ કરવા લાગ્યા; તેથી તેમનો વર્ણ ફરી ગયેલો દેખાતો હતો. તેમણે સૌએ યુધિષ્ઠિરને ચક્રવર્તી થવાનો અભિષેક તથા શ્રીકૃષ્ણનો સત્કાર જેમ ન થાય તેમ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. એ પ્રમાણે નિશ્ચય કરી ક્રોધ પામી, પોતાના બળને નહીં જાણનારા રાજાઓ, તેમના રતેહી પુરૂષોએ તેમને વાર્યા છતાં પણ અનેક તરેહનાં વચનો બોલવા લાગ્યા. તે સમયે તેમનાં શરીર, જેમ કોઈ પુરૂષ સિંહ પાસેથી માંસ ઉપાડી લે, ને તેથી ગર્જના કરતા એવા તે સિંહનું સ્વરૂપ સોભે તેમ શોભતાં હતાં. શ્રીકૃષ્ણે, જેનો પાર આવે નહીં ને જે નાશ ન પામે એવી ને રાજાઓફી સમુદ્ર જેવી સેનાનો સમુદાય યુદ્ધ વાસ્તે સંકેત કરતો હતો તે જાણી લીધું.

તં बलौघमपर्येतं राजसागरमक्षयं ।

कुर्वाणं समयं कृष्णो युद्धाय बुबुधे तदा ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि अर्घ्याभिहरपर्वणि राजमंत्रणे गुर्जरभा
षायामेकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ३९ ॥

અધ્યાય ૪૦-મો. શિશુપાળવધ પર્વ-યુધિષ્ઠિરનું સાંત્વન.

वैशंपायनउवाच ततः सागरसंकाशं दृष्ट्वा नृपतिमंडलं ।

संवर्तवाताभिहतं भीमं क्षुब्धमिवाणवम् ॥

વૈશંપાયન કહે છે કે, -પછી મહા તેજસ્વી અને ઇંદ્રની પેઠે શત્રુઓને નાશ કરનાર યુધિષ્ઠિર રાજાએ, તે રાજાઓના મંડળને વંદેનીઆ વાયુથી હણાઈને ભયંકર થયેલા અને લોભ પામેલા સમુદ્ર જેવું જોઈ બૃહસ્પતિ જેવા, બુદ્ધિમાન પુરૂષોમાં મુખ્ય અને કૌરવોના પિતામહ વૃદ્ધ બીજાને કહ્યું કે, હે પિતામહ ! આ સમુદ્ર જેવો રાજાઓનો જમાવ ક્રોધથી ચલાયમાન થયો છે, તેથી આપણા યજ્ઞમાં વિદ્ય ન થાય અને બધી પ્રજાનું કલ્યાણ થાય, એવું જે કંઈ આપણને કરવા યોગ્ય હોય તે -કહો. એ પ્રમાણે યુધિષ્ઠિરે પૂછવાથી બીજાએ કહ્યું કે, હે કુરૂવંશમાં સિંહરૂપ ! આપણે શ્રીકૃષ્ણનો આશ્રય કરીને ઉત્તમ નીતિ પ્રમાણે ચાલ્યા છીએ, માટે તું કંઈ ભય પામ નહિ; કેમકે કૂતરો શું સિંહનો નાશ કરી શકે છે ? હે રાજન ! જેમ કોઈ સિંહ સુતો હોય ત્યાં આવી કૂતરાઓ એકઠા મળીને બસે, તેમ આ વૃષ્ણિકુળમાં સિંહરૂપ શાંત થઈને બેઠેલા શ્રીકૃષ્ણની પાસે આ ક્રોધ પામેલા સર્વ રાજાઓ બસે છે. તેમને અદ્ય પરાક્રમવાળો એટલે દેશનો રાજા શિશુપાળ યમ લોક પ્રત્યે મોકલવા

સારૂ ઉશ્કેરીને સિંહ સરખા કરે છે, તેથી હે યુધિષ્ઠિર ! શ્રીકૃષ્ણ, હિરણ્યાક્ષ દૈત્યની પેઠે શિશુપાલનો નાશ કરીને તેમાં પોતાના પૂર્વના પાર્ષદ એટલે સેવકનું જે તેજ છે તે લઇ લેવાની ઇચ્છા કરે છે. આ સર્વ રાજાઓ સહિત શિશુપાલની બુદ્ધિનો લોપ થયો છે; કેમકે મનુષ્યોમાં સિંહરૂપ અને ત્રણે લોકમાં સર્વ ભૂત પ્રાણિયોને ઉત્પન્ન તથા લય કરનાર શ્રીકૃષ્ણ જેનો નાશ કરવાની ઇચ્છા કરે છે, તેની (શિશુપાલની) બુદ્ધિનો પ્રથમ નાશ થાય છે. વૈશંપાયન કહે છે કે,—હે ભારત ! એવાં ભીષ્મનાં વચન સાંભળી એટલી દેશનો રાજા શિશુપાલ તેમને કઠોર વાણી સંભળાવવા શાગ્યો.

इति तस्य वचः श्रुत्वा ततश्चेदिपतिर्नृपः ।

भीष्मं रूक्षाक्षरावाचः श्रावयामास भारत ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि शिशुपालवधपर्वणि युधिष्ठिराश्वાસને
गुर्जरभाषायां चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥

અધ્યાય ૪૧ મો-ભીષ્મને ઉપાલંબ.

શિશુપાલ ઉવાચ વિभीષિકાભિર્બહ્વીભિર્ભીષયન્સર્વપાર્થિવાન્ ।

नद्यपत्रषसेकस्माद्वृद्धः सन्कुलपांसवः ॥

શિશુપાલ કહે છે કે:—હે ભીષ્મ ! કુરૂકુળમાં કાળજી જેવા તમે વૃદ્ધ થઇને લય ભરેલાં વાક્યે સર્વ રાજાઓને લય પમાડતાં કેમ શરમાતા નથી ? કાર્યરૂપ પરિણામને પામનાર જે માયા તથા તેમાં જે ચૈતન્ય-પરમાત્માનું પ્રતિબિંબ પડે છે તે પ્રતિબિંબ અને માયાના અધિષ્ઠાન રૂપ જે નિર્વિશેષ વસ્તુ ચૈતન્ય-પરમાત્મા છે તેને વિષે તત્પર એવા તમોએ શું ધર્મથી ઉલટું બોલવું યોગ્ય છે ? તમે સર્વ કૌરવોમાં ઉત્તમ છો, ને જેમ શુકાનવાળા તથા માલમાદિ ખલાસિયો જેમાં છે, એવા મોટા વહાણને બાંધેલું નાનું વહાણ સમુદ્રના પારને પામે, તથા જેમ શરીર અન્નના આધારથી ચાલે, તેમ આ કુરૂકુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા સર્વે તમારાજ આધારથી વર્તે છે, પણ તમે કૃષ્ણના પૂતનાવધાદિ કર્મ કહીને અમારા મનને તાપ પમાડ્યો, તેથી હે ભીષ્મ ! એનું વખાણ કરનારા મૂર્ખ એવા જે તમે, તેની જીભના, કપાઇને સો કડકા કેમ થતા નથી ? કારણ કે કૃષ્ણ બાળકોથી તે વૃદ્ધ પુરૂષો લગી નિંદવા લાયક છે, એનું તમે વૃદ્ધ થઇને વખાણ કરવા ઇચ્છો છો, પણ એણે બાળક-પણ્યામાં પૂતનાનો નાશ કર્યો તેમાં આશ્ચર્ય જેવું શું છે ? વળી એણે યુદ્ધમાં કુશળ નહીં એવા ઘોડારૂપ કેશી તથા બળદરૂપ વૃષભ દૈત્યનો નાશ કર્યો, અને જડ કાષ્ટનું ગાડું પગની લાતથી ભાગી નાંખ્યું, તેમાં અદ્ભુત જેવું શું કશું ? તેમ એણે રાક્ષસ જેવા ગોવર્ધન પર્વતને સાત દિવસ સુધી હાથમાં ધારણ કરી રાખ્યો, તેમાં પણ હું કંઈ આશ્ચર્ય જોતો નથી. એણે ગોવર્ધન પર્વતના શિખર ઉપર રમતાં રમતાં ધણું અન્ન ખાધું, એમાં આ અહીં આવેલા રાજાઓ સૌ વિસ્મય પામતા હશે, પણ હું કંઈ વિસ્મય પામતો નથી. વળી એણે બળવાન કંસના રાજ્યમાં રહી તેનું અન્ન ખાઇ તેનો નાશ કર્યો, એ પણ કંઈ શાખાશી જેવું નથી. હે કુરૂકુળમાં અધમ ભીષ્મ ! હું અધર્મના જાણનાર એવા તમને જે

વાક્ય કહેવા ધારૂં છું તે તમે સત્પુરૂષોથી સાંભળ્યાં નહીં હોય. હે ભીષ્મ ! સ્ત્રિયો, ગાયો, બ્રાહ્મણો, અન્ન આપનાર અને જેને પોતાનો કરી માન્યો હોય, તેમના ઉપર શસ્ત્ર ન ચલાવવું એવો ધર્મ સંત પુરૂષો બતાવે છે. સંતપણું આ જગતમાં તમારે વિષે નિષ્ફલ મયું એમ દેખાય છે. હે કૌરવોમાં દુષ્ટ ભીષ્મ ! તમે અન્નદાની પેઠે મારી પાસે કૃષ્ણનું વખાણ કરો છો, તેથી તમારૂં જ્ઞાતાપણું તથા વૃદ્ધપણું વૃથા ગયું. કારણ કે વૃષભ, અશ્વ અને સ્ત્રીને નાશ કરનારો કૃષ્ણ તમારા વાક્યથી વખણાય છે, પણ એ વખાણવા યોગ્ય કેમ કહેવાય ? કદાચ કૃષ્ણ તમારા કહેવા પ્રમાણે પૂતનાવધાનિ કર્મ પોતા માટે ખરાં કરી આપશે, પણ એ સર્વ વૃથા છે, અને જેમ કોઈ પૃથ્વી ઉપર પડેલા પક્ષિનું બોલવું સાંઈ હોય, પણ તેના કૂર સ્વભાવથી તેનું આચરણ ખરાય હોય તેમ કથા કહેનારો પુરૂષ સુંદર વાણીથી કથા કહે પણ તેમાં પોતાના ખરાય સ્વભાવને લીધે ઘણું વધારીને બોલે તેને કોઈ “આ તમે બોલું કેમ બોલો છો ?” એમ કહી શિક્ષા કરતા નથી, પણ ઉલટી તેની પ્રશંસા કરે છે, તેમ હે ભીષ્મ ! તમે પણ તમારા ખરાય સ્વભાવથી બોલું બોલો છો, ને પાંડવોનો પણ એવોજ સ્વભાવ કરવા ઇચ્છો છો. સત્પુરૂષોના માર્ગથી બ્રહ્મ થએલા તમે ધર્મ તો જાણતા નથી, તો પણ તે જાણવાનું અભિમાન રાખીને પાંડવોને બતાવો છો. હે ભીષ્મ ! તમોએ જે પ્રમાણે કર્યું તે પ્રમાણે જ્ઞાનીઓમાં શ્રેષ્ઠ પુરૂષ પોતાને ધર્મ-નિષ્ઠ જાણીને કેમ કરે ? વળી હે ભીષ્મ ! ધર્મ જાણવાનો તથા મહા બુદ્ધિમાન હોવાનો ગર્વ રાખનારા તમોએ, શાલ્ય રાગ્નની ઇચ્છા રાખનારી અને ધર્મ જાણનારી અંગ્યાનું હરણ કર્યું હતું અને જ્યારે તે અંગ્યાએ તમારી પ્રાર્થના કરી ત્યારે તમે પોતાનું બ્રહ્મચર્ય મૂકી તેને વિષે કેમ ગમન કર્યું નહીં, જેને વાસ્તે અંગ્યાને તમે હરણ કરી લાવ્યા હતા, તે તમારા ભાઈ વિચિત્રવીર્યે પણ તેને વિષે ગમન કર્યું નહીં. વળી તમારા દેખતાં અંગિકા તથા અંગાલિકાને વિષે બીજા પુરૂષે સંતાન ઉત્પન્ન કર્યો, માટે હે ભીષ્મ ! તમારામાં શું ધર્મ છે ? તમે તો મોહથી અથવા નપુંસકપણાથી બ્રહ્મચર્ય ધારણ કર્યું છો તે વૃથા છે, એમાં સંશય નહીં. હે ભીષ્મ ! તમારા યશની ક્યાંહિ વૃદ્ધિ થઈ હોય એમ હું દેખાતો નથી, કારણ કે તમોએ વૃદ્ધ પુરૂષોની સેવા કરી નથી, હે ભીષ્મ ! મનુષ્યોને સંતાનથી જેટલું સુખ થાય છે, તેના સોળમા હિસ્સા જેટલું પણ ઇચ્છિત પદાર્થોનું જ્ઞાન આપેથી, વેદો ભણેથી અથવા ધણી દક્ષિણાવાળા યજ્ઞો કરેથી પણ થતું નથી. વળી પુત્ર વિનાનો પુરૂષ જે વ્રત ઉપવાસ તથા બીજાં પણ અનેક તરેહનાં સત્કર્મ કરે, તે સૌ નિષ્ફળ જાય છે, માટે હે બોટા ધર્મમાં વર્તનારા ભીષ્મ ! તમે જેમ એક હંસપક્ષી પોતાની જાતથી મૃત્યુ પામ્યો હતો, તેમ આજ ક્ષત્રિયોથી મૃત્યુ પામે. તે હંસપક્ષીનું વ્રતોંત પૂર્વે કેટલાક જ્ઞાની પુરૂષોએ કહ્યું છે, જે હું તમને કહું છું—પૂર્વે સમુદ્રના કિનારા ઉપર અવસ્થાએ કરીને વૃદ્ધ, ધર્મનાં વચન કહેનારો, પોતાના બોલવાથી ઉલટ ચાલનારો અને સર્વ પક્ષીઓને શિખામણ આપનારો એક હંસ કહેતો હતો. જે સર્વ પક્ષીઓને નિરંતર રહેતો કે તમે સૌ “ધર્મ પ્રમાણે ચાલજે, અધર્મની રીતે ચાલશે માં” એવાં તેનાં વચન સાંભળી સર્વે હંસપક્ષીઓ ધર્મ પ્રમાણે ચાલતા, ને તેને ખાવાના પદાર્થો લાવી આપતા હતા. અને પોતાની પ્રજા વધવા માંડે હંસની પાસે પોતાનાં ઇંડાં મૂકતા, ને તેની તે રક્ષા કરશે એવો ભરોસો રાખીને, સમુદ્રના જળમાં પ્રવેશ કરી રહેતા હતા. પાપ કર્મ કરનાર તે હંસ તેમનાં ઇંડાં-

ઓતું ભક્ષણું કરી જતો. તે કાષ્ઠ હંસના જોવામાં આવ્યાથી તેણે ભય પામી તે વાત બીજા હંસો પાસે કરી. પછી તેમણે પણ તેજ પ્રમાણે જોયું. આ અધર્મ કરનાર છે, એમ માની ક્રોધ યુક્ત થઈને, તેમણે એકડા થઈ તે હંસનો નાશ કર્યો, માટે હે બીજા ! જેમ તે સર્વ હંસોએ મળી અધર્મી હંસનો નાશ કર્યો, તેમ તેનીજ પેઠે વર્તનારા તમને પણ આ ક્રોધ પામેલા સર્વ રાજાઓ નાશ પમાડશે. વળી આ જગતમાં પુરાણ જાણનાર પુરૂષોએ તે હંસને આ પ્રમાણે કહ્યું હતું કે, હે પક્ષી ! તારૂં અંતઃકરણ લોભી છતાં તું ધર્મનાં વચન બોલે છે, પરંતુ આ ઇંડાંનું ભક્ષણ કરવા રૂપી તારૂં કર્મ તારા બોલવાથી વિરૂદ્ધ છે.

અંતરાત્મન્યામિહતે રોષિપત્રરથાશુચિ ।

અંડમક્ષણકર્મેતત્ત્વવાચમતીયતે ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि शिशुपालवधपर्वणि शिशुपालवाक्ये
गुर्जरभाषायामेकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥

અધ્યાય ૪૨ મો. ભીમસેન ગુસ્સે થયો.

શિશુપાલ ઉવાચ સમેવદ્યુમતો રાજા જરાસંધો મહાબલઃ ।

યોડનેનયુદ્ધંનેયેષ દાસોયમિતિ સંયુગે ॥

શિશુપાલ કહે છે કે-હે બીજા ! મહા જળવાન જરાસંધ રાજા ઘણો વખાણવા લાયક છે, કારણ કે જેણે કૃષ્ણને દાસરૂપ માની એની સાથે યુદ્ધ કર્યું નહીં, પણ આ કૃષ્ણે ભીમ તથા અર્જુન સહિત જરાસંધને મારવા સાડ જે કર્મ કર્યું, તેને કાણ વખાણે ? એણે બ્રાહ્મણનો વેષ લઈ દરવાજા વગર બીજે કેદાણેથી શહેરમાં પ્રવેશ કરી જરાસંધનો મહિમા જોયો; તો પણ તેણે આ કૃષ્ણને બ્રાહ્મણ માની એની પૂજા કરવા સાડ પાઘાદિ અર્ધ આપવા માંડ્યાં, જે એણે ગૃહણ કર્યા નહીં, વળી તે જરાસંધે કૃષ્ણને ભીમસેન તથા અર્જુન સહિત ભોજન કરવાનું કહ્યું, પણ એણે વૈરભાવથી તેની પણ ના કહી. હે મૂર્ખ બીજા ! તમે જો કૃષ્ણને જગતના કર્તા માનતા હો તો એણે બ્રાહ્મણનો વેષ લઈને બ્રાહ્મણનો ધર્મ કેમ પાળ્યો નહીં ? માટે હે બીજા ! તમે એ સત્પ્રસેના માર્ગથી બ્રહ્મ કરેલા પાંડવો તમારાં વચનનેજ શ્રેષ્ઠ માને છે, એ મને આશ્ચર્ય લાગે છે ! જેઓને સર્વ ધર્મ બતાવનાર તમે છો, તો તમારાં વચન તેઓ શ્રેષ્ઠ કરો માને એમાં આશ્ચર્ય નથી. વૈશંપાયન કહે છે કે-એવાં શિશુપાલનાં વિવેક વગરનાં કડોર વચન સાંભળી મહા પ્રતાપી અને જળવાન પુરૂષોમાં શ્રેષ્ઠ ભીમસેન ક્રોધ પામ્યો. તેનાં ક્રમણ સરખાં નેત્ર હતાં તે બિંબકૂળ જેવાં લાલ ચર્મ ગયાં ને તેણે પોતાની ભૂકુટિ ચઢાવી અને દાંતે ઓઠ દાખ્યા, તેથી તેનું મુખ પ્રલય સમયમાં સર્વનો નાશ કરવા ઇચ્છનારા કાળ જેવું દેખાવા લાગ્યું અને તે સર્વ રાજાઓના જોવામાં આવ્યું. ભીમસેન શિશુપાલને મારવા સાડ તેની પાસે જવા લાગ્યો ત્યારે મહા સમર્થ અને મોટી ભુજવાળા ભીષ્મે તેને કાર્તિકસ્વામિની પેઠે પકડી રાખ્યો, ને ઘણાં વચનો કહી શાંત કર્યો. ભીષ્મપિતાનાં વચન માથે ચઢાવી ભીમસેન, જેમ સમુદ્ર, વર્ષાદિ નિવૃત્ત થયા પછી કિનારાનું ઉલ્લંઘન કરીને આગળ વધતો નથી,

તેમ આગળ બધો નહી, પરંતુ હે જનાધિપ ! ત્યારે બીમસેન ક્રોધયુક્ત થયો, ત્યારે મહા શસ્ત્રવીર શિશુપાલ લગાર પશુ કંપ્યા વગર પોતાના પરાક્રમથી ઉભો થયો અને બીમસેનને વારંવાર પોતાની સામે આવતો જોઈને જેમ સિંહ ક્રોધ પામેલા મૃગને ગણુકારે નહીં તેમ તેને જરાએ ગણુગાર્યો નહિ. મહા પ્રતાપી એદિ દેશનો રાજા શિશુપાળ હસતાં હસતાં બોલ્યો કે, હે બીષ્મ ! જેમ પતંગીઓ અગ્નિના તેજે કરીને બળી મરે તેમ મારા પરાક્રમથી બીમસેન નાશ પામે, ને તેને આ સર્વ રાજાઓ જીવે, માટે તમે એને મુકી દો. શિશુપાલનાં વચન સાંભળી કુરુકુળમાં ઉત્તમ અને બુદ્ધિમાન પુરુષોમાં શ્રેષ્ઠ એવા બીષ્મ બીમસેનને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા.

તતએદિપતેર્વાક્યં શ્રુત્વા તત્કુરુસત્તમઃ ।

ભીમસેનમુવાચ્ચેદં ભીષ્મો મતિમતાંબરઃ ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि शिशुपालवधपर्वणि भीमक्रोधे गुर्जर-
भाषायां द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४२ ॥

અધ્યાય ૪૩ મો-શિશુપાળને કોણ મારશે ?

भीष्मउवाच चेदिराजकुलेजात रघुक्षपण चतुर्भुजः ।

रासभारावसदृशं ररास च ननाद च ॥

બીષ્મ કહે છે કે:—હે બીમસેન ! ત્યારે આ શિશુપાળ એદિ દેશના રાજાના કુળમાં ઉત્પન્ન થયો, ત્યારે તેને ત્રણ નેત્ર અને ચાર ભુજાઓ હતી. જન્મીને ત્યારે તેણે ગધેડાની પેઠે શબ્દ કહ્યો ત્યારે સંખંધિયો સહિત તેનાં માતાપિતા ત્રાસ પામ્યાં. તેનું સ્વરૂપ જોઈને સ્ત્રી, પ્રધાન અને પુરોહિત સહિત સૌ ચિંતા યુક્ત થયાં ને મૂઠ થયેલા દમઘોષ રાજાએ તેને ત્યાગ કરવાની ઈચ્છા કરી; પરંતુ એટલામાં આકાશવાણી થઈ કે, હે રાજા ! સર્વથી બળે કરીને અધિક એવો આ તમારો પુત્ર છે માટે તમે એની ધ્યાનપૂર્વક રક્ષા કરો. હે નરાધિપ ! તમારા પુત્રની સામે કાળ અથવા યમ પણ આવી શકશે નહીં, ને કદી કાળ આવશે તો તેને એ શસ્ત્રે કરીને નાશ કરશે. આટલું કહીને આકાશવાણી બંધ થઈ, ત્યારે પુત્રપર સ્નેહ હોવાથી તાપ પામીને એની મા બોલી કે, જેણે મારા પુત્ર સંખંધી એવી વાણી કહી તે મહા સમર્થ કાર્ધ દેવત્તમ અગર કાર્ધ બીજો હશે, તોપણ હું તેને હાથ જોડીને પગે લાગુ છું ને તેની પાસેથી ફરીથી સાંભળવા ઇચ્છું છું કે, આ મારા પુત્રનું મૃત્યુ કાનાથી થશે ? ત્યારે ફરીથી આકાશવાણીએ કહ્યું કે, તમારા પુત્રને મનુષ્યો કરતાં બે ભુજાઓ અધિક છે, તે જેના બોળામાં બેઠેથી ખરી પડશે, તથા જેને જોયાથી એનું ત્રીજું નેત્ર અંદર સમાઈ જશે, તેનાથી એનું મૃત્યું થશે. પછી હે બીમસેન ! એ પ્રમાણે રાજાને ત્યાં ચાર ભુજા તથા ત્રણ નેત્રવાળો અને ગધેડાની માફક શબ્દ કરનાર પુત્ર મોટો થયો, તે સાંભળી પૃથ્વીપરના સર્વ રાજાઓ તેને જોવા સાડ ગયા. તેમનો રાજ યથાયોગ્ય પૂજાદ્વિવે સત્કાર કરતો, ને તે એક એક રાજાના બોળામાં પોતાના પુત્રને બેસાડી જોતો. એ પ્રમાણે તેણે પોતાના બાળકને હજારો રાજાઓના બોળામાં બેસાડી જોયો, પણ તેની વધારાની

એ ભુજાઓ તથા ત્રીજા નેત્ર વિષે આકાશવાણીના કહેવા પ્રમાણે થયું નહીં. પછી એ વાત દ્વારકાપુરી ગઇ. મહા બળવાન બળદેવજી તથા શ્રીકૃષ્ણ, પોતાની ફાઇદમધેય રાજની સ્ત્રીને મળવા સાડ તેને ઘેર આવી રાજને તથા તેને પગે લાગ્યા, ને તેમને સેના તથા ભંડારની વૃદ્ધિ અને આરોગ્યના સમાચાર પૂછી બેઠા. શિશુપાલની માએ પ્રીતિથી બળદેવજી તથા શ્રીકૃષ્ણનો ઘણો સત્કાર કર્યો, ને પોતાના પુત્રને શ્રીકૃષ્ણના બોળામાં બેસાડ્યો કે તેજ સમયે તેની બે ભુજાઓ ખરી પડી, તથા લલાટમાં રહેલું ત્રીજું નેત્ર અંદર સમાઇ ગયું. તે જોઇ બેદ તથા ભય પામીને શિશુપાલની માએ શ્રીકૃષ્ણને કહ્યું કે, હે મહાબાહો ! હે શ્રીકૃષ્ણ ! તમે દુઃખી મનુષ્યોને ધીરજ આપનારા અને ભય પામેલાઓને અભય આપનારા છો, માટે ભયે કરીને પીડા પામેલી હું, તેને એક વરદાન આપો. એવું સાંભળી શ્રીકૃષ્ણે તેને કહ્યું કે, હે ધર્મ જાણનાર દેવિ ! તમે કાંઇ બેદ કરશો માં, કારણ કે તમને મારાથી કંઇ ભય થવાનો નથી. તમે મારા પિતાનાં બહેન થાઓ છો, માટે નહીં આપી શકાય એમ હશે, તો પણ હું તમને એક વરદાન આપીશ, માટે તમારી શું ઇચ્છા છે તે કહો ? શ્રીકૃષ્ણનાં વચન સાંભળીને તે બોલી કે, હે મહા બળવાન ! યદુકુળમાં સિંહરૂપ શ્રીકૃષ્ણ ! તમારે મારા પુત્ર શિશુપાલના અપરાધ ક્ષમા કરવા, એવું હું વરદાન માગું છું. શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે, હે ક્રોધ ! આ તમારો પુત્ર મારા સો અપરાધ કરશે ત્યાં સુધી હું ક્ષમા કરીશ, માટે તમે તમારા મનમાં કંઇ ભય રાખતાં નહિ. આમ કહી વળી બોલ્યા કે, ગર્વિષ્ઠ થયેલો આ પાપરૂપ અને મંદ બુદ્ધિવાળો શિશુપાલ તને અમસ્તોજ બોલાવે છે.

एव मे नृपः पापः शिशुपालः समंदधीः ।

त्वांसमाह्वयते वीर गोविन्द वरदर्पितः ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि शिशुपालवधपर्वणि शिशुपालवृत्तांत-
कथने गुर्जरभाषायां त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ૪૩ ॥

અધ્યાય ૪૪ મો-‘મા સાહસ’ કહેનારનું ભયંકર સાહસ.

भीष्मउवाच नैवाचेदिपतेर्बुद्धि र्ययात्याह्वयतेऽच्युतं ।

नूनमेष जगद्भर्तुः कृष्णस्यैव विनिश्चयः ॥

બીષ્મ કહે છે કે-હે બીમસેન ! શિશુપાલ જે બુદ્ધિએ કરીને શ્રીકૃષ્ણ પ્રત્યે બોલે છે, તે એની પોતાની બુદ્ધિ નથી, કેમકે જગતનું પોષણ કરનાર શ્રીકૃષ્ણનીજ ઇચ્છા છે, વળી હે બીમસેન ! કાલે જોને ઘેર્યો છે એવો આ પોતાના કુળમાં કળ્લસરૂપ શિશુપાલ જેમ મારી નિંદા કરે છે, તેમ કરવાને પૃથ્વીમાં બીજો કાણુ સમર્થ છે ? કારણ કે આ શિશુપાલ ભગવાનના તેજનો અંશ છે, જે તેજ શ્રીકૃષ્ણ પાછું લઇ લેવા ઇચ્છે છે; ને જે તેજને લીધેજ શિશુપાલ આપણને ગણકારના વગર પોતાની મરજી પ્રમાણે મર્યાદા મૂકીને બોલે છે. વૈશંપાયન કહે છે કે બીષ્મનાં વચન સાંભળી ક્રોધ પામીને શિશુપાલે કહ્યું કે, હે બીષ્મ ! તમે આ કૃષ્ણનો મહિમા બંદિજનની પેઠે ગાઓ છો, તે એના અમારા જેવા શત્રુઓનો ગાઓ, ને જો તમને કોઇ બીજાની પ્રશંસા કરવાની મરજી હોય તો આ કૃષ્ણને

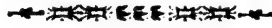
મૂકીને બીજા કોઇ રાજની પ્રશંસા કરે. જુઓ આ જેણે જન્મ લઇને પૃથ્વીને બેઠ પમાડી છે એવો સર્વ રાજઓમાં ઉત્તમ દરદ નામે મોટો રાજ છે. વળી આ ઈંદ્ર સમાન બળવાન અને મોટા ધનુષની પ્રત્યંચા ખેંચનાર અંગદેશનો રાજ કણું છે; જેનાં બે દિવ્ય કુંડળો તથા પ્રકાશમાન કવચ સૂર્યે નિર્માણ કરેલાં છે, જેણે યુદ્ધમાં દુઃખે કરીને પણ ન જીતાય એવા જરાસંધને બહુ યુદ્ધથી જીતીને, તેના શરીરને બેઠ પમાડ્યા સરખું કર્યું હતું, તેનાં વખાણ કરે. દ્રોણાચાર્ય તથા અશ્વત્થામા પણ આહિં છે, જે એમાંથી એક પણ ક્રોધ પામે તો આ સ્થાવર જંગમ આખી પૃથ્વીનો નાશ કરી શકે; કારણ યુદ્ધમાં હું તેમની બરોબર કોઈ રાજને દેખતો નથી. પણ હે ભીષ્મ ! તમે તેમની પણ સ્તુતિ કરવા ઇચ્છતા નથી. વળી આખી પૃથ્વીમાં જેના બરોબર બીજો કોઈ નથી એવો અને સર્વ રાજઓમાં મુખ્ય આ દુર્યોધન, અસ્ત્રવિદ્યામાં જેણે શ્રમ કર્યો છે એવો દૃઢ પરાક્રમી. જયદ્રથ, જગતમાં પ્રસિદ્ધ પરાક્રમવાળો કિન્નરોનો રાજ મહા શૂરવીર દુર્યોધન, શરદાનના પુત્ર કૃપાચાર્ય, ધનુષ ધારણ કરનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ ઋક્ષિમન, મહાપરાક્રમી ભીષ્મક, પૃથ્વીનો પતિ દંતવક્ત્ર, ભગદત્ત, યુષકેતુ, જયતસેન, જરાસંધનો પુત્ર સહદેવ, વિરાટ, દ્રુપદ, મહા બળવાન શકુનિ, વિંદ, અનુવિંદ, પાંડ્ય, શ્વેતરાજ, મહા ભાગ્યવાન શંખ, મહા ગર્વિષ્ઠ વૃષસેન મહા પરાક્રમી એકલવ્ય અને મહારથિ કાલિંગ, એ બધા રાજઓને અવગણી તમે આ કૃષ્ણનું કેમ વખાણ કરો છો ? એ ઉપરાંત પણ તમારી બીજા કોઈની સ્તુતિ કરવાની મરજી હોય તો આ શલ્યાદિ રાજઓ છે તેમની સ્તુતિ કેમ કરતા નથી ? હે ભીષ્મ ! તમે કોઇ દિવસે ધર્મનાં વચન બોલનારા વિદ્વાન પુરૂષોનાં વાક્ય સાંભળ્યાં નથી, તો હું તમને સમજાવવા કેમ સમર્થ થાઉં ? કારણ કે જેણે વિદ્વાન પુરૂષોનો આશ્રય કર્યો નથી, તે પુરૂષને પોતાની નિંદા અને સ્તુતિ સાંભળવામાં તથા પારકી નિંદા અને સ્તુતિ કરવામાં પ્રીતિ હોય છે. હે ભીષ્મ ! સ્તુતિ કરવા લાયક નહીં એવા આ કૃષ્ણની તમે મોહથી અથવા ભક્તિથી સ્તુતિ કરો છો, પણ તે કોઇ સ્વીકારશે નહીં. વળી કંસની ગાયોનું પાલન કરનાર અને દુષ્ટ અંતઃકરણવાળા આ કૃષ્ણને તમે બ્રહ્મરૂપ માનીને એને વિષે સર્વ જગત લય થાય છે, એમ કેમ કહો છો ? પણ હે ભીષ્મ ! મેં તમને હમણાં જ કહ્યું છે, કે પૃથ્વી ઉપર પડેલા કોઈ પક્ષિની પેઠે તમારું બોલવું તમારા સ્વભાવ પ્રમાણે નથી. તે એ રીતે કે પૂર્વે હિમાદ્રિ પર્વતની ગુફામાં રહેનારી કોઇ જાતની પક્ષિણીનું બોલવું “મા સાહસ” એટલે સાહસ કર્મ ન કરશો” એવું હતું, પણ તે પોતે સિંહના મોઢા પાસે જઈ પૃથ્વી ઉપર પડતી, તે બ્યારે સિંહ મોઢું ઉઘાડતો ત્યારે તેણે ખાધેલું માંસ જે તેની દાદોમાં ચોંટી રહ્યું હોય તે લઇને ખાઈ જતી હતી, તે તેથી જ જીવતી હતી. એ પ્રમાણે તે પોતે સાહસ કર્મ કરતી, પણ તેને પોતાના સ્વભાવથી જાણતી ન હતી; તેમ હે અધર્મિભીષ્મ ! તમે પણ સદા ધર્મનાં વચન બોલો છો, પણ તેથી ઉલટું કરો છો. આ જગતમાં દ્વેષ ઉત્પન્ન થાય એવાં કર્મ કરનારો તમારા જેવો બીજો કોઈ નથી, તો પણ તમે આ સર્વ રાજઓની કૃપાથી જીવો છો ? વૈશંપાયન કહે છે કે-હે જનમેજય ! શિશુપાળનાં અપ્રિય વચન સાંભળી ક્રોધ પામેલા ભીષ્મ તે સાંભળે તેમ બોલ્યા કે, આ શિશુપાળના કહેવા પ્રમાણે હું આ સર્વ રાજઓની કૃપાથી જીવું છું ! પણ હું તો આને તૃણ બરોબર પણ ગણી કારતો નથી. એવાં ભીષ્મનાં વચન સાંભળી સર્વ રાજઓએ મોટા શબ્દ કર્યા. તેમાં કેટ-

લાક હસવા લાગ્યા, કેટલાક ભીખની નિંદા કરવા લાગ્યા, ને કેટલાક કહેવા લાગ્યા કે આ પાપરૂપ આપણી નિંદા કરનારા અને અવસ્થાએ કરીને વૃદ્ધ ભીખને હવે આપણે ક્ષમા કરવી યોગ્ય નથી. હે રાજાઓ ! ક્રોધ પામેલા આપણે સર્વ મળીને આ દુષ્ટ મતિવાળા ભીખને પશુની પેઠે નાશ કરીએ, વા અગ્નિમાં નાખીને બાળી દહાએ. એ પ્રમાણે તે રાજાઓનાં વચન સાંભળીને મહા બુદ્ધિમાન અને કુરૂકુળના પિતામહ ભીખે તે બધાઓને કહ્યું કે, હે રાજાઓ ! જે પ્રમાણે તમે બોલો છો તે પ્રમાણે કરીને તમે પોતાનાં વાક્યની સાર્થકતા કરો, એમ હું દેખાતો નથી માટે હું તમને કહું તે સાંભળો. આ મેં તમારા સર્વના મસ્તક ઉપર પગ મૂક્યા સરખું કર્યું છે, માટે તમે મને પશુની પેઠે નાશ કરો, વા અગ્નિમાં નાખીને બાળી નાખો પણ અમે જેની પ્રથમ પૂજા કરી છે એવા આ શ્રીકૃષ્ણ અહીં બેઠા છે, માટે જેની બુદ્ધિ મરવા સાડે ઉતાવળ કરતી હોય તે યુદ્ધમાં ચક્ર અને ગદા ધારણ કરનાર માધવને બોલાવે, ને મૃત્યુ પામીને એ યાદવરૂપ શ્રીકૃષ્ણના શરીરમાં પ્રવેશ કરે.

કૃષ્ણમાઢ્યતામય યુદ્ધે ચક્રગદાધરં ।

યાદવસ્યૈવ દેવસ્ય દેહં વિશતુપાતિતઃ ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि शिशुपालवधपर्वणि भीष्मवाक्ये
गुर्जरभाषायां चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥

અધ્યાય ૪૫ મો. શિશુપાળનો વધ.

वैशंपायन उवाच तत श्रुत्वैव भीष्मस्य चेदिराडुहविक्रमः ।

युयुत्सुर्वासुदेवेन वासुदेवमुवाच ह ॥

વૈશંપાયન કહે છે કે-ભીખનાં વચન સાંભળીને એદિ દેશનો રાજા ધણી પરાક્રમવાળો શિશુપાળ, શ્રીકૃષ્ણ સાથે યુદ્ધ કરવાની ઇચ્છાથી તેમને કહેવા લાગ્યો કે, હે કૃષ્ણ ! હું તમને મારી સાથે યુદ્ધ કરવા સાડે બોલાવું છું. આજે હું પાંડવો સહિત તમારો નાશ કરીશ; કારણ કે તેમણે સર્વ રાજાઓને મૂકી તમારી પૂજા કરી, તેથી તમે શોભો છો. વળી ચાકર જેવા રાજ્ય વગરના દુષ્ટ મતિવાળા અને પૂજા પામવાને અયોગ્ય એવા તમારી જે કાંઈ અજ્ઞાનપણાથી પૂજા કરે તેને પણ નાશ કરવા, એવી મારી ઇચ્છા છે. એ પ્રમાણે કહીને રાજાઓમાં સિંહરૂપ અને ક્રોધ પામેલા શિશુપાળ ગર્જના કરીને ઉભો થયો. મહા પરાક્રમી શ્રીકૃષ્ણે તે સાંભળે તેમ સર્વ રાજાઓને કહ્યું કે, હે રાજાઓ ! આ મારી દોષનો પુત્ર નિર્લજ્જ એવો શિશુપાળ અમારો યાદવોનો પરમ શત્રુ છે; કારણ કે નિર્લજ્જ કર્મ કરનારા શિશુપાળે, અમે જ્યારે પ્રાગજ્યોતિષપુર પ્રત્યે ગયા ત્યારે છુપાછુપ દારકાં આવી તેને બાળી દીધી હતી; રૈવર્તક પર્વત ઉપર ક્રીડા કરતા યાદવોને મારી બાંધીને એ પોતાના પુર પ્રત્યે લઇ ગયો હતો, વળી એ પાપીએ અમારા પિતાના યજ્ઞમાં વિધ્ન કરવા સાડે, રક્ષક પુરૂષો સહિત અશ્વમેધના ઘોડાને બાંધ્યો હતો, તેમજ બીજા પુરૂષની ઇચ્છા નહીં કરનારી બધા નામના યાદવની સ્ત્રી, જ્યારે હસ્તિનાપુરથી દારકાં જતી હતી ત્યારે સૌવીર-

દેશમાં આવતાં તેના ઉપર મોહ પામી આ શિશુપાળ તેનું હરણ કરી ગયો હતો. વળી એ લાજ વગરનાએ કાષ્ઠ દેશના રાજ વાસ્તે કપટથી તેના સરખો વેશ લઇતે, વિશ્વાપુરીના રાજની કન્યા લદ્દાનું પણ હરણ કર્યું હતું. હે રાજઓ ! એ ઉપરાંત શિશુપાળે અમને છૂપી રીતે ધણું દુઃખો દીધાં છે, જે સર્વે મેં એની માતા મારી ક્રોધ હોવાને લીધે સહન કર્યા. પણ આ હમણાં તો એણે તમો સર્વ રાજઓની સાનિધ્ય મારી નિંદા કરવાનો અપરાધ કર્યો છે, માટે હું એ વાંકમાં આવેલા અને રાજઓની સભામાં નાશ કરવા લાયક શિશુપાળનો અપરાધ ક્ષમા કરવા સમર્થ નથી. વળી હમણાં જેને મરવાની ઇચ્છા છે, એવા આ મૂર્ખ શિશુપાળે પુર્વે પોતાનો વિવાહ કરવા સારૂ રૂકિમણીની માગણી કરી હતી પણ રૂકિમણી જેમ શૂદ્રને વેદની શ્રુતિ ન મળે તેમ તેને મળી નહી. વૈશંપાયન કહે છે કે શ્રીકૃષ્ણનાં આવાં કઠણ વાક્યો સાંભળીને સર્વે રાજઓ શિશુપાળની નિંદા કરવા લાગ્યા, ને મહા પ્રતાપી શિશુપાળ તો હસીને મોટા શબ્દથી કહેવા લાગ્યો કે, હે કૃષ્ણ ! વાક્યદાનથી પ્રથમ મને મળેલી રૂકિમણી સંબંધી આ રાજઓની સભામાં વાત કરતાં તમે કેમ લજ્જતા નથી ? કારણ તમારી પેઠે સભામાં આડી વાતો કોણ બોલે ? હે કૃષ્ણ ! તમે મારી મા પાસે જે વાક્યો કહ્યાં છે, તે પ્રમાણે ચાલીને કદી મારો અપરાધ ક્ષમા કરી પ્રસન્ન થશો, અથવા નહીં ક્ષમા કરીને ક્રોધ પામશો, તો તેથી મને શું ચતાર છે ? વૈશંપાયન કહે છે કે-હે રાજન ! એ પ્રમાણે શિશુપાળનું બોલવું સાંભળીને મધુ દૈત્યને મારનાર શ્રીકૃષ્ણે, તેજ સમય પોતાના મનમાં દૈત્યના સમુદાયનો નાશ કરનાર ચક્રને યાદ કર્યું, કે તેજ વખતે તે ત્યાં આવી તેમને પ્રાપ્ત થયું. તેને હાથમાં લઇ બોલવામાં ચતુર એવા શ્રીકૃષ્ણ મોટા શબ્દથી બોલ્યા કે, હે રાજઓ ! પૂર્વે આ શિશુપાળની માના માગવાથી મેં તેના પુત્રના સો અપરાધ ક્ષમા કરવાનું વરદાન આપ્યું હતું, તેથી શિશુપાળના આજ સુધીમાં થયેલા સર્વ અપરાધ ક્ષમા કર્યા છે. પણ હવે તે સો અપરાધ પૂરા થવાથી હું તમો સર્વ રાજઓના દેખતાં આ શિશુપાળનો વધ કરું છું. હે જનમેજય ! એવી વાણી કહી શત્રુઓનો નાશ કરનાર ક્રોધ પામેલા શ્રીકૃષ્ણે ચક્રે કરીને શિશુપાળનું મસ્તક કાપી નાંખ્યું, કે તેજ સમયે મહાબાહુ શિશુપાળ મૃત્યુ પામીને, વજ્રે કરી કાપી નાંખેલી પાંખવાળો પર્વત પડે તેમ પૃથ્વી ઉપર પડ્યો; ને તેના શરીરમાંથી નીકળેલા સૂર્ય સરખા પ્રકાશમાન તેજે, શ્રીકૃષ્ણને નમસ્કાર કરીને તેમના સ્વરૂપમાં પ્રવેશ કર્યો. તે જોઇને સર્વ રાજઓને આશ્ચર્ય જેવું લાગ્યું. એ પ્રમાણે જ્યારે શ્રીકૃષ્ણે શિશુપાળનો વધ કર્યો, ત્યારે વાદળાં વગર વર્ષાદ વર્ષવા લાગ્યો, આકાશમાંથી પ્રકાશિત વિજળી પડી, તેથી પૃથ્વી પણ કંપાયમાન થઇ. તે સમયે કેટલાક રાજઓ શ્રીકૃષ્ણને જોઇ કંઈ બોલ્યા નહીં, કેટલાક ક્રોધ પામીને પોતાના હાથ મસળવા લાગ્યા, કેટલાક ક્રોધથી મૂર્છિત જેવા થઇને દાંતે કરી ઓઠ દાખવા લાગ્યા, કેટલાક મહિમામાં શ્રીકૃષ્ણનાં વખાણ કરવા લાગ્યા, તથા કેટલાક શિશુપાળના મૃત્યુથી હર્ષ-અથવા ખેદ કંઈ પણ નહીં પામતા મધ્યસ્થ જેવા થઇ બેસી રહ્યા. તે વખતે શ્રીકૃષ્ણનું પરાક્રમ જોઇને કેટલાક મહાન ઋષિઓ તથા મહા બળવાન રાજઓ, શ્રીકૃષ્ણની સ્તુતિ કરતા કરતા તેમની પાસે આવી તેમનાં વખાણ કરવા લાગ્યા. હે જનમેજય ! તે પછી યુધિષ્ઠિર રાજએ પોતાના ભાઇઓને કહ્યું કે, મહા શૂરવીર દમધોષ રાજના પુત્ર શિશુપાળને હવે અમિસંસ્કાર કરો. યુધિષ્ઠિરની આજ્ઞાથી બીમ-મેનાદિ શિશુપાળને અમિસંસ્કારાદિક કર્યા. પછી સર્વ રાજઓ સાથે મળી યુધિષ્ઠિરે શિશુ-

પાળના પુત્રને એદિ દેશના રાજ્યનેા અભિષેક કર્યો. હે રાજન ! ધર્મરાજ યુધિષ્ઠિરે આનંદ રૂપ જેને પ્રારંભ હતા, શિશુપાળાદિ વિદ્ધ જેનાં નિવૃત્ત થયાં હતાં, તથા અનાદિ ભક્ષ્ય તથા ભોજ્યાદિ પદાર્થો જેમાં ધણું વપરાયાં હતાં, એવા ધણી સમૃદ્ધિવાળા, અને પ્રારંભથી તે સમાપ્તિ પર્યંત શાર્દૂલધનુષ ચક્ર તથા ગદાને ધારણ કરનાર શ્રીકૃષ્ણથી રક્ષાએલા યજ્ઞની સમાપ્તિ કરીને અવબ્રથ સ્નાન કર્યું. સર્વ રાજ્યોએ તેમની પાસે આવીને કહ્યું કે, હે અજમીઢના વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા યુધિષ્ઠિર ! તમેએ ચક્રવર્તીપણું પામી મોટાઇ મેળવીને અજમીઢ વંશીઓનો યજ્ઞ વધાર્યો એ ઘણું સારૂં કર્યું. આ યજ્ઞરૂપી કર્મ કરીને ધર્મ પણ કર્યું, માટે હવે અમે અમારા દેશ પ્રત્યે જવાની રજા માગીએ છીએ. તમે આપવા ને પૂજવા યોગ્ય છો. તેમનાં વચન સાંભળી ધર્મરાજ યુધિષ્ઠિરે તેમની યથાયોગ્ય પૂજા કરીને પોતાના ભાઇઓને કહ્યું કે, આ સર્વ રાજ્યો પ્રીતથી આપણે ત્યાં આવ્યા હતા, તે હવે મારી રજા લખને પોતાના દેશો પ્રત્યે જાય છે, તેમને તમે ઇંદ્રપ્રસ્થની સીમા સુધી મૂકવા જાઓ. ધર્મમાં વર્તનારા ભીમસેનાદિ યુધિષ્ઠિરના કહેવા પ્રમાણે એક એક રાજ્યને મૂકવા સારૂં ગયા. તેમાં વિરાટ રાજ્યને મહા પ્રતાપી, ધૃષ્ટદ્યુમ્ન, મહાર્થિ યજ્ઞસેન રાજ્યને અર્જુન, ભીષ્મ તથા ધૃતરાષ્ટ્રને ભીમસેન, અશ્વત્થામા સાહિત દ્રોણાચાર્યને સહદેવ, પુત્ર સહિત સુગન્ધ રાજ્યને નકુળ, પર્વતોના રાજ્યોને દ્રૌપદીના તથા સુભદ્રાના પુત્રો અને બીજા પણ સર્વ ક્ષત્રિયોને પાંડવો મૂકવા ગયા. એ પ્રમાણે સર્વ રાજ્યો તથા બ્રાહ્મણો ગયા પછી મહાપ્રતાપી શ્રીકૃષ્ણે યુધિષ્ઠિરને કહ્યું કે, હે કુરુક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થયેલા યુધિષ્ઠિર ! તમે રાજસૂય યજ્ઞની સમાપ્તિ કરી એ ઘણું સારૂં થયું. હવે હું પણ દ્વારકાં જવાની રજા લઉં છું, યુધિષ્ઠિરે શ્રીકૃષ્ણને કહ્યું કે, હે ગોવિંદ ! તમારી કૃપાથી આ યજ્ઞ પૂર્ણ થયો છે, ને સર્વ રાજ્યો પણ મને વશ થઇ અનેક તરેહની ભેટો આપી ગયા છે, માટે હે નિષ્પાપ ! તમેને જવાની રજા આપવા માટે મારી જાણી કેમ ચાલે ? હે શસ્ત્રવીર ! તમારે તો અવશ્ય દ્વારકાં પ્રત્યે જવું છે, પણ મને તમારા વગર ક્યાંહિં સુખ મળશે નહીં. એ પ્રમાણે યુધિષ્ઠિરે કહ્યું તેથી પ્રસન્ન થઇને ધર્માત્મા શ્રીકૃષ્ણે, યુધિષ્ઠિર સહિત કુંતી પાસે જઇને કહ્યું કે, હે કૌશલ ! તમારા સર્વ પુત્રો ચક્રવર્તી થયા, તેમને યજ્ઞ કરવાની ઇચ્છા હતી તે સિદ્ધ થઇ, અને તેઓ ધણા દ્રવ્યવાન થયા માટે તમે હવે ખુશીમાં રહો અને મને દ્વારકાં જવાની રજા આપો. શ્રીકૃષ્ણે સુભદ્રા તથા દ્રૌપદીને અનેક તરેહનાં વાક્યોથી પ્રસન્ન કરીને સ્નાનાદિ ક્રિયા કરી. પછી બ્રાહ્મણોને બોલાવી તેઓ પાસે સ્વસ્તિવાચન કરાવીને શ્રીકૃષ્ણ યુધિષ્ઠિર સહિત ધરમાંથી બહાર નીકળ્યા. તે સમયે મહાગાહુ દારૂક, વાદળા જેવો મોટો સુંદર રથ જેડીને લાવ્યો. શ્રીકૃષ્ણ, ગરુડનું ચિન્હ જેમાં હતું એવી ધ્વજવાળા રથને જેઠ તેની જમણી બાજુએ આવી, તેમાં બેસીને દ્વારકાં જવા સારૂં રવાના થયા. તેમને પોતાના ભાઇઓ સહિત યુધિષ્ઠિર રાજ્ય પગે ચાલીને ઇંદ્રપ્રસ્થની સીમા સુધી વળાવાને ગયા. પછી શ્રીકૃષ્ણ પોતાનો રથ બે ધડીવાર ઉભો રાખી યુધિષ્ઠિરને કહેવા લાગ્યા કે, હે પૃથ્વીપતિ યુધિષ્ઠિર ! તમે નિરંતર સાવધાન થઇને તમારી પ્રજાનું, જેમ મેઘ સર્વ ભૂત પ્રાણીઓનું તથા બ્રાહ્મણો મોટા વૃક્ષોનું પાલન કરે તેમ પાલન કરો, ને જેમ સર્વ દેવતાઓ ઇંદ્રના આશ્રયથી જીવે છે તેમ તમારા ભાઇઓ તમારા આશ્રયથી જીવે. એ પ્રમાણે બીજા પણ અનેક તરેહની વાતો કરી શ્રીકૃષ્ણ તથા યુધિષ્ઠિર એક બીજાની રજા લઇને છૂટા પડ્યા. પાંડવો પોતાના

ગૃહ પ્રત્યે આવ્યા, ને શ્રાકૃષ્ણ દ્વારકાં ગયા. હવે મનુષ્યોમાં શ્રેષ્ઠ દુર્યોધન રાજા અને મુખ્ય રાજાનો પુત્ર શકુનિ, એ બે જણ તે દિવ્ય સભામાં રહ્યા હતા, તે તરફ જોઈએ.

एकं दुर्योधनो राजा शकुनिश्चापि सौबलः ।

तस्यां सभायां दिव्यायामूषतुस्तौ नरर्षभौ ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि शिशुपालवधपर्वणि शिशुपालवधे गुर्जरभाषायां पंचचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥

અયાય ૪૬ મો. ઘૂતપર્વ-મહાયુદ્ધની આગાહી.

वैशंपायन उवाच समाप्ते राजसूये तु क्रतुश्रेष्ठे सुदुर्लभे ।

शिष्यैः परिवृतो व्यासः पुरस्तात्समपद्यत ॥

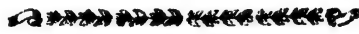
વૈશંપાયન કહે છે કે-હવે નિરંતર દુર્લભ એવો સર્વ યજ્ઞમાં શ્રેષ્ઠ રાજસૂય યજ્ઞ સમાપ્ત થયો ત્યારે શિષ્યોથી પરિવૃત્ત વ્યાસ યુધિષ્ઠિર પાસે આવ્યા. ભાઈઓએ સહિત યુધિષ્ઠિર રાજાએ તેમને સુવર્ણનું આસન આપીને પૂજા કરી. પછી વ્યાસજીએ તેમને બેસવાની આજ્ઞા આપી ત્યારે ભાઈઓથી પરિવૃત્ત યુધિષ્ઠિર રાજા આસને બેઠા. મહા સમર્થ વ્યાસજીએ તેમને કહ્યું કે, હે કુંતીના પુત્ર ! તમોએ આ રાજસૂય યજ્ઞ કરીને મોટાઈ મેળવી અને કુરુક્ષેત્રનો યજ્ઞ વધાર્યો એ સાંઈ કર્યું. હવે હે પૃથ્વીપતિ ! તમારાથી પૂજાયેલો હું તમારી પાસેથી જવાની રજા માગું છું. તેમનાં વચન સાંભળી પગે લાગીને યુધિષ્ઠિરે કહ્યું કે, હે મનુષ્યોમાં શ્રેષ્ઠ ! મને એક સંશય ઉત્પન્ન થયો છે તે નિવૃત્ત કરનાર તમારા વિના બીજો કોઈ નથી. હું તમોને પૂછું છું કે, પૂર્વે નારદે આકાશમાંથી વજ્રપાત થવાના, અંતરિક્ષમાં ધૂમકેતુ દેખાવાના, અને પૃથ્વી કંપવાના ઉત્પાત કહ્યા હતા, તે જ્યારે શિશુપાળ મૃત્યુ પામ્યો ત્યારે થયા. પણ તેનું કંઈ ફળે થયું નહીં, તેનું કારણ શું તે મને કહો ! વૈશંપાયન કહે છે કે, યુધિષ્ઠિરનાં વચન સાંભળી પરાશરના પુત્ર વ્યાસજીએ કહ્યું કે, હે રાજન ! તેર વર્ષ પછી તમારે નિમિત્ત એકઠા થયેલા સર્વ ક્ષત્રિયોનો વિનાશ, દુર્યોધનના અપરાધથી અને ભીમસેન તથા અર્જુનના બળે કરીને થશે. તમોએ કહેલા ઉત્પાતનું તે ફળ જાણવું. એ મારાં વચનમાં વિશ્વાસ આવવા માટે હું કહું છું કે, આજની રાત્રીના અંતમાં તમને સ્વપ્ન આવશે. તેમાં નંદીશ્વર પોડીઆ ઉપર બેઠેલા મહાદેવજીને, તમે કૈલાસ પર્વત જેવડા મોટા સ્વરૂપવાળા અને યમ રાજાની દક્ષિણ દિશા તરફ જોઈ રહેલા દેખશો. તમે તેથી કંઈ ખેદ પામશો નહિ; કારણ કે, જે ભાવી છે તે કદી ટળવાનું નથી. હવે હે રાજન ! તમારું કલ્યાણ થાઓ, ને તમે સાવધન રહીને પૃથ્વીનું પ્રાણજી કરો, હું કૈલાસ પર્વત પ્રત્યે જઈશિ. વૈશંપાયન કહે છે કે, એમ કહી શિષ્યો સહિત વ્યાસજી કૈલાસ પર્વત પ્રત્યે ગયા. પછી શોકયુક્ત યુધિષ્ઠિર રાજાએ મોટા નિશ્વાસ મૂકી, વ્યાસજીના કહેવા પ્રમાણે જે અવશ્ય ભાવી હશે તે કદી ટળનારું નથી, એમ વિચારી પોતાના ભાઈઓને કહ્યું કે, હે પુરુષોમાં સિંહરૂપ ભાઈઓ ! મને વ્યાસજીએ જે વાક્યો કહ્યાં તે તમોએ સાંભળ્યાં. હવે મારે નિમિત્ત તેર વર્ષ પછી સર્વ ક્ષત્રિયોનો વિનાશ થવાનો છે, વાસ્તે મેંજ મરવાની મતિ કરી છે, કારણ

કે જ્યારે એમ બને ત્યારે મારે જીવિને શું કરવું ? તે સાંભળી અર્જુને કહ્યું કે, હે રાજન ! શુદ્ધિનો નાશ કરે એવો તમે ખેદ કરો માં, પણ જે ઉપાય કરવો ઘટે તે વિચાર મરીને આરંભો. વ્યાસજીના વાક્યનો વિચાર કરી યુધિષ્ઠિર બોલ્યા કે, હે ભાષ્યો ! તમારું કલ્યાણ થાઓ, ને હું જે પ્રતિજ્ઞા લઉં છું તે સાંભળો. હું કાષ્ઠ દિવસ ભાષ્યો અથવા રાજ્યોને અપ્રિય વચન બોલીશ નહીં, તેમના કહેવા પ્રમાણે વર્તીશ, ને તેમની પાસે મારા વાક્યો બોલીને તેમની સાથે મેળાપ રાખીશ. કારણ કે ભેદ રાખવો એજ કલેશનું મૂળ છે. વાસ્તે હું કાષ્ઠથી ભેદ રાખીશ નહીં, ને તેથી મારો આલોકમાં અપયથ પણ થશે નહિ. મોટા ભાષ્ય યુધિષ્ઠિરનાં વચન સાંભળી ભીમસેનાદિ ભાષ્યોએ પણ યુધિષ્ઠિરના શ્રેયમાં પ્રીતિ રાખી તેમના કહેવા પ્રમાણે વર્તવાનો નિશ્ચય કર્યો. હે ભરતકુળમાં શ્રેષ્ઠ ! એ પ્રમાણે સર્વ રાજ્યો ગયા પછી બંધુઓ સાથે નિશ્ચય કરીને, યુધિષ્ઠિર રાજ્યએ પ્રધાનાદિકો મહિત પોતાના પુરમાં પ્રવેશ કર્યો.

ગતેષુ ક્ષત્રિયેન્દ્રેષુ સર્વેષુ ભરતર્ષભ ।

યુધિષ્ઠિરઃ સહામાત્યઃ પ્રવિવેશ પુરોત્તમમ્ ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि द्यूतपर्वणि युधिष्ठिरसमये गुर्जरभा-
षायां षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥

અધ્યાય ૪૭ મો-જળસ્થળ બ્રમથી દુર્યોધનનું ઉપહાસ્ય.

वैशंपायन उवाच वसन्दुर्योधनस्तस्यां सभायां पुरुषर्षभ ।

शनैर्ददर्शતાं सर्वां समां शकुनिना सह ॥

વૈશંપાયન કહે છે-હે પુરુષોમાં શ્રેષ્ઠ ! હવે તે સભામાં રહેલા દુર્યોધને શકુનિ સહિત આખી સભા ધીરે ધીરે જોવા માંડી, તો તેમાં તેણે હસ્તિનાપુરમાં નહીં દીકેલાં અનેક તરેહનાં ચિત્રો જોયાં. સભામાં દુર્યોધન રાજ સ્ફટિક મણિની જમીન આગળ આવતાં, તેને જળ માનીને પોતાનાં વસ્ત્રો ઉંચાં લઇને ચાલ્યો, પણ બ્રમ થવાથી જમીન ઉપર પડી જવાયું. લજ્જા પામી ખેદયુક્ત થઇને, નિશ્વાસ મૂકતો મૂકતો નીચું મોં કરી તે આગળ ચાલ્યો. પછી સ્ફટિકમણિ સરખાં જળ તથા કમળોવાળા એક તક્ષાવડી પાસે આવ્યો, ને તેને સ્થળ માનીને આગળ ચાલતાં તેમાં પડી ગયો. તે જોઇને મહાબળવાન ભીમસેન તથા યુધિષ્ઠિરના સેવકો હસ્યા. યુધિષ્ઠિરની આજ્ઞાથી સેવકોએ દુર્યોધનને પહેરવા સાડે શ્રેષ્ઠ વસ્ત્રો આપ્યાં. તે સમયે દુર્યોધનને એવી હાલતમાં જોઇને, ભીમસેન, અર્જુન, નકુળ, તથા સહદેવાદિ બધા હમવા લાગ્યા. ક્રોધ પામેલા દુર્યોધને બ્રમથી પડી જવાની વાત જણાવવા માટે પોતાનો ક્રોધ જણાવ્યો નહીં, ને તેમની સામે પણ જોયું નહિ યુધિષ્ઠિરે મોકલેલાં વસ્ત્રોને મૂકી તક્ષાવડીના જળમાં તેણે તરવા માંડયું; જળને તરીને તે પાછો જમીન ઉપર આવ્યો. તે જોઇને સભામાં બેઠેલાં મનુષ્યોએ વળી તેનું હાસ્ય કર્યું. પછી દુર્યોધન રાજ્યએ, સ્ફટિક મણિની ભીંતમાં એક બંધ કરેલા દાર જેવું ચિત્ર હશે, તેને ઉઘડેલું દાર માની તેમાંથી જવા માંડયું, તો તે દાર તેના માથામાં વાગ્યું અને ચક્રી આવ્યા જેવો થઇ તે ઉભો રહ્યો.

પછી તેના જેવુંજ સ્ફટિકમણિના કમાડવાળું એક ખીજું દાર હતું, તે પોતાને હાથે ઉઘાડી દુર્યોધન તેમાંથી નીકળી જઈ આગળ ચાલ્યો તો વળી પડી ગયો. ત્યાંથી ઉડીને તે એક ઉધડેલો દરવાજો હશે ત્યાં ગયો, પણ તેને બંધ માનીને ત્યાંથી પાછો ફર્યો. હે રાજન ! એ પ્રમાણે તે સભામાં અનેક તરેહથી મોહ પામેલો અને રાજસૂય યજ્ઞની મોટી સમૃદ્ધિ જોઈને ખેદયુક્ત થયેલો દુર્યોધન, યુધિષ્ઠિર રાજાની રજા લઈને હસ્તિનાપુર જવા સારૂ સ્વાના થયો. યુધિષ્ઠિરની સમૃદ્ધિનો વિચાર કરતાં તાપ પામેલા દુર્યોધનને યુધિષ્ઠિરનું રાજ્ય હરણ કરી લેવાની પાપસૃદ્ધિ થઈ. હે રાજન ! ઉદાર મનવાળા પાંડવોને તથા તેમને વશ થયેલા સર્વ રાજાઓને જોઈ, બાળકથી તે વૃદ્ધ પર્યંત સર્વ મનુષ્યોને તેમનું દ્વિત ઇચ્છનારા જાણી પૃથરાષ્ટ્રના પુત્ર દુર્યોધનના શરીરનો વર્ણુ ઝાંખો થઈ ગયો. રસ્તામાં ચાલતાં ચાલતાં તે યુધિષ્ઠિર રાજાની સભા અને સમૃદ્ધિનો વિચાર કરતો ને ગાંડાની માફક બકતો હતો. તેને શકુનિએ ઘણીવાર બોલાવ્યો, પણ તેણે કંઈ જવાબ આપ્યો નહીં. તેને વિચારમાં, પડેલો જોઈને શકુનિએ પૂછ્યું કે, હે દુર્યોધન ! આ તું નિશ્વાસ મૂક્યા કરે છે. તને એવું શું દુઃખ ઉત્પન્ન થયું છે ? દુર્યોધને કહ્યું કે, હે શકુનિ ! મહાત્મા અર્જુનના પ્રતાપથી જીતાયેલી આ સર્વ પૃથ્વી યુધિષ્ઠિરને વશ થવાથી તથા પૃથ્વીમાં ઇંદ્રના યજ્ઞ જેવો તેમનો યજ્ઞ જોઈને, નિરંતર ક્રોધ અને તાપ પામેલો હું જેમ ગ્રીષ્મ ઋતુમાં સૂર્યના કિરણોથી થોડું જળ સુકાય, તેમ સુકાઉં છું. વળી હે શકુનિ ! શ્રીકૃષ્ણે શિશુપાળનો નાશ કર્યો ત્યારે ક્રોધ રાજાએ તેનો પક્ષ કર્યો નહીં કારણ કે પાંડવો રૂપી અગ્નિએ કરી સર્વ રાજાઓ તાપ પામ્યા હતા. જો કે શ્રીકૃષ્ણે શિશુપાળનો વધ કર્યો તોપણ રાજાઓએ ક્ષમા કર્યો વળી મહાત્મા પાંડુ રાજાના પુત્ર પાંડવોના પ્રતાપથી યજ્ઞ પણ સિદ્ધ થયો, ને જેમ કર આપનારી પ્રજા રાજા પાસે ખેસીને કર આપે, તેમ સર્વ રાજાઓએ યુધિષ્ઠિરને અનેક તરેહનાં રત્નો તેમની પાસે ખેસીને આપ્યાં. શ્રેષ્ઠ રત્નો રૂપી સમૃદ્ધિ પાંડવોને પ્રાપ્ત થઈ. તે હું સહન કરી શકતો નથી, ને ઘણો તાપ પામું છું, એમ કહી દુર્યોધન, પોતાના મનમાં વિચાર કરી અગ્નિએ કરી જાણે બળતો હોય તેમ તાપ પામીને, ગાંધાર દેશના રાજાના પુત્ર શકુનિને કહેવા લાગ્યો કે, હે શકુનિ ! હું અગ્નિમાં બળી મરીશ, વા ઝેર લક્ષણ કરીશ અથવા જળમાં ડૂબી મરીશ, પણ જીવીશ નહીં. જગતમાં પોતાની સમૃદ્ધિથી શત્રુઓની સમૃદ્ધિ વધારે જોઈને હું તે સહન કરી શકતો નથી. જેમ ક્રોધ સ્ત્રી પોતાના પતિને સ્વાધિન હોવાથી પોતાની સૌકની સમૃદ્ધિ સહન કરે છે, તેમ હું કંઈ પાંડવોની સમૃદ્ધિ સહન કરી શકતો નથી. હું અર્જુનાદિકથી શસ્ત્રવિદ્યા અને બળમાં કંઈ ઓછો નથી, તેમ નપુંસકની પેઠે અસમર્થ પણ નથી. હે શકુનિ ! મારા જેવો પુરૂષ પાંડવોનું રાજ્ય, સમૃદ્ધિ અને યજ્ઞ જોઈને કેમ તાપ ન પામે ? હું તેમની રાજ્ય સમૃદ્ધિ લઈ લેવાને અસમર્થ છું, કારણ કે, મારી સહાયતા કરનાર ક્રોધ દેખાતો નથી માટે મરવાનો વિચાર કરું છું, ને કુંતીના પુત્ર પાંડવોની ક્રોધ દ્વિવંસ નાશ ન પામે એવી સમૃદ્ધિ જોઈને, પરાક્રમ વ્રથા અને દૈવ શ્રેષ્ઠ ! એમ માતું છું. હે સુબલ રાજાના પુત્ર ! પૂર્વે મેં યુધિષ્ઠિરને નાશ કરવાના ઘણા ઉપાય કર્યા, પણ તે સર્વ વ્રથા ગયા ને હવે તો જળમાં રહેલું કમળ જેમ વૃદ્ધિ પામે, તેમ તે સમૃદ્ધિએ કરીને નિત્ય વૃદ્ધિ પામે છે. અમે પૃથરાષ્ટ્ર રાજાના પુત્રો તેમનાથી કમી થતા જઈએ છીએ માટે દૈવજ બળવાન છે. હે શકુનિ ! એ પ્રમાણે પાંડવોની સમૃદ્ધિ તથા જેમાં મને બ્રમ થયે

એવી તે સભા, અને તેની રક્ષા કરનારાઓએ માફ જે હાસ્ય કર્યું તે સર્વે જોઈને હું અગ્નિ જેવો તાપ પામું છું. હે માતુલ ! તમે મને નિરંતર દુઃખી અને ક્રોધે કરીને મરવાની ઇચ્છવાળો બહાણીને એ વાત ધૃતરાષ્ટ્રને બોલુ કરો.

સમામમ્યનુજાનીહિ માતુલાય સદુક્ષિતં ।

અમર્ષ ચ સમાવિષ્ટં ધૃતરાષ્ટ્રે નિવેદય ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि द्यूतपर्वणि दुर्योधनसंतापे गुर्जरभाषायां
सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥

અધ્યાય ૪૮ મો. દ્યૂત રમાડવાની પેરવી.

शकुनिरुवाच दुर्योधननतेमर्षः कार्यः प्रतियुद्धिष्ठिरं ।

भागधेयानिहिस्वानि पांडवा भुजते सदा ।

શકુનિ કહે છે કે-હે દુર્યોધન ! પાંડવો જે કંઈ પોતાના નશીબનું હશે તે ભોગવે છે, માટે તારે કંઈ યુધિષ્ઠિર પ્રત્યે ક્રોધ કરવો નહીં. હે શત્રુઓને નાશ કરનાર દુર્યોધન ! પૂર્વે પાંડવોને નાશ કરવા સારૂ તેં અનેક તરેહના ઉપાય કર્યા, પણ તે સૌ વૃથા ગયા, ને તેઓ પોતાના દૈવથી મુકાયા. તેમને દ્રૌપદી સ્ત્રી રૂપે પ્રાપ્ત થઇ, તેથી પુત્રો સહિત દુપદ રાજ તેમની સહાયતા કરનાર થયા. વળી તેમને પૃથ્વી મેળવી આપવામાં મહાપરાક્રમી શ્રીકૃષ્ણ સહાયતા કરનાર છે, ને તેમને પોતાના પિતાનું રાજ્ય મળ્યું છે. બીમસેન તથા અર્જુનાદિકના પરાક્રમથીજ યુધિષ્ઠિર મોટાઇને પામ્યા છે, તેમાં ખેદ શું ? વળી અર્જુને અગ્નિને સંતાપ પમાડી તેની પાસેથી ગાંડીવ ધનુષ, અક્ષય બાણોનાં બાથાં અને બીજાં પણ અનેક તરેહનાં શસ્ત્રો મેળવ્યાં, ને તે ધનુષના પ્રતાપથી તથા પોતાની ભુજાઓના બળથી રાજાઓને વશ કર્યા, તેમાં પણ ખેદ શું ? વળી ક્ષત્રિય ધર્મમાં કુશળ એવા અર્જુને અગ્નિના દાહનમાંથી મયદાનવને બચાવીને, તેની પાસેથી જેમાં તને ભ્રમ થયો એવી સભા કરાવી; જેને મયદાનવની આગથી તેના રાક્ષસ ચાકરો વહન કરે છે, તે સંઘથી પણ ખેદ શને માટે કરવો ? હે દુર્યોધન ! તું કહે છે જે, મારી સહાયતા કરનાર કોઇ નથી, તે તારૂં બોલતું વૃથા છે. તારા સર્વ બાઇઓ, પુત્ર સહિત મહા પરાક્રમી દ્રોણાચાર્ય, સતપુત્ર કર્ણ, મહારથ કૃપાચાર્ય, સર્વ બાઇઓ સહિત હું અને મૂરિશ્રવા, એ સૌ તારી સહાયતા કરનાર છીએ, માટે તું એ સર્વની સહાયતાથી સમગ્ર પૃથ્વીને જીતી શકીશ. દુર્યોધને કહ્યું કે, હે શકુનિ ! તમે કહ્યા એવા તે મહારથોની અને તમારી સહાયતાથી હું સમગ્ર પૃથ્વીને જીતું, એમ તમે માનતા હો તો હું પાંડવોને જરૂર જીતીશ. સર્વ રાજાઓ તેમને વશ છે, માટે તેમને જીત્યાથી સર્વ પૃથ્વી અને તે સભા મારી થશે. શકુનિએ કહ્યું કે, હે દુર્યોધન ! અર્જુન, શ્રીકૃષ્ણ, બીમસેન, યુધિષ્ઠિર, નકુલ, સહદેવ અને પુત્રોએ સહિત દુપદ રાજ, એ સર્વ મહારથો, મોટા ધનુષધારી અને યુદ્ધમાં મહા ગદોન્મત છે, જેમને દેવતાઓ પણ જીતવાને સમર્થ નથી. તેઓ યુધ્ધે કરીને જીતાય એમ હું માનતો નથી, માટે યુધિષ્ઠિરને જીતવાનો એક ઉપાય કહું તે પ્રમાણે તું પ્રીતિથી કર. દુર્યોધન બોલ્યો કે, હે શકુનિ !

સાવધાન રહેલા મારા સ્નેહીઓથી પાંડવો જીતી શકાય એવો ઉપાય મને ખતાવો. શકુનિએ કહ્યું કે, હે દુર્યોધન ! કુંતીના પુત્ર યુધિષ્ઠિર છૂત રમવામાં પ્રીતિવાળા છે, પણ રમતાં આવડતું નથી, તેથી રમવા સારૂ બોલાવો, કારણ કે જો રાજાને રમવા સારૂ બોલાવ્યો હોય તો તે રમવાથી નિવૃત્ત થઈ શકતો નથી; ને ત્રણ લોકમાં મારા સરખો છૂત રમવામાં કોઈ કુશળ નથી. તું જો તેને બોલાવીશ તો હું પુરૂષોમાં ઉત્તમ ! પાસાની રમતમાં કુશળ એવો હું, તેનું રાજ્ય તથા સર્વ સમૃદ્ધિ હરણ કરી લઇશ, એમાં સંશય નથી. આ આપણા મનસુઆની વાત તું ધૃતરાષ્ટ્ર રાજા પાસે કર, ને તે જો રાજા આપે તો હું યુધિષ્ઠિરનું સર્વસ્વ જીતી લઇશ. દુર્યોધન કહે છે કે હે સૌમલ ! એ વાત કુરુક્ષેત્રમાં મુખ્ય ધૃતરાષ્ટ્રને કહેવા હું સમર્થ નથી, માટે તમે કહો.

ત્વમેવ કુરુમુખ્યાય ધૃતરાષ્ટ્રાય સૌભલ ।

નિવેદય યથાન્યાયં નાહં શક્ષ્યે નિવેદિતું ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि द्यूतपर्वणि दुर्योधनसंतापे गुर्जरभाषायामष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४८ ॥

અધ્યાય ૪૮ મો. ધૃતરાષ્ટ્ર ને દુર્યોધનની ચિંતાનું નિવેદન.

वैशंपायन उवाच अनुभूय तु राजस्तं राजसूयं महाक्रतुं ।

युधिष्ठिरस्य नृपते गंधारीपुत्रसंयुतः ॥

વૈશંપાયન કહે છે-હવે શકુનિએ ગાંધારીના પુત્ર દુર્યોધનની સાથે મનુષ્યોના અધિપતિ યુધિષ્ઠિર રાજાનો યજ્ઞ જોઈ દુર્યોધનનાં વચન સાંભળી તેનો મત જાણીને, બુદ્ધિ રૂપી જોને નેત્ર છે એવા ધૃતરાષ્ટ્ર રાજા પાસે જઈને કહ્યું કે, હે ધૃતરાષ્ટ્ર ! દુર્યોધનના શરીરનો વર્ણ બદલાઈને ફીકડા થઈ ગયો છે, તે શરીરે સુકાઈ ગયો છે, ને તેનો ગર્વ પણ નાશ પામ્યો છે. શત્રુરૂપ પાંડવોની સહન થઈ શકે નહીં એવી મોટાઈ જોઈ તે ઝાંખો પડી ગયો છે. તેનો તમે કંઈ વિચાર કરતા નથી. તમારા મોટા પુત્ર દુર્યોધનના મનમાં મોટો શોક ઉત્પન્ન થયો છે, જે તમે કેમ જાણતા નથી ? શકુનિનાં વચન સાંભળીને ધૃતરાષ્ટ્ર રાજાએ પોતાની પાસે બેઠેલા દુર્યોધનને કહ્યું કે, હે કુરુવંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા પુત્ર દુર્યોધન ! તું આ મોટી ચિંતામાં શા કારણથી પડ્યો છે ? તે મને જો સાંભળવા યોગ્ય હોય તો કહે. શકુનિ મને કહે છે જે, “ દુર્યોધન શરીરે સુકાઈ ગયો છે, ને તેના શરીરનો વર્ણ ફરી જઈને ફીકડા પડી ગયો છે. ” પણ હે પુત્ર ! જા હું દીવ વિચાર કરું છું, તો તારા મનમાં શોક ઉત્પન્ન થવાનું કંઈજ કારણ દેખતો નથી, કેમકે આ આપણી મોટી સમૃદ્ધિ ગંધી તારે સ્વાધીન છે. વળી તારા ભાઈઓ તથા સર્વ સ્નેહીઓ કોઈ દિવસ તારું અપ્રિય કરતા નથી. તું નિત્ય સુંદર વસ્ત્રો પહેરે છે, માંસ સહિત અન્નનું ભોજન કરે છે, અને જાતવાન રૂડા અશ્વો ઉપર બેસે છે, તથાપિ તું શરીરે સુકાઈ ગયો, અને તારા શરીરનો વર્ણ ફરી ગયો એ શું ? હે દુર્યોધન ! તને સુંદર ભિયો, અમુક્ય શય્યાઓ, શ્રેષ્ઠ ગૃહો અને દેવતાઓને દુર્લભ એવાં વિહાર કરવાનાં સ્થાનકો મળેલાં છે, અને બાકી પણ જે તારા મોહ-

માંથી નીકળે તે તને મળવા છતાં તું દીન પુરૂષની પેઠે શોક કંમ કરે છે ? દુર્યોધને કહ્યું કે, હે પિતા ! હું નપુંસક પુરૂષની પેઠે ભોજન કરું છું અને વસ્ત્રો પણ પહેરું છું, પણ વખતથી થતા ફેરફારને ઉશ્વેષ કરવાની ઈચ્છાથી ધણો ક્રોધ પામું છું. જે પુરૂષ શત્રુથી ઉત્પન્ન થતા ક્લેશને નિવૃત્ત કરવા સારૂ ક્રોધયુક્ત થઈ શત્રુનો પરાભવ કરે, તેનેજ સર્વ મનુષ્યો પુરૂષ કહે છે. વળી હે પિતા ! જે રાજ સંતોષ રાખે, તેની સમૃદ્ધિ અને અભિમાન નાશ પામે છે, ને જે દયા તથા શત્રુનો ભય રાખે, તેના સંબંધીઓ ધણા છતાં પણ તેને મોટાઈ મળતી નથી. હે પિતા ! મેં કુંતીના પુત્ર યુધિષ્ઠિરની મોટી સમૃદ્ધિ જોઈ તેથી હું જે ભોજન કરું છું તે મને પસંદ પડતું નથી; મારા શત્રુઓ સમૃદ્ધિથી વધી ગયા અને તેમના કરતાં હું ઓછો રહ્યો તે જોઈને મારા શરીરનો વર્ણ બદલાઈ ગયો છે. હું શરીરે સુકાઈ જઈ દીન જેવો લાગું છું. યુધિષ્ઠિર રાજ સ્નાન સંધ્યાદિ કર્મ કરનારા અકચારી હજાર પ્રાણીઓનું, તેમના દરેકના ત્રીસ ત્રીસ આકરોએ સહિત પોષણ કરે છે ને તેમના ઘરમાં દરેકજા બીજા દશ હજાર પ્રાણીઓ સુવર્ણના પાત્રમાં ભોજન કરે છે. યુધિષ્ઠિરને કાંબોજ દેશનો રાજા, કદળી મૃગના ત્રિચિત્ર વર્ણવાળાં ચર્મ તથા અમૂલ્ય ઉનનાં વસ્ત્રો મોકલે છે. વળી હે રાજન ! સેંકડો હાથણિયો, હજારો ગાયો, ત્રણસો ઘોડા, સેંકડો ઉંટ તથા ઘોડીઓ યુધિષ્ઠિરને ત્યાં ફર્યા કરે છે. રાજસૂય યજ્ઞમાં સર્વ રાજાઓએ આવી તેમને એક તરેહની ભેટ તથા રત્નો આપ્યાં. યુધિષ્ઠિરના યજ્ઞમાં તેમને જેવી દ્રવ્યની આવક થઈ, તેવી કોઈ બીજાના યજ્ઞમાં આવક થઈ હોય એવું મેં જોયું તેમજ સાંભળ્યું પણ નથી. આપણા શત્રુઓને અસંખ્ય દ્રવ્યની આવક જોઈ તેનો વિચાર કરતાં મને દુઃખ થાય છે. સેંકડો પ્રાણીઓ તથા ખેડૂતો, યુધિષ્ઠિરને આપવા સારૂ ત્રણ ખર્વ દ્રવ્ય લાવી તેમના ઘરના દરવાજા પાસે વારવા છતાં પણ ઉભા રહ્યા હતા ! ગાયોનું પાલન કરનારા ગોવાળીઓ યુધિષ્ઠિરને આપવા સારૂ વીથી ભરેલાં સુવર્ણના ઘડાઓ રૂપી દ્રવ્ય લઈને આવ્યા હતા. પણ તેઓ અંદર પ્રવેશ કરી શકતા નહતા. વળી જેમ ઇંદ્રને અભિષેક કરવા માટે સર્વ વનસ્પતિઓ કાંસાના પાત્રમાં મધાદિ રસ લઈ આવી હતી, તેમ યુધિષ્ઠિરના અભિષેક સારૂ તે સૌ લાવવામાં આવ્યું હતું. પૂર્વ, દક્ષિણ, તથા પશ્ચિમ સમુદ્રાદિ તીર્થોનું જળ આણવામાં આવ્યું હતું. ન્યાં પક્ષીઓ વગર બીજા કોઈથી જઈ શકાતું નથી એવા ઉત્તર દિશાના સમુદ્રનું જળ દેવતાઓ લાવ્યા હતા, તથા અર્જુન ત્યાંથી ધણું દ્રવ્ય લાવ્યો હતો. વરુણના કહેવાથી સમુદ્ર, સુવર્ણની દોરીઓવાળા અને રત્નજડિત શિંકામાં શંખ લઈ આવ્યો હતો, જેણે કરી પ્રાણીઓ સહિત શ્રીકૃષ્ણે યુધિષ્ઠિરને અભિષેક કર્યો. તે બધું જોઈને મને જ્વર આવવા જેવું થયું. હે રાજન ! તેમના યજ્ઞમાં બીજું એક અદ્ભુત જેવું કર્મ થયું. જે હું કહું તે સાંભળો. યુધિષ્ઠિરે, ન્યારે એક લાખ પ્રાણીઓ ભોજન કરી લે, ત્યારે સર્વને જાણ કરવા સારૂ એકવાર શંખનાદ કરવાનો નિયમ બાંધ્યો હતો. તે પ્રમાણે ત્યાં વારંવાર શંખ તકાર થતા હતા તે જોઈને હું પણ હર્ષ પામતો હતો. વલી રાજાઓથી ભરેલી યુધિષ્ઠિરની સભા જેમ નક્ષત્રોએ કરીને આકાશ શોભે તેમ શોભતી હતી, ને તે યજ્ઞમાં પ્રાણીઓને ભોજન પિરસનારા સર્વ રાજાઓ અનેક તરેહનાં રત્નો લઈને જેમ પ્રજા રાજાને કર આપે, તેમ યુધિષ્ઠિરને આપતા હતા ! હે રાજન ! યુધિષ્ઠિરના જેવી સમૃદ્ધિ ઈંદ્ર, યમ, વરુણ, અને કુબેરની પણ નથી ! જેવી સમૃદ્ધિ જોઈને મારું મન તાપ પામે છે, મને સુખની પ્રાપ્તિ થતી નથી.

શકુનિ બોલ્યો કે, હે સત્ય પરાક્રમી દુર્યોધન ! તમે યુધિષ્ઠિરની જે સમૃદ્ધિ જોઈ તે લઈ લેવાનો હું ઉપાય કહું તે સાંભળો—હે ભારત ! પૃથ્વીમાં હું પાસાની રમત જાણનારોઓમાં સૌથી સરસ છું, ને રમનાર પુરૂષનું મન જાણી લઉં છું. કુંતીના પુત્ર યુધિષ્ઠિરને દૂત રમવું પ્રિય છે, પણ તે રમી જાણતો નથી, તેથી તેને રમવા સારૂ બોલાવો, યુધિષ્ઠિરને દૂત રમવા અથવા યુદ્ધ કરવા વાસ્તે જે બોલાવ્યા હોય, તો તે જરૂર આવ્યા વગર રહેશે નહીં. પછી હું તેને દૂત રમાડી કપટથી તેની સર્વ સમૃદ્ધિ છતી લઇશ. વૈશંપયન કહે છે કે—એ પ્રમાણે શકુનિએ કહ્યા પછી દુર્યોધને ધૃતરાષ્ટ્રને કહ્યું કે, હે રાજન ! પાસાની રમત જાણનારો શકુનિ, દૂતે કરીને યુધિષ્ઠિરની સમૃદ્ધિ લઈ લેવાનો ઉત્સાહ રાખે છે, માટે તમે રજા આપો. એવું સાંભળી ધૃતરાષ્ટ્ર રાજ્યએ કહ્યું કે, હે દુર્યોધન ! આપણા મિત્ર મહા બુદ્ધિમાન વિદુરજી છે તેમની સલાહ પ્રમાણે હું હરકોઈ કામ કરું છું, માટે તેમને મળીને આ કાર્યનો નિશ્ચય કરીશ; કારણ કે લાંબો વિચાર કરનાર વિદુરજી આપણું તથા પાંડવોનું હિત થાય, એવો ધર્મરૂપ નિશ્ચય કરીને કહેશે. દુર્યોધન બોલ્યો કે, હે પિતા ! વિદુર તો તમને મળીને આ કાર્ય કરવાનું માંડી વળાવશે, એમાં સંદેહ નથી, ને જે તમે તેમ કરશો તો હું મૃત્યુ પામીશ. પછી તમે વિદુરે સહિત સુખી થઈ સર્વ પૃથ્વી ભોગવજો, માંડું શુભ છે ! વૈશંપયન કહે છે કે—એવાં દુર્યોધનનાં ખેદયુક્ત વચન સાંભળી તેનાજ મતમાં રહેલા ધૃતરાષ્ટ્ર રાજ્યએ પોતાના નોક રાને કહ્યું કે, દેશ દેશથી શિલ્પી પુરૂષોને બોલાવી તેમને આજ્ઞા કરો કે દુર્યોધનનું મન શાંત થવા સારૂ હજારો સ્તંભોએ કરી વિસ્તાર પામેલી, સો દરવાજાવાળી, મારા મનને આનંદ આપનારી, જેવાલાયક, સુખે કરી જેમાં પ્રવેશ થઈ શકે એવી અને રત્નોથી જડેલી એક સલા તૈયાર કરે. એ પ્રમાણે આકરોને આજ્ઞા આપ્યા પછી, વિદુરજીને પૂછ્યા વગર જેને હરકોઈ કામ કરવાનો નિશ્ચય થતો નથી, એવા ધૃતરાષ્ટ્ર રાજ્યએ દૂતમાં ધણા ગેરકાયદા છે એમ મનવા છતાં પણ વિદુરજીને બોલાવરાવ્યા. દૂતે જઈને ધૃતરાષ્ટ્રના કાર્યની વાત વિદુરને કરી, તે સાંભળી મહા બુદ્ધિમાન વિદુરે “આ કલેશ તથા સર્વના ત્રિનાશનું મૂળ પેદા થયું” એમ કહ્યું. પછી તેઓ પોતાના મોટા ભાઈ ધૃતરાષ્ટ્ર પાસે આવી તેમને પંજે લાગીને બોલ્યા કે, હે રાજન ! તમે જે નિશ્ચય કર્યો તે ઠીક છે એમ હું માનતો નથી. દૂત રમેથી તમને પાંડવો સાથે બેઠ થાય તેમ માંડ કરો. ધૃતરાષ્ટ્રે કહ્યું કે, હે વિદુર ! જે દેવતાઓની મારી ઉપર કૃપા હશે તો, દૂત રમેથી મારા પુત્રોની સાથે પાંડુના પુત્રોને કલેશ થશે નહીં; કદી એ કામ કરેથી સારૂ અથવા નરનું થશે તો, તે દૈવ સમજવું એમાં સંશય નથી. દૂતની તૈયારી કરો, ને હું એમ માનું છું કે, મારી પામે દ્રોણાચાર્ય, બીષ્મ તથા તમે બેસો છો તેથી કંઈ અન્યાય થશે નહીં. તમે વાયુ જેવી ગતિ કરનાર ધોડાઓ જેને બેડચા હેમ્પ એવા રથમાં બેસી યુધિષ્ઠિરને અહીં બોલાવી લાવો. શીઘ્ર ઇંદ્રપ્રસ્થ પ્રત્યે જાઓ, પણ તેને આપણો નિશ્ચય કહેશે. આં. હે વિદુર ! હું દૈવનેજ જાળવાન માનું છું, કારણ દૂત રમવાનો નિશ્ચય થયો છે ! હે રાજન ! એ પ્રમાણે ધૃતરાષ્ટ્રે કહ્યાથી દુઃખયુક્ત થએલા બુદ્ધિમાન વિદુરજી, “આ વિચાર યોગ્ય નથી.” એમ ચિંતન કરતા કરતા મહા ચતુર બીષ્મની પાસે ગયા.

इत्युक्तो विदुरो धीमाग्नेदमस्तीति चिंतयन् ।

आपगेयं महाप्राज्ञमगच्छत्सुदुःखितः ॥

હિતિ શ્રીમદ્ભગવતે સપ્તમર્ગેણ ચૂતમર્ગેણ દુર્યોધનસંભવે ગુર્જરપ્રાચીન
પાંડવોડકથા: ૫૪૨. ॥

અધ્યાય ૫૦ મો. સભામાં દુર્યોધનને થયેલો શ્રમ.

જનમેજય ઉત્તાચ ક્ષયં સમમ્નદ્યૂતં પ્રાતુર્ણાં તત્સહાયસં ।

યત્ર તદ્વૃક્ષસનં પ્રાપ્તં પાંડવૈર્મે પિતામહે: ॥

જનમેજય કહે છે કે, -હે વૈશંપાયન ઋષિ ! જેનાથી મારા પિતામહ પાંડવોને મોટું દુઃખ થયું અને ભાઈઓનો વિનાશ થયો, એવું જૂત કેમ રમાયું ? હે જાહને જાણુશ્રીઓમાં શ્રેષ્ઠ ! જ્યાં જૂત રમાયું ત્યાં તારાઓ રૂપી ઘાણુ કાણુ રાજાઓ ખેડા હતા ? વળી જૂત રમવાની પ્રશંસાકાણે કરી અને કાણે ના કરી ? હે જાહણુઓમાં ઉત્તમ ! હું રાજાઓના વિનાશનું મૂળ જે જૂત, તેનું વૃત્તાંત વિસ્તારથી સાંભળવા ઇચ્છું છું, માટે મને કહે. જૂત કહે છે કે-હે શૌનક ! ૨ પ્રમાણે જનમેજય રાજાએ પૂજવાથી વ્યાસના શિષ્ય, મહાપ્રભાપી તથા વેદનું તત્વ જાણનાર વૈશંપાયને કહ્યું કે, હે ભારત ! તમને એ વૃત્તાંત સાંભળવાની ઇચ્છા છે માટે હું કહું છું કે, અપ્પિકાના પુત્ર ધૃતરાષ્ટ્ર રાજાએ વિદુરનો મત જાણી એકાંતમાં દુર્યોધનને ફરીથી કહ્યું કે, હે ગાંધારીના પુત્ર દુર્યોધન ! તું જૂત રમવાની વાત છોડી દે, કારણ કે મહા શુદ્ધિમાન વિદુર એ કામ કરવાની પ્રશંસા કરતા નથી. તે કદી પણ આપણું અહિત પ્રાય એમ કહે નહીં, વાસ્તે તેમણે કહ્યું એ આપણું હિત છે એમ હું માનું છું. હે પુત્ર ! વિદુરના કહેવા પ્રમાણે તું કરીશ તો તારું કલ્યાણ થશે, કારણ કે, નારદ ઋષિ તથા મહાશુદ્ધિમાન બૃહસ્પતિએ જે શાસ્ત્ર ઇંદ્રને કહ્યું હતું, તે રહસ્ય સહિત મહા કવિ વિદુર જાણે છે. તેમના કહેવા પ્રમાણે હું સર્વ કાર્ય કરું છું, કેમકે જેમ યાદવોમાં મહા શુદ્ધિમાન ઉદ્ધવ શ્રેષ્ઠ છે, તેમ સર્વ કૌરવોમાં વિદુર શ્રેષ્ઠ છે. હે પુત્ર ! તું જૂતની વાત છોડી દે, કારણ તેથી વૈર થવા સંભવ છે. વૈરથી રાજ્ય નાશ પામે છે ! વળી શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે માતા પિતાએ પુત્રનું કલ્યાણ થાય એમ કરવું; માટે હું તને કહું છું કે તને પિતા પ્રપિતામહનું રાજ્ય મળ્યું છે, તે શાસ્ત્રમાં ફરવા કહેલાં નીતિ વગેરેનું અધ્યયન કર્યું છે, અને અમોએ ઉછેરેલો તું સર્વ ભાઈઓમાં મોટો હોવાથી રાજ્યગાદી ઉપર ખેડા છે, પણ પોતાનું શ્રેય જાણતો નથી. હે મહાબાહો ! બીજાઓને ન મળે એવા ભોજનના પદાર્થો તથા વસ્ત્રો તને પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે તું શું કરવા શોક કરે છે ? તું તારા પિતામહના મોટા શ્રેષ્ઠ દેશનું રાજ્ય કરે છે, તે સર્વને આજ્ઞા આપતાં જેમ સ્વર્ગમાં ઇંદ્ર શોભે તેમ શોભે છે. તે તું જાણુવા છતાં તને દુઃખ આપનાર શોકનું મૂળ કારણ શું છે ? તે મને કહે ? દુર્યોધન બોલ્યો કે, હે પિતા ! જે મુદ્ધ પ્રેમતાને શ્રેષ્ઠ અમનું ભોજન કરતાર જાત્રે સુંદર વસ્ત્રો પહેરનાર માની શત્રુની સમૃદ્ધિ જોઈ ક્રોધ ત કરે, તેને સૌ અધમ કહે છે, માટે હે સમર્થ મિત્ર ! આપણી સાધારણ સમૃદ્ધિ જોઈ હું પ્રસન્ન નથી થતો. કુંતીના પુત્ર યુધિષ્ઠિરની મોટી સમૃદ્ધિ તથા તેને વશ થયેલી સર્વ પૃથ્વી જોઈ બધા પામું છું, તોપણ મારું મન સ્થિર રાખીને જીવું છું. હે પિતા ! યુધિષ્ઠિરને ત્યાં કુકુર દેશના રહેવાસી બંદુકાદિ હથીઆરો બનાવનારા લુહારો, નોકર થઇને રહેલા છે. વળી તેમને બેઠા આપવા વાસ્તે હાથમાં રત્નો લઇને

આવેલા શ્વર લોકાને તો તેઓએ દૂર કાઢી મૂક્યા હતા. હે પૃથ્વીપતિ ! યુધિષ્ઠિરે અને શ્રેષ્ઠ અને મોટો જાણી સત્કારથી જે રત્નાદિ મોટા આવે તે લેવાનું કામ સોંપ્યું હતું. હે રાજન ! અમૂલ્ય રત્નો, અશ્વો તથા હસ્તિઓ આદિ જે ભેટમાં આવ્યાં તે મેં નજરે જોયાં, પણ મને તેમનું મૂલ્ય અથવા તેઓ કયા દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલાં છે, તે જાણવામાં આવ્યું નહીં. હે પિતા ! ત્યાં ધણા દૂર દેશના રાજાઓએ આણેલા ભેટોના પદાર્થો હું મારા હાથથી લેતો, પણ તે ધણા આવવાથી મને લેવાનો અવકાશ મળતો નહીં અને હું થાકી જતો હતો. વળી હે ભરત ! મયદાનવે બિંદુસરથી સ્ફટિક મણિઆદિ અનેક તરેહનાં રત્નો લાવીને, પગથિયાદિક જેમાં બનાવેલાં હતાં એવી સભાની જમીનને જળથી ભરેલી તલાવડી માનીને મેં વસ્ત્રો ઉઘાડી લીધાં, તે જોઈને બીમસેન હસ્યો, ત્યારે તેને નાશ કરવા સાડ મને ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો, પણ મેં વિચાર કર્યો કે, જે હાલ બીમસેનનો નાશ કરવા જેવો ક્રોધ કરીશ, તો મારી શિશુપાળ જેવી ગતિ થશે. એમ વિચારી હું શાંત રહ્યો. હે પિતા ! શત્રુએ માંડે હાસ્ય કર્યું, તેથી મને ધણા તાપ થાય છે. વળી તે સભામાં ઉઘડેલાં કમળોથી શોભાય-માન એક તલાવડીને જોઈ “આ જમીન છે” એમ માની હું ચાલવા ગયો તો તેમાં પડી ગયો. પાંડવો સહિત શ્રીકૃષ્ણ તથા સ્ત્રિઓ સહિત દ્રૌપદીએ માંડે હાસ્ય કર્યું, તેથી માંડે મન ધણું વ્યથા પામે છે. પછી મને બીના વસ્ત્રવાળો જોઈને યુધિષ્ઠિરે ચાકરો સાથે વસ્ત્ર મોકલવી આપ્યાં, તે વખતે મારા મનમાં ધણું દુઃખ થયું. હે રાજન ! ત્યાં મને બીજો પણ મોહ થયો જે હું કહું તે સાંભળો. એક ઉઘડેલા દ્વાર સરખી સ્ફટિકમણિની બીંતને જોઈ “આ દરવાજો છે” એમ માની મેં ત્યાંથી જવા માંડ્યું, કે તે બીંત મારા કપાળમાં વાગી. ચક્રી આવવાથી મને કાંઈ દેખાયું નહીં, તે જોઈને નકુલ તથા સહદેવે મને પોતાની દિલ-ગીરી દર્શાવી પકડી રાખ્યો. સહદેવે તો મને વિરમય પમાડતાં વારંવાર કહ્યું કે “હે રાજન ! આ દરવાજો છે માટે અહીંથી જાઓ !” તે સમયે સભામાં બીમસેને “ હે ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્ર !” એમ મને મોટા શબ્દથી બોલાવીને હસતાં હસતાં કહ્યું કે, “રાજન ! દરવાજો અહીંથી છે ! વળી મેં તે સભામાં, પૂર્વે કોઈ દિવસ જેનાં નામ પણ નથી સાંભળ્યાં એવાં રત્નો જોયાં, જેથી માંડે મન ધણું સંતાપ પામ્યું છે.

નામધેયાનિ રત્નાનાં પુરસ્તાન્નશ્રુતાનિ મે ।

યાનિ વૃષ્ટાનિ મેતસ્યાં મનસ્તપતિતજ્જમે ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि द्यूतपर्वणि दुर्योधनसंतापे गुर्जरभाषायां
पंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५० ॥

અધ્યાય ૫૧ મો. દુર્યોધનને થયેલો સંતાપ.

दुर्योधनउवाच यन्मयापांडवेषानां दृष्टं तच्छृणु भारत ।

आहतं भूमिपालैर्हि वसुमुख्यततस्ततः ॥

દુર્યોધન કહે છે કે—હે ભારત ! ચોતરફથી રાજાઓએ પાંડવો માટે આણેલું દ્રવ્ય મેં જોયું તે તમને કહું છું સાંભળો—હે રાજન ! આપણા શત્રુઓના વસ્ત્ર તથા રત્નાદિ પદાર્થો રૂપે દ્રવ્ય જોઈને હું ખૂબ જેવો થઈ ગયો, મને તેજની કિંમત તથા તે કયા દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલાં

હતાં તે મનુષ્યામાં આપ્યું નહીં; તેમ મારા શરીરનું જ્ઞાન પણ રહ્યું નહીં. હું તમને કહું છું કે, તેમને કામોજ દેશના રાજ્યો, યકરા, ઉંદર તથા બિલાડાના વાળનાં બનાવેલાં અને સુવર્ણની દોરીઓ તથા ટપકાઓવાળાં ઓઢવાનાં વસ્ત્રો, મૃગચર્મ, તેતરપક્ષિઓ જેવા વર્ણુવાળા ત્રણસો અશ્વો, અખોડ તથા ઇંડીઓના બક્ષણથી પુષ્ટ થયેલી ત્રણસો ઘોડી અને ત્રણસો ઊંટ આપ્યાં. વળી ધર્મ જાણનાર અને મહાત્મા યુધિષ્ઠિરને આપવા વાસ્તે ખેતીનો ધંધો કરનાર બ્રાહ્મણો તથા શૂદ્રો ત્રણ અર્ધ દ્રવ્ય લાવ્યા હતા. પણ તેમને કામોજ અંદર જવા દીધા નહિ તેથી તેઓ દરવાજા પાસેજ બેઠા. પાંડવોને આપવા સાડે ગોવાળિયા લોકો ધીથી ભરેલા સુવર્ણના સુંદર ઘડા લાવ્યા હતા પણ તેમને અંદર જવાનો અવકાશ મળ્યો નહીં. વળી ભૃગુકચ્છ દેશના રહેવાસી રાજ્યોએ, સુંદર દેહવાળી, મોટા કેશવાળી, અને સુવર્ણના અલંકારોથી શોભાયમાન કાર્પાસિક દેશમાં રહેનારી એક લાખ દાસી, તથા ગાંધાર દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલા ઘોડાઓ અને બીજીપણ કેટલીક બેટ લાવીને આપી. વર્ષાદ ન જામ ત્યારે નદીઓના જળથી ધાન્ય ઉત્પન્ન કરનારા અને મુમુદ્રને કિનારે તથા પેલે પાર રહેનારા કિતવો સહિત રામકો, પારદો અને આબીરો, અનેક તરેહનાં રત્નો, ગાયો, સુવર્ણ, ખચરો, ઊંટો, તરેહવાર રસો અને શાલ આદિ ઉત્તનાં વસ્ત્રો લઈ આવી દરવાજા પ્રત્યે રોકણ થવાથી ઉભા થઈ રહ્યા હતા. પ્રાગજ્યોતિષપુરનો અધિપતિ તથા મ્લેચ્છનો રાજા ભગદત્ત, યવનો સહિત વાયુ જેવી ગતિ કરનાર જાતવંત અશ્વો તથા બીજા પણ કેટલાક પદાર્થો લઈને ત્યાં આવ્યો હતો, પણ તે અંદર આવવા પામ્યો નહીં. તેણે હિરા તથા મણિયો જેમાં જડેલાં હતાં એવું એક આભૂષણ અને હિરા તથા માણેકથી જડેલી મૂઠવાળી તરવાર મોકલી આપ્યાં એટલે સભાની અંદર જવા પામ્યો. વળી મેં યુધિષ્ઠિરને આપવા સાડે શ્યામ કંઠવાળા મોટા શરીરવાળા અને પાસે આવનારાને દૂર ફેંકી નાંખે એવા દશહજાર ખચરો લેઈને આવેલા એક પગવાળા મનુષ્યોને જોયા. જેઓ ત્રણ ત્રણ આંખોવાળા, પાઘડી તથા પગ સુધી વસ્ત્રોવાળા મોટા રૂંવાળા, અને મનુષ્યોનું બક્ષણ કરનાર હતા, તેમાંથી કેટલાકોએ જ્યારે વંશુ નદીના કિનારા પ્રત્યે ઉત્પન્ન થયેલું ધણું સુવર્ણ તથા રૂપું યુધિષ્ઠિરને આપ્યું ત્યારે સભામાં પ્રવેશ કર્યો; કેટલાકોએ વર્ષાદના દિવસમાં કાગળલી નામના છત્રાકાર રોપા થાય છે, જેને લોકો કાગડાનાં છત્ર કહે છે, તેના જેવા રંગવાળા, પોપટ જેવા રંગના, ઇંદ્રના વજ્ર જેવા પ્રકાશિત, વાદળા સમાન વર્ણુવાળા અને મનસરખી ગતિ કરનાર ધણા અશ્વો તથા સુવર્ણ આપીને પ્રવેશ કર્યો. વળી યુધિષ્ઠિરને આપવાને ચીનાઓ, શંકો, ઓણે, વનમાં રહેનારા બર્જારો, વાળેયો, હારહણો, હિમાદ્રિ પર્વતમાં રહેનારા કૃષ્ણો, નીપો તથા બિપો, કાળી ડોકવાળા, મોટા શરીરવાળા, અને સો જણને બેઠાવી દે એવા બળવાન દશ હજાર ગધેડા બાહ્યીક અને ચીનદેશના અનેક તરેહના રંગદાર સારા કુમાસવાળાં બિનનાં રંકુ નામે હરિણના વાળના, તથા રેશમ અને સૂતનાં બનાવેલાં મોટાં ગુચ્છવાળાં અને કમળસરખા વર્ણુવાળાં મોટાં વસ્ત્રો, કામળ મૃગચર્મો, તીક્ષ્ણ ધારવાળી કાંબી તરવારો, શ્રેષ્ઠ શક્તિઓ, હરશિઓ પશ્ચિમ દેશમાં બનવેલા તીક્ષ્ણ ધારવાળા કુહાડા, અનેક તરેહના રસો, સુગંધી પદાર્થો અને હજારો રત્નો લઈને આવ્યા હતા, પણ અંદર પ્રવેશ કરવા નહીં દેવાથી દરવાજા પાસે ઉભા રહ્યા હતા. શંકો, તુષારો, કંકો રોમશો અને બીજા પણ કેટલાક શિંગડાવાળા પુરૂષો, મોટા અને બહુ ગતિ કરનારા દશ કોડ

હાથીઓ, સેંકડો અથો અને અસંખ્યાત સુવર્ણાદિ અનેક તરેહની બેટો લઇને આપ્યા હતા, પણ નિવારણ કર્યાથી સભાના દાર પ્રત્યે ઉભા હતા, તેમણે યુધિષ્ઠિરને અમૂલ્ય આસનો, મણિ સુવર્ણ અને હસ્તિદંતથી બનાવેલી પાલખીઓ, શય્યાઓ, વિચિત્ર કવચો, અનેક તરેહનાં શસ્ત્રો, સુંદર ઘોડાઓ બેડેલા તથા વ્યાધ અર્ચના પડદાવાળા સુવર્ણના અનેક તરેહના રથો, વગેરે આપીને સભામાં પ્રવેશ કર્યો. એ પ્રમાણે ઘણું દ્રવ્ય આપીને પૂર્વદિશાના રાજાઓએ મહાત્મા યુધિષ્ઠિરના યજ્ઞમંડપમાં પ્રવેશ કર્યો.

एतद्वत्त्वामहद्वयं पूर्वदेशाधिपा नृपाः ।

प्रविष्टा यज्ञसदनं पांडवस्य महात्मनः ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि द्यूतपर्वणि दुर्योधनसंतापे गुर्जरभाषायां
मेकपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५१ ॥

અધ્યાય પર મો. વિવિધ દેશની બેટો.

दुर्योधन उवाच दायंतु विविधं तस्मै गृणु मे गदतोऽनघ ।

यद्दार्थं राजभिर्दत्तं महान्तं धनसंचयम् ॥

દુર્યોધન કહે છે કે-હે નિષ્પાપ ! રાજાઓએ યુધિષ્ઠિરને રાજસૂય યજ્ઞ વાસ્તે અનેક તરેહના દ્રવ્યોનો ઢગલો કરી આપ્યો, હું તે વિસ્તારથી કહું છું, સાંજળો-મેરૂ અને મંદરાચલ પર્વતોની વચમાં સૈલોદા નામની નદીની આસપાસ વાંસના વૃક્ષોની છાયા સેવવાવાળા, સરખું માન પામવા લાયક, શરીર ઉપર મોટા વાળવાળા અને મોટા કેશવાળા ખસો, પારદો, કુલિદો, તંગણો અને પરતંગણો નામના લોકો, સુવર્ણની રજથી બરેલાં ધણી પાત્રો તથા ચંદ્ર સરખી કાંતિવાળા શ્વેત ચંબર અને અનેક તરેહના મણિઓ લઇને અમૂલ્ય હતા. વળી પર્વતોના બળવાન રાજાઓ, પોતાની સાથે હિમાદ્રિ પર્વતમાં ઉત્પન્ન થયેલું ઠંડું મંથ. ઉત્તર કુરૂ દેશમાંના જલ સહિત પુષ્પો, અને કૈલાસ પર્વતની ઉત્તર બાજુમાંની અનેક તરેહની ઓષધિયો લઇને યુધિષ્ઠિરની સભાના દાર પ્રત્યે નિવારણ કર્યાથી ઉભા હતા. હે સમર્થ પિતા ! મેં ત્યાં હિમાદ્રિ, મેરૂ, મંદરાચલ, કાશ્પ અને લૌહિલ્ય પર્વતોના રાજાઓને તથા ક્ષણમૂલનું ભોજન કરનારા, આમડાનાં વસ્ત્રો પહેરનારા, ભયંકર શસ્ત્રોવાળા અને ક્રૂર કર્મ કરનારા ભિલોને જોયા. જેઓ શ્વેત તથા કાળું અગુરૂ, રત્નો, સુવર્ણ અનેક તરેહના સુગંધિ પદાર્થો, દશહજાર લિલ્લ જાતિની દાસિયો, મહેલમાં રાખ્યાથી રમણીય લાગે એવાં દૂર દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલાં પક્ષિયો અને પર્વતોમાંથી મળેલા હિરા તથા મણિઓ લઇને આવ્યા હતા, પણ તેમને રોકવાથી તેઓ સભાનાં દાર પ્રત્યે ઉભા હતા. વળી દરેદો, દર્વો, મહા શરવીર યમકો, ઓદુબરો, બાહ્લિકો સહિત દુર્વિભાગો અને ભયંકર હંસ-કાયનાદિ રાજાઓ, શ્રેષ્ઠ જાતિવાળા, પુણ્યવાન, શસ્ત્રો ધારણ કરનારા કાશ્મીર, ત્રિભંત, ભદ્ર, કેકય અને કુકુર દેશના રાજાઓ, અંબષ્ટો, પદ્મવો સહિત વસ્ત્રો સંભાળનારા તીક્ષ્ણો, માળદેશના કુદ્ર રાજાઓ સહિત વસાતલો, મૌલેશ, પૈંડીકો, કુકુરો, શકો, પુડો અને અંગ, વંગ, ક્ષણ્ણવતિ તથા ગયાણ દેશના રાજાઓ, યુધિષ્ઠિરને આપ્યા વાસ્તે અનેક

તરેહનું દ્રવ્ય લઇને આવ્યા હતા. વળી કલિંગ, મગધ, તામ્રલિપ્ત, સુપુંદ્રક અને દૌર્વાલિક દેશોના તથા સમુદ્રની પાસેના રાજ્યો આવ્યા હતા. તેમાં કેટલાક ધોયેલાં રેશમી વસ્ત્રો પહેરનારા સોળ વર્ષ અંદરની વયવાળા અને કાનરૂપી વસ્ત્રોવાળા હતા. તેમને સભાના દારવાજાએ કહ્યું કે “ રાજાના હુકમથી અંદર જવાશે ” ત્યારે તેમણે એક એક સુવર્ણના અકુશો સહિત, હળના હાંતા સરખા હાંતવાળા, કમળનાં પુષ્પો જેવા વર્ણવાલા, મુલોએ કરીને શોભિતા, પર્વતો જેવા શરીરવાળા અને મહોન્મત એવા એક એક હજાર હસ્તિઓ આપ્યા, એટલે તેમને સભાના દારમાં પ્રવેશ કરવાની રજા મળી. બીજા પશુ ધણીક રાજ્યો રત્નો લઇને આવ્યા હતા. યુધિષ્ઠિરને ઇંદ્રના સેવક ચિત્રરથ નામના ગંધર્વે, વાયુ જેવી ગતિવાળા ચારસો ઘોડા તુંખરૂ નામના ગંધર્વે આપ્યાનાં પાન જેવા વર્ણવાળા એકસો અશ્વ આપ્યા; શકર નામે દેશના રાજા કૃતીએ સેંકડો હસ્તિઓ આપ્યા. ત્યાં મત્સ્ય દેશનો રાજા વિરાટ, સુવર્ણની માળાઓ પહેરેલા મહોન્મત બે હજાર હસ્તિઓ લાવ્યો હતો. પાંશુ દેશના રાજા વસુદાને છવીશ હસ્તિઓ તથા સુવર્ણની માળાઓ પહેરેલા, વેગવાળા બળવાન અને યુવાન એવા બે હજાર અશ્વો લાવીને યુધિષ્ઠિરને ભેટ કર્યા હતા. હે પૃથ્વીપતિ ! યજ્ઞસેન રાજ્યો પાંડવોના યજ્ઞ વાસ્તે તેમને ચૌદ હજાર દાસીઓ, સ્ત્રિયોવાળા દશ હજાર દાસો, હસ્તિઓ જેમાં બેડેલા હતા એવા છવીશ રથો તથા પોતાનું સર્વ રાજ્ય આપ્યું. વળી હે પિતા ! વૃષ્ણકુળમાં ઉત્પન્ન થએલા શ્રીકૃષ્ણે પશુ યુધિષ્ઠિરને ચૌદ હજાર શ્રેષ્ઠ હસ્તિઓ આપ્યા, ને કહ્યું કે “અર્જુન મારો આત્મા છે. ને તેનો આત્મા હું છું.” હે પિતા ! એ બરાબર છે, કારણ અર્જુન વાસ્તે શ્રીકૃષ્ણને તેમને વાસ્તે અર્જુન પોતાના પ્રાણોનો પશુ ભાગ કરે એમ છે. એળે અને પાંડવ રાજ્યો પોતાની સાથે સુરભી નામની ગાય, ચંદન, સુવર્ણના ધાત્રીઓમાં ભરેલાં રસો, મલય તથા દર્દુર પર્વતોમાંનું અગુરૂ ચંદન, મણિઓ, પ્રકાશમાન રત્નો, સુવર્ણ અને પારીક કુમાસનાં વસ્ત્રો લઇને આવ્યા હતા, પણ તેમને તે સભાના દરવાજા પાસે ઉભા રહેવાનું ઠેકાણું પણ ન મળ્યું. વળી શરીરે સ્થામ વર્ણવાળા, લાલ નેત્રોવાળા અને મણિ જડિત વસ્ત્રો પહેરેલા સિંહલ દેશના રાજાઓ, સમુદ્રમાંથી ઉત્પન્ન થયેલ સેંકડો વૈદ્ય મણિઓ તથા મોતિ લઇને આવ્યા હતા, પણ તેમને રોકવાથી તેઓ સભાના દાર પ્રત્યે ઉભા હતા. બ્રાહ્મણો, પાંડવોએ જીતાયલા સર્વ સ્ત્રિયો વૈશ્યો અને શૂદ્રો, પ્રીતિથી યુધિષ્ઠિરને પ્રસન્ન કરવા સાર અનેક તરેહનાં પદાર્થો લઇને યજ્ઞમાં આવ્યા હતા, સર્વ બેચ્છો તથા અનેક દેશોમાંની સર્વ વર્ણની પ્રજાઓ આવી હતી. યુધિષ્ઠિરનું ગૃહ સ્વર્ગ સરખું શોભતું હતું. એ પ્રમાણે સર્વ રાજ્યો આપણા શત્રુ પાંડવોને અનેક તરેહનું દ્રવ્ય આપતા હતા, જે બેઠેને મને મરવાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઇ છે. હવે હે રાજન ! તેમના સેવકો વિષે કહું તે સાંભળો. ઘોડેસ્વારો સહિત હસ્તિઓ ઉપર બેસનારા, યોદ્ધાઓની ત્રીસ હજાર સેનાઓ એક કરોડ રથમાં બેસનારા, અને અસંખ્ય પ્યાદાઓ છે. જેઓને વાસ્તે યુધિષ્ઠિર રાજા નિલ ખાંડીઓ લેખે અનાજ રંધાવે છે, તેનો સંગ્રહ પણ કરી રાખે છે; અને ધાન્યનું ધણું દાન કરે છે, જે લઇને ગરીબ લોકો તેમને આશીર્વાદ આપે છે, જેને મોટા શબ્દ થાય છે. યુધિષ્ઠિરને ત્યાં કોઇ પણ વર્ણને ખાતપાન વગર તથા શ્રેષ્ઠ વસ્ત્રો અને અલંકારો વગર મેં જોયું નહીં. વળી યુધિષ્ઠિર અઠવાસી હજાર અધિયોનું યોગ્ય કરે છે, જેઓ પ્રસન્ન થઇને કહે છે કે, “તેના શત્રુઓનો નાશ થયો” વળી તેને

ઘેર દશ હજાર બ્રહ્મચારીયો તથા સંન્યાસીયો સુવર્ણના પાત્રમાં હમેશા ભોજન કરે છે, હે પૃથ્વીપતિ ! તેમને ત્યાં જે કુખડા અને વામન રૂપવાળા મનુષ્યો ભોજન વાસ્તે આવે છે, તેઓને દ્રૌપદી ભોજન કરાવે છે, એ મેં નજરે જોયું છે. હે ભારત ! યુધિષ્ઠિરને સૌએ કર આપ્યો, પણ તેમના સંબંધિપણથી પાંચાક્ષ દેશના રાજાએ તથા તેમના સખા૩૫ અંધક અને વૃષ્ણિ કુળના યાદવોએ કર આપ્યો નહીં.

ધ્વીકરૌ ન પ્રયચ્છેતાં કુંતીપુત્રાય ભારત ।

સાંબંધિકેનપાંચાલાઃ સત્યેનાંધકતૃણયઃ ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि द्यूतपर्वणि दुर्योधनसंतापे गुर्जरभाषायां द्विपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५२ ॥

અધ્યાય ૫૩ મો. યજ્ઞ વૈભવનું વર્ણન.

दुर्योधन उवाच आर्यास्तुयेवैराजानः सत्यंसधामहाव्रताः ।

पर्याप्तविद्यावक्तारो वेदांतावभृथप्लुताः ॥

દુર્યોધન કહે છે કે—વળી સત્યવાદિ, મોટા વ્રતવાળા, પ્રાપ્ત થયેલા વિદ્યા બોલનાર, વેદાંતના અભ્યાસરૂપી જેમણે અવલૂથ સ્નાન કર્યું છે એવા ધૈર્યવાન, લજ્જાવાન, ક્ષત્રિય ધર્મમાં કુશળ અને જેમને રાજ્યલિપેક થયેલા છે, એવા સર્વ આર્ય રાજાઓ યુધિષ્ઠિરની ઉપાસના કરતા હતા, તેઓ યજ્ઞમાં બ્રાહ્મણોને આપવા સાડે ગાય દોહોવાના રૂપા તથા કાંસાનાં પાત્રો સહિત હજારો ગાયો લઈને આવ્યા હતા, તેમને મેં જોયા. હે ભારત ! યજ્ઞ થઈ રહ્યા પછી યુધિષ્ઠિરના અવલૂથ સ્નાનને વાસ્તે સર્વ રાજાઓ સહિત્યો લાવ્યા. તેમાં બ્રાહ્મણ રાજા સુવર્ણનો બનાવેલા રથ લાવ્યો જેમાં સુદક્ષણી રાજાએ કાંબોજ દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલા શ્વેત અશ્વો જોડ્યા. વળી મહા બળવાન સુનીથ રાજા રથની ધોંસરી નીચે રાખવાનું કાજ, ચેદિ દેશનો રાજા રથની ધ્વજ, દક્ષિણ દેશનો રાજા પુષ્પોની માળાઓ, મગધ દેશનો રાજા મુકુય, મોટા ધનુષનો ધરનાર કાસુદાન રાજા હસ્તિ, મત્સ્ય રાજા દ્રવ્યથી ભરેલાં ગાડાંઓ, એકલવ્ય રાજા જોડા, ઉજ્જનનો રાજા અલિપેક વાસ્તે ઘણા રથજનું જળ, ચેકિતાન રાજા બાણોનું ભાથું, કાશીરાજા ધનુષ અને શલ્ય રાજા શ્રેષ્ઠ મૂઠવાળી તરવાર તથા અલિપેકનાં પાત્રો સહિત છીકું લાવ્યો હતો. પછી ધૌમ્યાચાર્ય તથા મોટા તપવાળા બ્યાસ નારદ, દેવણ ઋષિ અને અસિત મુનિને આગળ કરીને યુધિષ્ઠિરને અલિપેક કરવા વાસ્તે તૈયાર થયા. તે વખતે પરશુરામ સહિત વેદોને પાર પામેલા અને સર્વ મંત્રો જાણનારા બીજા પણ કેટલાક બ્રાહ્મણો, જેમ સ્વર્ગમાં ઇંદ્રની પાસે સાત ઋષિયો આવે તેમ ઘણી દક્ષિણા આપનાર યુધિષ્ઠિરની પાસે આવ્યા. યુધિષ્ઠિર ઉપર શ્રેષ્ઠ પરાક્રમી સાત્યકિ યાદવે છત્ર, બીમસેન તથા અર્જુને પંખાઓ. અને નકુલ તથા સહદેવે ચમરો ધર્યાં હતાં. પછી સમુદ્રે જઈ વિશ્વકર્માએ સુવર્ણથી મટેલો વરૂણનો શંખ યુધિષ્ઠિરને આપ્યો તે શંખે શ્રીકૃષ્ણે યુધિષ્ઠિરને અલિપેક કર્યો, જે જોઈને મને મોહું દુઃખ થયું. યુધિષ્ઠિરને થયેલા અલિપેકનું જળ પ્રવાહે કરીને પૂર્વ, પશ્ચિમ અને દક્ષિણ દિશાના સમુદ્રો પ્રત્યે ગયું; પણ ઉત્તર સમુદ્ર પ્રત્યે ગયું નહીં, કારણ ત્યાં પશ્ચિમે વગર બીજાની ગતિ નથી. પછી ત્યાં

વારંવાર શંખના મોટા શબ્દો થયા. જે સાંભળી હર્ષથી મારાં રૂવા ઉભાં થયાં, પણ તેજ રહિત એવા કેટલાક રાજાઓ તો પડી ગયા. તે વખતે બળવાન, પરાક્રમી, અને એક ખીજા-ઓને હેત બતાવનારા ધૃષ્ટદ્યુમ્ન, પાંચ પાંડવો, સાત્યકિ યાદવ, તથા શ્રીકૃષ્ણ, એ આઠ જણાઓ બેભાન થયેલા સર્વ રાજાઓને તથા મને જોઈને હસ્યા. હર્ષયુક્ત અર્જુને સુવર્ણના શિંગડાવાળી પાંચસો ગયો શ્રેષ્ઠ બ્રાહ્મણોને આપી. હે પિતા ! હમણાં યુધિષ્ઠિર જેવા સર્વથી અધિક, શ્રેષ્ઠ અને સમૃદ્ધિવાન છે, તેવા રતિદેવ, નાભાગ, યૌવનાથ, શ્રાધદેવમનુ, વેનના પુત્ર પૃથુ, ભગીરથ યયાતિ, તથા નહુષ રાજા પણ ન હતા. એ પ્રમાણે યુધિષ્ઠિર હરિશ્ચંદ્ર રાજાની પેઠે રાજસૂય યજ્ઞ પુરો કર્યો તે તથા હરિશ્ચંદ્રના જેવી તેમની સમૃદ્ધિ જોઈ તમે જીવવામાં કેમ શ્રેય માનો છો ? હે નરાધિપ ! વિધાતાએ ચારયુગનું બંધારણ કર્યું છે, ને જેઓ અધિક હતા તેઓ પડતાં જાય છે. હે કુરુકુળમાં શરવીર ! એ પ્રમાણે જોઈને, મને ધણો વિચાર કરતાં પણ સુખની પ્રાપ્તિ થતી નથી, તેથી હું સુકાર્ધ ગયો છું અને શોકને લીધે મારો વર્ણુ શીકા પડી ગયો છે.

एवमुक्त्वा नाभिर्विदमिशर्म समीक्षमाणोपि कुरुप्रवीर ।

तेनाहमेवं कृततामंतश्च विवर्णतां चैव सशोकतां च ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि द्यूतपर्वणि दुर्योधनसंतापे गुर्जरभाषायां
त्रिपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५३ ॥

અધ્યાય ૫૪ મો. ધૃતરાષ્ટ્રે કરેલું સાંત્વન.

धृतराष्ट्र उवाच स्ववैज्येष्ठोज्यौष्ठिनेयः पुत्रमापांडवानद्विषः ।

द्वेष्टाह्यसुखमादत्ते यथैवनिधनं तथा ॥

ધૃતરાષ્ટ્ર કહે છે કે-હે પુત્ર ! તું મારી પ્રથમ સ્ત્રીનો મોટો પુત્ર થઈને પાંડવોનો દ્વેષ કર માં, કારણુ દ્વેષ કરનાર પુરૂષ મૃત્યુરૂપી દુઃખને પામે છે. તારા જેવા પુરૂષે, સત્રુના કપટને જાણનાર, તારી બરોબર દ્રવ્યવાન, તારી સાથે મિત્રાઈ રાખનાર, અને તારો કોઈ દિવસે દ્વેષ નહીં કરનાર એવા યુધિષ્ઠિરનો દ્વેષ કરવો યોગ્ય નથી. હે પુત્ર ! તેમના બરોબર સેવકો તથા પરાક્રમવાળો તું મોહથી તેમની સમૃદ્ધિની ઇચ્છા કર નહીં, શોકનો ત્યાગ કરીને સમતા રાખ. હે ભરતકુળમાં શ્રેષ્ઠ ! કદાપિ તું યુધિષ્ઠિરની યજ્ઞ જેવી વિભૂતિની ઇચ્છા કરતો હોય તો, બ્રાહ્મણોને બોલાવી યજ્ઞ કર, જેમાં તને યુધિષ્ઠિરની પેઠે સર્વ રાજાઓ પ્રીતિથી અનેક તરેહનાં રત્નો અલંકારો તથા ધણું દ્રવ્ય લાવી આપશે. હે દુર્યોધન ! પારકા દ્રવ્યની આશા રાખનાર પુરૂષ ખરાય હાલત પામે છે, પણ જે પુરૂષ સ્વધર્મમાં નિષ્ઠા રાખીને પોતાનું જે દ્રવ્ય હોય તેમાં સંતોષ રાખે છે, તેને અનેક તરેહનાં સુખનો વધારો થાય છે. પારકા દ્રવ્યાદિ પદાર્થો લઈ લેવાનો કંઈ પણ ઉદ્દેશ કરવો નહીં, પોતાના ઉદ્દેશમાં સાવધાન રહી, પોતાને જે દ્રવ્યાદિ મળ્યાં હોય, તેની રક્ષા કરવામાં સાવચેતી રાખવી, એજ વૈભવ મેળવવાનું લક્ષણ છે. વળી જે પુરૂષ વિપત્તિમાં દુઃખ પામતો નથી, શાણપણથી પોતાનો ઉદ્દેશ કરવામાં પરાક્રમ રાખે છે, તથા અસાવ-

માન અને નમ્રતાવાળો હોય છે, તેને પોતાની મેઘે અનેક તરેહના સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. હે દુર્યોધન ! તું પાંડવોરૂપી તારી ભુજાઓને કાપ માં, અને તેઓ પશુ કૌરવોરૂપી પેદાશની ભુજાઓને કાપે નહીં તેમ કર. બાધઓરૂપ પાંડવોના દ્રવ્ય સાર તેમનો તથા તેમના મિત્રોનો દ્રોહ કર માં. હે પુત્ર ! જો તું પાંડવોનો દ્વેષ નહીં કરે તો તેઓ પ્રથુ તારો દ્વેષ કરશે નહીં; તેમનું જે દ્રવ્ય છે તે તારૂંજ છે, એમ માન, કારણ તારા તથા તેમના પિતાશ્રી એકજ છે. વળી મિત્રનો દ્રોહ કરેથી મોટો અધર્મ થાય છે, વાસ્તે હે ભરતકુળમાં શ્રેષ્ઠ ! યજ્ઞમાં દ્રવ્ય આપનાર ઇચ્છિત કામનાઓનો અનુલવ લેનાર, સ્ત્રિઓ સાથે ક્રીડા કરનાર અને પીડા રહિત, એવો તું શાંતિ પામ.

અંતર્થેષાંદદક્ષિણં કામાનમુમચન્ પ્રિયાન્ ।

ક્રીડન્ સ્ત્રીમિનિરાતંકઃ પ્રક્ષામ્ય ભરતર્ષમ ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि द्यूतपर्वणि दुर्योधनसंवापे गुर्जरभा-
षायां चतुःपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ५४ ॥

ॐ नमः शिवाय

અધ્યાય ૫૫ મો. દુર્યોધનની દુષ્ટ વૃત્તિ.

दुर्योधन उवाच यस्य नास्ति निजाप्रज्ञा केवलं तु बहुभुतः ।

न स जानाति शास्त्रार्थं दूर्ध्वां सुपरसानिव ॥

દુર્યોધન કહે છે કે-હે પિતા ! જેને પોતાની બુદ્ધિ નથી, તે કેવળ બીજાઓનો મત સાંભળે છે, તે પુરૂષ જેમ કડછી કઢીના રસને ન જાણે, તેમ પોતાના કાર્યની મતલબને જાણતો નથી. પશુ તમે તો જાણુવા છતાં જેમ એક વહાણમાં બે માલમો હોય, તેમના એક માલમ પોતાની નીચેના બીજા માલમને અનેક તરેહનાં વાક્ય કહીને વહાણ ચલાવવામાં મોહ પમાડે તેમ મને મોહ પમાડો છો. શું તમે પોતાના સ્વાર્થને જાણતા નથી કે મારો દ્વેષ કરો છો. હે પિતા ! જેમને તમે શિખામણ આપો છો એવા આ તમારા પુત્રો તમારા વાક્યને માન્ય કરશે નહીં, કારણુ દૂતે કરીને શત્રુઓની સમૃદ્ધિ આપણને જાણદીથી મળી શકે એમ છે તોપણ તમે યજ્ઞ કરવાનું કહો છો ! કેમકે હે પિતા ! પરીવના કહેવા પ્રમાણે હરેક કામ કરનારો પુરૂષ પોતાની મતલબના કાર્યમાં મુંઝાઇ જાય છે, તેમી તેની આજ્ઞાનું પાલન કરવાને ચૂકાતા એવા પુરૂષો તેના કહેવા પ્રમાણે ચાલતા નથી. હે રાજન ! શ્રેષ્ઠ, બુદ્ધિમાન અને વૃદ્ધ પુરૂષોને સેવનાર અને જીતેન્દ્રિય એવા તમે, પોતાના કાર્ય સંબંધી નિશ્ચય કરી રાખનાર અંગેને ધણો મોહ પમાડો છો, પ્રથુ બૃહસ્પતિએ લૌકિક રીતિથી રાજાઓની રીતિ જુદી તરેહની કહી છે માટે સાવધાન રાજાઓએ પોતાના અર્થનો સદૈવ વિચાર કરવો. હે મહારાજ ! ક્ષત્રિયોએ તો જય મેળવવો એજ તેમની વૃત્તિ છે, વાસ્તે તેમાં ધર્મ વા અધર્મનો વિચાર કરવો નહિ. હે ભરતકુળમાં શ્રેષ્ઠ ! શત્રુની શ્રેષ્ઠ સમૃદ્ધિને લઇ લેવાની ઇચ્છાવાળા પુરૂષે, જેમ સારથિ ચાણકે પ્રોડાઓને પીડા પમાડે તેમ હરેક ક્રિયાયશી શત્રુને પીડા પમાડવી; કારણુ પ્રસિદ્ધ વા યુદ્ધ એવો જે ક્રિયાય શત્રુને પીડા કરે એજ શસ્ત્ર ન કહેવાય ? હે રાજન ! જે શત્રુભાવ રાખતો હોય તેજ શત્રુ હોય એમ

મમી, પણ જેને જેનાથી સંતાપ થતો હોય તે પણ તેનો શત્રુ છે. અસંતોષ રાખવો એજ
અમુદ્ધિ માત્ર કરવાનું મૂળ કારણ છે, વાસ્તે હું પાંડવોની સમૃદ્ધિની ઇચ્છા રાખું છું. પોતાની
મોહાઈ વધવા સારે ઉપાય કરવો, તે શ્રેષ્ઠ ન્યાય છે, કારણ કે જે રાજા પોતાનું શ્રેયસ્કર્મ
તમા દ્રવ્યમાં મમતા ન રાખે, તેના શત્રુઓએ હરેક ઉપાય કરીને તેનું સર્વસ્વ હરણુ કરી
લેવું; એજ સજનો ધર્મ છે. વળી પૂર્વે ઇંદ્રે કોઇનો દ્રોહ ન કરવો, એમ નિશ્ચય કરીને
નમ્રુચિ નામના દૈત્યનું મસ્તક કાપ્યું હતું, કારણુ શત્રુને વિષે એવી વૃત્તિ રાખવી એમ પર-
પરાથી આલે છે, માટે તેણે તે પ્રમાણે કરીને તે વૃત્તિને માન્ય કરાવી હતી. વળી જેમ કરમાં
રહેલા જીવ સર્પે ગળી જવાથી નાશ પામે છે, તેમ શત્રુ સાથે વિરોધ નહી કરનાર રાજા
તથા પરદેશમાં નહી કરનાર સંન્યાસી નાશ પામે છે. હે પૃથ્વીપતિ ! હરકોઈ બ્રાહ્મણ
ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય જાતિના પુરૂષનો શત્રુ સમાનગતિવાળો હોતો નથી, પણ કેવળ સમાન
વૃત્તિવાળો હોય છે; માટે શત્રુના પક્ષની વૃદ્ધિ જોઇને જે પુરૂષ તેને નાશ કરવાનો ઉપાય
ન કરે તે જેમ શરીરમાં ઉત્પન્ન થએલો વ્યાધિ વૃદ્ધિ પામી શરીરનો નાશ કરે તેમ શત્રુ
તેનું સર્વ મૂળ સહિત હેન કરી નાખે છે. વળી જે શત્રુ થોડા પરાક્રમવાળો હોય પણ જે
નિત્ય પરાક્રમે કરી વૃદ્ધિ પામતો હોય તો તે જેમ પેદા થતો રાફડો નિત્ય વૃદ્ધિ પામીને
પોતાની નજીક રહેલા વૃક્ષને ઢાંકી દઇ તેનો પરાભવ કરે છે તેમ પોતાના શત્રુને પરાભવ
પમાડે છે, માટે હે અજમીદના વંશમાં ઉત્પન્ન થએલા પિતા ! તમને શત્રુઓની લક્ષ્મી
પ્રીતિ કરનાર માં થાઓ, કેમકે તેમની સમૃદ્ધિ લઇ લેવી એજ નીતિ છે. જેને પરાક્રમી
પુરૂષોએ પોતાના મસ્તક ઉપર ભારની પેઠે ગ્રહણ કરવી જોઇએ. વળી પોતાને પ્રિય અર્થોની
વૃદ્ધિ થવાની ઇચ્છા રાખનારો પુરૂષ પોતાની ગતિમાં જેમ ઉત્પન્ન થએલો દેહ નાશ નહી
પામવાથી આસ્તે આસ્તે વૃદ્ધિ પામે છે, તેમ કદી વૃદ્ધિ પામે, પણ દ્રવ્યાદિ પદાર્થોએ કરી
વૃદ્ધિ પામવાનું કારણુ તો કેવળ પરાક્રમજ છે. જ્યાં સુધી મેં પાંડવોની સમૃદ્ધિ જોઇ ન
હતી ત્યાં સુધી મારા મનમાં કંઈ જોદ નહતો. પણ હવે તો મેં નિશ્ચય કર્યો છે, જે ક્ષતો
હું તેમની સમૃદ્ધિને પામું, વા યુદ્ધમાં નાશ પામી સુધ રહું. હે પૃથ્વીપતિ ! પાંડવો નિરંતર
મોહાઈ પામે છે અને અમે હીન થતા જઇએ છીએ, માટે મારે જીવિને શું કરવું ?

एतादृशस्य किमेव जीवितेन विशांपते ।

वर्धते पांडवा नित्यं वयं त्वस्थिरवृद्धयः ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि द्यूतपर्वणि दुर्योधनसंतापे गुर्जरभाषायां

पंचपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५५ ॥

અધ્યાય પદ મો. શત્રુનિનો અઢાવો.

સકુનિકવાચ યાંત્રમેતાંભિયં દૃષ્ટ્વા પાંડુપુત્રે મુખિષ્ટિરે ।

તપ્યસે ત્વં હરિવ્યામિ દ્યુતેન જયતાંશ્વર ॥

સકુનિ કહે છે કે-હે જીતનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ દુર્યોધન ! તું પાંડુરાજાના પુત્ર મુખિષ્ટિની
સમૃદ્ધિ જોઇને તાપ પામે છે તે હું દ્યુતે કરીને હરી લઇશ. દ્યુતમાં જે હાવ મંડાય છે

તે રૂપી માંડે ધનુષ, પાસાઓરૂપી મારા બાણો, તેમના દાણારૂપી મારા ધનુષની પ્રત્યક્ષા અને દૂત રમવાના સ્થાનરૂપી મારો રથ છે, એમ તું જાણુ. વળી દૂત રમવામાં કુશળ પુરૂષ નહીં રમી જાણુનારને જીતે છે, માટે તમે કુંતીના પુત્ર યુધિષ્ઠિરને બોલાવો, હું નિશ્ચય યુદ્ધ કર્યા વગર મારાં કહેલાં સાધનોથી જીતીશ. વૈશંપાયન કહે છે કે-હે રાજન ! શકુનિનાં એવાં વચન સાંભળીને દુર્યોધને કહ્યું કે, હે પિતા ! પાસાની વિદ્યામાં કુશળ આ શકુનિ દૂતે કરીને પાંડુરાજના પુત્ર પાંડવોની સમૃદ્ધિ લઈ લેવાનો ઉત્સાહ રાખે છે, માટે હવે તમે તેમ કરવાની આજ્ઞા આપવા યોગ્ય છો. ધૃતરાષ્ટ્રે કહ્યું કે, હે દુર્યોધન ! હું નિલ હરેક કામ મહાત્મા વિદુરજીની સલાહ લઈને કરું છું માટે તેમને મળીને આ કામ કરવા બાબત નિશ્ચય કરીશ. દુર્યોધન બોલ્યો કે, હે પિતા ! તમે વિદુરની સલાહ લેવાનું કહ્યું છો, પણ તે તો તમારી ભુદ્ધિ ફેરવી નાંખશે, એમાં સંશય નથી; કારણ કે તે જે પ્રમાણે પાંડવોને ચલાય છે તેમ અમને ચલાતા નથી. હે કુરૂવંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા પિતા ! કાષ્ઠપણુ પુરૂષે પોતાનું હરેક કામ બીજાની સલાહથી કરવું નહીં કારણ કે, કાર્ય કરનાર અને સલાહ આપનાર બેઉનો વિચાર સરખો હોતો નથી. વળી જે પુરૂષ પ્રથમ ધારી રાખેલા કામમાં પછવાડેથી અધર્મ માની તે ન કરે, ને પોતાના શરીરની રક્ષા કરવા ચલાય, તો તે વર્ષાઋતુમાં વર્ષાદના જળથી બીંજાયેલાં ગંડસ્થલવાળા હસ્તિની પેઠે ખેદ પામે છે; માટે હે પિતા ! જ્યાં સુધી શરીરમાં રોગ અથવા મૃત્યુ પ્રાપ્ત થયું ન હોય, ત્યાંસુધી સમર્થ પુરૂષે જેમ પોતાનું સાંડે થાય તેમ કરવું, ધૃતરાષ્ટ્ર બોલ્યા કે, હે પુત્ર ! મને બળવાન પાંડવો સાથે વૈર કરવું, એ સર્વથા સાંડે લાગતું નથી, કારણ કે બળવાન સાથે વૈર કરનારો પુરૂષ પોતાની સારી હાલતમાંથી ખરાબ હાલતમાં જઈ પડે છે. જેનાથી મોટો કલેશ થાય અને માંહેમાંહે તીક્ષ્ણ બાણો તથા તરવારોનો વર્ષાદ વરસે, એવા અનર્થ રૂપ દૂતને તું કેમ સાંડે માને છે ? દુર્યોધને કહ્યું કે, હે ભારત ! પૂર્વે થઈ ગયેલા નળાદિ રાજાઓ દૂત રમ્યા હતા. દૂતથી કંઈ યુદ્ધ અથવા નાશ થતો નથી, વાસ્તે હે પિતા ! તમે આજ શકુનિના વાક્યને માન્ય રાખી જલદી સભા તૈયાર કરવાની આજ્ઞા આપો. હે કુરૂકુળમાં શ્રેષ્ઠ ! યક્ષે કરીને દ્રવ્યાદિની પ્રાપ્તિ થયેથી જે સુખ મળે, તેનાથી પણ આપણને વધારે સુખ દૂતે કરીને મળશે, કારણ કે, તેથી આપણા શત્રુ પાંડવોની સમૃદ્ધિ આપણને મળશે. પાંડવો સાથે દૂત રમવાની તૈયારી કરાવો. ધૃતરાષ્ટ્ર બોલ્યા કે, હે નરેન્દ્ર ! તું જેનાથી સાંડે થવાનું નથી એવાં વચન બોલે છે, તે મને રૂચતાં નથી; માટે જ મારા વાક્યને ઉલ્લંઘન કરી તને પ્રિય લાગે એમ કર પરંતુ મેં જ્યારે પ્રથમ રૂડી ભુદ્ધિવાળા જ્ઞાનવાન વિદુરને દૂત સંબંધી પૂછ્યું હતું, ત્યારે, તેમણે ક્ષત્રિયોનો નાશ થવાનો ભય પ્રાપ્ત થશે, એમ કહ્યું છે, તે અવશ્ય બનશે, ને તું પણ પશ્ચાત્તાપ પામીશ. વૈશંપાયન કહે છે કે;- એ પ્રમાણે કહીને પોતાના પુત્ર દુર્યોધનને વશ અને દૈવયોગથી મૂઢ થયેલા ધૃતરાષ્ટ્રે દૈવજ બળવાન છે, એમ માની શિદ્ધી પુરૂષોને કહ્યું કે, તમે એક હજાર સ્તંભવાળા, સુવર્ણ તથા વૈદુર્યમણિઓથી શોભતી, સો દરવાજાવાળા સભા તૈયાર કરો, મહાભુદ્ધિમાન અને શંકા વગરના હજારો શિદ્ધી પુરૂષોએ ઉતાવળથી સભા તૈયાર કરવા સાંડે તેમાં જોઈતા અનેક તરેહનાં પદાર્થો લાવીને, થોડા દિવસમાં ઘણાં રત્નોએ કરી શોભાયમાન, સુવર્ણનાં નકશીદાર આસનો તથા શય્યાદિ સાહિત્યવાળા શોભાયમાન સભા બનાવી, ને ધૃતરાષ્ટ્રને કહ્યું કે, હે રાજન ! તમારા કહેલા પ્રમાણે સભા તૈયાર થઈ છે. તે સાંભળી ધૃતરાષ્ટ્ર રાજાએ

પોતાના મંત્રિઓમાં સુખ્ય એવા વિદુરને કહ્યું કે, હે વિદુર ! તમે મારા કહેવાથી પાંડુ-રાજાના પુત્ર યુધિષ્ઠિર પાસે જઈ તેને અહિં તેડી લાવો, કારણ કે, આ ધણું રત્નોવાળી, વિચિત્ર, અને અમૂલ્ય થયા તથા આસનોવાળી भारी સભા છે, તે ભાઈઓ સહિત યુધિષ્ઠિર રાજા જુએ અને દૂત રહે.

समेयं मे बहुरत्नाविचित्रा शय्यासनैरुपपन्नामहर्हैः ।

सादृश्यतां भ्रातृभिः सार्द्धमेत्य सुहृद्भूतं वत्ततल्लोके ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि द्यूतपर्वणि युधिष्ठिरानयने गुर्जरभा-
षायां षट्पंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५६ ॥

અધ્યાય ૫૭ મો. વિદુરનું તેડવા જવું.

वैशंपायन उवाच मत्तमाज्ञाय पुत्रस्य धृतराष्ट्रो नराधिपः ।

मत्वा च दुरतसदैवमेतद्राजं चकारह ॥

વૈશંપયાન કહે છે કે-હે રાજન ! મનુષ્યોના અધિપતિ ધૃતરાષ્ટ્ર રાજાએ દુયોધનનો મત જાણી દૈવે નિર્મોહ કદી ટળવું નથી એમ માનીને દૂતની તૈયારી કરી. હવે પાંડિત પુરોમાં શ્રેષ્ઠ એવા વિદુર પોતાના ભાઈ ધૃતરાષ્ટ્રનાં અન્યાય યુક્ત વચન સાંભળી કહેવા લાગ્યા કે, હે રાજન ! તમે મને જે આજ્ઞા આપી તે હું કીક માનતો નથી, વાસ્તે તમે એમ માં કરો; કારણ કે હું આપણા કુળનો નાશ થાય તેથી ભય પામું છું. દૂત નિમિત્ત તમારા પુત્રોનો નાશ થવાથી તમને અવશ્ય કલેશ પ્રાપ્ત થશે ધૃતરાષ્ટ્રે કહ્યું કે, હે વિદુર ! દૈવે જે સુખ અથવા દુઃખ નિર્માણ કર્યું હશે તે કદી ટળવાનું નથી, માટે મને કદાપિ કલેશ પ્રાપ્ત થશે, તો તેથી હું તાપ પામીશ નહીં. વિધાતાએ સર્વ જગત્ દૈવને વશ કર્યું છે, જેથી પરતંત્ર થઈને દૈવ પ્રમાણે જ વર્તે છે. હે વિદુર ! આજ તમે મારી આજ્ઞાએ કાંઈથી ન જતાય એવા કુંતીના પુત્ર યુધિષ્ઠિર રાજા પાસે જઈ તેમને જલદીથી અહીં બોલવી લાવો.

तद्वद्यविदुरप्राप्य राजानं ममशासनात् ।

क्षिप्रमानय दुर्धर्षं कुंतीपुत्रं युधिष्ठिरम् ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि द्यूतपर्वणि युधिष्ठिरानयने गुर्जरभा-
षायां सप्तपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५७ ॥

અધ્યાય ૫૮ મો. યુધિષ્ઠિર ને વિદુર.

वैशंपायन उवाच ततः प्रायाद्विदुरो भवैकवारं महाजवैर्बलिभिः साधुदातैः ।

बलानियुक्तो धृतराष्ट्रेण राज्ञा मनीषिणाં પાંડવાનાં સલાહો ॥

વૈશંપયાન કહે છે કે-પછી ધૃતરાષ્ટ્ર રાજાએ જેને યજ્ઞાત્કારથી જવાની આજ્ઞા આપી હતી એવા વિદુર મોટા મન તથા વેગવાળા, યજ્ઞવાન અને ઉતાવળા અશ્વોએ કરી ભુદ્ધિ-માન પાડવો પાસે જવા સાડે રવાના થયા. સર્વ માર્ગોનું ઉદ્ધેધન કરીને યુધિષ્ઠિર રાજાના

ધ્રુવરથ શહેર પ્રત્યે આબ્યા. સર્વ બ્રાહ્મણોથી સત્કાર પામી કુબેરના ધામ જેવા શોભાપ-
માન યુધિષ્ઠિરના ઘરમાં પ્રવેશ કરી તેમની પાસે ગયા. સત્રુ વગરના યુધિષ્ઠિર રાજ તેમને
યથાયોગ્ય પૂજાદિ સત્કાર કરી પુત્ર સહિત ધૃતરાષ્ટ્રના કુશળ સમાચાર પૂછવા લાગ્યા. હે
વિદુર ! હું તમારૂં મન આનંદમાં દેખતો નથી, પણ તમે આમાં શ્રેય વિચારીને આબ્યા
હશો. હે બુદ્ધિમાન ! ધૃતરાષ્ટ્રના સર્વ પુત્રો તેમને વશ ને આનંદમાં છે ? વિદુર કહ્યું કે,
હે યુધિષ્ઠિર ! મહાત્મા ધૃંદ્ર સરખા પ્રતાપી, પોતાના સંબંધિયોથી વિંટાયલા, નમ્રતાવાન,
શોક વગરના અને પુત્રોના ગુણે કરીને પ્રસન્ન ધૃતરાષ્ટ્ર રાજ પોતાના પુત્રોએ સહિત
કુશળ છે, ને તેમણે તમને મારી સાથે પોતાનું કુશળપણું કહેવરાવી તમારૂં કુશળ પુછાવ્યું
છે; અને કહ્યું છે જે, “હે પુત્ર ! તમારી સભા જેવી મારી સભા છે, તે ભાષણો સહિત
તમે અહીં આવીને જુઓ, ને તમારા ભાષ કૌરવો છે તેમની સાથે મળી દૂત રમો. તમે
અહીં આવશો તેથી અમે ધણા પ્રમત્ત થઈશું. કુરૂવંશના સર્વ રાજાઓ અહીં આવેલા છે.”
એમ કહી વિદુરજીએ કહ્યું કે, હે રાજન ! ધૃતરાષ્ટ્રના બેલાવ્યાથી તેની સભામાં દૂત રમ-
નાર અને કપટી મનુષ્યો આવીને બેઠા છે, જેને તમે ત્યાં આવીને જુઓ. હું તેમના કહે-
વાથી દૂત વાસ્તે તમને તેડવા સાડ આપ્યો છું માટે આવો. યુધિષ્ઠિર બોલ્યા કે, હે વિદુરજી !
દૂત રમવાથી મોટો ક્લેશ થાય છે, માટે તેથી થતા દોષને જાણનાર પુરૂષ તેમ કરવાની
છત્ત્વ ક્રમ કરે ? તમને ઠીક લાસતું હોય તો કહો, કારણ અમે તમારી આજ્ઞા પ્રમાણે
વર્તનાર છીએ. વિદુરજી બોલ્યા કે—હે યુધિષ્ઠિર ! હું દૂતને અનર્થનું મૂળ જાણું છું, ને મેં
ધૃતરાષ્ટ્રને ધણી વાક્યો કહીને વાર્યા, પણ તેમણે મને તમને તેડવા સાડ મોકલ્યો છે, માટે
હે રાજન ! આ મારાં વાક્ય સાંભળીને તમારૂં શ્રેય થાય તેમ કરો. યુધિષ્ઠિર બોલ્યા કે—હે
વિદુરજી ! હું તમને પૂછું છું કે, ધૃતરાષ્ટ્રની સભામાં તેમના પુત્રો વગર બીજા કપટી અને
રમનારા કોણ છે તે કહો ? જેમની સાથે અમે દ્રવ્યના સેંકડો દાવ માંડીને રમીએ. વિદુ-
રજી બોલ્યા—હે પૃથ્વીપતિ ! દૂત રમવામાં કુશળ, પોતાની છત્ત્વ પ્રમાણે પાસાઓ નાંખ-
નાર અને અમુક દાવ પડશે એમ જાણનારો ગાંધાર દેશના રાજનો પુત્ર શકુનિ, વિવિં-
શતિ, સત્યવ્રતવાળો પુરૂષિત્ર અને જ્યાદિ રાજાઓ છે. યુધિષ્ઠિરે કહ્યું કે, હે વિદુરજી ! વિધા-
તાએ સર્વ જગત દૈવને વશ રાખ્યું છે, જેથી સૌ પરસ્વાધિન રહે છે, ને તેથીજ ધૃત-
રાષ્ટ્રની સભામાં સર્વે કપટી અને દૂત રમનારા આવેલા છે, વાસ્તે હું તેમના કહેવાથી દૂત
રમવા સાડ ત્યાં આવવાની છત્ત્વ રાખતો નથી. પણ પુત્રને પિતા ધણો પ્રિય હોય છે.
તેમ તે અમારા પિતારૂપ છે. તેથી તેમના કહેવા પ્રમાણે કરવાની છત્ત્વ રાખું છું. વળી
શકુનિ દૂત રમવામાં ચતુર છે ને હું રમી જાણતો નથી, તોપણ મને સભામાં બોલાવે
છે તો હું આવીશ, કારણ મને કોઈ યુદ્ધ વાસ્તે અથવા દૂત રમવા બોલાવે તો મારે તેને
ના કહેવી નહીં. એવું મારૂં વ્રત છે. વૈશંપાયન કહે છે કે, એ પ્રમાણે વિદુરજીને કહી ધર્મ-
રાજ યુધિષ્ઠિરે પોતાના પ્રધાનાદિકાને હસ્તિનાપુર જવા સાડ તૈયાર થવાની આજ્ઞા આપી.
બીજે દિવસે પોતાના પ્રધાન, સેવકો, સેના, ભાષણો તથા દ્રૌપદીઆદિ સ્ત્રીઓ સહિત
હસ્તિનાપુર પ્રત્યે જવા તૈયાર થઈ. તેમણે વિદુરજીને કહ્યું કે, પૂર્વ જન્મના કર્મના યોગે
કરી મનુષ્યની બુદ્ધિ, જેમ સૂર્યના તાપે કરી નેત્ર અંજવાથી દષ્ટિ નાશ પામે તેમ નાશ
પામે છે. જીવ માત્ર દોરીથી બંધાયેલા પુરૂષની માફક વિધાતાને વશ છે. ધૃતરાષ્ટ્રનું વેડાવવું

સાફ નહીં માનીને, બાહ્યક દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલા અશ્વો જેમાં જેડયા હતા એવા રથમાં ખેતી તેઓ પોતાની રાજ્ય સમૃદ્ધિથી શોભાયમાન થઇ, પ્રધાનાદિ સાથે સેનાઓથી વિંટાઇ બાહ્યજીને મુખ્ય કરી બાહ્યો તથા વિદુરજ સહિત હસ્તિનાપુર આવ્યા. તે સમયે તેમની પ્રાપ્તિ બીષ્મ, દ્રોણ, કર્ણ, કૃપાચાર્ય, અશ્વત્થામા, સોમદત્ત, દુર્યોધન, શલ્ય, શકુનિ, દુઃશાસન, જયદ્રથ અને સર્વ કૌરવો આદિ બીજા જે રાજાઓ આવ્યા હતા તેઓને યથાયોગ્ય રાજી તેમનાથી વિંટાઇને યુધિષ્ઠિર રાજાએ ભુદ્ધિમાન ધૃતરાષ્ટ્રના ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો. પતિના આશ્રયવાળી અને પુત્રોની સ્ત્રિઓથી વિંટાયેલી ગાંધારીને જોઈ તેને નમસ્કાર કર્યા, એટલે તેણે યુધિષ્ઠિરને આશિર્વાદ આપ્યો. પછી પાંડવો, ભુદ્ધિપી નેત્રવાળા પોતાના પિતારૂપ રૂઢ ધૃતરાષ્ટ્રને ગંધ તેમને પગે લાગ્યા. ત્યારે તેમણે તેમના મસ્તકના કેશ સુંધો કુશળ વાર્તા પુછી. હે પૃથ્વીપતિ ! એ પ્રમાણે જેવા લાયક સ્વરૂપવાળા અને પુરૂષોમાં સિંહરૂપ પાંડવો આવ્યા, તે જોઇને કૌરવો ખુશી થયા. તેમના કહેવાથી પાંડવોએ રત્નથી જડેલાં શોભાયમાન ગૃહોમાં પ્રવેશ કર્યો. તે સમયે ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્રોની સ્ત્રિઓ, પાંડવોની દ્રૌપદી માદિ સ્ત્રિઓની સમૃદ્ધિ પોતાથી અધિક જોઇ તાપ પામી અને દુઃખી થઇ. પછી પાંડવોની સ્ત્રિઓએ પોતાના કેશ ઓળ્યા, ને સ્નાનાદિ કરી પોતાના શરીરોને શણુગાર્યા પાંડવોએ પણ શ્રેષ્ઠ ચંદન ધારણ કરી શોભાયમાન થઇ, પ્રયત્ન મને સાયંકાળની સંધ્યાદિ બાહ્યક કર્મ કર્યા, બાહ્યજી પાસે સ્વસ્તિવાચન કરાવી, પોતાને ઇચ્છિત પદાર્થોનું ભોજન કરી પ્રયત્ન ગૃહમાં પ્રવેશ કર્યો. સ્ત્રિઓ સાથે સુખ ભોગવી ઘણા પ્રસન્ન થઇ તેમણે રાત્રિ સુખમાં હાડી પછી પ્રાતઃકાલ થયો ત્યારે બંદિજનોએ આવી ગાયન કર્યું, તેથી નિદ્રાનો ત્યાગ કરી તેઓ ઉઠ્યા. હે રાજા ! એ રીતે રાત્રિને વિષે સુખે કરી સુતેલા અને કપટી દુર્યોધનાદિકથી વખણાયેલા પાંડવોએ પ્રાતઃકાલનું સંધ્યાદિ નિત્ય કર્મ કરી પેલી શ્રેષ્ઠ સભામાં પ્રવેશ કર્યો.

સુજોષિતાસ્તેરજર્જા પ્રાતઃસર્વે કૃતાન્હિકાઃ ।

સમાં રમ્યાં પ્રવિવિશ્નુઃ કિતવૈરમિનંદિતાઃ ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि द्यूतपर्वणि युधिष्ठिरसभागमने गुर्जर-
भाषामष्टपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५८ ॥

અધ્યાય ૫૮ મો. દ્યૂતની તૈયારી.

वैशंपायन उवाच प्रविश्यतांसमांपार्था युधिष्ठिरपुरोगमाः ।

समेत्यपार्थिवान्सर्वान् पूजार्हानभिपूज्य च ॥

વૈશંપાયન કહે છે કે-એ પ્રમાણે યુધિષ્ઠિર જેમાં મુખ્ય હતા એવા પાંડવો તે સભામાં પાવી સર્વ રાજાઓને મળ્યા, ને પોતાને પૂજા કરવા યોગ્યની પૂજા કરીને અવસ્થા પ્રમાણે આગેગય, સુંદર ગલિયા બીજાવેલાં આસનો ઉપર બેઠા. સર્વ રાજાઓ પણ યથાયોગ્ય આસનો ઉપર બેઠા, પછી શકુનિએ યુધિષ્ઠિરને કહ્યું કે, હે યુધિષ્ઠિર ! આ સભામાં પાસા પાખવા માટે વસ્ત્ર બીજાવેલું છે, ને અમે તમારે વાસ્તે દ્યૂત રમવાનો સંકેત કરી રાખ્યો.

છે, માટે પાસાઓ નાખીને છૂત રમો. યુધિષ્ઠિર બોલ્યા કે હે શકુનિ ! છૂત રમવું એ છદ્ધ કરવાનું કામ છે, ને તે પાપરૂપ છે, એમાં કંઈ ક્ષત્રિયોનું પરાક્રમ નથી. એ નીતિ પણ નથી, ત્યારે તું રમવાનું કેમ કહે છે ? વળી કપટી પુરૂષ છૂતરૂપી છદ્ધ કરે છે. પણ તેથી તેનું જગતમાં માન વધતું નથી. હે શકુનિ ! શું નિર્લજ્જની પેઠે તું અમને છૂતરૂપી અનીતિથી જીતીશ ! શકુનિ બોલ્યો કે હે યુધિષ્ઠિર ! જે શુદ્ધિમાન પુરૂષ છૂતમાં જીતવા તથા હારવાની યુક્તિને જાણતો હોય અને તે રમવામાં ખેદ વગરનો હોય, તે પુરૂષ છૂત રમવામાં જે યુક્તિઓ કરાય છે તે સૌ કરવાની ઉલટ રાખે એમાં આશ્ચર્ય નથી. હે રાજન ! હારવું તથા જીતવું, એ પાસાના દાવ ઉપર છે માટે તેમાં કંઈ દોષ નથી. આપણે રમીએ તેમાં તમે કંઈ શંકા રાખ્યા વગર પ્રત્યક્ષ દાવ માંડો, અથવા “ મેં અમુક પદાર્થ એટલા માંડ્યા છે,” એમ મોઢેથી કહો, વિલંબ કરો માં. યુધિષ્ઠિરે કહ્યું કે હે શકુનિ ! સ્વર્ગને આપનાર કર્મકાંડ તથા મોક્ષ પ્રાપ્ત કરાવનાર જ્ઞાનકાંડને જાણનાર સર્વ મુનિઓમાં શ્રેષ્ઠ અસિત મુનિ સદૈવ એમ કહે છે કે, રમવું એ પ્રકારનું છે, એક પાસાથી અને બીજાં શાસ્ત્રના અભ્યાસથી; તેમાં કપટીઓ સાથે કપટ રાખીને પાસાથી રમવું એ પાપરૂપ છે. ધર્મથી યુદ્ધમાં જય મેળવવો સારો, પણ છૂત રમીને જય મેળવવો સારો નથી. જે શ્રેષ્ઠ પુરૂષો હોય છે તે પોતે કપટરૂપી કામ કરતા નથી, ને તેને ધિક્કારે છે. શરવીર પુરૂષે કપટ રહિત થઈ યુદ્ધ કરવું, એ યોગ્ય છે. પણ છૂત રમવારૂપી કપટ કરવું એ યોગ્ય નથી. હે શકુનિ ! અમે તો પ્લાહણો પાસેથી વિદ્યાભ્યાસ કરવાનો યત્ન કરશું, કારણ વિદ્યારૂપી દ્રવ્ય કરીને સર્વ સુખ મળે છે. તું પણ જેમાં પોતાનું સર્વ દ્રવ્યાદિક હારી જવાય એવા છૂતે કરીને અમને જીતવાની ઇચ્છા રાખ માં. હું છૂતરૂપી નીચ કર્મ કરીને દ્રવ્ય અથવા સુખ મેળવવાની ઇચ્છા રાખતો નથી. છૂત રમવું એ કપટી પુરૂષોનું કામ છે, જેને શ્રેષ્ઠ પુરૂષો વખાણતા નથી. શકુનિ બોલ્યો કે હે યુધિષ્ઠિર ! જેમ વિદ્વાન પુરૂષ અવિદ્વાનને જીતવાની આશાથી તેની પાસે આવે, શસ્ત્રવિદ્યામાં કુશળ પુરૂષ શસ્ત્ર વિદ્યાનો અભ્યાસ નહીં કરેલા પુરૂષ પાસે આવે, તથા બળવાન પુરૂષ દુર્બળની પાસે આવે, તેમાં કાંઈ નીચ કર્મ કહેવાય નહીં; તેમ પાસાની રમતમાં કુશળ પુરૂષ નહીં રમી જાણનાર જીતવાની આશાથી તેની પાસે આવીને રમે તો, તેને કાંઈ મનુષ્ય નીચ કર્મ કહેતું નથી તો પણ તમે મારી પાસે આવી હવે એ નીચ કર્મ છે એમ માની કદી ભય પામતા હોતો ના રમો. યુધિષ્ઠિર બોલ્યા કે—હે શકુનિ ! કાંઈ પણ પુરૂષ મને કંઈપણ કામ સારું બોલાવે તો મારે તે કામ કરવાથી પાછા ન હઠવું, એ મારું-વ્રત છે; માટે કંઈ શીકર નહીં, વિદ્યાતા બળવાન છે, તેથી હું દૈવને વશ થઈ બેઠો છું. આ સભામાં મારે કેની સાથે રમવું, ને સામે દાવ માંડનાર કોણ છે ને કહો, અને પછી છૂત ચલાવો. વૈશંપાયન કહે છે કે—યુધિષ્ઠિરનાં એવાં વાક્ય સાંભળી દુર્યોધન બોલ્યો કે, હે પૃથ્વીપતિ ! યુધિષ્ઠિર રાજા ! મારો મામો શકુનિ મારીવતી તમારી સાથે રમશે, ને તેમાં હારશે તો, તમે માંડશે તેટલા રત્નો તથા દ્રવ્ય હું આપીશ. યુધિષ્ઠિરે કહ્યું કે હે દુર્યોધન ! બીજાની વતી રમનારની સાથે છૂત રમવું મને અધર્મરૂપ જણાય છે, તથાપિ તમે તમારી ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તો ને છૂતનું કામ ચલાવો.

अन्येनान्यस्य वैद्युतं विषमं प्रतिभाति मे ।

एतद्विद्विन्नुपादस्व काममेवं प्रवर्त्ततां ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि द्यूतपर्वणि युधिष्ठिरशकुनिसंवादे गुर्जरभाषायामेकोनषष्टिमोऽध्यायः ॥ ५९ ॥

અધ્યાય ૬૦ મો. શકુનિએ કરેલો દ્યૂતારંભ.

वैशंपायन उवाच उपोह्यमाने द्यूते तु राजानः सर्वपबते ।

द्यूतराष्ट्र पुरस्कृत्य विविश्रुस्तां सभां ततः ॥

વૈશંપાયન કહે છે કે-પછી જ્યારે દ્યૂત રમવાની તૈયારી થઈ ત્યારે સર્વ રાજાઓ દ્યૂતરાષ્ટ્રને મુખ્ય કરી સભામાં આવ્યા, ભીષ્મપિતા, દ્રોણાચાર્ય, કૃપાચાર્ય અને મોટી મતિવાળા વિદુરજીએ પણ પોતાના મનમાં ધણા અપ્રસન્ન થઈ સભામાં પ્રવેશ કર્યો. તે સર્વે સેંહ સરખી ડોકવાળા, મહાપરાક્રમી, વેદ જાણનારા અને પ્રકાશમાન સ્વરૂપવાળા હતા. તેઓમાંથી કેટલાક બંને જણ મળીને તથા કેટલાક એક એક જણ વિચિત્ર અને શોભામાન અમૂલ્ય આસનો ઉપર યથાયોગ્ય બેઠા. જેમ દેવતાઓએ કરીને સ્વર્ગ શોભે, તેમ તે સભા શોભતી હતી. પછી જ્યારે સંબંધિયો દ્યૂત રમવા તૈયાર થયા, ત્યારે યુધિષ્ઠિરે કહ્યું કે, હે દુર્યોધન ! સમુદ્રમાંથી પ્રાપ્ત થએલ મણિઓ જેમાં જડેલ છે એવો આ મારો અમૂલ્ય સુવર્ણનો દાર છે તે હું દાવમાં માંડું છું, પણ તું સામે શું દાવ માંડીને મારી પ્રાથે રમીશ તે કહે ? દુર્યોધન બોલ્યો કે, હે યુધિષ્ઠિર ! મારી પાસે મણિઓ તથા દ્રવ્ય ત્રણું છે, જેના મને કંઈ ગર્વ નથી, માટે બેલાશક તમે જીતો. વૈશંપાયન કહે છે કે-પછી પાસાના દાવને જાણનાર શકુનિએ હાથમાં પાસા લઈ ધારીને યુધિષ્ઠિરને કહ્યું કે એ દાવ અમે જીત્યા.

ततो जग्राहशकुनि स्तानक्षानक्षतस्त्ववित् ।

जितमित्ये शकुनिर्युधिष्ठिरमभाषत ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि द्यूतपर्वणि द्यूतारंभे गुर्जरभाषायां षष्ठितमोऽध्यायः ॥ ૬૦ ॥

અધ્યાય ૬૧ મો. હારજીત ચાલી.

युधिष्ठिर उवाच मत्सकैतवकेनैव यज्जितोस्मिदुरोदरे ।

शकुनेहंतदीव्यामो ग्लमानाःपरस्परं ॥

યુધિષ્ઠિર કહે છે કે-હે ગર્વિષ્ટ શકુન ! સંકટ ઉત્પન્ન કરનારા જીગારે કરીને તું મને જીત્યો, માટે પરસ્પરે દાવ માંડનારા આપણે હવે રમીશું. હું તારી સાથે મારી એક લાખ પચાસ હજાર તોલા સુવર્ણથી ભરેલી પેટીઓ તથા બીજાં પણ જે સુવર્ણ તથા રૂપાનો મારો ભયંકર છે. તે સર્વ માંડું છું. વૈશંપાયન કહે છે કે-એ પ્રમાણે કુરૂવંશનો યશ વધારનાર યુધિષ્ઠિરનાં વાક્ય સાંભળી શકુનિએ પાસા નાંખીને કહ્યું કે, અમે જીત્યા. યુધિષ્ઠિરે કહ્યું કે, હે દુર્યોધન ! હજાર રથો જેટલી કિંમતવાળા વ્યાધ અર્થથી મટેલો, એક

ચક્રાદિ સાહિત્યોવાળો, શોભાયમાન, ચારે બાજુ સુવર્ણની નાની ધંટાઓથી શણગારેલો જોનારને હર્ષ આપનાર, મેઘ તથા સમુદ્ર જેવી ગર્જના કરનાર જેમાં કુરર પક્ષિ જેવા વર્ણવાળા અને અમારા દેશમાં વખણાયેલા આઠ અશ્વો જોડ્યા છે, અને જેમાં બેસીને અમે અહીં આવ્યા છીએ, એવો મારો સુવર્ણનો રથ માંડીને હું તારી સાથે રમું છું. વૈશંપાયન કહે છે કે, યુધિષ્ઠિરનાં એવાં વચન સાંભળી કપટરૂપી નીચ કર્મનો આશ્રય કરનાર શકુનિએ કહ્યું કે, હે યુધિષ્ઠિર ! અમે જીત્યા એટલે વળી યુધિષ્ઠિર બોલ્યા કે, હે દુર્યોધન ! સુવર્ણના મંગળસૂત્ર બાજુબંધ તથા પદકાદિ મણિઓના આભૂષણ, શ્રેષ્ઠ વસ્ત્રો, અને ચંદન તથા પુષ્પો ધારણ કરેલી ચોસઠ કળા વિદ્યામાં કુશળ, મારી આજ્ઞાથી સન્માસી તથા પ્રધાનોના પગ ધોવા વગેરે સેવા કરનારી અને નૃત્ય તથા ગાયન કરવામાં કુશળ એવી એક લક્ષ જીવાન દાસીઓરૂપી માંડે દ્રવ્ય છે, તે માંડીને હું તારી સાથે રમું છું. વૈશંપાયન કહે છે કે હે રાજન ! યુધિષ્ઠિરનાં એવાં વચન સાંભળી કપટી શકુનિએ પાસા નાંખી કહ્યું કે, અમે જીત્યા. ત્યારે વળી યુધિષ્ઠિરે કહ્યું કે, હે દુર્યોધન ! સભામાં મનુષ્યોની જમણી બાજુ કરનાર ક્રમે કરી બેસનાર સદૈવ શ્રેષ્ઠ વસ્ત્રો પહેરનારા ચતુર, બુદ્ધિમાન, શુદ્ધ અંતઃકરણવાળા, જીવાન, કુંડળોથી શોભિતા અને દિવસ તથા રાત્રિને વિષે અતિથિયોને ભોજન કરાવવા સારૂ પાત્રો જેમના હાથમાં રહે છે, એવા એક લક્ષને કેટલાક હજાર મારા દાસો રૂપી માંડે દ્રવ્ય છે, તે માંડીને હું તારી સાથે રમું છું. વૈશંપાયન કહે છે કે, હે રાજન ! એવાં યુધિષ્ઠિરનાં વચન સાંભળી શકુનિ બોલ્યો કે, અમે જીત્યા; એટલે વળી યુધિષ્ઠિર બોલ્યા કે દુર્યોધન ! મહોન્મત્ત, સુવર્ણની સાંકળોવાળા, બુલો તથા સુવર્ણની અંબાડીઓવાળા, ગંડસ્થળાદિ શરીર ઉપર કમળના ચિન્હવાળા, ડોકમાં સુવર્ણની માળાઓ પહેરેલા, નમ્ર, રાજ્યોને બેસવા લાયક, યુદ્ધમાં સર્વ પ્રહારને સહન કરનારા, હલ જેવડા દાંતવાળા, મોટા શરીરવાળા, શત્રુના પુરને તોડનાર, મેઘ જેવા સ્થામવર્ણવાળા, અને આઠ આઠ હાથીઓને ભોગવનારા એક હજાર હસ્તિઓરૂપી માંડે દ્રવ્ય છે તે માંડીને હું તારી સાથે રમું છું. વૈશંપાયન કહે છે કે હે જનમેજય ! એ પ્રમાણે યુધિષ્ઠિરનું બોલવું સાંભળી પ્રસન્ન થએલો શકુનિ, કપટનો આશ્રય કરી પાસાઓ ફેંકીને બોલ્યો કે, અમે જીત્યા. ત્યારે યુધિષ્ઠિરે કહ્યું કે, સુવર્ણની દાંડીઓવાળાં ધ્વજ તથા પતાકાવાળા, નમ્રતાવાન અશ્વો જોડેલા હજાર મનુષ્યોનો એક મહીના સુધી નિર્વાહ ચાલે એટલા અનાજથી ભરેલા અને ત્રિચિત્ર યુદ્ધ કરનારા રથી પુરૂષોએ યુક્ત એક હજાર રથો રૂપી માંડે દ્રવ્ય છે, તે માંડીને હું તારી સાથે રમું છું. વૈશંપાયન કહે છે-એ પ્રમાણે જ્યારે યુધિષ્ઠિરે કહ્યું ત્યારે તેમની સાથે વૈર કરનાર દુષ્ટ અંતઃકરણવાળા શકુનિએ કહ્યું કે, અમે જીત્યા. તે સાંભળી વળી યુધિષ્ઠિર બોલ્યા કે હે રાજ દુર્યોધન ! પૂર્વે ગાંડિવ ધનુષને ધરનાર અર્જુન યુદ્ધમાં શત્રુઓને નાશ કરનાર ચિત્રરથ નામના ગંધર્વને જીત્યો હતો, ત્યારે તે ગંધર્વે પ્રસન્ન થઈને તેતરપક્ષિ સરખા વર્ણવાલા અને સુવર્ણની માળાઓ પહેરેલા અશ્વો આપ્યા છે, તે રૂપી માંડે દ્રવ્ય માંડીને હું તારી સાથે રમું છું. વૈશંપાયન કહે છે કે એવું યુધિષ્ઠિરનું બોલવું સાંભળી કપટ રૂપી નીચ કર્મ કરનારા શકુનિએ કહ્યું કે, અમે જીત્યા. યુધિષ્ઠિર બોલ્યા કે, હે દુર્યોધન ! સુંદર અશ્વો તથા બળદો જોડેલા દશ હજાર રથો તથા ગાડાંઓ છે તે તથા બળવાન, પરાક્રમી, પહોળા વક્ષસ્થળવાળા, નિત્ય દૂધનું પાન કરનારા અને સાલના ચોખાનું ભોજન કરનાર સાઠ હજાર

ચોદાઓ રૂપી માંડે દ્રવ્ય માંડીને હું તારી સાથે રમું છું. વૈશંપાયન કહે છે યુધિષ્ઠિરનાં એવાં વચન સાંભળી કપટી શકુનિએ કહ્યું કે અમે જાણ્યા. તે સાંભળી વળી યુધિષ્ઠિરે કહ્યું કે, હે દુર્યોધન ! જે એક એક પાત્રમાં વીશ હજાર ચારસો ને એંશી તોલા સુવર્ણ ભરેલું છે, એવાં ચારસો તાંબા તથા લોહનાં પાત્રોરૂપી માંડે દ્રવ્ય છે, તે માંડીને હું તારી સાથે રમું છું. વૈશંપાયન કહે છે—એવું સાંભળી તેમનું બોલવું જાણીને કપટરૂપી નીચ કર્મનો આશ્રય કરનાર શકુનિએ યુધિષ્ઠિરને કહ્યું કે, અમે જાણ્યા.

एतच्छ्रुत्वा व्यवसितो निकृतिं समुपाश्रितः ।

गितमित्येव शकुनिर्युधिष्ठिरमभाषत ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि द्यूतपर्वणि गुर्जरभाषायामेक-
ष्ठितमोऽध्यायः ॥ ૬૧ ॥

અધ્યાય ૬૨ મો. વિદુરની શિખામણુ.

वैशंपायन उवाच एवं प्रवर्तिते घोरे सर्वापहारिणि द्यूते ।

सर्वसंशयनिर्मुक्ता विदुरोवाक्यमब्रवीत् ॥

વૈશંપાયન કહે છે કે—એ પ્રમાણે સર્વસ્વ હરણ કરનાર ભયંકર દ્યૂત ચાલતું હતું ત્યારે સર્વ સંશય ટાળનાર વિદુરે ધૃતરાષ્ટ્રને કહ્યું કે, હે ભારત ! જેમ મૃત્યુ પામવાને તૈયાર થયેલા પુરૂષને ઔષધ સાંડે લાગતું નથી, તેમ તમને મારાં વચન મારાં લાગતાં નથી તથાપિ હું તમને કહું, તે સાંભળો. આ પાપ યુક્ત ચિત્તવાળો દુર્યોધન જે પૂર્વે ઉત્પન્ન થતાંજ શિયાળની પેઠે ખરાબ સ્વરથી રડ્યો હતો તે તમારા સર્વનો નાશ સૂચવે છે. હે ધૃતરાષ્ટ્ર ! મધ્ય જેમ સાંડે ખોદું જાણતો નથી, તેમ દ્યૂતે મદોન્મત્ત થયેલો દુર્યોધન પાંડવો સાથે વૈર કરીને હું નાશ પામીશ, એમ જાણતો નથી. પૂર્વે સર્વશ્ચ, સર્વનો ભાવ જાણનાર અને સર્વ શત્રુઓને ભય આપનાર શુક્રાચાર્યે, દૈત્યનો ત્યાગ કરવા સાંડે કહ્યું હતું કે, પોતાના કુળના અચાવ માટે એકનો ત્યાગ કરવો પડે તો કરવો. આખા ગામના અચાવ સાંડે એક કુળને તજવું પડે તો તજવું, આખા દેશના અચાવ માટે એક ગામને મૂકવું પડે તો મૂકવું, તે પ્રમાણે હે રાજન્ ! ભોજ કુળના યાદવોએ સર્વને દુઃખ આપનાર મહાપાપી કંસનો ત્યાગ કરીને શ્રીકૃષ્ણ પાસે તેનો નાશ કરાવ્યો. તેમ તમે પણ દુર્યોધનનો ત્યાગ કરીને અર્જુનને એનો નાશ કરવાનું કહો, તેથી સર્વ કૌરવો સેંકડો વર્ષ પર્યંત સુખ ભોગવશે. હે રાજન્ ! જેમ કાગડા મયૂરોને, તથા લોકડી વાઘોને પીડા પમાડે, તેમ તમે પાંડવોને દ્યૂત રમાડી પીડા યુક્ત કરીને શોકરૂપી સમુદ્રમાં નાંખો નહીં. હે ધૃતરાષ્ટ્ર ! જેમ પૂર્વે કાષ્ઠ પુરૂષ પોતાના ઘરમાં રહેલા અને સુવર્ણનું વચન કરનારા પક્ષિઓને તેમના માંસના લોભથી નાશ કરી પરલોકથી બ્રહ્મ થઇને પશ્ચાત્તાપ પામ્યો હતો, તેમ તમે પાંડવોનો દ્રોહ કરીને પશ્ચાત્તાપ પામશો, માટે તેમ નહીં કરો. હે રાજન્ ! પાંડવોરૂપી વૃક્ષથી તમને સુખરૂપી પુષ્પ પ્રાપ્ત થાય, તે જગીચાના માળીની પેઠે મહણ કરો, પણ જેમ વાયુ વૃક્ષોને પરસ્પર ઘસાવી અગ્નિ ઉત્પન્ન કરી તેમને જાળી નાખે તેમ તમે કૌરવ પાંડવોરૂપી વૃક્ષોને સમજ

ખાળાને પુત્રો, પ્રધાનો અને સેનાઓ સહિત યમલોક પ્રત્યે માં જાઓ. કારણ કે એકસ'પી પાંડવો સાથે દેવતાઓ સહિત ઇંદ્ર પણ યુદ્ધ કરવા સમર્થ નથી, ત્યારે ખીન્ને કોણ સમર્થ હોય !

સમવેતાન્ હિ કઃ પાર્થોન્ પ્રતિયુધ્યેન ભારત ।

મરુદ્ધિઃ સહિતોરાજઞ્ચપિ સાક્ષાન્મરુત્પતિઃ ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि द्यूतपर्वणि विदुरहितवाक्ये गुर्जरभा-
षायां द्विषष्ठितमोऽध्यायः ॥ ૬૨ ॥

અધ્યાય ૬૩ મો. વિદુરે દીધેલો ઠપકો.

विदुर उवाच द्यूतमूलंकलहस्याभ्युपैति मिथोमेवंमहतेदारुणाय ।

तदास्थितोयंધृतराष्ट्रस्यपुत्रो दुर्योधनःसृजते धैरमुग्रं ॥

વિદુર કહે છે કે-હે ધૃતરાષ્ટ્ર ! કળ્યાનું મૂળ અને પરસ્પરે જુદાઇ પડાવનાર દ્યૂત મોટા ભયને અર્થે પ્રાપ્ત થયેલું છે, તેનો આશ્રય કરનાર તમારો પુત્ર દુર્યોધન મોટું વૈર ઉત્પન્ન કરે છે. એના અપરાધે કરીને પ્રતીપ, શંતનુ, ભીમસેન અને બાલિક વંશના સર્વ પ્રરૂપો કષ્ટ પામશે અને જેમ ગાય પોતાના શિંગડાનો નાશ કરે તેમ પોતાના મદે કરીને સર્વ દેશનો નાશ કરશે. હે રાજન ! યુધીર અને ચતુર પુરૂષ જો પોતાની બુદ્ધિનો આશ્રય છોડી પારકી બુદ્ધિનો આશ્રય કરે તો જેમ કોઇ પ્રરૂપ યુગ્ધની વગરના વલાણમાં ગ્રેસી સમુદ્રમાં ડૂબીને દુઃખ પામે, તેમ દુઃખ પામશે. હે ધૃતરાષ્ટ્ર ! જેની અંતે અનેક તરેહના પ્રહારથી મનુષ્યોનો નાશ થાય એવા દ્યૂતે કરી, તમારો પુત્ર યુધિષ્ઠિર સાથે રમી તેના માંડેલા દાવ જીતે છે, જેથી તમે ખુશી થઇને વિનાદ પામો છો, ને દ્યૂત રમવાની મસલત આપનાર શકુનિનાં વાક્ય માન્ય કરો છો, પણ તેથી તમને તમારા સંબંધી એવા યુધિષ્ઠિર સાથે ક્લેશ ઉત્પન્ન થશે. વૈશંપાયન કહે છે-હે રાજન ! એ પ્રમાણે ધૃતરાષ્ટ્રને કહીને વિદુરજીએ તેના પક્ષવાળા કુંવરોને કહ્યું કે, હે મહા દુર્યોધનના આશ્રયવાળા પ્રતીપ તથા શંતનુના વંશના પુરૂષો ! કૌરવોની સલામાં હું જે વાક્ય કહું તે સાંભળો. તમે કોઇ પણ ભયંકર તથા જનજલ્યમાન અગ્નિસરખા ક્લેશનો આશ્રય કરો માં, પણ નિવૃત્તિ પામો. હમણી યુધિષ્ઠિર દ્યૂત રમવાના છંદમાં છે, પણ જ્યારે તેમને કોષ ઉત્પન્ન થશે ને તે તેઓ દાવશે નહીં ત્યારે ભીમસેન, અર્જુન, નકુળ, તથા સહદેવ યુદ્ધ કરવા તૈયાર થશે. તે વખતે જેમ સમુદ્રમાં પડેલા પુરૂષને કોઇ આધાર મળતો નથી, તેમ આપત્તિમાં પડેલા તમોને કોઇનો આધાર મળશે નહિ. એમ કહી વળી ધૃતરાષ્ટ્રને કહ્યું કે, હે રાજન ! દ્યૂત રમવાની પહેલાં તમારા મનમાં જેટલા દ્રવ્યની ઇચ્છા હતી, ને પ્રમાણે તમને મળ્યું છે, ત્યારે હવે તમે દ્રવ્યવાન પાંડવોને જીતવાનું કહો છો, તેથી તમને શું લાભ થશે ? હે ભારત ! પર્વતના રાજ શકુનિનું દ્યૂત છળરૂપી રમવું હું જાણું છું, માટે શકુનિ જ્યાંથી આવ્યો છે ત્યાં જાય, ને તમે પાંડવો સાથે યુદ્ધ કરવાનો ઉપાય કરો નહીં.

जानीमहे देवितं सौबलस्य वेदद्यूते निकृतिं पार्वतीयः ।

यतः प्राप्तः शकुनिस्तत्रयातुमायूयुधो भारत्तपांडेयान् ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि द्यूतपर्वणि विदुरवाक्ये गुर्जरभाषायां
त्रिचट्टितमोऽध्यायः ॥ ६३ ॥

અધ્યાય ૬૪ મો. દુર્યોધન ને વિદુર.

दुर्योधन उवाच परेषामेवयशसाश्लाघसेत्वं सदाक्षतः कुत्सयन्धार्ष्ण्यराष्ट्रम् ।

જાનીમહે વિદુરયત્પ્રિયત્સ્વં બાલાનિવાસ્માનવમન્યસે નિત્યમેવ॥

દુર્યોધન કહે છે કે-હે વિદુર ! પાંડવોમાં પ્રીતિ રાખનાર તમે અમારી નિંદા કરીને અમારા શત્રુરૂપ પાંડવોનો યશ ગાઓ છો, તે અમારું અપમાનજ કરો છો, એમ અમે જાણીએ છીએ. જે પુરૂષ પોતાના પ્રિયનાં વખાણુ અને અપ્રિયનાં નિંદા કરે તે પોતાના પ્રિયોનો જય અને અપ્રિયોનો પરાજય ઇચ્છે છે, એમ જાણવું હે વિદુર ! તમે પોતાના હૃદયમાં રાખેલો અમારી ઉપરનો દ્રેષ જીલ્લયા કહીને કેમ જણાવી આપો છો ? મનમાંજ રાખો. અમે તમને ખોળામાં સ્પર્શની પેઠે રાખ્યા છે. જેમ બિલાડો પોપણુ કરનારને વીંજે, તેમ તમે અમને અમારા મનને તાપ પમાડનારાં વચન કહીને પિંખો છો માટે તમે પોતાને પોપણુ કરનારાઓનો દ્રેષ કરો મા. તમને કોઈ પાપિષ્ઠ કહેતું નથી પણ તમે પોતે પાપથી લગારે ખીતા નથી ? હે વિદુર ! અમે શત્રુરૂપ પાંડવોને દ્યુતમાં જીતીને તેમના દ્રવ્યરૂપી મોટા ફળને પામ્યા છીએ, માટે હવે તમે અમને અપ્રિય લાગે એવાં વચન બોલો નહીં. વળી તમે અમારી સાથે સ્નેહ દેખાડી અમારા શત્રુ પાંડવો સાથે સ્નેહ રાખી હર્ષ પામે છો, માટે અમારી સાથે દ્રેષપણુને પામશો, કારણ કે, અપ્રિય વચન બોલનાર પુરૂષ શત્રુપણુને પામે છે. કેટલાક પુરૂષ શત્રુનાં વખાણુ કરે. પણ પોતાનો અભિપ્રાય ગુપ્ત રાખે અને તમે તો કહી છો છો માટે હે નિર્લજ્જ ! ધૃતરાષ્ટ્રનો આશ્રય કરનાર તમે અમને દુઃખ આપવાને પોતાની ઇચ્છામાં આવે તેમ બોલો છો ! તમે અમારી નિંદા કરો માં. તમારા મનમાં પાંડવોના જયની ઇચ્છા છે તે અમે જાણીએ છીએ. હે વિદુર ! તમે બુદ્ધિમાન પુરૂષો પાસે જઇને તેમની પાસેથી સારી બુદ્ધિ શિખો, ને તમારો જગતમાં જે નિરંતર યશ છે તેની રક્ષા કરો. શત્રુરૂપ પાંડવોના જયમાં આસક્ત થાઓ નહીં. હું દ્યુતરૂપી કામ કરું છું, એમ માનીને અમને અપ્રિય લાગે એવાં વચન પણ બોલો નહીં અમે તમને અમારું સાંઠ કેમ થાય તે પૂછતા નથી, માટે તમે અમારા થઇને અમારું દ્યુત રમવાથી જે સાંઠ થાય છે તેમાં વિદ્ધ કરો માં, હે વિદુર ! જ્ઞાનમાં રહેલા પુરૂષને ઇશ્વર બોધ કરે છે, તેજ સર્વને બોધ કરનાર છે, ખીજે કોઈ નથી અને જેમ નીચે રહેલું જળ ઉપરથી વહેનાર જળની ઇચ્છા કરતું નથી, તો પણ તે નીચે વહે છે, તેમ મનુષ્યો પણ જે કે કંઈ ઇચ્છા કરતા નથી તો પણ ઇશ્વરની જેવી ઇચ્છા હોય, તેજ પ્રમાણે તેમની હરેક કામ કરવાની બુદ્ધિ થાય છે. જેમ કેટલાક પુરૂષો પોતાના મસ્તકને પર્વતપર પછાડે છે ને કેટલાક સર્પોને પોપે છે. મનુષ્ય જેમ ઇશ્વરની ઇચ્છા પ્રમાણે સર્વ કાર્ય ધીરજ રાખીને કરે છે, તેમ હું પણ ઇશ્વરની ઇચ્છા પ્રમાણે આ દ્યુતરૂપી કાર્ય કરું છું. તેમાં જે પુરૂષ બળાકારથી જેને બોધ કરે છે, તે પુરૂષ તેનો દ્રેષી થાય છે, વાસ્તે બુદ્ધિમાન પુરૂષ પોતાના મિત્રને શિખામણુ આપવાનો ત્યાગ કરે છે. વળી તમે દૈવરૂપી અમિને શાંત કરવાનું કહ્યું, પણ જેમ

કાંઈ પુરૂષ કપૂરને સળગાવી તરત જો તેની પાસે ન જાય તો તેની રાખોડી પણ તેના હાથમાં આવે નહીં, તેમ અમે આ પાંડવો સાથે વૈર કરવારૂપી કપૂર સળગાવ્યો, ને હવે તેમની સાથે તેમ ન કરીએ તો તેમાં કંઈ લાભ થાય નહીં; પણ વૈરથી ક્રોધ પામેલા પાંડવોથી અમારો નાશ થાય. હે વિદુર ! શત્રુનો પક્ષ અને પોતાનો દ્વેષ કરનાર પુરૂષને ઘરમાં રાખવો નહીં એવી નીતિ છે. જેમ દુષ્ટ સ્ત્રીની ઘણી સાંત્વના કરી હોય તો પણ તે પોતાના પતિનો ત્યાગ કરે છે, તેમ તમે અમારો કાંઈ દિવસે ત્યાગ કરશો, માટે હમણાં તમારે જ્યાં જવાની ઇચ્છા હોય ત્યાં જાઓ. વૈશંપાયન કહે છે કે—હે જનમેજય ! દુર્યોધનનાં વચન સાંભળી વિદુરે ધૃતરાષ્ટ્રને કહ્યું કે, હે રાજન ! જે પુરૂષ નીતિનાં વાક્ય કહેનારનો ત્યાગ કરે તેની સાથે મિત્રાંશ નિરંતર ચાલે નહીં, એ ખરું છે કે નહીં તે તમે પક્ષપાત રહિત થઈ કહો. વળી રામજીનો અંતિ દ્વેષથી ભરેલાં હોય છે, ને જેનાં ઉપર દ્વેષ હોય તેને તેઓ મોઢેથી, અથવા મુસલે કરીને તેનો નાશ કરાવે છે, એવી જે રાજનીતિ તેને તમારો પુત્ર દુર્યોધન જાણતો નથી. મંદ બુદ્ધિવાળો દુર્યોધન મને મૂર્ખ અને પોતાને પંડિત માને છે, પણ જે પુરૂષ પ્રથમ કાંઈની સાથે સ્નેહ રાખે, ને પછી તેને દ્વેષ પણ આવે તે મૂર્ખ કહેવાય છે. તે પ્રમાણે દુર્યોધન મારામાં સ્નેહ રાખીને હવે મને મૂર્ખ કહે છે, વાસ્તે એ પોતેજ મૂર્ખ છે. હે રાજન ! મંદ બુદ્ધિવાળો દુર્યોધન, જેમ દુષ્ટ સ્ત્રી અમિ-હોત્રિના ઘરમાં રહેવાથી કલ્યાણ થશે તે જાણતી નથી, તેમ પોતાના કલ્યાણને જાણતો નથી. એમ જણાય છે કે, જેમ બાળક સ્ત્રીને સાઠ વર્ષનો પતિ ન ગમે તેમ એને રાજ્ય ગમતું નથી. પણ હે રાજન ! જો તમે હિત અને અહિત એવાં સર્વ કાર્યમાં પોતાનું પ્રિય ઇચ્છતા હો તો સ્ત્રીઓ, જડબુદ્ધિવાળા, પાંગળા, અને તેઓ જેવા બીજા પણ જે પુરૂષો હોય, તેને પૂછી જાઓ તેઓ પણ હું કહું છું તેમ કહે છે કે નહિ, તે તમારા જાણવામાં આવશે. મનુષ્યોને પ્રિય વચન બોલનાર પાપી પુરૂષો મળી આવે છે, પણ ઔષધ જેવાં કડવાં અને શુભકારી વચનો બોલનાર તથા તે સાંભળનાર પુરૂષ જગતમાં કાંઈક જ હોય છે. વાસ્તે હે રાજન ! જે પુરૂષ પોતાના સ્વામીને પ્રિય અથવા અપ્રિય લાગે એવાં વચન બોલવાનો ત્યાગ કરીને, પોતાના સ્વામીનું સાંઠું થાય તેવાં અપ્રિય વચન કહે તે રાજાએ માનવાં જોઈએ, માટે હે ધૃતરાષ્ટ્ર ! તમે દુઃખ તથા જગતમાં દ્વેષપુરૂષ, મર્મસ્થાનને છેદન કરનાર, યશ નાશ કરનાર, પરસ્પરના સ્નેહને તોડનાર, અને જગતમાં દુષ્ટ ભાવને દેખાડનાર એવાં ક્રોધરૂપી ઔષધને પાન કરીને, શાંતિરૂપી આરોગ્ય પામો. હું દુર્યોધન સહિત વિચિત્રવીર્યના પુત્ર એવા તમને જેવી રીતે યશ તથા દ્રવ્ય પ્રાપ્ત થવાની ઇચ્છા રાખું છું તેમ જાઓ. હું તમને નમસ્કાર કરું છું. આ સર્વ બાલણો મારું કલ્યાણ કરો. હે કુરુક્ષેત્ર ! બુદ્ધિમાન પુરૂષ, જેના મોઢામાં ઝેરરૂપી દાદો હોય અને જેનાં નેત્ર ક્રોધરૂપી ઝેરથી ભરેલાં હોય તેઓને ક્રોધ પમાડતા નથી, એ હું તમને સાવધાનપણથી કહું છું.

માશીધિવાન્નેત્રધિવાન્ કોપયેન્ન ચ પઢિતઃ ।

एवंतेहं वदामीदं प्रयतः कुरुनंदन ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि द्यूतपर्वणि विदुररहितवाक्ये गुर्जरभा-
षायां चतुःषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥

અધ્યાય ૬૫ મો. હાર્યો જુગારી ખમણું રમે.

શકુનિરુવાચ बहुविधं पराजयः पांडवानां युधिष्ठिर ।

आचक्ष्वविधं कौतेय यदिते पराजयत ॥

શકુનિ કહે છે કે-હે કુંતીના પુત્ર યુધિષ્ઠિર ! તમે પાંડવોનું દ્રવ્ય હોડમાં મૂક્યું ને તે સવં દ્રવ્ય હારી ગયા. હવે તમારી પાસે જે નહીં હારેલું દ્રવ્ય હોય તે મૂકા. યુધિષ્ઠિર બોલ્યા કે, હે સુખલ રાગના પુત્ર શકુનિ ! માંડે અસંખ્ય દ્રવ્ય હું જાણું છું, તારે પૂછવાની શી જરૂર છે ? હે દુર્યોધન ! મારી પાસે સિક્કાઓરૂપી દ્રવ્ય પરાધર્મ સંખ્યાથી પણ વધિક છે, માટે તું કહે તો હોય તો દશ હજાર, લક્ષ, અર્બુદ, ખર્વ, નિખર્વ, શંકુ, અને પદ્મ સુધી દાવ માંડીને રમું એમ છે, પણ હું માંડે જે સર્વ દ્રવ્ય છે તે રૂપી દાવ માંડીને તારી સાથે રમું છું. વૈશંપાયન કહે છે-યુધિષ્ઠિરનાં એવાં વચન સાંભળી કપટરૂપી નીચ કર્મ કરનાર શકુનિએ કહ્યું કે, અમે જાણ્યા. યુધિષ્ઠિર બોલ્યા કે, હે શકુનિ ! સમુદ્રથી પશ્ચાશા નદી પર્યંત મારા દેશમાં અસંખ્ય બળદો, અશ્વો, ગાયો અને બકરાં જે કંઈ છે તે રૂપી, માંડે દ્રવ્ય માંડીને હું રમું છું. વૈશંપાયન કહે છે-યુધિષ્ઠિરનાં વચનનો નિશ્ચય સાંભળીને કપટી શકુનિએ કહ્યું કે અમે જાણ્યા. ત્યારે વળી યુધિષ્ઠિરે કહ્યું કે, હે દુર્યોધન ! હું માંડે નગર પ્લાહણ વગરની સર્વ પ્રજા દ્રવ્ય સહિત મારા દેશની પૃથ્વી અને પ્લાહણ વગરના જે મારા પુરૂષો છે તે રૂપી દ્રવ્ય માંડીને તારી સાથે રમું છું. વૈશંપાયન કહે છે કે-એ પ્રમાણે યુધિષ્ઠિરનો નિશ્ચય સાંભળીને શકુનિએ કહ્યું કે અમે જાણ્યા. યુધિષ્ઠિરે કહ્યું કે, હે રાજન ! રાજાઓને પહેરવાના અલંકારોથી શોભિત મારા પુત્રોરૂપી માંડે દ્રવ્ય છે તે માંડીને હું તારી સાથે રમું છું. વૈશંપાયન કહે છે કે-એવું યુધિષ્ઠિરનું બોલવું સાંભળી કપટી શકુનિએ કહ્યું કે, અમે જાણ્યા. એટલે વળી યુધિષ્ઠિર બોલ્યા કે, મુંદર સ્વરૂપવાળો જીવાન લાલ નેત્રવાળો અને સિંહ સરખી કાંધવાળો મહાબાહુ નકુલ છે તે રૂપી માંડે દ્રવ્ય દાવમાં માંડું છું. યુધિષ્ઠિરનાં વચન સાંભળી શકુનિ બોલ્યો કે હે યુધિષ્ઠિર ! પાડુ રાજાનો પુત્ર નકુલ તમને ઘણો પ્રિય છે, તે તમારા હારી જવાથી અમને વશ થશે, પછી તમે શાથી રમશો ? એમ કહી તેણે પાસા ટાળીને કહ્યું કે, અમે જાણ્યા. ત્યારે વળી યુધિષ્ઠિર બોલ્યા કે, સર્વને ઉપદેશ કરનાર અને સર્વ જગતમાં પડિત નામથી પ્રખ્યાત સહદેવ મને ઘણો પ્રિય છે તેને માંડીને રમવું અચોચ છે તો પણ હું અપ્રસન્નતાથી તેમ કરીને રમું છું. યુધિષ્ઠિરનાં વચનનો નિશ્ચય જાણીને કપટરૂપી નીચ કર્મ કરનારો શકુનિ અમે જાણ્યા, એમ કહીને યુધિષ્ઠિર પ્રત્યે બોલ્યો કે, હે રાજન ! તમે માદ્રીના બે પુત્ર નકુલ અને સહદેવ હારી ગયા પણ હજી સૌથી ઐશ તમારા ભાઈઓ ભીમસેન તથા અર્જુન બાકી છે. યુધિષ્ઠિર બોલ્યા-હે મૂર્ખ શકુનિ ! તું નીતિ જાણતો નથી તેથી એકસંપવાળા અમેને જીદા પાડવાની ઇચ્છા કરે છે, પણ એ અધર્મ છે. શકુનિએ કહ્યું કે, હે રાજન ! દ્રવ્ય નાશ પામવાથી પુરૂષનું ચિત્ત પરવશ જેવું થઈ તે નર્કમાં પડી વૃક્ષનો જન્મ આવે એવો અધર્મ કરે, પણ હે ભરતકુળમાં ઐશ તમે તો સૌ ઐશ અને મોટા છો વારતે અમે તમને નમસ્કાર કરીએ છીએ. કપટી પુરૂષો જાત્રત તથા સ્વમાવસ્થામાં પણ સાંભળવામાં ન આવે એવાં વચન દૂત રમતી વખતે મદોન્મતની પેઠે બોલે છે માટે તમારે મારાથી બોલાયલાં વચન ક્ષમા કરવાં. યુધિષ્ઠિર બોલ્યા કે, હે શકુનિ ! મનુષ્યોને

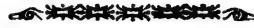
જેમ વહાણ સમુદ્રનો પાર પમાડે છે, તેમ અમને યુદ્ધરૂપી સમુદ્રથી પાર પમાડનાર, શત્રુઓને જીતનારા અને જગતમાં મહાપરાક્રમી અર્જુનને માંડીને મારે રમવું ધણું અયોગ્ય છે, પણ હું તે અર્જુનરૂપી દાવ માંડીને રમું છું. યુધિષ્ઠિરનાં વચન સાંભળી કપટરૂપી નીચકર્મ કરનાર અને ફસાવનાર શકુનિએ અમે જીત્યા, એમ કહી યુધિષ્ઠિરને કહ્યું કે, હે યુધિષ્ઠિર ! તમારામાં ધનુષ ધારણ કરનારા અર્જુનને હું જીત્યો, બાકી હવે તમને પ્રિય એવા બીમસેન રહ્યા છે, જેણે કરી તમે રમો. યુધિષ્ઠિર બોલ્યા કે, હે મૂર્ખ ! અમને વિષમ માર્ગથી બચાવનાર, અમને યુદ્ધમાં નહીં જવા દેનાર, દૈત્યોના શત્રુ ઇંદ્રની પેઠે એકલો યુદ્ધ કરનાર, ચોતરફ નજર રાખનાર, નિત્ય ભૂકુટિ જેની ચટેલી રહે છે એવો, મહાત્મા, સિંહ સરખો કાંધવાળો, સદૈવ ક્રોધી, જેના સરખો બળવાન બીજો કોઈ નથી એવો, મદા ધારણ કરનારાઓમાં મુખ્ય, અને શત્રુઓનો નાશ કરનાર બીમસેન છૂતમાં માંડીને રમવું અયોગ્ય છે પણ તેને માંડીને હું રમું છું. યુધિષ્ઠિરનાં વચન સાંભળી કપટી અને ફસાવનાર શકુનિએ અમે જીત્યા, એમ કહીને યુધિષ્ઠિરને કહ્યું કે હે રાજન ! તમે ધણું દ્રવ્ય, ભાષ્યો અશ્વો અને હસ્તિઓ આદિ હારી ગયા, પણ હવે હારી જવા વગરનું તમારું શું દ્રવ્ય છે તે કહો ? યુધિષ્ઠિર બોલ્યા કે મારા સર્વ ભાષ્યોને પ્રિય એવો હું અવશેષ રહ્યો છું, માટે હું મંડાઈને રમીશ, ને જે હું જીતીશ તો તેના બદલામાં જે હારી ગયો છું, તે સર્વ પાછું લઇશ. વૈશંપાયન કહે છે—એવું યુધિષ્ઠિરનું બોલવું સાંભળી કપટરૂપી નીચ કર્મ કરનાર અને ફસાવનાર શકુનિએ અમે જીત્યા, એમ કહીને યુધિષ્ઠિરને કહ્યું કે, હે યુધિષ્ઠિર ! કોઈ પુરૂષ પોતાની પાસે દ્રવ્ય છતાં પોતાના દેહને હારતો નથી, ને તમે તો હાર્યા, માટે એ પાપરૂપી કામ કર્યું. વૈશંપાયન કહે છે કે—એ પ્રમાણે મદોન્મત શકુનિએ યુધિષ્ઠિરને કહીને સભામાં બેઠેલા સર્વ પુરૂષોને “આ યુધિષ્ઠિર પોતાના દેહને પણ હારી ગયા ” એમ કહી સંભળાવ્યું. પછી યુધિષ્ઠિરને કહ્યું કે, હે રાજન ! હવે અમારાથી નહીં જીતાયલો એક દ્રૌપદીરૂપી દાવ તમારી પાસે બાકી રહ્યો છે, જે માંડીને તમે રમો, ને તમારા દેહને જીતો. ત્યારે યુધિષ્ઠિરે કહ્યું કે, હે શકુનિ ! મધ્યમ કદવાળી, શરદ્ ઋતુના કમળપત્ર સરખાં નેત્રવાળી, કમળ સરખી સુગંધયુક્ત દેહવાળી, કમળનાં પુષ્પોને સેવનારી, લક્ષ્મી જેવા સ્વરૂપવાળી, કામળ અંગવાળી, સર્વ ગુણેયુક્ત, પ્રિય વચન બોલનારી, સર્વનું પ્રિય કરનારી, ધર્મ અર્થ ને કામની પ્રાપ્તિ કરાવનારી, પતિની પછી શયન કરનારી, પતિથી પ્રથમ જાગનારી, સેવક તથા સ્વામિના સર્વ ધર્મ જાણનારી, શોભાયમાન, મોગરાના પુષ્પ સરખી સુગંધવાળી અને કમળ પુષ્પ જેવી કાંતિવાળા મુખવાળી, પાતળી કમરવાળી સુંદર મોટા કેશવાળી, લાલ ઓઠવાળી અને ધણુ જેના શરીર ઉપર વાળ નથી એવી દ્રૌપદીને માંડી હું રમું છું. વૈશંપાયન કહે છે કે—હે રાજન ! એ પ્રમાણે જ્યારે ધર્મરાજ યુધિષ્ઠિર બોલ્યા, ત્યારે તે સભામાં જે વૃદ્ધ પુરૂષો બેઠેલા હતા તેમણે “ધિક્કાર છે, ધિક્કાર છે ” એવા શબ્દો ઉચ્ચાર્યા, ને તે સર્વ સભા ક્ષોભ પામી. ત્યાં જે રાજાઓ બેઠેલા હતા તેમને ધણો ખેદ ઉત્પન્ન થયો, ને બીજમપિતામહ, દ્રોણાચાર્ય તથા કૃપાચાર્યાદિને તો ખેદથી પસીનો આવવા માંડ્યો. તે સમયે વિદુર જાણે કંઈપણ શક્તિ ન હોય એવા થઇને લમણા ઉપર હાથ મૂકી, ધણુ ઉદાસ થઇ સર્પની પેઠે નિશ્વાસ મૂકતા નીચું મોઢું કરી બેઠા. ધૃતરાષ્ટ્ર રાજા તો હર્ષ પામીને “શું જાણ, શું જીત્યા” એમ વારંવાર પૂછતા હતા, પણ પોતાને પાંડવોને જીત-

વાથી જે હર્ષ થતો તે ગુપ્ત રાખી શકતા ન હતા. તે સમયે દુઃશાસનાદિકા સહિત કહ્યું ધણો હર્ષ પામ્યો, પણ સભામાં બેઠેલા બીજાઓને તો ખેદને લીધે નેત્રમાંથી અંત્રુ પડવા લાગ્યાં. પછી યુધિષ્ઠિરને “ હવે તમારો એક દ્રૌપદીરૂપી દાવ છે ” એમ કહેનાર મુખ્ય રાજાના પુત્ર શકુનિએ પાસાઓ ઢાળીને કહ્યું કે અમે જીત્યા.

સૌલસ્યભિધાયેવં જિતકાશીમદોત્કટઃ ।

જિતમિત્યેવતાનક્ષાન્ ધુનરેવાન્વપદ્યત ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि द्यूतपर्वणि द्रौपदीपरराजये गुर्जरभाषायां
पंचषष्ठितमोऽध्यायः ॥ ૬૫ ॥

અધ્યાય ૬૬ મો. વિદુરે કરેલો ધિક્કાર.

દુર્યોધન ઉવાચ एहिक्षत्तर्द्रौपदीमानयस्व प्रियां भार्यां संमतां पांडवानां ।

संमार्जतां वेद्मपरैतु शीघ्रं तत्रास्तु दासीभिरपुण्यशीला ॥

દુર્યોધન કહે છે કે-હવે હે વિદુર ! તમે પાંડવોની માનિતી અને પ્રિય સ્ત્રી દ્રૌપદીને અહીં લાવો. ને તે સૌથી ધિક્કાર પામી આપણા ઘરમાં આવીને વાસીદાં કરે, અને અમારી દાસીઓ સાથે રહે. ત્યારે વિદુર બોલ્યા કે, હે મંદબુદ્ધિવાળા ! મૃત્યુરૂપી જાળથી ઘેરાઈ રહેલો તું નહીં બોલવાનાં વાક્ય બોલે છે, ને જેમ મૃગ સિંહોને ક્રોધ પમાડે તેમ પાંડવોને વારંવાર ક્રોધ પમાડે છે, પણ નાશ પામવાને તૈયાર થયેલો તું તે જાણતો નથી. હે નિરંતર મંદબુદ્ધિવાળા દુર્યોધન ! મોટા ઝેરી અને ક્રોધી સર્પો જેવા આ પાંડવો તારી ઉપર ધણો ક્રોધ પામ્યા છે, તેમને વધારે ક્રોધ પમાડી તું મૃત્યું પામ માં. સર્વ હારી જવાથી અસમર્થ યુધિષ્ઠિરે દ્રૌપદીને દાવમાં માંડી, પણ તે દાસીપણું કરવાને યોગ્ય નથી, એવી મારી મતિ છે. પૂર્વે જેમ વેન. નામનો રાજા ઐશ્વર્ય પામીને માન્ય કરવા લાયક પુરૂષોનું અપમાન કરવાથી નાશરૂપી ક્રૂળને પામ્યો હતો તેમ તું ધૃતરાષ્ટ્રનો પુત્ર મૃત્યુ પ્રાપ્ત થાય એવું કામ કરે છે. મેં તને પૂર્વેજ કહ્યું હતું કે છૂત રમવાથી વૈર અને મૃત્યુરૂપી મહાભય ઉત્પન્ન થાય છે, તે પ્રમાણે તને મૃત્યુનો સમય નજીક પ્રાપ્ત થયો છે, પણ તે તું જાણતો નથી. વળી બીજાના મર્મસ્થળને ભેદ પમાડે એવી નિર્લજ્જ સાંભળનારને ઉદ્વેગ કરનાર તથા જે બોલવાથી શત્રુ વશ ન થાય અને નરકની પ્રાપ્તિ થાય એવી વાણી બોલવી તને યોગ્ય નથી. જેમને ખરાય વચન કલાં હોય તેમનાં મર્મસ્થલો ભેદ પામી જાય છે, ને તેઓ દિવસ રાત્રિ શોક કર્યા કરે છે માટે પંડિત પુરૂષો બીજાના હૃદયમાં ખુંચે એવાં વચનો શત્રુઓને સંભળાવતા નથી. હે દુર્યોધન ! જેમ કાંઈ એક મૃગ કાંઈ પારધીને બાણ મૂકતો જોઈ, તે બાણ પોતે ગળી જવા સાડ પોતાનું મોઢું ઉઘાડી નીચું રાખીને છલંગ મારવા જાય તો તેની ગરદન કપાઈ જઈ મૃત્યુ પામે તેમ તું પાંડવો સાથે વૈર કરીને મૃત્યુ પામ માં. પાંડવો સંન્યાસી ગૃહસ્થ, તપસ્વી અને પરિપૂર્ણ વિદ્યાવાન છે, તેથી તેઓ કાંઈને પણ તમે જેમ કુતરાઓની પેઠે ભસો છો તેમ બોલતા નથી. હે દુર્યોધન ! તેં છૂતને નરકની પ્રાપ્તિ કરાવનાર, ભય આપનાર અને કપટરૂપ જાણ્યું નહીં, ને દુઃશાસનાદિ સર્વ કૌરવો

પણ તારી ઈચ્છાને મળતા રહ્યા, પણ હે મુઠ દુર્યોધન ! જેમ તુંબડાને પથ્થર ખાધીને પાણીમાં નાખવાથી તથા વહાણમાં ધણો ભાર ભરવાથી ખૂડી જાય છે તેમ તમે સૌ નાશ પામશો, તોપણ હજી હું તમારું સાડું થાય એ વાં વાક્ય કહું છું, તે તું સાંભળ જરૂર સર્વ કૌરવોનો, ભયંકર અને સર્વને નાશ કરનારો વિનાશકાળ આવ્યો છે.

मूढो राजा धृतराष्ट्रस्य पुत्रो न मे वाचः पथ्यरूपा भृणोति ।

अतो नूनं भवितायं कुरूणां सुदारुणः सर्वहरो विनाशः ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि द्यूतपर्वणि विदुरवाक्ये गुर्जरभाषाया
षट्षष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६६ ॥

અધ્યાય ૬૭ મો. દ્રૌપદીને સભામાં ખેંચી આણ્યાં.

वैशंपायन उवाच धिगस्तुक्षत्तारमितिब्रुवाणो दर्पेणमत्तोद्धृतराष्ट्रस्य पुत्रः ।
अवेक्षतप्रातिकार्यसभायामुवाचचैनंपरमार्थमध्ये ॥

વૈશંપાયન કહે છે કે-હે રાજન ! ગર્વથી છડેલો ધૃતરાષ્ટ્ર રાજનો પુત્ર દુર્યોધન વિદુરને ભરી સભામાં અપમાન કરતો આર્ય લોકના મધ્યમાં પોતાના પ્રાતિકારી નામના દૂતને દેખીને બેઠ્યો કે, હે પ્રાતિકારી ! વિદુરજી પાંડવોથી ખીએ છે માટે તે આવી રીતે બોલે છે, પણ તને પાંડવોની ખીક નથી તેથી તું દ્રૌપદીને અહીંયાં લઇ આવ. હે જનમેજય ! એવી રીતે જ્યારે પોતાને હુકમ થયો ત્યારે પ્રાતિકારી ત્યાંથી ચાલતો થયો. જેમ કૂતરો સિંહના સ્થાનકમાં જતાં ખીએ છે તેમ ખીતો ખીતો પાંડવોના સ્થાનકમાં જઈ પાંડવોનાં પટરાણી દ્રૌપદી પાસે આવી આવી રીતે બોલ્યો કે, હે યજ્ઞના કુંડમાંથી ઉત્પન્ન થયેલાં દ્રૌપદિ ! જુગટાના મદથી મોહ પામેલા યુધિષ્ઠિર રાજ તમને હારી ગયા છે અને દુર્યોધન જીત્યો છે તેથી તમને તેના ઘરનું કામ કરવાને માટે મને તેડવા મોકલ્યો છે, ધૃતરાષ્ટ્રને ઘેર ચાલો. આવાં વાક્યો સાંભળી દ્રૌપદી બોલ્યાં કે, હે પ્રાતિકારી ! આવી રીતે કેમ બોલે છે ! એવો કાણ રાજનો પુત્ર છે કે પોતાની સ્ત્રીનું “પણ” મૂકીને જુગદું રમે. જુગારના નીશાથી વિવેક વિસરી ગયેલા રાજ યુધિષ્ઠિર મને હારી બેઠા ત્યારે શું મારા વિના કાંઈ ખીજું “પણ” મૂકવાનું ન હતું ? એ સાંભળી પ્રાતિકારી બોલ્યો કે, હે દુષ્ટ રાજની પુત્રી ! જ્યારે કાંઈ પણ ખીજો પદાર્થ “પણ” મૂકવાને રહ્યો નહીં, ત્યારે દુનિયામાં નથી ઉત્પન્ન થયેલા શત્રુ-જેને એવા યુધિષ્ઠિર રાજ પ્રથમ પોતાના ભાઈઓને, પછી પોતાના દેહને અને છેવટ તમને “પણ” મૂકીને હારી ગયા છે. તે સાંભળી દ્રૌપદીએ કહ્યું કે, હે સુતના છોકરા ! તું સભામાં જઇને યુધિષ્ઠિર રાજને પૂછી આવ કે, પ્રથમ તમે તમારા આત્માને હાર્યા છો કે મને ? અને ત્યાર પછી જે તે કહે તે સમાચાર લઇ આવી મને કહીને તેડી જ, કારણ કે યુધિષ્ઠિર રાજનો અભિપ્રાય જાણી દુઃખી થયેલી હું તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તિશ. હે જનમેજય ! દ્રૌપદીએ પાછો મોકલેલો સૂત મોટા મોટા રાજાઓની મધ્યમાં બેઠેલા યુધિષ્ઠિર રાજની આગળ દ્રૌપદીએ કહેલું વચન બોલ્યો કે “તમે પ્રથમ આત્માને હાર્યા છો કે મને ?” એવી રીતે દ્રૌપદીએ પુછવું છે. આ વાક્યો સાંભળી

નેજ રહિત તથા પ્રાણુ વગરના થઇ ગયેલા યુધિષ્ઠિર રાજા સારૂ કે નરતું કાંઈપણુ બોલ્યા નહીં. તે વખતે સભામાં બેઠેલો દુર્યોધન બોલ્યો કે, અરે સુત! તું દ્રૌપદીને જાણને હે કે, તે પૂછેલો પ્રશ્ન કરીને સભામાં આવી પૂછ. જેથી સર્વ સભાસદોના સાંભળવામાં આવે. હે જનમેજય ! દુર્યોધનનું વચન સાંભળી તાબે થયેલો પ્રાતિકામી અતિ દુઃખ પામતો પાંડવોના સ્થાનકમાં જઈ, દ્રૌપદીને કહેવા લાગ્યો કે, હે રાજપુત્રિ ! સર્વ સભાસદો તમને પ્રભામાં બોલાવે છે, માટે હું ધાર છું કે, કૌરવોને ભય ઉત્પન્ન થવાનો વખત આવી ચૂક્યો કે અને મને લાગે છે કે, સભામાં તમને બોલાવનાર નીચ દુર્યોધન રાજ્યની સમૃદ્ધિને કદી મોગવનાર નથી. તે સાંભળી દ્રૌપદી બોલ્યાં કે, હે દૂત ! પાંડિત યુધ્ધ પામે છે અને મૂર્ખ દુઃખ પામે છે. એમજ વિધાતાએ નિર્માણ કરેલું છે. ઉત્તમ ધર્મ આ લોકમાં કહેલો છે તે અમોએ પાળેલો ધર્મ અમારી સ્થિરતા કરશે ! હું એટલું કહું છું કે, ધર્મ કૌરવોમાંથી ન જાય તો સારૂ છે; માટે મારું ધર્મનું વચન સભામાં જાહેર સભાસદોને પૂછ, ને તે પછી મને જે તે નિત્રે કરીને તું કહેશે તે પ્રમાણે હું કરીશ, કારણ કે, ત્યાં બેઠેલા મહાત્મા પુરૂષો પોતિવાળા છે. આવાં દ્રૌપદીનાં વચન સાંભળી સભામાં જઈ સુત બોલ્યો કે દુર્યોધનનો તેમ કરવાનો હુકમ છે એમ જાણીને નાચું જોઈ બેઠેલા સભાસદો કાંઈ બોલ્યા નહીં. હે જનમેજય ! તે વખતે યુધિષ્ઠિર દુર્યોધનનો અભિપ્રાય જાણી દૂતના મોઢાથી તે વાત સાંભળીને દ્રૌપદીની બીજા દૂત મોકલી કહેવરાવ્યું કે, હે પાંચાળિ ! રજસ્વળા થયેલી, આંખમાંથી પાંસુ પાડતી એક વસ્ત્ર પહેરી નીવિનો ભાગ નીચા કરતી સભામાં આવીને ધૃતરાષ્ટ્રની પાસે જ, જેથી આવી રીતે તને સભામાં આવેલી જોઈ સર્વ સભાસદો મનમાંથી દુર્યોધનને વેચકાર કરે. તે શુદ્ધિમાન દૂતે યુધિષ્ઠિરનો સંદેશો દ્રૌપદીને કહી દેખાડ્યો. આ સંદેશો કહે-રાવતી વખત દીન થઈ ગયેલા અતિ દુઃખિયા મહાત્મા પાંડવો સત્યથી તેઓનાં સ્તરીર પી ગયેલાં છતાં પણ કાંઈ બોલ્યા નહીં ત્યાર પછી પાંડવોનાં પડી ગયેલાં મોઢાં જોઈ જ થયેલો દુર્યોધન બોલ્યો કે, હે પ્રાતિકામી ! દ્રૌપદીને અહીંયાં લઈ આવ. જેથી કૌરવોની આગળ જાહેરમાં બેસે. આવું સાંભળતાં તેના હુકમને તાબે રહેલો અને દ્રૌપદીના પથથી ભય પામતો સુત સભાસદો આગળ કહેવા લાગ્યો કે, હે સભાસદો ! હવે માન ફરીને દ્રૌપદીને હું શું કહું ? દૂતનાં આવાં વચનથી દુર્યોધને દુઃશાસનને કહ્યું કે, હે દુઃશા-સન ! થોડા બળવાળો સારથિનો છોડરો ભીમસેનના બળથી બીજે છે, માટે તુંજ પોતે દ્રૌપદીને પકડીને અહીં લઈ આવ; કારણ કે પરવશ થયેલા પાંડવો તને કાંઈ કરી શકનાર નથી. એવું સાંભળી ધૃતરાષ્ટ્રનો પુત્ર દુઃશાસન પોતાના ભાઈનાં વેશ સાંભળતાં ત્યાંથી ઉડી પાંડવોના ઘરમાં જઈ રાજપુત્રી દ્રૌપદી આગળ બોલ્યો કે, હે પાંચાળિ ! તને ભુગટમાં જતી લીધેલી છે માટે લાજ મૂકીને દુર્યોધનને વશ થા. હે કમળ સરખાં નેત્રવાળી ! તને મર્યાદા જીતેલી છે માટે સહુએ તરછોડાતી સભામાં આવીને કૌરવોને તાબે થા. દુષ્ટ દુઃશા-સનનું વચન સાંભળવાથી દુઃખિયાં દ્રૌપદી પડી ગયેલા પોતાના મોઢા ઉપર હાથ ફેરવતાં અને અતિ પીડા પામતાં જે ઠેકાણે વૃદ્ધ કૌરવોની સ્ત્રીઓ બેઠેલી હતી ત્યાં દોડી ગયાં. વખત કોઈથી ગળના કરતા દુષ્ટ દુઃશાસને ઘણા વેગથી તેની પછવાડે દોડી જઈ થેલાં લાંબા કાળા કેશથી ઝાલી લીધાં. પાંડવોના પરાક્રમને પરાભવ પમાડી રાજસૂય જના અવલૂચ સ્નાનમાં મંત્રિથી પવિત્ર થયેલાં તેમજ તીર્થોનાં જળથી અભિષિન્ન થયેલો

ચાંટલો પકડી સભા પાસે લઇ આવી પવન જેમ કેળના કામળ વૃક્ષને ખેંચે તેમ ખેંચવાથી નમી ગયેલાં દ્રૌપદીએ કહ્યું કે હે મંદબુદ્ધિવાળા છોકરા ! દુઃશાસન ! હું રજસ્વળા છું અને એક વસ્ત્ર ધારણ કરેલી છું માટે સભામાં લઇ જવાને યોગ્ય નથી. એવી રીતે કહેતાં આવા દારણ દુઃખમાંથી છૂટવાને હરી ભગવાનને અને પોતાના પરમેશ્વરરૂપ પતિ અર્જુનને ઉંચે સ્વરે પોકાર કરે છે, તે વખતે કેશ પકડીને દુષ્ટ દુઃશાસન બોલ્યો કે, હે દ્રૌપદી ! તું રજસ્વળા હો, યાતો એક વસ્ત્ર ધારણ કરેલી હો અથવા ગમે તો વસ્ત્ર વગરની હો, પરંતુ જીગારમાં દુર્યોધન રાજાએ તને જીતી લઇને દાસી કરેલી છે માટે જેમ દાસીઓને રહેવું ઘટે તેમ અહીંયાં ગોલીઓ સાથે રહે. હે જનમેજય ! દુઃશાસનના ધણુ-ધણુવવાથી અરધું વસ્ત્ર ઉતરી ગયેલાં અને વિખરાઇ ગયેલા કેશવાળાં, લાજ અને ક્રોધથી તપી ગયેલાં દ્રૌપદી નીચે સાદે બોલ્યાં કે, આ સભાની અંદર સર્વ શાસ્ત્રો જાણનારા, યજ્ઞાદિક ક્રિયાઓના કરનારા, ઇંદ્ર જેવા પરાક્રમવાળા, પિતાના સરખા ગુરૂજનો બેઠેલા છે, ત્યાં હું એક વસ્ત્ર પહેરેલી આવવા ઇચ્છતી નથી; અને અરે ભુડાં કામના કરનાર ! તું દુષ્ટનાં જેવું લાજ વગરનું કામ કરી મને ખેંચીને વસ્ત્ર વગરની કરવી રહેવા દે, અરે નીચ ! તને કદી ઇંદ્રસહિત દેવતાઓ સહાયતા કરશે, તોપણ પાંડુ રાજાના પુત્રા મહારથી પાંડવો આ તારા નિંદવા યોગ્ય કર્મને કદી સહન કરી શકશે નહીં. ધર્મમાં રહેનાર મહાત્મા ધર્મના પુત્ર યુધિષ્ઠિર રાજા અને સૂક્ષ્મ એવો ધર્મ એ બે સૂક્ષ્મ બુદ્ધિવાળાથી જણાઇ શકે તેમ છે, માટે મારા સ્વામીનાં વચનોથી સદ્ગુણોનો ત્યાગ કરી હું એક પરમાણું જેટલો પણ દોષ લેવાને ઇચ્છું તેમ નથી. હે દુષ્ટ ! તારા મતને અનુસરીને રહેલા લોકો તારી નિંદા બોલે ન કરે, પરંતુ વૃદ્ધ કૌરવોના મધ્યમાં મને એક વસ્ત્રવાળી રજસ્વલાને ખેંચે છે તે તું ભુડામાં ભુડું કામ કરે છે તેજ માટે નાશ થયેલા કૌરવકુળના ધર્મને અને ક્ષત્રિયોના ધર્મને ધિક્કાર છે કે જે ઠેકાણે પોતાના નાશ થયેલા ધર્મને કૌરવો સર્વે બોલ્યા કરે છે, આ અતિ તિક્ષ્ણ અધર્મને મોટા મોટા કૌરવના કુળના વૃદ્ધ પુરૂષો બેઠા બેઠા બોલે છે, માટે દ્રોણાચાર્ય, ભીષ્મપિતામહ, વિદુરજી અને મહાત્મા એવા ધૃતરાષ્ટ્ર રાજા, એ સધળાઓને બધું જોર જતું રહ્યું છે. હે જનમેજય ! એવી રીતે અતિ દયા આવે એમ બોલતાં દ્રૌપદીએ, ક્રોધભરી પોતાની નજરથી કાપાયેલા પતિઓને જોઇને અત્યંત તાપ પેદા કર્યો. વખતે દ્રૌપદીનાં લાજ અને ક્રોધે ભરાયેલાં કટાક્ષથી જેવું પાંડવોને દુઃખ પેદા થયું, તેવું દુઃખ સધળું રાજ્ય દોલત અને રત્નો હારી ગયા તે વખતે થયું ન હતું, પોતાના દીન થયેલા સ્વામીઓને દેખીને સંતા વગરનાં થઇ ગયેલાં દ્રૌપદીને જોઇ વેગથી ધણુધણુવી દુષ્ટ દુઃશાસન “અરે દાસી” એવી રીતે મસ્કરીથી બોલ્યો, તે સાંભળી રાજા થયેલો કર્ણુ અને સુખજનો પુત્ર શકુનિ, એ બે તેને વખાણવા લાગ્યા. હે જનમેજય ! સભામાં દુષ્ટ દુઃશાસને ખેંચાયેલાં દ્રૌપદીને જોઇ દુર્યોધન, કર્ણુ અને શકુનિ વગર બીજા બધા સભા-સદોને ધાણુંજ દુઃખ પેદા થયું. તે વખતે ભીષ્મપિતામહ બોલ્યા કે, હે દ્રૌપદિ ! સ્વામી દાસ થયો એટલે તેની સ્ત્રી દાસી ગણાય અને યુધિષ્ઠિરનું વશપણું જોઇને તથા પરવશ અને અશક્ત થયેલો સ્વામી બીજાના દ્રવ્યનું “પણુ” મૂકવાને સમર્થ નથી, એ સર્વ જોતાં ધર્મની વાત ધણી સૂક્ષ્મ છે તેથી તારા ખરા પ્રશ્નને બરાબર ઉત્તર કરી શકાતો નથી. હે દ્રૌપદિ ! સમૃદ્ધિવાળી સધળી પૃથ્વીને રાજાએ મેલી દીધી, પણ જોતે

ને મેલ્યો નહીં અને યુધિષ્ઠિરે હું હારી ગયો, એવું કહ્યું માટે પોતે હાર્યા પણ સ્ત્રી રી એમ ગણાય નહીં. તારા પ્રશ્નનો ખરોખર ઉત્તર કરી શકાતો નથી, વળી દૂત વામાં હોશિયાર શકુનિએ પરાજય કર્યો તેથી યુધિષ્ઠિર રાજ્યે કાંઈ ખરાખ બાંધ્યું નહીં, તે પણ તારા પ્રશ્નનો ઉત્તર થઈ શકતો નથી. તે સાંભળી દ્રૌપદી બોલ્યાં કે, જુગટામાં ૭ થનારા જુડાં કામ કરનાર મૂર્ખ છોકરા જેવા અને દુષ્ટ મનવાળાને બોલાવી અભ્યાસ કરના મારા સ્વામી સાથે ગમાડ્યા તેથી તે હાર્યા એમ કેમ કહેવાય ? કૌરવો અને પાંડવો મુખી અને જુગટામાં અજાણ્યા રાજાને બધા કપટી અને દુષ્ટ કામના કરનારાઓએ પીને જીતી લીધા. પાછળથી કપટ કર્યું માટે તે હાર્યા એમ ન કહેવાય. આ સભામાં દ્રૌપદીકરાવાળા વૃદ્ધ કૌરવો બેઠા છે તે આવો અન્યાય જોઈ તથા મારાં વાક્યો સાંભળી મો ખરેખરો ઉત્તર આપો. હે જનમેજય ! ત્યાર પછી દયા ઉપજે એવી રીતે રાતાં અને તાના પતિને જોતાં દ્રૌપદીને દુઃશાસને કેટલાંક કાનને કડવાં લાગે એવાં અગ્રિય વચ્ચેનાં. આ વખત દુઃશાસનથી ખેંચાતાં અને ઉતરી ગયેલાં વસ્ત્રોવાળાં દુઃખને નહીં પામવા યક રજસ્વળા દ્રૌપદીને જોઈ બીમસેન યુધિષ્ઠિર પ્રત્યે ક્રોધાયમાન થઈ નીચે પ્રમાણે બોલ્યા.

તાં કુણ્યમાણાં ચ રજસ્વલાં ચ સ્તોત્તરીયામતદર્શમાણાં ।

વૃકોદરઃ પ્રેક્ષ્યયુધિષ્ઠિરં ચ ચકાર કોપં પરમાર્ત્તરૂપઃ ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि द्यूतपर्वणि द्रौपदीप्रश्ने गुर्जरभाषायां
सप्तषष्ठित्तमोऽध्यायः ॥ ६७ ॥

અધ્યાય ૬૮ મો. દ્રૌપદી વસ્ત્રહરણ.

શ્રીમ ઉવાચ મયંતિ મેહેબંધક્યઃ કિતવાનાં યુધિષ્ઠિર ।

નતામિરૂતદીવ્યાંતિ દયાચૈવાસ્તિતાસ્વપિ ॥

બીમ કહે છે—હે યુધિષ્ઠિર ! કપટી પુરુષોને ત્યાં ઘણી ગોક્ષીઓ હોય છે પરંતુ તેઓ મનું “પણ” મૂકીને રમતા નથી, કારણ કે, તેમાં પણ તેમને દયા હોય છે પરંતુ તમે દ્રૌપદીનું “પણ” મૂકતાં પણ વિચાર કર્યો નહીં. વળી કાશી રાજ્યે જે ધન અને પત્તિ આપેલી હતી તેમ બીજા રાજ્યોએ પણ જે રત્નો આપેલાં હતાં તે તથા હાથી પ્રાદિ વાહનો, કેટલાંક દ્રવ્ય, વિવિધ પ્રકારનાં કવચો. નાના પ્રકારનાં હથીઆરો, જ્ય, પોતાનું શરીર અને છેવટ અમને પણ કૌરવો દૂતમાં જીતીને લઈ ગયા, તેથી મને ૭ રીસ ચઢી નથી; કારણ કે, તમે અમારી ઉપર સત્તા રાખનાર મોટા ભાઈ છો, પણ ઠેકાણે દ્રૌપદીનું “પણ” તમે મૂક્યું તે ઠેકાણે હું ખરેખર કહું છું કે, તે કામ તદ્દન અન્યાયી હતું. આ બાળક દ્રૌપદી પાંડવોને પરણીને તમારે સારૂ હલકાં અને લાજ વગરના રવોથી દુઃખ પામે તે જરાપણ યોગ્ય નથી, એવાજ કારણથી મને તમારી ઉપર એટલી રીસ ચઢે છે કે, તમારા બે હાથ હમણાં બાળી દઉં. એમ કહેતાં સહદેવ પાસે આમિ ગયો, ત્યાં અર્જુન બોલ્યા કે, હે બીમસેન ! તમે આગળ કાંઈ દહાડો પણ આવી જોસ રેલી વાણી બોલ્યા નથી, પણ આ વખત બોલો છો તેથી હું એમ જાણું છું કે આ

વખતે કપટી કૌરવોએ તમારા ધર્મનું મોટાપણું નાશ કરી નાંખ્યું છે. હું ધાંડું છું કે આવી રીતે મોટા ભાઇનું અપમાન કરી કૌરવોને રાજ કરવા તે કાંઈ સાંડું નથી. આપણો ઉત્તમ ધર્મ છે તે ધારણ કરો. સર્વથી મોટા ધર્મવાન ભાઇની ઉપરવટ થવાને કાણુ યોગ્ય છે ? સામા પક્ષવાળાએ બોલાવેલા રાજ, પારકી ઇચ્છા ઉપર ક્ષત્રિયોના ધર્મનું રક્ષણ કરતાં તેઓની સાથે રમ્યા તે આપણી કીર્તિ કરનારું છે. બીમસેન બોલ્યા કે, હે અજુન ! તમારા કહેવા પ્રમાણે કહેલો ધર્મ સધળો હું જાણું છું, જે ન જાણતો હોઉં તો પ્રકાશ પામેલા અગ્નિમાં તેના હાથ ક્યારના બાળી નાંખ્યા હોત એ તમે નક્કી જાણો. હે જન-મેજ્ય ! ત્યાર પછી તે દુષિયા થએલા પાંડવોને તથા દુઃશાસને બેંચાએલાં દ્રૌપદીને જેમ ધૃતરાષ્ટ્રનો પુત્ર વિકર્ણુ બોલ્યો કે, હે રાજાઓ અને સભાસદો ! દ્રૌપદીએ જે પ્રશ્ન પૂછેલ છે તેનો ઉત્તર આપો. જે તેમાં ખરા બોટાનું વિવેચન નહીં થાય તો અમને તરતજ નર્કની પ્રાપ્તિ થશે. કૌરવોમાં વૃદ્ધ બીષ્મપિતા અને ધૃતરાષ્ટ્ર બેઠેલા છે તે પણ કાંઈ બોલ્યા નહીં અને વિદુરજી પણ કાંઈ બોલ્યા નહીં તેમ બ્રાહ્મણોમાં ઉત્તમ સર્વના ગુરૂ કૃપાચાર્ય અને દ્રોણાચાર્ય એ બે બેઠા છે તે પણ શા કારણથી બોલતા નથી એ સમજાતું નથી, માટે તેમ નહીં કરતાં જે આ ઠેકાણે ચારે દિશાઓના રાજાઓ ભેગા થયેલા છે તેઓ કામનો અને ક્રોધનો ત્યાગ કરી જેવી જેની શુદ્ધિ હોય તે પ્રમાણે જે શુદ્ધ દ્રૌપદીએ એક ફેરે પૂછેલું છે તેનો વિચાર કરી ઉત્તર આપો કે, કાણુ હાર્યું અને કાણુ જીત્યું ! એવી રીતે વિકર્ણુ સભામાં ઘણીવાર ભાષણ કર્યું પરંતુ તેમાંથી કાંઈએ સાંડું કે માઠું કહ્યું નહીં. ત્યારે ફરીને એક ફેરે તેવીજ રીતે પ્રશ્ન કર્યા બાદ બે હાથ ભેગા કરીને બોલ્યો કે, ભેગા થયેલા રાજાઓ ભલે ન બોલો, પણ કૌરવોનો આ ઠેકાણે અધર્મ છે એમ જાણી તે જાહેર કરી આપું છું. મૃગયા, મદિરાપાન, જીગદું રમવું અને સ્ત્રીમાં હમેશાં અતિ આસક્ત રહેવું, એ રાજાઓનો ચાર પ્રકારનો દોષ ગણા પુરૂષોએ કહેલો છે, તેમાં એક દોષને પણ આસક્ત થયેલો પુરૂષ ધર્મથી વિપરીત ચાલે છે, ત્યારે તેવા વખતમાં તેનું કરેલું કાર્મ પણ કામ લોકમાં “ ખરું છે ” એમ માનવામાં આવતું નથી. તેમજ આ વ્યસનના દોષથી યુધિષ્ઠિર રાજાએ બીજાઓની શીખવણીએ દ્રૌપદીનું “ પણ ” મૂક્યું છે, તેમ સર્વ પાંડવોની તે સ્ત્રી પોતે એકલાએ હારી જઈ “ પણ ” મૂક્યું તે પણ તેવુંજ ગણાય. વળી આ દ્રૌપદીનું “ પણ ” મૂકવાનું શકુનિએ શિખવ્યું તે પણ તેવુંજ છે, માટે મને વિચારી જોતાં લાગે છે કે, આ દ્રૌપદી જીતાયાં નથી. એવાં વાક્યો સાંભળી વિકર્ણુનું સન્માન કરતા અને શકુનિની નિંદા કરતા સર્વ સભાસદોનો મોટો ઘોંઘાટ થવા લાગ્યો, ત્યારબાદ ક્રોધથી મોહને પામી ગએલો કર્ણ બોલ્યો કે, ખરેખર આ વિકર્ણુ આપણાથી અવળો ચાલે છે, માટે તે જેમ અરણીથી ઉત્પન્ન થએલો અગ્નિ અરણીનેજ બાળી નાંખે છે, તેમ પોતે પોતાનોજ નાશ કરનારો થયો છે એમ મને લાગે છે. હે વિકર્ણુ ! આ બધા સભાસદો ખરી રીતે દ્રૌપદીને જીતાએલાં જાણે છે, એટલે તેના પૂછેલા પ્રશ્નનો કાંઈ પણ જવાબ આપી શક્યા નથી, પણ તું તો ભરી સભામાં ગણા માણસની પેઠે છોકરમતથી કેવળ ધૃતરાષ્ટ્ર રાજાના મનને ખેદ ઉત્પન્ન કરે છે. અરે દુર્યોધનના ફટાયા ! તું જીતાએલી દ્રૌપદીને મંદ શુદ્ધિથી નહીં જીતાએલી કહે છે, માટે ખરોખર ધર્મને જાણતો નથી. યુધિષ્ઠિરે ભરી સભામાં બ્યારે પોતાનું સર્વસ્વ અર્પણ કર્યું ત્યારે તેની સાથે દ્રૌપદી પણ આવી ગએલ છે, માટે એવી

: ધર્મથી જીતાએલીને નહીં જીતાએલી કેમ કહે છે ! પાંડવોએ બોલાવેલી અને કુક્રમ એલી તેને શા કારણે નથી જીતાએલી માને છે ! કદી આ સભામાં એક વસ્ત્ર પહેરેલીને આવ્યા, એને તું ધર્મ જણુતો હોય તો ત્યાં તને આ વાત કહું તે સાંભળ.કે, ઇશ્વરે જાતિને માટે એકજ પાત્ર કહેલો છે, પણ આને તો પાંચ પાત્ર છે, માટે તે વેશ્યાનીને આ સભામાં લાવવામાં કાંઈ હરકત નથી, એમ જણાય છે, ત્યાર પછી એક વસ્ત્રગી હોય તોપણ શું ! એને વસ્ત્ર વગરની હોય તોપણ શું ! પાંડવો તેમનું સમજીું દ્રવ્ય, તે આ દ્રૌપદીને શકુનિએ જીતી લીધેલાં છે, માટે હે દુઃશાસન ! ડાહ્યાની પેઠે બોલનાર ડુર્ણ અણુસમજીું છે, તેથી એના બોલવામાં ધ્યાન ન રાખતાં તું પાંડવોનાં અને દ્રૌપદીનાં વસ્ત્રો લઈ લે. વૈશંપાયન કહે છે—હે જનમેજય ! જે વખતે દુષ્ટ કામ કરનાર દુઃશાસનને પોતાની ખરાબ હાંસલથી દ્રૌપદીનું વસ્ત્ર ખેંચવા માંડ્યું તે વખત તેણે ભગવાનનું રણુ કરી, હે દારકાંવાસી ગોપીઓને પ્રિય કેશવ ભગવાન ! કૌરવો મને પરાભવ કરે છે કેમ નથી જણુતા ? હે દુઃખને મટાડનાર લક્ષ્મીપતિ વ્રજનાથ જનાર્દન ! કૌરવોરૂપી ભયામાં હું છુટું છું, તેને બહાર કાઢો. હે બ્રહ્મ ! હે બ્રહ્મ ! હે મહાયોગી ! હે મહાયોગી ! હે જગતને ઉત્પન્ન કરનાર ! અને તેના આત્મા રૂપ હે ગોવિંદ ! આ કૌરવોથી ડાતી હું શરણે આવી છું, તેની રક્ષા કરો. એવી રીતે હેતુવાળાં વિશેષણોથી ત્રણે ભુવના ઇશ્વર હરિ ભગવાનને વારંવાર સંભારી, અતિ દુખીઆં તેજસ્વી દ્રૌપદી પોતાનું મોં કી દઇ રોવા લાગ્યાં; તે વખતમાં તેના વચનોથી આત કંઈજાએ ગદગદ કંઠ થએલા તર્યામી ઇશ્વર ભગવાન તેનું સ્મરણુ સાંભળી, દયાથી ત્યાં વાહન વગર દોડી આવ્યા. રણુ, વિષ્ણુ અને હરિ પોતાના રક્ષણુ માટે ઉંચે સ્વરે પોકાર કરતાં, દ્રૌપદીનાં પતિવ્રતશ્રુના ધર્મરૂપ થએલા પરમાત્માએ નાના પ્રકારનાં સુંદર વસ્ત્રોથી તેને ઢાંકી દીધાં; તેથી ઇશ્વરના પ્રતાપથી જેમ જેમ તેનાં વસ્ત્ર દુઃશાસન ખેંચતો ગયો, તેમ તેમ એક બીજીથી રસ રંગવાળાં અને કીમતી નીકળતાં ગંયાં. એમ હજારો વસ્ત્રો તેના શરીર ઉપરથી પેદા થાં, અને જે વખત થાય છે તે વખત મોટો ભયંકર હલહલાટ થઇ રહ્યો. દુનિયામાં ! અદ્ભુત કર્મ જોઇને, બધા રાજાઓ દુર્યોધનનો તિરસ્કાર કરી દ્રૌપદીને વખાણુવા આવ્યા. તે ઠેકાણે ઉંચેસ્વરે ક્રોધથી ઓઠ ડશી, સામ સામા હાથ ધરી, સર્વના મધ્યમાં ભીમસેન બોલ્યા કે. હે ક્ષાત્રિયના પુત્રો ! અને સમજી દુનિયા ! આગળ કાંઈએ નહીં કેલું અને બીજો કહેશે પણ નહીં. એવું વચન કહું છું કે, અતિ મંદબુદ્ધિવાળા દુઃશાસનની છાતી રણુસંગ્રામમાં ભેદીને તેનું લોહી ન પીઉં, અને બોલેલું નહીં બજવું, ત્યાં ધી પુણ્યવાન અમારા આગળના આપદાદાઓની ગતિને પામું નહીં ભીમસેનનું રવાડાં બાં કરે એવું વચન સાંભળી, સર્વ સભાસદો તેની સ્તુતિ અને દુર્યોધનની નિંદા કરવા આવ્યા. જ્યારે ભરી સભામાં દ્રૌપદીનાં ખેંચેલાં વસ્ત્રનો મોટો ઢગલો થયો, ત્યારે થાકી ચેલો દુષ્ટ દુઃશાસન શરમાઈ નીચે બેસી ગયો. આ વખત દેવતાઓ, રાજાઓ, અને પાંડવોના દેખતાંજ રવાંને ઉભાં કરે એવા ધિક્કારના શબ્દો થવા લાગ્યા, અને કૌરવો દ્રૌપદીના શ્રનો ઉત્તર આપતા નથી, એવી રીતે દુર્યોધનને ધિક્કારતા ઉંચે સ્વરે ત્રણ પોકારવા આવ્યા. પછી ઉચો હાથ કરી સર્વ સભાસદોને શાંત પાડી, સર્વ ધર્મને જણુનાર વિદુરજી આવ્યા કે; સભ્યો ! દ્રૌપદી ધર્મનો પ્રજ્ઞ કરી અનાથની માફક રોવા લાગ્યાં, તથાપિ કાંઈએ

તેનો જવાબ ન આપ્યો માટે ધર્મનો નાશ થાય છે. જે કોઇ પીડાએલો, બળતા અગ્નિની માફક તપેલો, સભામાં આવે તો, સત્યરૂપ ધર્મથી સભાસદો તેને શાંત કરે, માટે જે માણસ પ્રશ્ન કરે તેનો ઉત્તર કામકોષ મૂકીને આપવો જોઇએ. હે રાજાઓ ! ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્ર વિકર્ણ પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે ઉત્તર આપ્યો, તેમ તમે પણ તમારી બુદ્ધિ પ્રમાણે ઉત્તર આપો. ધર્મને જાણનારો સભામાં બેસનાર ઉત્તર ન આપે તો જેટલું ફળ જૂઠું બોલ્યાનું છે, તેનાથી અર્ધું ફળ તે પુરૂષને થાય છે. જે ધર્મ જાણનારો હોય તે છતાં, સભામાં બેસનારો પુરૂષ ખોટો ઉત્તર આપે તો નિશ્ચય જે કાંઈ જીતું કહેવાય તેના ફળને પામે છે. આ ઠેકાણે હું એક જીતો સુધન્વા અને પ્રલ્હાદનો ઇતિહાસ કહું છું. દૈત્યના રાજા પ્રલ્હાદને વિરોચન એવે નામે પુત્ર હતો તે કન્યા લેવાના હેતુથી સુધન્વા સાથે લડ્યો. સુદેશી નામની કન્યાએ સુધન્વાને મને વિરોચનને પૂછ્યું કે, તમારા બેમાંથી કુળ અને જાતિમાં કાણુ શ્રેષ્ઠ છે ? ત્યારે બેજણુ કન્યાના લોભથી પોતપોતાની શ્રેષ્ઠતા બતાવવા લાગ્યા, અને તેનો એવી રીતે આગ્રહ બંધાયો કે, જે નીચો કરે તે પહેલાની જીવતાં સુધી તાબેદારી ઉઠાવે, એમ સાંભળવામાં આવ્યું છે. સુધન્વા અને વિરોચન પ્રલ્હાદ પાસે જઈ બોલ્યા કે, અમારી બેમાંથી શ્રેષ્ઠ કાણુ છે, તે ખરેખર કહો. પ્રલ્હાદ સુધન્વાને જોઈ ખોટો વાદથી ભય પામવા લાગ્યા, બ્રાહ્મણના શાપની પેઠે તપાયમાન થયેલો સુધન્વા કહે-હે પ્રલ્હાદ ! જે તમે ખોટું બોલશો, અથવા કાંઈપણ જવાબ નહીં આપે તો, તમારા માથાના ઇંદ્ર હજારો કડકા વજ્રથી કરી નાખશે. એવાં તેનાં વચન સાંભળી પ્રલ્હાદ પીપળાના પાનની પેઠે કંપવા અને દુઃખ પામવા લાગ્યા. પછી તેમણે ખોટા બળવાળા કશ્યપને જઈને પૂછ્યું કે, હે ખોટા ભાગ્યવાળા ! તમે દેવતાઓના, અસુરોના અને બ્રાહ્મણોના ધર્મ જાણો છો, માટે આ એક ધર્મસંકટ આવી પડ્યું છે તે સાંભળો, અને જે પુરૂષ ખોટો જવાબ આપે અથવા સુદૃઢ જવાબ ન આપે, તે મર્યા પછી પરલોકમાં કયે ઠેકાણે જાય છે તે કહો. તે સાંભળી કશ્યપ બોલ્યા કે, જાણતો હોય તે છતાં કામથી, દોષથી, કે ભયથી બોલે નહીં, તે ખરી રીતે બોલે નહીં, અથવા મુગો બેઠો રહે તે પણ હજારો વરૂણના પાશમાં બંધાય છે; એ પાશમાંથી એક વર્ષ જાય ત્યારે એક પાશ છૂટે છે, માટે જે સત્યને જાણતો હોય તેણે મહેનત વગર સાચું બોલવું જોઇએ. સભામાં જે ઠેકાણે અધર્મથી ધર્મનો વિરોધ થતો હોય, ત્યાં ખોટું બોલવાથી, સાવ ન બોલવાથી, અથવા સંદેહવાળું બોલવાથી ધર્મના વિરોધને જે નથી મટાડતો, તે ઠેકાણે તે પોતે ધર્મનો વિરોધી થાય છે. અધર્મનો અર્ધો ભાગ સભાપતિને જાય છે, પા ભાગ અધર્મના કરનારને જાય છે, અને પા ભાગ જે નિંદા કરવા યોગ્યની નિંદા કરતો નથી તેને જાય છે. જે ઠેકાણે નિંદા કરવા યોગ્યનીજ નિંદા થાય છે. તે ઠેકાણે અધર્મનું ફળ તેના કર્તાનેજ મળે છે, અને સભાપતિ તથા સભાસદો તેના ભાગીઆ થતા નથી. હે પ્રલ્હાદ ! જે ધર્મનું વચન પૂછે તેને ખોટો જવાબ આપે, તે સાત જન્મનાં કરેલાં અને તે પછી સાત જન્મ સુધી કરવાનાં યજ્ઞદિક તથા વાય દ્વારા બોદાવવા એ આદિ પુણ્યોને નાશ કરે છે જેનું દ્રવ્ય હરાર્થ ગયું હોય, જેનો પુત્ર મરણ પામ્યો હોય, જેને માથે કરજ હોય, જેને લીધેનું પાપું દેવું પડતું હોય, જેની મતલબ પાર પડી ન હોય, જે પતિ વગરની સ્ત્રી હોય, જેને રાજાએ પકડી રાખેલો હોય, જેને પુત્ર ઉત્પન્ન ન થતો હોય, જે સાવજના સપટામાં આવ્યો હોય, જે સ્ત્રી પરણેલી ન હોય અને જે સાક્ષી વગરનો હોય, એઓને

જે દુઃખો પેદા થાય છે તે સધળાં સરખાં ગણાય છે, એમ દેવતાઓ કહે છે; અને એ સર્વ દુઃખો ખોટું બોલનાર પામે છે. નજીકથી અધર્મ જેવા તથા સાંભળવાથી સભાપતિ પણ દુઃખ પામે છે, માટે સભાપતિ ખરું બોલે તો ધર્મ અને અર્થથી હજીતો નથી. આવો કશ્યપની પાસેથી પોતાના પ્રશ્નનો ઉત્તર સાંભળી પ્રહ્લાદે વિરોચનને કહ્યું કે, તારા કરતાં સુધન્વા શ્રેષ્ઠ છે, કારણ મારા કરતાં એનો પિતા અંગિરા શ્રેષ્ઠ છે. તેમ તારી માતા કરતાં સુધન્વાની માતા શ્રેષ્ઠ છે, માટે હું પુત્ર ! તું સુધન્વાને જીવતાં સુધીનો ચાકર થયો. આવાં વચન સાંભળી સુધન્વા બોલ્યો કે, હું પ્રહ્લાદજી ! તમે પુત્રનો સ્નેહ છોડી ખરું બોલ્યા, તો તેને હું છોડી દઉં છું, સેંકડો વર્ષ જીવો એવી આશિષ આપું છું. વિદુરજી કહે છે—એવી રીતે અહીં પણ સભાસદોએ દ્રૌપદીનું વચન સાંભળેલું છે તેમાં ખરું કયું અને ખોટું કયું, તે કહી આપો. વૈશંપાયન કહે છે કે હું જનમેજય ! વિદુરજીનાં વચનો સર્વ રાજાઓ સાંભળી કાંઈ પણ બોલ્યા નહીં, પણ મેં દુઃશાસનને કહ્યું કે, આ દાસી દ્રૌપદીને ઘેર લઈ જા. આવી રીતના કર્ણના કહેવાથી લાજવાળાં, થર થર કંપતાં પાંડવોને વારંવાર પોકારતાં, પતિવ્રતા ધર્મવાળાં દ્રૌપદીને સભાના મધ્યમાં દુષ્ટ દુઃશાસન ખેંચવા લાગ્યો.

તાં વેપમાનાં સત્રીડાં પ્રલપંતી સ્મ પાંડવાન્ ।

દુઃશાસનઃ સમામધ્યે વિચકર્ષ તપાવિનીમ્ ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि द्यूतपर्वणि द्रौपद्याकर्षणे गुर्जरभाषाया
मष्टपष्ठित्तमोऽध्यायः ॥ ६८ ॥

અધ્યાય ૬૮ મો. દ્રૌપદીએ પૂછેલા પ્રશ્નો.

द्रौपद्युवाच पुरस्तात्करणीयं मे नक्तं कार्यमुत्तरं ।

विबुह्लास्मि कृतातेन कर्षतावलिनाबलात् ॥

દ્રૌપદી કહે છે કે—મારે પ્રથમ જે શ્રેષ્ઠ કામ કરવાનું હતું, તે મેં ન કર્યું, તેથી આ બળવાન દુઃશાસને મને બલાત્કારથી ખેંચીને વિબુહલ કરી નાખી છે. પણ તે મેં ન કર્યું તેમાં મારો અપરાધ નથી, માટે માફ માગવા વાસ્તે આ કૌરવની સભામાં સર્વને પગે લાગું છું. વૈશંપાયન કહે છે કે, હું જનમેજય ! દુઃશાસને પરાભવ પમાડેલાં દ્રૌપદી દુઃખથી પડી ગયાં, અને સત્યને અનુસરી એવી રીતે વિલાપ કરવા લાગ્યાં કે, સ્વયંવર વિષે રાંઝ-મંડપમાં ભેગા થયેલા રાજાઓએ મને કોઈ દિવસે દીડી નથી, તેજ રાજાઓએ મને સભામાં આવેલી જોઈ. જેને પ્રથમ વાયુ અગ્નિ અને સૂર્ય આદિ દેવતાઓએ દીડી ન હતી, તે હું આ માણસોની સભામાં જાહેર દેખાઉં છું ! જ્યારે ઘરમાં મને જરા પવન લાગતો ત્યારે પાંડવો સહન કરતા નહીં, તેજ હું દુઃશાસનથી પરાભવ પામું છું, તેને તેઓ સહન કરે છે. હું દીકરાની વહુ દીકરી બરાબર કહેવાઉં અને દુઃખ પામવાને યોગ્ય નથી, તેમ છતાં અતિ કલેશ પામું છું, તે દૂતરાષ્ટ્ર સહન કરે છે. માટે જાણું છું કે આ કાલજ ફરી ગયો છે. વળી હું સુંદર પતિવ્રતા સ્ત્રી તેને કોઈ ગરીબની માફક સભામાં આવવું પડ્યું, માટે આ ઠેકાણે રાજાઓનો ધર્મ રહ્યો નથી. મેં એમ સાંભળ્યું છે જે ધર્મવાળી સ્ત્રીને પૂર્વે સભામાં

લઈ જવાતી નહીં પણ તે જુનો ધર્મ પ્રથમ કૌરવોમાંથીજ નાશ થયેલો છે. હું પાંડવોની સ્ત્રી, ધૃષ્ટદ્યુમ્નની બહેન અને વાસુદેવ ભગવાનની સખી રાજાઓની સભામાં કેમ આવી શકું પરંતુ તેજ હું, સરખી જાતિથી ઉત્પન્ન થયેલી ધર્મરાજની સ્ત્રી ગમે તો દાસી કહો કે ન કહો તોપણ હે કૌરવો ! જેમ તમે કહુંશો તેમ કરીશ; પરંતુ આ કૌરવોના યજ્ઞને નાશ કરનારો નીચ દુઃશાસન મને બહુજ દુઃખ આપે છે, તે હું સહન કરી શકતી નથી. મને ગમે તો જીતાએલી માનો, કે ગમે તો ન જીતાયલી માનો, પણ હું જે જવાબને ધૃષ્ટ્યું છું તેજ પ્રમાણે કરીશ. તે સાંભળી ભીષ્મ બોલ્યા કે, હે કલ્યાણિ ! ધર્મની ઉત્તમ રીતિને મેં કહેલી છે, પરંતુ તે દુનિયામાં જ્ઞાની અને મહાત્મા હોય તેનાથી પણ જાણતી નથી. અધર્મની વખતે જે બળવાન માણસ બોલે તેજ દુનિયામાં ધર્મ ગણાય છે. આ કામ ઘણી ગુચ્છવણુ ભરેલું, ઝીણામાં ઝીણું અને જાણવામાં આવે નહીં તેવું છે; તેથી તમારા પ્રશ્નનો ખરો ઉત્તર કરી શકતો નથી. આ કૌરવો લોભ અને મોહને વશ થઈ ગયા છે. માટે નિશ્ચયે કુળનો નાશ થશે. હે કલ્યાણિ ! તેઓ સારા કુળમાં પેદા થયા છે તો પણ વ્યસનોથી ખરાબ થઈ ગયા છે. જેના દીકરાની વહુ તમે સભામાં બેસાં છો, તે કૌરવો ધર્મના માર્ગને જાણતા નથી. હે પાંચાણિ ! તમે દુઃખ પામેલાં છો તો પણ ધર્મને જાણો છો, માટે તમારા પતિ જે સ્થિતિને હાલ ભોગવે છે, તેજ સ્થિતિને ભોગવો, એજ આ વખત યોગ્ય છે. આ ધર્મને જાણનાર દ્રાણ્યાચાર્ય આદિ વૃદ્ધો પ્રાણુ વગરના હોય તેમ નમી ગયેલા અને ચેતન વગરના હોય તેમ બેઠા છે, માટે આ ઠેકાણે તમે જીતાયાં છો કે નહીં ! એ પ્રથમના ઉત્તરમાં યુધિષ્ઠિર કહે તેજ ખરું એમ મને લાગે છે.

યુધિષ્ઠિરસ્તુ પ્રશ્નસ્મિન્ પ્રમાણમિતિ મે મતિઃ ।

અજિતાં વા જિતાં વોતિ સ્વયં વ્યાહર્તુમર્હતિ ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि द्यूतपर्वणि भीष्मवाक्ये गुर्जरभाषायां
मेकोनसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ६९ ॥

અધ્યાય ૭૦ મો-ભીષ્મનાં વજ્રવચન.

वैशंपायन उवाच तथा तु दृष्ट्वा बहु तत्र देवीं रोद्यमानां कुररीमिवार्त्ता ।

नोचुर्वचः साध्वाथवाप्यसाधु महीक्षिताधार्त्तराष्ट्रस्य भीताः ॥

વૈશંપાયન કહે છે—હે જનમેજય ! તે ઠેકાણે ટીટોડીની પેઠે બહુજ રાતાં દ્રૌપદીને તેવી દશામાં જોઈને, દ્વતરાષ્ટ્રના પુત્ર દુર્યોધનના ભયથી સર્વ રાજાઓ સાહે કે નરતું કાંઈ પણ બોલ્યા નહીં તે વખતે ચૂપ થઈ ગયેલા રાજાઓને જોઈ દુર્યોધને હસ્તે મોઢે કહ્યું કે, હે દ્રૌપદિ ! તેં જે પ્રશ્ન પૂછ્યું, તે ફરીને ભીમસેન, અર્જુન, સહદેવ અને નકુળને પૂછ, એટલે તે તારા પ્રશ્નનો જવાબ આપશે. તેઓ જે યુધિષ્ઠિરને આ વખત અનીશ્વર ગણશે અને જુઠા પાડશે, તો તું દાસીપણથી છુટીશ. ઇંદ્ર સરખા ધર્મના પુત્ર ધર્માત્મા યુધિષ્ઠિરજ કહે કે, તે પોતે તારો “ઈશ” છે કે નહીં; અને તે જેમ કહે તેમ કરવાને તૈયાર થા. તારા પતિને કમનસીબવાળા થયેલા જોઈને સભામાં દુઃખને પાત્રતાં

કૌરવો કાંઈ બોલતા નથી ! વૈશંપાયન કહે છે કે, હે જનમેજય ! કેટલાક સભાસભા દુર્યોધનનું વચન સંભાળી ઉભે સ્વરે વખાણ કરવા અને વચ્ચે ઉડાડવા લાગ્યા, કેટલાક નિંદા કરવા લાગ્યા, તથા સભા વચ્ચે કેટલાક કૌરવો રાજી થવા લાગ્યા. દુર્યોધનને ધર્મી કરાવી તેને વખાણી વખાણી સર્વ રાજાઓ તેને પ્રિય થયા, અને ધર્મના જાણનાર યુધિષ્ઠિર હવે શું બોલે છે, એવી આશાથી તેમના મોં સાચું જોવા લાગ્યા. તેમ રણસંગ્રામમાં ભયને આપનાર, કાંઈથી ન જીતી શકાય એવા અર્જુન, ભામ, નકુલ અને સહદેવ શું બોલશે, એ વિષે સહુને આશ્ચર્ય થવા લાગ્યું. તે કાલાહલ બંધ થયા પછી ચંદનથી શોભા યજ્ઞન હાથ લાંબો કરી ભીમસેન બોલ્યા કે, જો આ મોટા મનવાળા અમારા મોટા ભાઈ યુધિષ્ઠિર અમારા કુળના આગેવાન ન થાત તો અમે દુઃખને પામત નહીં. અમારા પુત્ર્યના, પ્રાણના, અને તપના ધ્વજ આ ધર્મરાજ નથી જીતાયા એમ માનતા હોય, તોપણ અમે જીતાયલાજ છીએ. દ્રૌપદીના કેશને ખેંચનારો પુરૂષ પૃથ્વીને સ્પર્શ કરતો મારી પાસેથી જીવતો જવાને નથી. આ ગદ્ગદ સરખા મારા બે હાથ જુઓ ! એની અંદર આવી ગયેલો કદી છદ્દ હોય તોપણ છુટે નહીં, પણ આ ધર્મના પાશથી બંધાય ગયેલો હું સંકટને મટાડી શકતો નથી. અર્જુને મને આગ્રહથી વારી રાખેલો છે, નિકર સિંહ જેમ મૃગલાને મારી નાંખે, તેમ ધર્મરાજ આગ્રહ કરે તો હું આ પાપી, ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્રને એક સપાટામાં કરી મારી નાંખું. વૈશંપાયન કહે છે-હે જનમેજય ! તે વખત આવા વચનો સાંભળી ભીમસેનને દ્રોણાચાર્ય અને વિદુરજીએ કહ્યું કે, તમે જે બોલો છો તે તમને ઘટે છે, પરંતુ તે સૌ આ વખતે ક્ષમા કરો.

तमुवाच तदा भीष्मो द्रोणो विदुर एव च ।

क्षम्यतामिदमित्येवं सर्वसंभाव्यतेत्ययि ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि द्यूतपर्वणि भीमवाक्ये गुर्जरभाषायां
संक्षिप्तमोऽध्यायः ॥ ७० ॥

અધ્યાય ૭૧ મો-ધૃતરાષ્ટ્રે દ્રૌપદીને આપેલાં વરદાન.

कर्णउवाच ब्रह्मः किलेमेहाधनाभवन्ति दासः पुत्रश्चास्वतंत्रा च नारी ।

दासस्य पत्नीत्वंधनस्य भद्रे हीनेभ्यરાदમ્યજ્ઞાણી ચ સર્વમ્ ॥

કર્ણ કહે છે કે, દાસ, પુત્ર અને પરવશ સ્ત્રી, એ ત્રણે નિશ્ચય નિર્ધન ગણાય છે અને નિર્ધન દાસની સ્ત્રી પણ નિર્ધન ગણાય છે, કારણ કે, એ સધળાનું વ્યવસ્થાને ન પાળનાર ધણી હોય તેનું છે. તારા ધણી જીતાયા એટલે તું જીતાઈ દાસીપણને પામી પું, માટે તું દુર્યોધનના ઘરમાં જઈને તેની સ્ત્રીઓની ચાકરી કર, તને આ વખત એજ ક્ષમ જાણવાનું છે. હે સજ્જનિ ! તારા ધણી ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્ર છે, પાંડવો તારા ધણી નથી. ધણી જીતાયા તેથી તું નથી જીતાઈ એમ ધારતી હોઈ તો બીજા ધણીને વર. ધણી કરવામાં ઇચ્છા મુજબ વર્તવું એ લોકોમાં સિયોને માટે પ્રસિદ્ધ નથી, દાસીને સિદ્ધ છે, માટે તેમ કર. હે યાજ્ઞસેનિ ! ભીમસેન, અર્જુન, નકુલ, સહદેવ એ સધળા હાર્યા અને તું

દાસી થઇ, માટે તે હરાયેલા પાંડવો તારા ધણી નથી. પંચાલ દેશના દુષ્ટ રાજાની દીકરી તું દ્રૌપદી તેને સભાના મધ્યમાં જુગટાના પથ્થુમાં જે જીત્યો, તે રાજા પુરૂષના પરાક્રમ રૂપ આ જન્મની સફળતા શું નથી માનતો ! વૈશંપાયન કહે છે કે હે જનમેજય ! કર્ણનાં આવાં વચન સાંભળી સહન નહીં કરી શકનાર ધર્મના પાશથી વિંટાઇ ગએલા યુધિષ્ઠિરના નાના ભાઇ, દુઃખથી પીડાયેલા અને સુસવાટો નાખતા ભીમસેન, કર્ણને જાણે ગળી જશે, તેમ લાલચોળ નજર કરી બોલ્યા કે, હું આ સૂતપુત્ર ઉપર નથી દ્રોપદો તેનું કારણ એજ કે, હું દામ ધર્મનો જાણનારો છું, નિકર એના ભાર નથી કે દ્રૌપદીનું પથ્થુ મૂકવાને કહી શકું ! વૈશંપાયન કહે છે કે, ભીમસેનનું વચન સાંભળી ચૂપ થઇ ગયેલા યુધિષ્ઠિરને દુર્યોધને કહ્યું કે, હે યુધિષ્ઠિર ! તમે દ્રૌપદીને નહીં જીતાએલી માનતા હોતો, રાજાના હુકમમાં રહેનારા તમારા ભીમ, અર્જુન, સહદેવ અને નકુળ, એઓને ફરીને પૂછી જુઓ, એમ બોલી ઐશ્વર્યના મદથી મોહ પામેલા દુર્યોધને હસતાં હસતાં દ્રૌપદી સામું જોઇ ભીમસેનનો તિરસ્કાર કર્યો. કર્ણને ઉચ્છેરી ભીમસેનને ક્રોધ ચઢે તેમ, દ્રૌપદીને ખેડાડવાને માટે તેણે પોતાનો જમણો સાથળ ખતાવ્યો. તેને જોઇ ભીમસેન રાત્રી ચોળ આંખો કરી સર્વ સભા સાંભળે તેમ બોલ્યા કે, જે મોટા રણસંગ્રામમાં દુષ્ટ દુર્યોધનનો સાથળ ગદાથી કચરી ન નાખ્યું, તો હું પિતૃ લોકને પામું નહીં. વૈશંપાયન કહે છે કે, હે જનમેજય ! એવી રીતે ક્રોધાયમાન થયેલા ભીમસેનનાં શરીરનાં રૂવાનાં છિદ્રોમાંથી જેમ ખળતા ઝાડના કોટરોમાંથી અગ્નિ ઝરે, તેમ અત્યંત ઉષ્ણ પસીનો પડવા લાગ્યો. પછી વિદુરજી બોલ્યા કે, હે રાજાઓ ! ક્રોધ પામેલા ભીમસેનથી મોટો ભય પેદા થવાનો એ નક્કી જાણો, અને તે ઉત્પન્ન થનારો ભય વિધાતાએ પ્રેરણા કરેલો પ્રથમથી ભરતવંશીઓમાં પરમ અન્યાયરૂપ ઉત્પન્ન થયો એમ જાણજો. હે સભાસદો અને કૌરવો ! ભરી સભામાં સ્ત્રીનું પથ્થુ મૂકાવ્યું માટે મર્યાદા મૂકીને ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્રો જુગટું રમ્યા છે, માટે હે કૌરવો ! તમારા યોગ અને ક્ષેમનો નાશ થયો છે, કેમકે તમે સધળા ખરાબ વિચાર કરો છો. હે કૌરવો ! આ સભા ધર્મ જાણનારી છે, માટે ધર્મનો નાશ થવાથી સભાને ઘણો ખેદ થાય છે. વળી આ-દૂત રમનાર યુધિષ્ઠિર જે પોતે હાર્યા વગર સ્ત્રીનું પથ્થુ મૂક્યું હોત તો તે તમારી દાસી ગણાત, પથ્થુ તેમણે પોતાનો આત્મા હાર્યા પછી “ પથ્થુ ” મૂક્યું, માટે દ્રૌપદી દાસીપણાને પામવા યોગ્ય નથી. વળી હું એમ જાણું છું કે, પોતે હારી ગયા પછી જે પુરૂષ જેના દ્રવ્યથી રમે છે, તે દ્રવ્ય સ્વમના દ્રવ્ય જેવું જાણવું જોઇએ. જેનાં જે દાસ, પુત્ર, કે સ્ત્રી હોય, તેમનું ભેગું કરેલું દ્રવ્ય તે જોએનાં હોય તેનુંજ છે. એવા ભાવની શ્રુતિથી દાસભાવને પામ્યા પછી જે મેળવેલું હોય તે ધણીનું ગણાય. પણ દાસભાવ પામ્યા પહેલાં મેળવેલું હોય તે ધણીને જવા યોગ્ય નથી. એવાજ કારણથી દ્રૌપદી કૌરવોને જવા યોગ્ય નથી. ગંધારરાજના પુત્ર શકુનિનાં વચનોથી હે કૌરવો ! ધર્મથી વેગળા માં થાઓ. દુર્યોધન બોલ્યો કે, હે દ્રૌપદી ! ભીમ, અર્જુન, નકુળ અને સહદેવનાં વાક્યોના આધારે હું રહ્યો છું, માટે તે સધળા જે યુધિષ્ઠિરને “તમારા ઇશ નથી” એમ કહે તો તું દાસીપણાથી તરત મુક્ત થાય. તે સાંભળી અર્જુન બોલ્યા કે, કુંતીના પુત્ર ધર્મરાજ, ન્યાં સુધી પથ્થુ નહોતું મૂક્યું ત્યાંસુધી અમારા ઇશ હતા. હવે આત્માને હારી ગયેલા ધર્મરાજ કોના ઇશ છે ? એ સર્વ હે કૌરવો ! મનમાંથીજ વિચારી જુઓ. વૈશંપાયન કહે છે કે, હે જનમેજય ! તે વખત ધૃતરાષ્ટ્રના

ધરનાઅગ્નિની નજીક શિયાળવાં બોલવા લાગ્યાં, ગધેડાં બૂંકવા લાગ્યાં અને ચારે તરફથી પક્ષિઓ અપશકુનો કરવા લાગ્યાં. અપશકુનોના તત્વને જાણનાર વિદુરજી અને ગાંધારી એ બે જશુ શિવાય બીજું કોઈ ત્યાં ન હતું. તેથી બીજમ, દ્રોણામાર્ય, અને વિદ્વાન્ ગૌતમ એ સધળા અપશકુનની વાણી ઉંચે સાંઠે વખાણવા લાગ્યા. એ વખતે ધૃતરાષ્ટ્રે કહ્યું કે, હે મંદ બુદ્ધિવાળા દુર્યોધન ! આ કૌરવોની સભામાં વિનય મૂકીને તેં સ્ત્રી જાતિને અને તેમાં પણ પતિવ્રતા ધર્મનાં પત્ની દ્રૌપદીને ન બોલવાના બોલથી તિરસ્કારી કહ્યાં, માટે તું માર્યો ગયો છે એમ નિશ્ચયે જાણુ. પોતાનાં સગાંવાલાંને, ઉપર લખેલા પાપના દુઃખમાંથી છોડાવવાને, આવી રીતે બોલીને તત્ત્વદર્શી રાજા, બુદ્ધિથી વિચારી આસનાવાસનાથી દ્રૌપદીને શાંત કરવા માટે બોલ્યા કે, હે પાંચાલિ ! મારી પાસેથી તમને ગમે તે વરદાન માગી લો, કારણ કે મારા પુત્રની સ્ત્રીઓમાં તમે પતિવ્રતા અને ધર્મ પાળવામાં સરસ નિકળ્યાં છો. તે સાંભળી દ્રૌપદી બોલ્યાં કે હે ભરતકુળમાં શ્રેષ્ઠ ! જો તમે મને વરદાન આપતા હો તો, સર્વ ધર્મને માર્ગે ચાલનાર શોભાયમાન ધર્મરાજા યુધિષ્ઠર દાસપણું ન પામે, એજ તમારી પાસેથી વરદાન માગું છું. મમસ્વી ધર્મરાજાને ન જાણનાર તમારા પુત્રો, ધર્મરાજના પુત્રને, “ આ દાસ પુત્ર છે, ” એમ ન કહે, કારણ કે, પ્રથમ કોઈએ ન બોગવ્યું હોય તેવું રાજાના પુત્રપણું બોગવેલા અને રાજ્યમાં લાડ લડાએલા તમારા પુત્રને દાસપુત્રપણું યોગ્ય નથી. તે સાંભળી ધૃતરાષ્ટ્ર બોલ્યા કે, હે રાજપુત્રિ દ્રૌપદિ ! તમે જેમ માગ્યું તેમજ થશે, પણ હે કલ્યાણિ ! તમે બીજું વરદાન ગમતું હોય તે માગો, જે હું આપું; કારણ કે મને એમ થાય છે જે તમે ધણું વરદાનને લાયક છો. ત્યારે દ્રૌપદી બોલ્યાં કે હે પિતાજી ! રથ અને ધનુષ્યબાણ સહિત બીમ, અર્જુન, નકુલ, અને સહદેવ, એઓને હું વરદાનમાં માગી લઉં છું, કે તે દાસપણાને પામે નહીં. ત્યારે ધૃતરાષ્ટ્ર રાજા બોલ્યા કે, હે મોટા ભાગ્યવાળાં ! તમારા મનમાં જે વરદાનની ઈચ્છા છે તે પૂર્ણ થશે; તોપણ મારી પાસેથી ત્રીજું વરદાન માગો, બે વરદાન ધણું ઓછાં છે; કારણ તમે મારા સર્વ પુત્રાની સ્ત્રીઓમાં ધર્મથી ચાલનારાં અને કલ્યાણને કરનારાં છો. દ્રૌપદી બોલ્યાં કે, હે મહાભાગ ! લોભ એ ધર્મનો નાશ કરનારો છે, માટે ત્રીજું વરદાન હું અચોગ્ય હોવાથી લેવાને ઇચ્છતી નથી. કારણ કે, એક વરદાન વૈશ્યને લેવું યોગ્ય છે, બે વરદાન ક્ષત્રિયની સ્ત્રીને લેવાં યોગ્ય છે, ત્રણ વરદાન રાજા લેવાને યોગ્ય છે, અને આઠણને સો વરદાન લેવા યોગ્ય છે, માટે હે પિતા ! જુગટાથી દાસપણાને પામી તમારા વરદાનથી છુટેલા મારા સ્વામીઓ હવે પોતાનાં પુણ્ય કર્મથી સુખ પામશે.

पापीयां स इमे मुखा संतीर्णाः पतयो मम

वेत्स्यन्ति चैव भद्राणि राजन्पुण्येन कर्मणा ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि द्यूतपर्वणि द्रौपदीवरलाभे गुर्जरभाषायां
मेकमसूतितमोऽध्यायः ॥ ७१ ॥

અધ્યાય ૭૨ મો. ભીમસેનનો ક્રોધ.

૪. ઋણ ઉવાચ યાનઃ શ્રુતામનુષ્યેષુ સ્થિયો રુપેણ સંમતાઃ ।

તાસા મે તાદૃશં કર્મ ન કસ્યાચ્ચ ન શુશ્રુમ ॥

કર્ણુ કહે છે કે, મનુષ્યોમાં રૂપાળી સ્ત્રીઓ જે આપણા સાંભળવામાં આવેલી છે; તેઓમાંથી કોઈપણ સ્ત્રીનું કર્મ આ દ્રૌપદીના જેવું આપણે સાંભળ્યું નથી. બધા રાજાઓ અને ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્રો પ્રેમલા હતા તે છતાં સર્વ પાંડવોને આ ઠેકાણે તે શાંતિ કરનારી થઈ ! વળી કોઈ દિવસ પાર ન આવે એવો વહાણ વગરનો દુઃખરૂપ સમુદ્ર, તેમાં ખૂટતા પાંડવોને આ દ્રૌપદી, તે સમુદ્રને પાર ઉતારવામાં વહાણરૂપ થઈ ! ! વૈશંપાયન કહે છે કે, હે જનમેજય ! કર્ણનાં વચનો સાંભળી કુરુકુળમાં કોઈથી સહન ન થઈ શકે એવા ભીમસેન “અરે ! પાંડુ રાજાના પુત્રોને દુઃખમાંથી છોડાવનાર સ્ત્રી ઠરે છે” ! એવા આશ્ચર્યથી ખેદયુક્ત મનથી બોલ્યા કે “દેવળ ઋષિએ કહેલું છે કે, લોકમાં પ્રકાશ કરનારા પુત્ર, કર્મ, અને વિદ્યા, એ ત્રણ પદાર્થો છે, માટે તે ત્રણ પદાર્થોથી આ રથાવર અને જન્મ જગત પેદા થયેલું છે. પ્રાણ ગયા પછી અપવિત્ર અને શૂન્ય દેહને જાતિવાળા છોડી દે છે, ત્યારે પુત્ર, કર્મ, અને વિદ્યા એ સંપાદન કરેલા ત્રણ પદાર્થો લોકમાં પ્રકાશ કરનારા થાય છે. હે અર્જુન ! તે માટેલું પુરૂષ તેજ, આપણી સ્ત્રીઓને સહન ન કરી શકવાથી તેજ રહિત થઈ ગયેલું છે, ત્યારે પુરૂષોએ ભોગવેલી સ્ત્રીથી ઉત્પન્ન થયેલ પુત્ર તે તો ક્યાંથીજ લોકને પ્રકાશ કરનાર થાય ! પુરૂષને પુત્ર આ લોકમાં પ્રસિદ્ધિ આપનારો છે. એવા અભિપ્રાયથી ભીમસેન અર્જુનને કહે છે કે, હે અર્જુન ! ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્રો પારકી સ્ત્રીને જેવાથી તેજ રહિત થઈ ગયા છે, અને કર્ણુ દાસી પુત્ર છે, તેમ છતાં તે આપણને દ્રૌપદીએ વરદાન લઈને છોડાવ્યા એવી આખતમાં પોતાનું નીચપણું ન વિચારતાં આપણને કેમ તરછોડે છે ! એવા અભિપ્રાયનાં વચનોથી ભીમસેને તેઓનો ધિક્કાર કર્યો ત્યારે અર્જુન બોલ્યા કે, હે ભરતકુળમાં શ્રેષ્ઠ ! જે ઉત્તમ પુરૂષ છે, તે નીચ માણસો કાનને કડવી લાગે તેવી બોલી બોલે તેનો કાંઈ પણ પ્રત્યુત્તર આપતા નથી, પણ ઉલટા કરેલાં વેરને ન સંભારતાં, કોઈ દિવસ પણ કહિં થયેલા સામાના ઉપકારનેજ માત્ર સંભારે છે. પ્રાપ્ત થયેલ પ્રણયવાળા સત્પુત્રો, કરેલાં જલ્દો જાણવા છતાં કાંઈ પણ બોલતા નથી. ત્યારે ભીમસેન બોલ્યા કે, હે અર્જુન ! હમણાં અહીં શત્રુઓ ભેગા થયેલા છે, તેઓને તરતજ એહીંથી નિકળીને મારી નાખું છું. આપણે ઝાઝું બોલવાનું કે વાદ કરવાનું શું કામ છે ! તરતજ વેમને મારી પૃથ્વીને તૃપ્ત કરું છું. એમ ભીમસેન બોલી, પોતાના નાના ભાઈ અર્જુન સહિત, જેમ મૃગ વચ્ચે સિંહ જીવે તેમ વારંવાર ઉંચી નગરથી કૌરવો તરફ જોવા લાગ્યા. મોટા પરાક્રમવાળા અર્જુને ભીમસેનને ઘણું કરીને સમજાવ્યા, તોપણ મોટા હાથવાળા પરાક્રમી ભીમસેન અંદરના ક્રોધથી ખીજવા લાગ્યા. ક્રોધ પામેલા ભીમસેનની કાન, નાક, અને આંખો, આદિ ઇન્દ્રિયોમાંના ધૂમાડા સહિત અગ્નિની જ્વાળાઓ નિકળવા લાગી, અને ભૂકુંડીના ચઢાવાથી પ્રલયકાળના કાળરૂઝનાં જેવું તેનું ભયંકર રૂપ થઈ ગયું. આ વખતે મોટા હાથવાળા ભીમસેનને યુધિષ્ઠિર રાજાએ પોતાના હાથથી વારી રાખી “આવી રીતે કરવું તમને ઘટતું નથી” એમ કહી જાનામાના નીચે ખેસી જવાનું ફરમાવ્યું. એવી રીતે કોપથી રાતી

ચોળ આંખોવાળા અને મોટા હાથવાળા બીમસેનને થાંત કરી, હાથ જોડીને પોતાના કાઠા ધૃતરાષ્ટ્ર પાસે આવી ધર્મરાજ આ પ્રમાણે બોલ્યા.

નિવાર્ય ચ મહાબાહુ કોપ સંગલોચનં

પિતરં સમુપાતિષ્ઠત્ ધૃતરાષ્ટ્રં કુતાંજલિઃ ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि द्यूतपर्वणि भीमक्रोधे गुर्जरभाषाया
द्विसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७२ ॥

અધ્યાય ૭૩ મો. ધૃતરાષ્ટ્રે આપેલી શીખ.

યુધિષ્ઠિર ઉવાચ રાજનિકરવામસ્તે પ્રશાધ્યસ્માંસ્વમીશ્વરઃ ।

નિત્યંહિસ્થાતુમિચ્છામસ્તવભારતશાસને ॥

યુધિષ્ઠિર કહે છે કે, હે રાજન ! તમે અમારા વડીલ છો માટે જે કરવાનું હોય તે કહો, એટલે અમે કરીએ. અમે તમારી આજ્ઞામાં રહેવાને હમેશાં ઇચ્છીએ છીએ. ધૃતરાષ્ટ્ર બોલ્યા કે, હે અગ્નતશત્રુ ! તમારૂં નિર્વિદ્ધ કલ્યાણ થાઓ, મારી આજ્ઞાથી સહુ સહુનાં રાજ્ય સહુ ભોગવો, એજ તમારા વૃદ્ધ કાકાનો હુકમ છે. જે મેં આ વખત કહેલું છે, તે અનુકૂળ અને હિતકારક છે. હે યુધિષ્ઠિર ! તમે વૃદ્ધની સેવા કરનાર, ડાહ્યા, અને વિવેકી છો, માટે સર્વ ધર્મની સૂક્ષ્મગતિને જાણો છો, જ્યાં યુદ્ધિ હોય ત્યાંજ શાંતિ હોય છે, માટે તમે શાંતપણાને પામો, કારણ કેમળ પદાર્થને શસ્ત્ર એટલે હથિયાર નુકશાન કરે છે, તેમ કંઠણ પદાર્થને કરી શકતું નથી. તમે ચિંતા રહિત રહો, જે વૈરને સંભારે નહીં, અવગુણને ન જોતાં ગુણોનેજ જોયા કરે, અને એક બીજાની અંદર કુસંપ કરાવે, તે ઉત્તમ પુરૂષ ગણાય નહિ. સત્પુરૂષો વૈરને ન સંભારતાં સામાનાં સારાં કર્મને સંભારે છે, અને પારકાનું ભલું કરે તે છતાં તેનો અહલો લેવાને ઇચ્છતા નથી. હે યુધિષ્ઠિર ! જે કંઠણ વચન બોલે છે તે માણસોમાં નીચ માણસ કહેવાય છે, જે કંઠણ વચન બોલે તેની સામે તેવોજ ઉત્તર આપે તે મધ્યમ માણસ કહેવાય છે, અને કંઠણ વચનને નહીં બોલનારા દ્વાર્ધપણુ કંઠણ વચનો બોલે અથવા ન બોલે તોપણુ તેને ઉત્તર આપતા નથી, તેવા પુરૂષો ધીર પુરૂષોમાં ઉત્તમ ગણાય છે. જે પુરૂષો સામાન વૈરને ન સંભારતાં તેણે કરેલાં સારાં કર્મોને સંભારે છે, જે પોતાની ખાતરીથી દુઃખની પીડાને પારખી બીજાને દુઃખ ન થાય એમ ઇચ્છે છે, આર્ય લોકની ભર્યાદા લોપતા નથી, જોતાવેંત વાક્ષા લાગેછે, અને સદાચરણથી ચાલે છે, તે પુરૂષોની માફક આ સભાની અંદર તમે વર્ત્યા છો, માટે હે પુત્ર ! હવે દુર્યોધનની અદેખાઇ કરશો નહીં, અને હે યુધિષ્ઠિર ! તમારી માતારૂપ ગાંધારી, અને તમારી પાસે બેઠેલો વૃદ્ધ પિતારૂપ હું, તેની સામું જુઓ. મિત્રોને મળવાને માટે તથા પુત્રોનું બળાબળ જોવાને માટે મેં જાણી જોઇને જુગટમાં હા કે ના કડી નહોતી. કૌરવો કાંઈ પણુ શોક કરવા લાયક નથી, કારણ કે તમે તેની ઉપર હુકમ કરનારા છો, તથા વિશ્વર આપનારા સર્વ શાસ્ત્રને જાણનારા વિદુર છે. તમારામાં ધર્મ, બીમસેનમાં પરાક્રમ, અણુ-નર્મ સૈન્ય, અને શુદ્ધ ગુરૂજનની પૂજા કરવાની અતુરાર્થ તકુલ અને સહદેવમાં છે. હે

અનતથત્રુ ! તમારૂં કલ્યાણુ થશે, હવે ઇંદ્રપ્રસ્થ જાઓ, અને સર્વ ભાઈઓમાં સંપત્તી સાથે તમારો ધર્મ વધો. વૈશંપાયન કહે છે કે, હે જનમેજય ! જ્યારે ધૃતરાષ્ટ્રે ભરતકુળમાં શ્રેષ્ઠ ધર્મરાજને રૂં મ કહ્યું, ત્યારે તેઓ તે સધળું કબૂલ રાખી પોતાના ભાઈઓ સહિત ત્યાંથી નીકળી, મેઘ જેવી ક્રાંતિવાળા રથમાં બેસી, દ્રૌપદી સહિત રાજી થતા થતા ઇંદ્રપ્રસ્થને માગે પડ્યા.

તે રથાન્મેઘસંકાશા નાસ્થાય સહ કુષ્ણયા
પ્રયયુર્દૃષ્ટમનસ ઇંદ્રપ્રસ્થં પુરોત્તમં ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि द्यूतपर्वणि धृतराष्ट्रवरप्रदानपूर्वक
मिंद्रप्रस्थंप्रति युधिष्ठिरगमने गुर्जरभाषायां त्रिसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७३ ॥

અધ્યાય ૭૪ મો. અનુદૂતપર્વ-યુધિષ્ઠિરને પાછા બોલાવ્યા.

जनमेजय उवाच अनुज्ञातांस्तान्विदित्वा सरत्नधनसंचयान् ।

पांडवान् धार्तराष्ट्राणां कथमासिन्मनस्तदा ॥

જનમેજય કહે છે કે, હે વૈશંપાયન ! જ્યારે ધૃતરાષ્ટ્ર રાજ્યએ પાંડવોને ધન અને રત્નો સહિત રજા આપી, ત્યારે તેની ખબર પડવાથી ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્રોનું મન ખિન્ન થયું. વૈશંપાયન કહે છે કે, ધૃતરાષ્ટ્રે પાંડવોને રજા આપી એવી જ્યારે ખબર પડી, ત્યારે દુઃશાસન પોતાના ભાઈ દુર્યોધન પાસે ગયો. પાંડવોને રજા આપવાના દુઃખથી પીડાએલો દુઃશાસન, મંત્રી સહિત બેઠેલા પોતાના ભાઈ પાસે જઈ બોલ્યો કે, જે દ્રવ્ય આપણે ધણી મહેનતથી મેળવ્યું છે, તે દ્રવ્ય ધરડો રાજ નાશ કરી નાખે છે, અને તે બધું શત્રુઓને પાછું આપ્યું. તે સાંભળી દુર્યોધન, ક્રુર, અને શકુનિ, ભેગા થઈ, પાંડવોનું દ્રવ્ય કરી લઈ લેવાનું અભિમાન ધરાવતા, બુદ્ધિવાન વિચિત્ર પ્રકારનાં ચરિત્રવાળા રાજ પાસે અતિ ઉતાવળે ગયા. દુર્યોધન બોલ્યો કે હે રાજન ! વિદ્વાન્ બૃહસ્પતિએ નીતિને દેખાડતાં ઇંદ્રને જે કાર્મ કહ્યું છે, તે શું તમે નથી સાંભળ્યું ? જે બળથી અને બુદ્ધિથી તમારું અસ્તિત્વ રક્ષાય છે, તે શત્રુઓને સર્વ ઉપાયથી મારી નાખવા જોઈએ. આપણે પાંડવોના ધનથી રાજ્યોને રાજી કરી, તેઓને પાંડવોની સાથે લડાવશું તો પછી આપણને તે કશું કરી શકનાર નથી. નાશ કરવાને આવેલા ઝેરી સર્પોને લેઈ ડોકમાં કે કોઈ બીજા ઠેકાણે નાખે, તો તે સર્પના દંશથી કાર્મ દિવસ બચી શકતો નથી, એ નક્કી સમજવું. હે પિતાજી ! રથમાં બેઠેલા, ક્રોધ પામેલા, અને હિંમત ધારવાળા પાંડવો, સર્વનો નાશ કરી, કોઈને રહેવા દેશે નહીં. ક્રોધને પામેલો અર્જુન સારા ભાથા ધારણ કરીને યુદ્ધમાં જાય છે, ત્યારે ગાંડીવ ધનુષને ધારણ કરતાં અને નિસાસા નાંખતા તે ચારે તરફ જોયા કરે છે; અને ભીમસેન મોટી ગદાને હિંમતી, ઉતાવળે રથમાં બેસી, લડાઈ કરવા જાય છે, એમ આપણે સાંભળ્યું છે. નકુલ દાલ તરવાર ધારણ કરે છે. અને યુધિષ્ઠિર તથા સહદેવ, હૃદયનો ભાવ અને ઉપરની આકૃતિથી સર્વનો તિરસ્કાર કરે છે. એ સર્વે સમૃદ્ધિવાળા રથમાં બેસીને, બીજા રથોને ભાગી નાખતા સેના મેળવવાને જે વખતે નિકળ્યા તે વખતે કોપને પામેલા, તેઓ આપણા

કરેલા પરાભવને સહન કરી શકનાર નથી, ત્યારે દ્રૌપદીના કલેશને સહન કરે એવો કાણ છે ? માટે હે પિતાજી ! તેમને દુઃખ દેવાને અને વનમાં મોકલવાને હું ફરીને તેમની સાથે જુગાર રમું, એથી આપણે તેને વશ કરી શકશું. જો જુગટામાં તે હારે તો તેઓ અને આપણે હારીએ તો આપણે, બાર વર્ષ સુધી મુગચર્મ પહેરીને વનમાં વસીએ; અને તેરમું વર્ષ પોતાના બરોબરિયાને ખબર ન પડે તેમ જાના રહીએ. તેમ છતાં જ ખબર પડે તો, પાંચું બાર વર્ષ સુધી વનવાસ જવું. એમ જો હારે તે કરે. એવી રીતે છૂત રમવું તેમાં પાંડવો પાસા નાખીને રમે. હે રાજન ! એજ આ વખત અમને કરવાનું ગમે છે, શકુનિ પાસા નાખવા સાથે વશીકરણની વિદ્યા પણ જાણે છે, તેથી અમે દૃઢ મૂળવાળા મિત્રોને ભેગા કરી, મોટું સૈન્ય એકઠું કરી, પાંડવો તેર વર્ષ વનમાં કાઢશે તો પછી, તેમને લડાઇ ફરીને જીતી લેઇશું, માટે આ અભિપ્રાય તમોને ગમવો જોઇએ. એવાં વચન સાંભળી ધૃતરાષ્ટ્ર બોલ્યા કે, ઇંદ્રપ્રસ્થ પ્રત્યે ગયેલા પાંડવોને જાણે પાછા લઇ આવો, અને તે આવીને જાણે ફરીને છૂત રમે. વૈશંપાયન કહે છે કે, હે જનમેજય ! ધૃતરાષ્ટ્રનાં વચન સાંભળી દ્રોણાચાર્ય, સોમદત્ત, બાલિક, ગૌતમ, વિદુર, ભુવિશ્રવા, શાંતનુ, અને વિકર્ણ એ બધા ફરીને છૂત ન રમવું અને સમાધાન છે તેમજ રાખવું, એમ કહેવા લાગ્યા; પણ પુત્ર જેને વહાલો છે એવા ધૃતરાષ્ટ્ર રાજાએ, છૂતને નહીં ઇચ્છનાર અને અર્થને જોનાર સદ્ગુણી પાંડવોને, પાછા જુગડું રમવા બોલાવરાવ્યા.

અકામાનાં ચ સર્વેષા સુહૃદામર્થદર્શિનાં ।

અકરોત્પાંડવાઘ્વાનં ધૃતરાષ્ટ્રઃ સુતાપ્રિયઃ ॥

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि अनुद्यूतपर्वणि युधिष्ठिरप्रत्यानयने
गुर्जरभाषायां चतुःसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७४ ॥

અધ્યાય ૭૫ મો. ગાંધારીનું વારણ.

वैशंपायन उवाच अथाब्रवीन्महाराजं धृतराष्ट्रं जनेश्वरं ।

पुत्रहार्दाद्धर्मयुक्ता गांधारीशोककर्षिता ॥

વૈશંપાયન કહે છે કે, હે જનમેજય ! પછી પોતાના પુત્રોના અભિપ્રાયથી દુઃખ પ્રાપ્તેલાં ગાંધારીએ ધર્મમાં આસક્ત થઇ મહારાજ ધૃતરાષ્ટ્રને કહ્યું કે, હે રાજન ! જે વખતે દુર્યોધન પેદા થયો તે વખતે મોટી બુદ્ધિવાળા વિદુરનું એવું કહેવું હતું કે “કૌરવકુળમાં આ છોકરો નીચ થશે, માટે તેનો ત્યાગ કરવો જોઇયે. જનમતી વખતે શિયાળની માફક રોયો હતો માટે તે આ કુળનો નાશ કરનાર છે, એમ સહુએ કહ્યું હતું.” વિદુરે કહેલાં વચનોને સંભારી, આ બાળકની બુદ્ધિને ઉત્તેજન આપો નહીં. તમે તમારાજ દોષથી પાણીમાં ખૂડી જવા જેવું કરો નહીં, અને કૌરવ કુળના ભયંકર નાશમાં તમે નાશ-રૂપ થાઓ નહીં. આપ વિચાર તો કરો કે, અધિક્ષી પાળને કાણ તોડે ! શમી ગયેલા અગ્નિને કાણ સળગાવે. તેમ શાંત થયેલા પાંડવોને પાછા ક્રોધાયમાન કાણ કરે ? માટે ફરીને આપને ઇશ્વરનું સ્મરણ કરવાની યાદી આપું છું. હે રાજન ! જેમ શાસ્ત્ર, ખરાબ બુદ્ધિ થવાનો

ઉપદેશ ન કરતાં કમ્પાણને માટે ઉપદેશ કરે છે, તેમજ વૃદ્ધ માણસ પોતાને યોગ્ય વિચારો મૂકી, બાળક જેવા વિચારો કરતા નથી, તમોને વશ રહેલા તમારા પુત્રો, તમને વચ્ચે રાખીને મર્યાદાને ન તોડે તેને માટે હું કહું છું કે, કૌરવકુળમાં નીચ દુર્યોધન પેદા થયો છે તેનો ત્યાગ કરો. હે રાજન ! તમે પુત્રોમાં સ્નેહ હોવાને લીધે, વિદુરના કહેવા પ્રમાણે દુર્યોધનનો ત્યાગ ન કર્યો, તેથી આ આખા કુળનો નાશ કરનારૂં ફળ આવી પહોંચ્યું, એમ જણાઇ આવે છે. શાંતિ, ધર્મ, અને ન્યાયથી યુક્ત તમારી ભુદ્ધિ જેવી હતી તેવીજ રહેવી જોઇએ, પણ અવળે રસ્તે જવી ન જોઇએ, કારણ કરતાથી ભેગી કરેલી લક્ષ્મી, પુત્રો અને પૌત્રોને આવે છે, તે નાશ કરનારી છે એમ જણાય છે. એવું સાંભળી ધર્મને જાણનારાં ગાંધારીને ધૃતરાષ્ટ્ર રાજ્યે કહ્યું કે, કુળનો જેમ નાશ થવાનો હોય તેમ ભલે થાઓ, તેને મટાડવાને હું શક્તિવાન નથી. તેમ પાંડવો પાછા આવે તેની સાથે મારા પુત્રો છૂત રમે અને તેઓ ઇચ્છે છે તેમ થાય.

ययेच्छन्ति तथैवास्तु प्रत्यागच्छन्तु पांडवाः

पुनर्द्युतं तु कुर्वन्तु मामकाः पांडवै सह

इति श्रीमहाभारते सभापर्वाणि अनुद्युतपर्वाणि गांधारीवाक्ये गुर्जरभा
षायां पंचसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ૭૬ ॥

અધ્યાય ૭૬ મો-યુધિષ્ઠિર ફરીને રમવા બેઠા.

वैशंपायन उवाच ततो व्यवगतं पार्थ प्रातिकामी युधिष्ठिरं ।

उवाच बचनाद्राक्षો धृतराष्ट्रस्य धीमतः ॥

વૈશંપાયન કહે છે કે, હે જનમેજય ! પછી પ્રાતિકામી હોતે ધણે દૂર ગયેલા યુધિષ્ઠિર રાજ પાછળ જઈ ધૃતરાષ્ટ્રના અભિપ્રાયનું વચન કહ્યું કે, હે મહારાજ ! ફરીને છૂત રમવાને માટે ભરાયેલી સભામાં પાસા મેલી રાખેલા છે, અને ધૃતરાષ્ટ્ર રાજ રમવાને માટે આપને યાદ કરે છે યુધિષ્ઠિર બોલ્યા કે, હે પ્રાતિકામી ! ધૃતરાષ્ટ્ર રાજ ફરીને છૂત રમાડવાને ઇચ્છતા હોય તો ભલે, પણ છૂત પ્રાણી માત્રને સારું અને નરતું, જે ઇશ્વરેચ્છાથી પ્રાપ્ત થાય છે, તેને કોઈ મટાડી શકતું નથી. આ વખતે વૃદ્ધરાજ્યે પાસાથી જીમરું રમવાનો હુકમ કર્યો તે નાશકારક છે. એમ હું સમજું છું, તેમ છતાં તેમના કહેવાથી રમવાને રાજી છું. વૈશંપાયન કહે છે કે, હે જનમેજય ! સોનાનાં પ્રાણીઓ ઉત્પન્ન થવાને સંભવ નથી. એમ જણાતાં છતાં, શ્રી રામચંદ્રજી મૃગ માટે લોભાયા હતા. બાણ ફરીને ન્યારે કોઈ પણ પરાભવ આવવાનો નજીક હોય, ત્યારે ભુદ્ધિમાનની ભુદ્ધિ અવળી થઈ જાય છે, આવી રીતે બોલતાં પોતાના બાઈઓ સહિત, શકુનિની માયાથી જાણીતા યુધિષ્ઠિર, છૂત રમવાને માટે પાછા આવ્યા. હે જનમેજય ! જે વખતે પાંડવો સભામાં આવ્યા કે તરતજ સંજ્ઞન પુરૂષો મનમાં અતિ દુઃખ પામવા લાગ્યા. પછી ઇશ્વર ઇચ્છાથી સર્વના નાશને માટે દુઃખ પામેલા પાંડવો, યોગ્ય રીતિથી છૂત રમવા બેઠા, તે વખતે શકુનિ બોલ્યો કે, હે ભરતકુળમાં શ્રેષ્ઠ યુધિષ્ઠિર ! તમારા વૃદ્ધ ધૃતરાષ્ટ્ર રાજ્યે તમારૂં પ્રિય દ્રવ્ય સમજીને

તમને પાછું આપ્યું છે, તેની સાથે આ એક મોટામાં મોટું દ્રવ્ય છે તેને સંપાદન કરવાનું
ખતાવું છું કે, જો તમે અમને દૂતમાં જીતો, તો અમે મૃગચર્મ પહેરીને બાર વર્ષ સુધી
વનવાસ ભોગવીએ, અને તેરમું વર્ષ જાના રહીએ અને સરખે સરખાને ખખર ન પડે
તેમ વનમાં રહીએ; તેમાં કદી છતા થઈ જઈએ તો, પાછા ફરીને બાર વર્ષ સુધી તેજ રીતે
વનવાસ ભોગવીએ. પણ જો કદી અમે જીતીએ, અને તમે હારો તો તેજ પ્રમાણે બાર
વર્ષ સુધી દ્રૌપદી સહિત તમે વનવાસ ભોગવો, તેરમું વર્ષ જાના રહીને કાઢો છતાં છતા
થઈ જઈએ તો, ફરીને પાછા બાર વર્ષ વનવાસ ભોગવો. આવી રીતે તેર વર્ષ પૂરાં થઈ
રહ્યા પછી, ખુશીથી રાત્ર્યનું સુખ ભોગવો. હું યુધિષ્ઠિર ! આવી રીતે નિશ્ચય કરી તમે
અમારી સાથે પાસા નાખીને રમો. હું જનમેજય ! શકુનિનાં આવા કરાવનાં વચનો
સાંભળી સભામાં એઠેલા સર્વ સભાસદો, ખેદયુક્ત મનસહિત ઉંચા હાથ કરી બોલ્યા કે,
હે ધૃતરાષ્ટ્ર ! મને મોટો ભય આવશે એમ દુર્યોધન જાણુનો હોય અથવા ન જાણુનો હોય,
તોપણ તેના સગાકુટુંબીઓ તેમ જાણુતા હોવા છતાં તેને કાંઈપણ બોધ કરતા નથી માટે તે
અત્યંત ખેદકારક છે. વૈશંપાયન કહે છે કે, હું જનમેજય ! યુધિષ્ઠિર રાગ માણુસોના ધણુ
બોલો સાંભળવા છતાં, જાજ અને ધર્મના સંયોગથી પાછા આવી, તથા જાણી જોઈ
રમવાને તત્પર થઈ, “કૌરવોનો નાશ દુકરો આગ્યો છે” એમ વિચારી બોલ્યા કે, મારા
સરખો ધર્મનો પાળનાર રાગ, જુગદું રમવાને બોલાવેલો કેમ પાછો ફરે ! માટે હું શકુનિ !
હું તારી સાથે રમું છું. શકુનિ બોલ્યો કે, ગાયો, બેંસો, હાથો, ઘોડા, માલ, ખળના,
ચાકર, પૈસા, અને દાસીઓ આદિ સર્વનો વનમાં જવાને માટે દાવ માંડીએ છીએ, માટે
હે પાંડવો ! બે પક્ષમાં જે હારે તે બાર વર્ષ વનવાસ ભોગવી, તેરમું વર્ષ જાના રહે,
એવો નિશ્ચય કરી આપણે દૂત રમીએ છીએ. હું જનમેજય ! આવી રીતે કરાવ કરી,
શકુનિએ પાસા નાંખતાવિત યુધિષ્ઠિરને કહ્યું કે, હું જીત્યો. પછી ચારે તે ધર્મી રાગએ
તેના એકજ બોલને વનવાસને માટે કબૂલ રાખ્યો.

પ્રતિજગ્રાહ તં પાર્થો ગ્લહં જગ્રાહ સૌભલઃ

જિતમિત્યેવ શકુનિર્યુધિષ્ઠિરમભાષત

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि अनुष्टुतपर्वणि पुनर्युधिष्ठिरपराभवे गुर्ज-
रभाषायां षट्सप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७६ ॥

અધ્યાય ૭૭ મો. પાંડવોનો વનવાસ.

वैशंपायन उवाच ततः पराजिताः पार्था वनवासाय दीक्षिताः ।

अजिनान्युत्तरीयाणि जगृहुश्च यथाक्रमं ॥

વૈશંપાયન કહે છે કે, હું જનમેજય ! પછી જે વખતે વનવાસ જવાને આજ્ઞા પામેલા
પાંડવોએ ક્રમે કરીને મૃગચર્મો અને ઉત્તરીય વસ્ત્રો ધારણ કર્યા, તે વખતે મૃગચર્મ ધારણ
કરેલા, રાત્ર્યપાટ હારી ગયેલા, વનવાસ જવાને તૈયાર થયેલા, અને સર્વે શત્રુઓને સુખે
નહીં રહેવા દેનારા, પાંડવોને જોઈ, દુઃશાસન બોલ્યો કે, હવે આજથી મહાત્મા દુર્યોધનનું

રાજ્ય ચાલવા લાગ્યું, અને હારી ગયેલા પાંડવો વિપત્તિને પામ્યા, માટે શત્રુઓ કરતાં સંપત્તિ આદિક ગુણોમાં આગળ પડતા, અવસ્થામાં શ્રેષ્ઠ, અને તેજ કારણથી વખાણવા લાયક આપણને, સર્વે માર્ગોથી દેવતાઓ પ્રાપ્ત થયા. આજ સર્વ દેવતાઓ આપણી ઉપર પ્રસન્ન થયા. ધણા વખત સુધી અતિ દુઃખ પમાડાએલા પાંડવો ધણા વખત સુધી સુખથી વિખુટા, અને રાજ્યથી ભ્રષ્ટ થયેલા છે. જે ધનથી મદોન્મત્ત થયેલા પાંડવો, ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્રોને હસ્ત્યા હતા, તે હરાયેલા અને ધન વગરના થઇને આજ વનમાં જશે, માટે તેઓનાં વિચિત્ર પ્રકારનાં વસ્ત્રો ઉતરાવીને, તેમને કાળિયાર મૃગનાં ચામડાંનાં વસ્ત્રો, શકુનિ મામાના ડરાવ પ્રમાણે ધારણ કરાવો. હવે “ આ લોકમાં કૌરવો જેવા પુરૂષો કાંઈ પણ નથી. ” એમ નક્કી થયેલ છે પોતાની ખરાબ સ્થિતિને સારી કરવામાં નપુંસકોની પેઠે “ આપણે પરાક્રમ વગરના છીએ ” એમ તેઓ જાણશે. મૃગચર્મનાં વસ્ત્રો ધારણ કરવાં એ યુદ્ધની દીક્ષામાં અથવા યજ્ઞની દીક્ષામાં યોગ્ય છે, પરંતુ પાંડવો દીક્ષા વગરના માણસની માફક, મૃગચર્મનાં વસ્ત્રો પહેરે છે, તેને સર્વે જનો દેખશે. અરે ! યજ્ઞસેન દુપદરાજ ધણા બુદ્ધિમાન છે, તેમ છતાં તેમણે પોતાની પુત્રી પાંચાળી, પાંડવોને આપી. આ દુનિયામાં કાંઈ સારું કામ કર્યું નહીં. કારણ કે તેના પતિઓ શંડ પુરૂષોની માફક પરાક્રમ વગરના છે. હે દુપદરાજની પુત્રી દ્રૌપદિ ! તમને વનમાં, તુચ્છ વસ્ત્રો પહેરનારા, મૃગચર્મોને ઓઢનારા, અને નિર્ધન થઇ ગયેલા તમારા પતિઓને જોઇ, કેમ પ્રીતિ ઉત્પન્ન થશે ! જેવો તમને વાલો હોય તેવા બીજા પતિને તમે વરો. આ સભામાં સર્વનો અપરાધ સહન કરનારા, અને ધણી સંપત્તિવાળા કૌરવો છે, તેમાંથી તમને ગમે તેને પતિ કરો, એટલે તમને નજીક આવેલો દુઃખ ભોગવવાનો વખત ટળી જશે. જેમ નપુંસક પુરૂષ, ચામડાંનો મૃગ, અને સાળનાં ફેતરાં, એ સર્વ નકામાં છે, તેમજ તમારે પાંડવોનો આશ્રય કરવો નકામો છે; કારણ તેઓ હલકાર્થ પામેલા છે, અને પરાક્રમ વગરના છે, માટે તેમનો આશ્રય લેવા મમત કરવો યોગ્ય નથી. આવી રીતનાં પાંડવોથી સહન ન થઈ શકે એવાં દુષ્ટ દુઃશાસનનાં વચન સાંભળી ધણો ક્રોધ કરી ઉંચે સાદે ભીમસેને તેને તિરસ્કાર કરી બોલતો અટકાવીને, હિમાલય પહાડમાં જેમ શિયાળની ઉપર સિંહ જાય, તેમ તેની નજીક જઇને કહ્યું કે, હે કૂર ! શકુનિએ દૂતવિદ્યાથી સભાના મધ્યમાં અમને હરાવ્યા તેથી તું ખરાબ માણસની માફક બોલે છે, પણ તેમાં કાંઈ એક તારું પરાક્રમ નથી. હે દુષ્ટ ! જો તું ખરાબ દુર્વચનોરૂપી બાણોથી, અમારા મર્મસ્થાનને ભેદીને દુઃખ પમાડે છે, પણ તારાં બોલેલાં વચનો તનેજ સંભારી આપી, જે ક્રોધ અને લોભમાં ભરપૂર રહેલા તારૂં રક્ષણ કરનાર તારી રક્ષા કરે છે, તેઓને પુત્રો તથા સર્ગા સંબંધી સહિત નાશ કરી, યમ રાજની પૂરીમાં પોંચાડીશ. વૈશંપાયન કહે છે કે, હે જનમેજય ! એ પ્રમાણે બોલનારા, મૃગચર્મનાં વસ્ત્રો ધારણ કરનારા, અને યુધિષ્ઠિર રાજાની આજ્ઞાને તાબે રહેવાથી શત્રુઓને નહીં મારી શકનારા ભીમસેનને, કૌરવોની સભામાં (જેમ વિવાદમાં મધુપર્કની વખતે ગાય અર્પણ કરે પણ તેને તે લેનાર અતિથિ છોડી દેવાનું કહે ત્યારે તેને આપનાર યજ્ઞમાન છોડી દે પણ તેને ભય પમાડવા ફરીને ગૌર્ગૌઃ એવી રીતે બોલાવે છે. તેમ દુઃશાસન ભય પમાડવાના સમયથી ગૌર્ગૌઃ એમ બોલી નિર્લજ્જની પેઠે નાચવા લાગ્યો. ત્યારે ફરીને ભીમસેને તેને કહ્યું કે, હે નીચ દુઃશાસન ! જો કે અમારાથી નહિં સહન થઇ શકે એવાં વચનો તું બોલે

છે, પણ એમ કપટથી દ્રવ્ય પામીને બકવાદ જેવાં વચનો બોલવાને કાણુ યોગ્ય છે ! હું બીમસેન યુદ્ધમાં તારા શરીરને ભેદીને તારા રૂધિરને ન પીઉં, તો પુણ્યવાન પુરુષોને મળવા લાયક એક લોક મને મળશે નહીં; માટે હું સાચે સાચું કહું છું કે, રણસંગ્રામમાં થોડા વખતમાં સર્વ ધનુષ્યના ધરનારાઓના દેખતાં, હું ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્રોનો નાશ કરીને સુખ પામીશ, વૈશંપાયન કહે છે કે, હે જનમેજય ! તે વખતે સિંહના જેવા બીમસેન, તથા વનમાં જવા તૈયાર થયેલા પાંડવો, એઓની દુષ્ટ દુર્યોધન ચાળા કરી મસ્કરી કરવા લાગ્યો, તેને જોઇ કેડેથી સજ્જડની પેઠે બેઠેલા બીમસેન બોલ્યા કે હે મૂઢ બુદ્ધિવાળા દુર્યોધન ! હજીસુધી મેં તને કાંઇ કહ્યું નથી, પણ જ્યારે રણસંગ્રામમાં તારાં સગાં સંબંધિયો સહિત તને મારી નાખીશ, ત્યારે તું જે આ વખત અમારી મસ્કરી કરે છે, તે યાદ આપીશ; એ યાદ રાખજે. વૈશંપાયન કહે છે કે, હે જનમેજય ! ગર્વિષ્ટ અને બળવાન બીમસેન, પોતાના અપમાનનો ક્રોધ એવા બોલથી સમાવીને, યુધિષ્ઠિરની પાછળ વનવાસ જતી વખતે કૌરવોની સભામાં ફરીને બોલ્યા કે, દુર્યોધનને હું મારીશ, કર્ણને અર્જુન મારશે અને દ્રુત વિદ્યામાં કપટી શકુનિને સહદેવ મારશે. વળી જે રણસંગ્રામ થશે તો, પાપી દુર્યોધનને નાશ કરી પૃથ્વીપર પછાડી, તેના માથા ઉપર પગ મૂકી હું ઉભો રહીશ, અને માત્ર બકવાદ કરવામાં શરવીર, દુષ્ટ મનવાળા દુઃશાસનને મારી, તેનું લોહી સિંહ પીવે તેવી રીતે લોહી પીશ, એવી રીતે હું ઉંચે સ્વરે બોલેલો છું તે દેવતાઓ સત્ય કરશે. અર્જુન બોલ્યા કે હે બીમસેન ! મોટા જે કરવાને ઇચ્છેછે, તે કાંઇ બોલવાથી જણાવી આપતા નથી. આજથી ચૌદમા વર્ષ ઉપર શું થશે, તે આપણે નજરે જોઇશું. બીમસેન બોલ્યા કે, હે અર્જુન ! દુર્યોધન, કર્ણ, દુષ્ટ મનવાળો શકુનિ, અને દુઃશાસન, એ સઘળાઓનું પૃથ્વી લોહી પીશે. અર્જુન બોલ્યા કે, આપણી નિંદા કરનારા, આપણી ઉપર થતો પરાભવ જોઇ ખુશી થનારા કુબુદ્ધિવાળા દુર્યોધનને આપણી ઉપર આવી રીતે કરવાને ઉરફેરણી કરનારા, અને અઘટિત વાક્યો બોલનારા કર્ણને તમારી આત્માથી હું નાશ કરીશ. હે બીમસેન ! તમને મનગમતું કરવાને હું આ કર્ણને, તેની સેના અને ચાકરો સહિત, મારા બાણોવડે મારીશ; અને બીજા પણ જે કાંઇ રાખ્યો મારી સાથે યુદ્ધ કરવાને આવશે, તેઓને મારા બાણોથી નાશ પમાડીશ; તમે એમ નક્કી જાણજો કે, જે હિમાદ્રિ પર્વત પોતાના સ્થાનકથી ખસી જાય, અને સર્વ તાપને શાંત કરનાર ચંદ્રમા પોતાની શીતળતાને છોડી દે તોજ હું અર્જુન, મારાં બોલેલાં વચનોથી ફરી જાઉં. દુર્યોધન આપણા બનવાસની અવધિનાં ચૌદ વર્ષો પૂરાં થયાં પછી, આપણો સારો સત્કાર કરી, રાજ્ય પાછું નહીં આપે તો, મારા કહેવા પ્રમાણે થવાને કાંઇજ સંદેહ નથી. વૈશંપાયન કહે છે, હે જનમેજય ! એ પ્રમાણે જ્યારે અર્જુનને કહ્યું ત્યારે ધણા સ્વરૂપવાન, મોટા પ્રતાપી, શકુનિને મારવાને ઇચ્છા રાખનાર, માદ્રીના પુત્ર સહદેવ, ક્રોધથી આંખો રાતી કરી સર્પની પેઠે કુંકાડો નાંખતા હાથ ઉંચો કરીને બોલ્યા કે, હે મૂઢ બુદ્ધિવાળા ! હે કૌરવાના યશને નાશ કરનાર શકુનિ ! જે પદાર્થને તું પાસા માને છે તે કાંઇ પાસા નથી પણ યુદ્ધમાં તું તે બાણોને વર્ગો છે, માટે બીમસેન જેવી રીતે કહ્યું છે તેવી રીતે તારાં સગાંવહાલાં સહિત તારો હું નાશ કરીશ માટે તારે જે કાંઇ કૌરવો માટે કરવાનું હોય તે કરી લેજે. અને હે સુખળના પુત્ર ! જે તું ધર્મથી રણસંગ્રામમાં ઉભો રહીશ તો સગાં સંબંધિયો સહિત તને તત્કાળ નાશ પમાડીશ. હે

જનમેજ્ય ! સહદેવનાં વચનો સાંભળી સુંદર નકુળ બોલ્યા કે, દુપદ રાજની પુત્રી દ્રૌપદીને, ભરી સભામાં જુગદું રમતાં, દુર્યોધનને સારૂ લાગવા માટે, કૌરવોએ ખરાય વાક્યો સંભળાવ્યાં છે, તે કાળની પ્રેરણાથી મરવાને તૈયાર થયેલા, અને ખરાય આચરણવાળા સર્વ કૌરવોનો નાશ કરી, મહારાજ યુધિષ્ઠિરની આજ્ઞાથી દ્રૌપદીની પેઠે તેઓને તાબે રહેનાર હું, કૌરવો વગરની પૃથ્વી કરી નાંખીશ. વૈશંપાયન કહે છે કે, હે જનમેજ્ય ! એવી રીતે મોટા હાથવાળા, અને પુરૂષોમાં સિંહ જેવા પાંડવો, ઘણી પ્રતિજ્ઞાઓ કરીને ધૃતરાષ્ટ્ર પાસે ગયા.

एवं ते पुरुषव्पात्राः सर्वे व्यायतबाहवः

प्रतिज्ञाबहुलाः कृत्वा धृतराष्ट्रमपागमन्

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि अनुद्यूतपर्वणि पांडवप्रतिज्ञाकारणे
गुर्जरभाषायां सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७७ ॥

અધ્યાય ૭૮ મો.-વનવાસ ગમન.

યુધિષ્ઠિર ઉવાચ આમંત્રયામિ મરતાંસ્તથાવૃદ્ધં પિતામહં ।

राजानं सोमदत्तं च महाराजं च बालिहकं ॥

યુધિષ્ઠિર કહે છે કે, હું, સર્વ ભરતવંશીઓ, વૃદ્ધ બીજમપિતામહ, સોમદત્તરાજ, બાલિહક રાજ, દ્રોણાચાર્ય, કૃપાચાર્ય, અશ્વત્થામા, વિદુરજી, ધૃતરાષ્ટ્ર અને સર્વ કૌરવો, યુદ્ધની ઇચ્છાવાળો સંજ્ય, અને સર્વ સભામદો, એ સઘળાની રજા લઇને વનવાસ જાઉં છું, અને પાછો આવીને મળીશ. વૈશંપાય કહે છે કે, હે જનમેજ્ય ! યુધિષ્ઠિરનાં વચનો સાંભળી જોટલા ત્યાં ખેડેલા હતા તેટલા સર્વ જવાબ દીધા વગર નીચાં મોં કરી ગયા, પણ પોતાના મનમાં પાંડવોના કટ્યાણની ઇચ્છા કરી, વિદુરજી બોલ્યા કે, હે શ્રેષ્ઠ પાંડવો ! જાતે કામળ, સદાય સુખ ભોગવનારાં, અને અવસ્થાએ વૃદ્ધ થયેલાં, રાજપુત્રી કુંતાજી વનમાં જવાને યોગ્ય નથી, માટે તે સુખેથી મારે ઘેર રહે. હું તેમનો સારી રીતે આદર સત્કાર કરીશ, અને તમે સર્વ ઠેકાણે આરોગ્યતાને પામજો. વૈશંપાયન કહે છે કે, હે જનમેજ્ય ! વિદુરજીનું વચન સાંભળી પાંડવો બોલ્યા કે, હે નિષ્પાપ વિદુરજી ! તમે અમારા કાકા છે, તોપણ પિતા સમાન છો, માટે અમે તમારે સ્વાધિન છીએ તેથી જે આપ આજ્ઞા કરો, તે કરવાને તૈયાર છીએ, બીજું જે અમને કહેવાનું હોય તે કહેા- વિદુરજી બોલ્યા કે, હે ભરતકુળમાં શ્રેષ્ઠ યુધિષ્ઠિર ! હું તમને મારો એક અભિપ્રાય આપું છું કે, ધર્મથી જતા-યલો પુરૂષ પોતાના પરાજ્યથી ખેદ પામતો નથી, તે તમે જાણો છો, એટલે કાંઈ કહેવાનું નથી. અર્જુન જાતે તેવો છે, રણસંગ્રામમાં ભીમસેન સર્વ શત્રુઓનો નાશ કરે એવો છે, નકુલ અર્થાદિકનો સંગ્રહ કરનાર છે, ધૌન્યાચાર્ય બ્રહ્મજ્ઞાનિયોમાં ઉત્તમ છે, અને ધર્મે ચાલનારાં દ્રૌપદી ધર્મરૂપી અર્થને મેળવવામાં કુશળ છે વળી તમે સઘળાં એક બીજાને પ્રિય, સૌ કરતાં શ્રેષ્ઠ, સૌને જોવાલાયક સ્વરૂપવાળા શત્રુઓથી પરાભવ નહીં પામનાર અને સંતોષવાળાં છો માટે તમે પાછાં આવો તેવી કાણુ ઇચ્છા ન કરે ! સહુ કરે. હે યુધિષ્ઠિર ! આ તમારું સ્થિરપણું ઇંદ્ર સરખો શત્રુ હોય તે પણ સહન કરી શકે નહિ એવું છે.

પૂર્વે હિમાલય પર્વતમાં મેઝસાવર્ણિએ, વારણાવત નગરમાં વ્યાસજીએ ભૃગુતુંગ પર્વતમાં પરશુરામે, અને દૃષદ્વતીમાં મહાદેવજીએ, તમને ઉપદેશ કરેલો છે વળી તમે અંજન પર્વ-તમાં મહાત્મા અસિત ઋષિનું માહાત્મ્ય સાંભળ્યું છે. તેમ કદમાષી નદીને કિનારે રહેનારા ભુગુઋષિના તમે શિષ્ય થયા છો. નારદજી તમારી સંભાળ રાખનાર છે, અને ધૌમ્યાચાર્ય તમારા ગુરુ છે. તમે પુરૂરવના વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા ઐક્ષ રાજાની બુદ્ધિ કરતાં અડિયાતા છો, માટે ઋષિઓએ વખાણવા લાયક તમારી બુદ્ધિને, વનવાસ જવાની બાબતમાં દૃઢ રાખજો. તમે પરાક્રમથી ક્ષત્રિયોને જીતેલા છે, અને ધર્મનું સેવન કરવાથી ઋષિ લોકોને જીતેલા છો; તેમજ તમે મન વશ રાખવામાં ઇંદ્ર સરખા છો, ક્રોધમાં યમરાજા જેવા છો, દાન દેવામાં કુમેર જેવા છો, અને શત્રુઓને વશ કરવામાં વરુણ જેવા છો. તમે સર્વનું હિત કરવા માટે શરીર સંબંધી વ્યવહારો ચલાવો છો તેથી પાણીની માફક નિર્મળ અને સહુને જીવન આપનાર છો; ઇત્યાદિ કારણોથી આશિષ આપું છું કે, હે યુધિષ્ઠિર ! તમે પૃથ્વીથી ક્ષમાને, સૂર્યમંડળથી તેજને, વાયુથી બળને, અને સર્વ જૂતોથી સન્નથી સંપત્તિને મેળવો. વળી તમે રોગ રહિત કલ્યાણવાળા થાઓ, અને વનવાસથી વહેલા વહેલા આવો, કે જેથી હું તમને તરત જોઉં. હે યુધિષ્ઠિર ! તમને જ્યારે જ્યારે દુઃખો આવી પડે ત્યારે ધીરજથી વેડી લઇ તેને સુખ માનજો. તમે વનમાં જવાની રજા માગી, માટે મેં કલ્યાણ થવાની આશિષ આપી અને વનવાસ જઇ વહેલા આવો, એટલે હું તમને જોઉં, એવી ઇચ્છા રાખું છું. તમને આગળ પણ કોઇ પરાભવ પમાડી શક્યું હોય એમ મને યાદ નથી, ત્યારે આ વખત કોની મગદુર છે કે, તમને પરાજિત કરે ! વૈશંપાયન કહે છે કે હે જનમેજય ! સત્ય પરાક્રમવાળા યુધિષ્ઠિર એવી રીતનાં વિદુરજીનાં વક્યો માંથે ચડાવી લીધે અને દ્રોણાચાર્યને પગે લાગી વનમાં જવા માટે ચાલી નિકળ્યા.

एवमुक्तस्तथेत्युक्त्वा पांडवः सत्यविक्रमः

भीष्मद्रोणौ नमस्कृत्य प्रातिष्ठत युधिष्ठिरः

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि अनुद्यૂतपर्वणि युधिष्ठिरवनप्रस्थाने
गुर्जरभाषायामष्टसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ૭૮ ॥

અધ્યાય ૭૮ મો-કુંતાજીએ કરેલો શોક.

वैशंपायन उवाच तस्मिन्संप्रस्थिते कृष्णां प्रथां प्राप्ययशस्विनीं ।

अपृच्छद्भશदुःखार्ता याश्चान्यास्तत्रयोषित ॥

વૈશંપાયન કહે છે કે, હે જનમેજય ! યુધિષ્ઠિર રાજા વનમાં જવાને તૈયાર થયા તે વખતે, યશવાળા કુંતાજીની અને બીજી જે સ્ત્રીઓ હતી, તેમની દુઃખથી પીડાએલાં દ્રૌપદીએ રજા લીધી; તથા જેને જેવી રીતે ઘટે તેવી રીતે પગે લાગીને મળ્યાં બેઠ્યાં. જે વખતે દ્રૌપદી વનમાં જવાને તૈયાર થયાં તે વખતે, પાંડવોના અંતઃપુરમાં મોટો કોલાહલ થઇ રહ્યો. અત્યંત પરિતાપ પામેલાં કુંતાજી, વનમાં જતાં દ્રૌપદીને બોધને, શોકથી વિવહળ થયેલી વાણીએ બોલ્યાં કે, હે વહાલાં વહુ ! તમે સ્ત્રીના ધર્મને જાણનારાં છો, તેમ શીયળ અને

આચાર પાળનારાં છો, માટે આ મહા સંકટને પામી કાંઈ શોક કરશો નહીં. હે પાવત્ર હાસ્યવાળાં ! તમારા સ્વામીને માટે તમને કાંઈ પણ વધારે શિખામણુ દેવાની જરૂર નથી. કારણ કે પતિવ્રતાના ગુણોથી તમે સાસરાનાં અને પીયરના કુળને શોભા આપી છે. હે નિષ્પાપ દ્રૌપદિ ! જે વાક્યોથી તમે કૌરવોને ખેદ ઉપજાવી બાળ્યા છે તે વાક્યો પ્રમાણેજ તેઓના ભાગ્યમાં છે. મારા ધ્યાનથી વધારે પ્રતિજ્ઞાને પામેલાં તમે, સુખેથી જાઓ, અને તમને કાંઈ રસ્તામાં દુઃખ પ્રાપ્ત માં થાઓ. પતિવ્રતા સ્ત્રીઓને આવવાનાં સુખ દુઃખમાં જરાપણુ સ્વર્થ શોક થતો નથી, તેવાંજ તમે છો, માટે શ્રેષ્ઠ ધર્મથી રક્ષા પામીને, જલદી સુખ પામશો. હે મોટી બુદ્ધિવાળાં ! વનમાં વસનારા મારા પુત્ર સહદેવને જોઈને, પ્રાપ્ત થયેલા દુઃખથી તે દુઃખ ન પામે તેમ કરજો. હે જનમેજય ! આ રીતે કુંતાજીનાં વચનો માથે ચડાવી, છુટા કેશવાળાં, આંખિમાંથી આંસુ પાડતાં અને એક વસ્ત્રવાળાં રજસ્વળા દ્રૌપદી, ત્યાંથી જવાને નીકળ્યાં તે વખતે આંસુ પાડતાં ચાલ્યાં જતાં દ્રૌપદીની પાછળ દુઃખથી કુંતાજી ગયાં, ત્યારે અક્ષકાર અને શ્રેષ્ઠ વસ્ત્રો વગરના, મૃગચર્મ ઓઢેલા, લાજથી કાંઈક નીચું મેં નમાવતા, રાજી થયેલા શત્રુઓએ પરાલવ પમાડેલા, અને સગા સંબંધીઓએ શોક કરેલા, પોતાના સર્વ પુત્રોને જોઈ, તેમની પાસે આવી મળીને શોકથી રડતાં રડતાં બોલ્યાં કે, અરે ધર્મમાં વર્તનારા, સારી સ્થિતિથી શોભાયમાન, મોટા મનવાળા, દૃઢ ભક્તિવાળા, અને દેવતાઓ સરખા તેજસ્વી તમોને, ક્યાંથી આવું દુઃખ આવી પડ્યું ? આવડો બધો કાળમાં શો ફેરફાર થયો ! આ દુઃખ જે હું નજરે જોઉં છું તે કેના કોઈથી પ્રાપ્ત થયું ! તે સમજાતું નથી, પણ હું ધારું છું કે, મેં તમોને જન્મ આપ્યો તે ઉત્તમ ગુણોથી યુક્ત છે. તે છતાં દુઃખને માટે થયો; વાસ્તે મારાજ ભાગ્યનો આમાં દોષ હશે. સમૃદ્ધિ વિનાના તથા વીર્ય, સત્વ, બળ, ઉત્સાહ અને તેજવાળા તમે, શરીરે આવા દુઃખળા છતાં, દુઃખે ન જઈ શકાય એવા વનમાં કેમ રહી શકશો ! અરે ! તમને વનવાસ નિષ્ચે થશે, એમ હું જાણતી હોત તો, પાંડુરાજ મૃત્યુ પામ્યા તે વખતે, શતશ્રૃંગ પર્વતથી હું હસ્તિનાપુર પ્રત્યે આવતજ નહીં. તપ અને બુદ્ધિથી યુક્ત, તમારા પિતા પાંડુરાજને હું ધન્ય માનું છું કે જેને પુત્રો સંબંધી પીડા થવાથી, સ્વર્ગમાં જવાની ઇચ્છા ઘણી પ્રિય લાગી. જ્ઞાનેન્દ્રિયોથી જાણવામાં ન આવે એવા જ્ઞાનવાળાં, અને ધર્મને જાણનારાં કલ્યાણી માદ્રી, પરમગતિને પામી ગયાં; માટે એમને પણ હું ધન્ય માનું છું. પ્રીતિ, બુદ્ધિ અને ગતિથી, જેની સાથે હું જોડાએલી હતી, તેજ હું, તેને મૂકીને કલેશને ભોગવવા જીવવાની આશા ગંભી ખેસી રહી માટે મને વિઃકાર છે. હે દ્રૌપદિ ! ઘણાં દુઃખને પ્રાપ્ત થયેલાં તમે બધાં-મારાં બાળકોથી વિખૂટી નહિ પડતાંહું વનમાં આવીશ, માટે મારો તમે કેમ ત્યાગ કરો મા. પાંડુરાજની પેઠે, સદૈવ મારા નાશવાળા પ્રાણનો વિધાતાએ પ્રમાદથી અંત આણ્યો નહીં, તેથી મારું આયુષ્ય પૂરું થતું નથી. હે દારકાંના રહેવાસી ! હે બળદેવજીના નાના ભાઈ શ્રીકૃષ્ણ ! આ વખતે તમે ક્યાં ગયા છો ! મારા પુત્રો તથા મારું દુઃખમાંથી કેમ રક્ષણ કરતા નથી ! જન્મ અને મૃત્યુ રહિત આપનું, જે પુરૂષો ધ્યાન કરે છે, તેમનું આપ રક્ષણ કરો છો, એ વાત આ વખતે કેમ ખોટી પાડો છો ? આ મારા પુત્રો ધર્મ, યશ, અને વીર્ય એ સધળાંને અનુસરીને ચાલનારા હોઈ દુઃખ ભોગવવાને યોગ્ય નથી, માટે તેમની ઉપર દયા કરો. અરે નીતિના અર્થને જાણનારા ભીષ્મપિતામહ ! દ્રોણ-

આયં ! અને કૃપાચાર્ય ! આપ કુરુકુળના શિરછત્ર બેઠેલા છો તેમ છતાં આવી આ-
પતિ કેમ આવી પડી ! હે મહારાજ પાંડુરાજ ! આપ ક્યાં છો અને આ વખતે, શત્રુ
ઓએ દૂતમાં જીતેલા, અને વનમાં જતા તમારા શ્રેષ્ઠ પુત્રોની કેમ ઉપેક્ષા કરો છો ! હે
માદ્રિના પુત્ર સહદેવ ! તું મને મારા શરીરથી પણ અતિ પ્રિય છે; માટે પાછો વળ. આમ
કુપુત્રની માફક મારો ત્યાગ શાને કરે છે ! સત્યને રાખનારા તારા ભાઈઓ જે વનમાં
જતા હોય તો ભલે જાય, પણ તું તો અહીં રહીને માફ રક્ષણ કરવાથી થતા ધર્મને
સંપાદન કર. વૈશંપાયન કહે છે—હે જનમેજય ! એવી રીતે વિજ્ઞાપ કરતાં કુંતાજીને,
આનંદ વગરના પાંડવો દંડવત પ્રણામ કરીને, વનમાં જવાને રવાને થયા. આ વખતે અતિ
શોકાતુર થયેલા વિદુરજી, પીડાયેલાં કુંતાજીની, ભાગ્યનું પ્રબળપણું પ્રતિપાદન કરનારા
વાક્યોથી આશ્વાસના કરી, ધીરે ધીરે પોતાના ઘર પ્રત્યે લઇ ગયા. ત્યાર પછી કૌરવની
સ્ત્રીઓ દૂત મંડપમાં દ્રૌપદીનાં વસ્ત્રોનું આકર્ષણ, અને પાંડવોની સાથે તેનું વનવાસ જવું
વગેરે સઘળું સાંભળીને કૌરવોની નિંદા કરતી, અત્યંત રૂદન કરવા લાગી; ઘણીવાર સુધી,
પોતાના હાથમાં માથું નમાવી વિચાર કરવામાં પડી ગઇ, તે વખતે ધૃતરાષ્ટ્ર રાજ પણ,
પોતાના પુત્રોનો અન્યાય જોઇને, બેદયુક્ત અંતઃકરણથી અતિ તાપ પામ્યા. આકુળ
અંતઃકરણે વિચાર કરી, “ તમે જલદી અહિં આવો ” એવા સંદેશથી વિદુરજીને તેડા-
વ્યા. ત્યાર પછી પોતાના ઘર પ્રત્યે આવેલા વિદુરજીને તેમણે આ પ્રમાણે પૂછ્યા માંડ્યું.

તતો જગમ ઘિદુરો ધૃતરાષ્ટ્રેનિવેશનં

તં પર્યવૃચ્છત્સંવિગ્રો ધૃતરાષ્ટ્રો જનાધિપઃ

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि अनुद्यूतपर्वणि द्रौपदीकुंतीसंवादे
गुर्जरभाषाया मेकोनाक्षीतितमोऽध्यायः ॥ ७९ ॥

અધ્યાય ૮૦ મો—જતાંજતાં પાંડવોએ દેખાડેલો ક્રોધ.

धृतराष्ट्र उवाच कथं गच्छति कौंतेयो धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ।

भीमसेनः सव्यसाची माद्रीपुत्रौचपांडवौः ॥

ધૃતરાષ્ટ્ર પૂછે છે—હે વિદુરજી ! ધર્મપુત્ર યુધિષ્ઠિર, ભીમસેન, અર્જુન, સહદેવ,
નકુળ, ધૌમ્યાચાર્ય, અને યશવાળાં દ્રૌપદી, એ સર્વ વનમાં કેવી રીતે ગયાં તે હું સાંભ-
ળવા ઇચ્છું છું, માટે તેઓની વર્તણૂક કહી દેખાડો. વિદુરજી બોલ્યા કે, કુંતીના પુત્ર
યુધિષ્ઠિર રાજ, વસ્ત્રથી પોતાનું મોં ઢાકીને ચાલે છે, તેની પાછળ ભીમસેન પોતાના બે
હાથ પહોળા કરી તેના સામી નજર નાખતા નાખતા જાય છે, અર્જુન હાથ વતી રેતીને
બેસતા જાય છે, માદ્રીના પુત્ર સહદેવ પોતાના મોઢા ઉપર રંગ ચોપડીને જાય છે અને
લોકને જોવા લાગે વિવ્હળ થયેલો નકુળ, પોતાના શરીર ઉપર ધૂળ ભરી જાય છે; તેમ
દ્રૌપદી પણ મોટી આંખો વાળું પોતાનું મુખ છુટા ચોટલાથી ઢાંકી દઇ રેતી રેતી યુધિ-
ષ્ઠિરની પછવાડે જાય છે. હે ધૃતરાષ્ટ્ર ! ધૌમ્યાચાર્ય પણ હાથમાં દર્બ લઇને ભયંકર યમ-
રાજ સંબંધી સામવેદના મંત્રોને માર્ગમાં ગાતા ગાતા ચાલે છે. આવાં વાક્યો સાંભળી

ધૃતરાષ્ટ્રે પૂછ્યું કે, હે વિદુરજી ! પાંડવો વિવિધ પ્રકારના વેષ લઇને જાય છે તેનું કારણ શું તે તમે મને કહો ? વિદુરજી બોલ્યા કે, હે રાજન ! તમારા પુત્રોએ રાજ્ય અને દ્રવ્ય કપટથી લઈ લીધું તોપણ, તે વગરના થયેલા ચતુર ધર્મરાજની શુદ્ધિ ધર્મથી ચલાવ- માન થઇ નથી. હે ધૃતરાષ્ટ્ર ! તમારા પુત્રો ઉપર દયાવાન અને કપટથી જીતાએલા ધર્મ- રાજ, ક્રોધે ભરેલાં નેત્રો નહીં ઉઘાડીને, “ મારી ક્રોધયુક્ત ભયંકર આંખોથી, આ લોકને આજીવો એ દીક નહીં, ” એમ વિચારી પોતાનું મોં ઢાંકીને ચાલેછે. હે ભરતકુળમાં શ્રેષ્ઠ ! હવે ભીમસેન વિષે કહું છું કે, તે પોતાની જીભના બળથી ગર્વ પામેલો ભીમસેન, પોતાના હાથ વિશાળ કરીને, “ જેવું બળ આ મારા હાથમાં છે, તેવું કાંઈનામાં નથી. ” એવા અભિપ્રાયથી સૌને બતાવતો જાય છે. અર્જુન શત્રુઓ ઉપર બાણોનો વર્ષાદ વરસાવવો, એજ પોતાનો ધર્મ છે, એમ દેખાડવા માટે “ જૂદી જૂદી થઇ ગયેલી રેતીની પેઠે શત્રુઓ ઉપર બાણોનો વર્ષાદ વરસાવીશ ” એવા અભિપ્રાયથી રેતીને વેરતો વેરતો યુધિષ્ઠિરની પાછળ જાય છે. સહદેવ, “ માઈ મોટું દેખીને મને કાંઈ ઓળખે નહીં તો દીક ” એવા વિચારથી મુખ ઉપર રંગ ચોપડીને જાય છે. હે રાજન ! નકુળ પણ પોતાનું ચુંદર શરીર દેખીને માર્ગમાં કાંઈ સ્ત્રીઓનાં અંતઃકરણ ખેંચાય નહીં, તેને માટે ધૂળ ભરીને યુધિષ્ઠિરની સાથે જાય છે. તેમજ એક વસ્ત્રવાળાં, છુટા કેશવાળાં, અને રજસ્વળા દ્રૌપદી ચાલતી વખત રાતાં રાતાં એવાં વચન કહે છે કે, “ જેઓએ મને આવી દશાએ પોંચાડી, તેઓની સ્ત્રીઓ ચૌદમે વર્ષે પતિ પુત્ર સગાં સંબંધીઓ જેનાં નાશ પામી ગયાં છે, ચાંદલાઓ જેના છુટા છે. જેનાં શરીરો લોહીથી ખરડાઈ રહ્યાં છે, અને રજસ્વળા ધર્મને પામેલી છે, એવી તેઓ પોતાનાં સગાં સંબંધીને દાદાજીવિ આપીને હસ્તિનાપુર પ્રત્યે પ્રવેશ કરશે. ” ધૌમ્યા- ચાર્ય નૈઋતકોણુ તરફ દર્બનાં આગ્રો રાખીને, યમના સંબંધી સાંમવેદના મંત્રો ભણુતા ભણુતા પાંડવોની આગળ જાય છે; તેનું કારણ એટલું કે, જ્યારે સંગ્રામમાં, ભરતકુળમાં ઉત્પન્ન થનારા કૌરવો નાશ પામી જશે, ત્યારે તેઓના ગુરુઓ, જેમ હું ભણું છું, તેમ યમ સંબંધી સાંમવેદના મંત્રો ભણુશે, એમ જણાવેલું છે. હે ધૃતરાષ્ટ્ર ! જેઓ પાંડુ- રાજના પુત્રોને રાજ્યના લોભથી દેશનિકાલ કરે છે તે વૃદ્ધ કૌરવોએ બાળકની પેઠે આચરણ કર્યું તે સૌ જુઓ. અરે ! આપણા રાજ આ વખતે આપણો ત્યાગ કરી વનમાં જાય છે, માટે આપણે હવે અનાથ છીએ, તેથી આપણે લોભી દુષ્ટ કૌરવોમાં પ્રીતિ કેમ રાખીએ એવી રીતે દુઃખથી પીડાયત્રી પ્રજા, વારંવાર ઘણો શોક કરે છે. એવી રીતે શુદ્ધિમાન પાંડવો, મનના ભાવ અને બહારના દેખાવથી પોતાના હૃદયના દુઃખને જણાવતા વનમાં જાય છે પણ જ્યારે હસ્તિનાપુરમાંથી નિકળ્યા, ત્યારે વરસાદ વગર વિજળી થવા લાગી, ધરતી કંપવા લાગી, અમાવાસ્યા વગર સૂર્ય ગ્રહણ થયું, અને બીજા પણ અનેક તરેહના ઉત્પાત થવા લાગ્યા. વળી ગીધ પક્ષીઓ, શિયાળ અને કાગડાઓ, દેવતાઓના સ્થાનકમાં ચૌટામાં, કાઠાઓમાં અને અગાશિયોમાં માંસ લઈ ઉતરી પડ્યાં. તેઓ અપશકુનના શબ્દો બોલવા લાગ્યા. હે ધૃતરાષ્ટ્ર ! તમારા ખરાબ વિચારથી ભરતકુળના નાશને માટે, આવા ખરાબ ઉત્પાતો થાય છે. વૈશંપાયન કહે છે કે, હે જનમેજય ! એવી રીતે ધૃતરાષ્ટ્ર અને શુદ્ધિમાન વિદુરજી વાત કરે છે, ત્યાં મોટા મોટા ઋષિઓથી વિંટાયેલા નારદજી, કૌરવોની સભામાં આવીને બોલ્યા કે, આજથી ચૌદમે વર્ષે દુર્યોધનના અપરાધથી અને ભીમસેન

તથા અર્જુનના કોષથી, કૌરવોનો નાશ થવાનો છે, એમ કહી ધણી પ્રકટેજને ધારણ કરનારા દેવર્ષિ નારદજી અંતર્ધાન થઇ ગયા. પછી દુર્યોધન, કર્ણ, અને કુન્ટિએ, દ્રોણ ચાર્યને આશ્રયરૂપ માની રાજ્ય નિવેદન કર્યું, ત્યારે તેમણે કોષે ચઢેલા દુર્યોધનને, દુઃશાસનને, કર્ણને અને બીજા પણ સર્વ ભરતવશિયોને કહ્યું કે, દેવતાઓના પુત્ર પાંડવો, કાષ્ઠથી જાડા જાય એવા નથી, એમ બાકાણો કહે છે, તો પણ સર્વ રાજ્યો સહિત, શરણે આવેલા ધૃતરાષ્ટ્ર રાજાના પુત્રોના પક્ષમાં, મારા બળ પ્રમાણે રહેલો હું, તેઓનો ત્યાગ કરવાને હચ્છતો નથી માટે મને એમ લાગે છે કે, આ વખતે દૈવ એજ માત્ર બળવાન છે. છૂતમાં છૂતાયેલા પાંડવો પોતાના સત્ય ધર્મથી વનમાં જાય છે. તેઓ બાર વર્ષ સુધી ત્યાં રહેશે, તથા કોષને વશ થયેલા અને પ્રહાયર્થને ધારણ કરનારા તેઓ મારી સાથે મહા દુઃખયુક્ત વૈર છલું કરશે. તેમ મેં દ્રુપદ રાજાની મિત્રતા તોડી રાજ્યથી બ્રષ્ટ કર્યો, તે કારણથી તેણે મને મારવા સાડ પુત્ર ઉત્પન્ન થવાનો યજ્ઞ કર્યો, ત્યારે યાજ્ઞ અને ઉપયાજના તપના બળવડે, અગ્નિના કુંડમાંથી, ધૃષ્ટદ્યુમ્ન પુત્ર અને વેદીમાંથી સુદર દેહવાળા દ્રૌપદી ઉત્પન્ન થયા છે. હવે ધૃષ્ટદ્યુમ્ન પાંડવોનો સાળો થાય છે, અને તે તેઓને અત્યંત પ્રિય છે, તેથી મને ધણો ભય લાગે છે; કારણ કે જે ધૃષ્ટદ્યુમ્ન, અગ્નિની જ્વાળા સરખો, દૈવયોગથી પ્રાપ્ત થયેલો, ધનુષ્ય બાણને ધારણ કરનારો, કવચો પહેરનારો, મનુષ્યના રૂપને ધારણ કરનાર કાળ સરખો મને લાગે છે. શત્રુઓના બળને નાશ કરનારો, વળી પાંડવોના પક્ષમાં મળેલો છે. રથી અને અતિરથી પુરૂષોની ગણનામાં મુખ્ય તથા જીવાન અર્જુનની સાથે યુદ્ધમાં મને સમાગમ થશે, ત્યારે હું અતિ દુઃખ જેમ થાય તેમ મુખ સરખો બની જઈશ. હે કૌરવો ! એથી વધારે પૃથ્વીમાં બીજું મને કયું દુઃખ છે ? લોકને તો જાણીતું છે કે, “ દ્રોણાચાર્યનું મોત ધૃષ્ટદ્યુમ્નને લાગે છે ” અને તેમ સિદ્ધ થયેથી વળી જનતમાં વધારે પ્રસિદ્ધ થઇ જશે. આ દુઃખદાયક વખત મને તમારે લીધેજ પ્રાપ્ત થયો છે, માટે પાંડવોને વનમાં કાઢી મૂક્યા એટલુંજ નહીં પણ, એથા વધારે આપણું એવ થાય તેમ કરવા માંડો. જેમ હેમંતઋતુમાં તાડના વૃક્ષની છાયા થોડીવાર રહે છે, તેમ આ વખત હવે સુખ થોડીવાર રહેવાનું છે, માટે મોટા મોટા યજ્ઞ કરો, દાન આપો, અને મનમમતાં ખાનપાનાદિક ભોગ ભોગવી લ્યો, કારણ કે આજથી ચૌદમે વર્ષે કૌરવોનો નાશ થવાનો છે. આવી રીતનાં દ્રોણાચાર્યનાં વચનો સાંભળીને ધૃતરાષ્ટ્ર રાજા બોલ્યા કે હે વિદુરજી ! શુરૂ દ્રોણાચાર્ય યરાયર કહે છે, માટે વનમાં જતાં પાંડવોને પાછા તેડી લાવો, અને તેઓ મારા પુત્રો, ધણી મહેનતે પણ પાછા ન આવે તો, શસ્ત્રો, રથો, પાયદળ, અને નાના પ્રકારના ભોગ ભોગવવાના પદાર્થો સહિત તેમને રવા દો.

यदि ते न निवर्त्तन्त सत्कृतायां तु पांडवाः

सहस्ररथपादाता भोगवन्तश्चपुत्रकाः

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि अनुद्यૂतપર્વણિ વિદુરધૃતરાષ્ટ્રદ્રોણવાચ્યે
ગુર્જરભાષાવામર્ષીતિત્તમાઽધ્યાયઃ ॥ ૮૦ ॥

અધ્યાય ૮૧ મો. અધાં નાશનાંજ ચિહ્ન છે.

वैशंपायन उवाच वनं गतेषु पार्थेषु निजितेषु दुरोदरे ।

धृतराष्ट्रं महाराज तदा चिन्ता समाविष्टात् ॥

વૈશંપાયન કહે છે કે હે જનમેજય ! છૂત રમવામાં પાંડવો હારીને વનવાસ ગયા ત્યારે વિન્દળતામાં બેઠેલા, નિસાસા નાખતા, અને ચિંતાતુર થએલા ધૃતરાષ્ટ્ર રાજાને સંજયે પૂછ્યું કે, હે મહારાજ ! પાંડવોનું રાજ્ય છતી લઇને તેઓને વનમાં કાઢ્યા અને આખી પૃથ્વી હવે તમારે હાથ આવી છે, તેમ છતાં ચિંતા શા માટે કરો છો ! ત્યારે ધૃતરાષ્ટ્ર બોલ્યા કે, મારાથી બળવાન અને યુદ્ધ કરવામાં ચતુર પાંડવો સાથે વેર બંધાયાથી, કેમ ચિંતા ન થાય ! સંજય બોલ્યા કે, હે રાજન ! હું તો એમ ધારું છું કે, જે વેર બંધાયું તે તમારાં સુકૃત્યોથી બંધાયું છે, તેથી સર્વનો નાશ એની મેળે થઇ જશે. જુઓને ભિષ્મપિતામહ, દ્રોણાચાર્ય, અને વિદુરજીએ ના પાડી તો પણ પાંડવોની ધર્મથી ચાલનારી શ્રિમંત્રી દ્રૌપદીને લઇ આવવા માટે, તમારા મંદ બુદ્ધિવાળા નિર્લજ્જ દુર્યોધન પુત્રે સતના પુત્ર પ્રાતિહામીને મોકલ્યો. જે પ્રરૂપને દેવતાઓ પરાભવ પમાડવાના હોય, તેની બુદ્ધિને તેઓ પ્રથમ ખેંચી લે છે, જેથી તેની બુદ્ધિ મલિન થઇ જાય છે અને નાશનો વખત આવે છે, ત્યારે તેના હૃદયને ન્યાય અને અન્યાયની ખબર પડતી નથી. તેમજ વિનાશ થવાને માટે, અનર્થ હોય તે અર્થરૂપ થાય, અને અર્થ હોય તે અનર્થરૂપ થાય, તોપણ તે તેને સાંઝે લાગ્યા કરે છે. તમે નક્કી બાણને કે, કાળ કાંઇ લાકડી લઇને માથામાં મારવા આવતો નથી, પણ એટલુંજ કે, જ્યારે વિપરીત થવાનું હોય ત્યારે તે આમ બતાવી આપે છે. દુઃખ થાય તેવાં આચરણો કરાવે એટલુંજ તેનું જોર છે. સભા મધ્યે તપ કરનારાં દ્રૌપદીને ખેંચનારાઓએ મહા ભયંકર યુદ્ધ હાથે કરીને મેળવેલું છે. એ ઉત્તમ કુળમાં ઉત્પન્ન થએલી, મહા સ્વરૂપવાન, યશને મેળવનારી, અને યજ્ઞની વેદીથી જન્મ લેનારીને, પરાભવ કરી સભામાં કાણુ લઇ આવે ! વળી સ્ત્રીના ખરા ધર્મ પાળનારીને, જ્યારે મભામાં લઈ આવ્યા, ત્યારે તેને દ્રવ્ય ગએલા, રાજ્ય હારેલા, વસ્ત્ર વગરના, શોભા વિનાના સર્વ કામ કરવામાં અશક્ત, દાસપણાને પામેલા, ધર્મના પાશથી બંધાઇ ગએલા, અને પરાક્રમ કરવાને અશક્ત પોતાના પતિઓને જોઇ અત્યંત દુઃખ અને ક્રોધ પેદા થયાં. આ સમયે દુર્યોધને અને કર્ણે ઘટે નહીં તેવાં વચનો તેને સંભળાવ્યાં, માટે એ બંધુ જે થયું છે તે મને પ્રતિકૂળ ભાસે છે. ધૃતરાષ્ટ્ર બોલ્યા કે, હે સંજય ! તેની ક્રાપની દૃષ્ટિથી, આખી પૃથ્વી બળી જતાં પણ એક મારો પુત્ર કેમ બચે ! ધર્મવાળાં અને રૂપયૌવનથી શોભતાં દ્રૌપદીને સભામાં આવેલાં જોઈ, ગાંધારી સાથે બેઠેલી સર્વ કૌરવોની સ્ત્રીઓએ હાહાકાર કરી મેલ્યો હતો, અને હજી સહજા પ્રજ્ઞની સાથે તેઓ શોક કરી રહ્યાં છે. ક્રોધ પામેલા બ્રાહ્મણો અગ્નિમાં હોમ કરતા નથી. જે વખત દ્રૌપદીનાં વસ્ત્રો ખેંચાયાં તે વખતે મહા ભયંકર વજ્રના સરખો શબ્દ થયો, આકાશમાંથી તારા પડવા લાગ્યા, પ્રજ્ઞને ભય ઉત્પન્ન કરનાર પર્વણી વિના સૂર્ય રાહુનું ગ્રહણ થવા લાગ્યું, તેમજ રથશાળામાં આગ લાગવા માંડી, દુર્યોધનના અગ્નિહોત્ર તરફ શિયાળ બોલવા લાગ્યાં, ગધેડાઓ ચોતરફ ભૂંડવા લાગ્યાં, અને ભરતકુળના માઠા પરિણામ બતાવવાને, ધન્યો પણ પડવા લાગી. હે સંજય !

આ વખતે ભીષ્મપિતામહ, દ્રોણાચાર્ય, કૃપાચાર્ય, સોમદત્ત, બાલિક, એ બધા ત્યાંથી ઉઠી ગયા ત્યારે વિદુરજીની પ્રેરણાથી મેં કહ્યું કે, “ જો જો વરદાન દ્રૌપદી માગે, તે હું આપું છું. એવાં મારાં વચનો ઉપરથી દ્રૌપદીએ પોતાના પતિઓનું દાસપણું છોડાવવાનું માગ્યું, અને તેથી મેં પણ તેને રથ અને સમૃદ્ધિ લઈ જવાને આજ્ઞા આપી. ત્યાર પછી સર્વ ધર્મને જાણનાર વિદુરજીએ કહ્યું કે, “ દ્રૌપદીનું સભામાં આવવું થયું, તે ભરત કુળને નાશ કરનાર છે. પંચાળ દેશના રાજાની પુત્રી, લક્ષ્મી સરખાં દ્રૌપદી, પાંડવોની પછવાડે જાય છે, તેનો ક્લેશ તેઓ કદી સાંપી રહેનાર નથી. મોટા બળવાળા યાદવો, અને પંચાળ દેશના રાજાઓ, વાસુદેવ ભગવાનની ઓથમાં રહી સત્રાજા પાંડવો સાથે આવશે; તેમાં પંચાળ રાજાથી વિંટાયેલા મહા બળવાન ભીમસેન, કાળ આવે તેમ ગદા ઉછળતા આવશે. તે વખતે અર્જુનના ધનુષ્યનો ટંકાર અને ભીમસેનની ગદાને કાઢી રાજાઓ સહન કરી શકનાર નથી; માટે મને લાગે છે કે, તેઓની સાથે, કળ્યો ન કરતાં સલાહ કરી લેવી, એ સારી છે; કારણ કે કૌરવ કુળમાં પાંડવો બળવાન છે. મહા બળિયા જરાસંધ રાજાને એક હાથના પ્રહારથીજ ભીમે રણસંઘ્રામમાં મારી નાંખ્યો માટે એ તરફથી સંધી કરવી એ ઘણું સાઈ છે, માટે તેમ થવું જોઈએ. હે ધૃતરાષ્ટ્ર ! આમ થવાથીજ તમે કલ્યાણને પામશો.” હે સંજય ! આવી રીતનું તેનું બોલવું મેં મારા પુત્ર દુર્યોધનના હિતને માટે માન્ય કર્યું.

एवं गावल्गणेक्षत्ता धर्मार्थसहितं वचः

उक्तवान्ममहीतं वै मया पुत्रहितैषिणा

इति श्रीमहाभारते शतसाहस्र्यां संहितायांवैयासिक्यां सभापर्वणि अनु-
द्योतपर्वणि धृतराष्ट्रसंजयसंवादे गुर्जरभाषायामेकाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८१ ॥

॥ સભાપર્વ સમાપ્ત ॥

એક અમુલ્ય તક.

ધણીજ થોડી નફલો બાકી છે.

ભારતાર્થ પ્રકાશ અથવા મહાભાર.

પર્વ ૧ હું આદિ પર્વ	૩	૮	૦
„ ૨ જી સભા „	૨	૦	૦
„ ૩ જી વન „	૫	૦	૦
„ ૪ થું વિરાટ „	૩	૦	૦
„ ૫ મું ઉદ્યોગ „	૨	૮	૦
„ ૬ હું લીંગ „	છપાય છે.		
„ ૭ મું દ્રોણ „	૫	૦	૦
„ ૮ મું કર્ણ „	છપાય છે.		
„ ૯, ૧૦, ૧૧ શલ્ય સૌપ્તિક અને				
સ્ત્રી પર્વ	૨	૧૨	૦
„ ૧૨ મું શાંતિ પર્વ ભાગ ૧ લો ...	૫	૦	૦	
„ ૧૨ મું શાંતિ પર્વ ભાગ ૨ જો ...	૬	૮	૦	
„ ૧૩ મું અનુશાસન પર્વ ...	૪	૦	૦	
„ ૧૪ આશ્વમેધિક „	...	૨	૦	૦
„ ૧૫ થી ૧૮ આશ્રમવાસિક, મહા				
પ્રસ્થાનિક, મૌસલ અને				
સ્વર્ગારોહણ	૨	૦	૦

એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની.

કાલબાહેવી રોડ, મુંબઈ.

